

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Факультет економіки і менеджменту

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«УКРАЇНСЬКЕ СЬОГОДЕННЯ - 2022:
РЕАЛІЇ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ
КРАЇНИ»
(20-21 жовтня 2022 р.)

Луцьк, ДонНТУ, 2022

Всеукраїнська наукова конференція «Українське сьогодні – 2022: реалії війни та перспективи відновлення країни» : Матеріали конференції / Донецький національний технічний університет. Луцьк, 2022, 242 с.

Напад росії на нашу країну та тривала визвольна війна, яку веде український народ, захищаючи свої свободу і право жити у власній державі, безпосередньо стосується кожного українця та кожної українки. Наразі це стало найактуальнішим предметом наукових досліджень для вітчизняних учених.

Збірка містить праці науковців у галузі комплексних досліджень проблем сучасної російсько-української війни щодо формування і розвитку в Україні новітніх тенденцій у політичній, соціальній, культурній, демографічній, економічній, підприємницькій та управлінській площинах.

Презентовані авторами у цій Збірці результати їх розробок свідчать про те, що українська наука переймається питаннями визначення передумов і причин, досліджень наслідків і впливів цієї війни на українську дійсність, чинників і запорук перемоги України, а також можливостей і проблем її післявоєнного відновлення. Вітчизняні науковці, а разом з ними і їх зарубіжні колеги, вірять у безперечну майбутню перемогу України у цій загарбницько-російській – визвольно-українській війні. Ця Збірка має привернути увагу наукової спільноти та загального соціуму до підтримки нашої країни у її русі до свободи і демократії.

ЗМІСТ

Стор.

СЕКЦІЯ 1	
РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІСТОРИЧНИЙ, ПРАВОВИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ	
Базаренко М.С., к.ю.н., доцент Григор'єва В.В. Реформа Служби Безпеки України: пострадянська система чи західна модель	9
к.ю.н., доцент Грудницький В.М. Ефективність комунікації між інститутами держави та громадянського суспільства в умовах воєнного стану на прикладі банківського сектору	13
к.і.н., доцент Дяченко Н.І. Історична пам'ять як компонента сучасного державотворення	16
Завгородня Ю.В. Способи відшкодування майнової шкоди внаслідок збройної агресії російської федерації	20
д.е.н., с.н.с., Ільїна М.В. Соціальний контекст повоєнного відновлення громад	23
Коваленко А.В., канд. н. із соц. ком., доцент Кудлай В.О. Значимість національного духу та свідомості українців під час російсько-української війни	27
Мамедова А.Ф. Цивільний та судовий захист населення в умовах воєнного стану в Україні	30
Мамедова А.Ф., Завгородня Ю.В. Соціологічні концепції М. Вебера та Г. Зіммеля в контексті війни між Україною та російською федерацією	33
к.і.н., доцент Моїсеєнко Л.М. Сучасна українська міграція та її екзистенційні виклики	36
к.фіз-мат.н., доцент Обіход Т.В., к.е.н., проректор Бородіна О.М. Подолання клановості економіки України як запорука її ефективного розвитку	41
член Мирноградської організації національної спілки краєзнавців України «Старий рудник», учитель історії ЗОШ № 9 Покровської міської ради Донецької області Островська С.Д. Культурний простір сучасного Покровська	45
Сердюк Л.О. Рольові, соціальні та міжнародні конфлікти в наукових концепціях та українському сьогоденні	49
Сердюк Л.О. Трудові відносини в умовах воєнного стану в Україні	52
к.е.н., доцент Якушева О.В. Вплив війни на державну регіональну політику України	55

СЕКЦІЯ 2 ФІНАНСОВІ ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ НА МАКРО- І МІКРОРІВНЯХ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ	
Dr. Sc. (Econ.), Professor Alekseyenko L., Dr. Sc. (Econ.), Professor Tulai O. Iffeatures of financial regulation in the conditions of global military challenges	59
к.е.н., доцент Антоненко В.М., доктор геологічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту екологічної безпеки та управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Улицький О.А., к.е.н., с.н.с., старший науковий співробітник відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ Сухіна О.М. Невраховані економічні збитки екосистемам національних парків внаслідок збройної агресії рф	62
Бородіна А.С., к.е.н., доц. Ляшок Н.Ю. Інфляція та її вплив на економіку України	65
д.е.н., провідний науковий співробітник Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України Возняк Г.В. Внутрішня вимушена міграція і війна в Україні: проблеми інтеграції у нові громади	69
Головатий А.Ю., к.е.н., доцент Антоненко В.М. Актуалізація фінансових проблем в умовах війни	71
к.е.н., доц. Грабчук І.Л. Відмивання коштів в умовах воєнного стану	74
к.е.н. Дяконенко О.І. Фінансово-економічна основа збалансованого розвитку територіальних громад України в умовах воєнного стану	77
Коломієць Д.В., к.ю.н., доц. Сударенко О.В. Методи усунення подвійного оподаткування	80
dr. prof. Khazhynova O., habil.dr., prof. Simanavičienė Ž., Burak P. Use of non-economic factors in assessment of enterprises' economic security	84
к.е.н., доцент Литвин О.Є. Вплив війни в Україні на економіку країн ЄС	87
Лугова К.М., к.е.н., доцент Сова О.Ю. Перестраховання в умовах воєнного стану: реакція ринку на виклики	90
к.е.н., доцент Марина А.С., Янковська Я.Р. Аграрний сектор економіки України в умовах війни	93
Мельник Є.І., д.е.н., професор Коваленко Ю.О. Питання фінансово-економічної безпеки України в умовах воєнного стану	96

Михайленко І.Ю., Дресвяннікова В.Д., д.ю.н., професор Волік В.В. Правове реформування та подальший розвиток сфери страхування у післявоєнний період в Україні	99
к.е.н., доцент Мізіна О.В. Особливості функціонування окремих складових фінансової системи України в умовах воєнних дій	102
д.ю.н., професор Мушенко В.В., к.ю.н., професор Ніколаєва Л.В. Податкові преференцій в умовах дії правового режиму воєнного стану	106
Павленко А., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Аналіз війни росії з Україною на прикладі «гри на виснаження»	109
Savytska M., PhD Lytvyn O. Exchange rate policy during the war conflict	113
Сімшаг К.С., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Механізми підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану	115
к.е.н., доцент, головний фахівець ПАТ Акціонерний банк «Південний» Шелудько С.А. Застава в кредитній політиці українських банків напередодні та під час війни	118
к.е.н., доцент Юрко Т.С. Кредитування малого бізнесу в умовах військового стану	121
Ящук С.А., к.е.н., доцент Антоненко В.М. Видатки на оборону та економіку під час війни: дилема чи консенсус?	124
Ящук С.А., д.е.н., професор Коваленко Ю.О. Аналіз динаміки валового внутрішнього продукту у воєнний період	128
СЕКЦІЯ 3 ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	
Василенко Я.О., Борисенко Т.В. Міграційні виклики Україні в умовах війни	132
Вовк Є.О., к.е.н., доцент Табачкова Н.А. Трудовий потенціал України: сучасний стан та поствоєнні перспективи	134
Волковський М.А., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Перспективи повоєнного ринку праці в Україні	139
Гева Є.Ю., д.е.н., професор Хобта В.М. Активізація інвестиційних процесів в Україні	141

Дерев'янка В.А., д.е.н., професор Хобта В.М. Фундаментальний аналіз цін та курсів на біржовому ринку	144
Дресвяннікова В.Д. к.ю.н. Григор'єва В.В. Роль публічних закупівель у післявоєнному відновленні України	148
Задорожний М.В., PhD, доцент Панкова М.В. Ресурсоефективність економіки України: порівняльний аналіз	151
к.е.н., доцент Закревська Л.М. Адаптація торговельних та виробничих підприємств до умов воєнного часу	154
д.е.н., професор Захарова О.В. Черкаський державний технологічний університет Повернення українських біженців як умова активізації економічного розвитку в повоєнний період в Україні	157
д.е.н., доцент Каличева Н.Є., аспірант Масан В.В., Шлаган Є.Г. Цифрова трансформація підприємства: ризики та перспективи розвитку	160
Письменна Я.С., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Сільське господарство України у повоєнний час	164
Письменна Я.С., к.е.н., доцент Табачкова Н.А. Релокація як інструмент збереження економічного потенціалу	167
к. е. н., доцент Проскурович О.В., Вальков О.Б., Валькова О.О. Загальні напрямки відновлення економіки України	170
Рогова Д.М., к.е.н., доцент Придятько Е.М. Стан економіки України в умовах війни	174
Севрюков В.В., к.е.н., доцент Придятько Е.М. Проблеми розвитку економіки України у мирний та воєнний час	177
Севрюков В.В., к.е.н., доцент Табачкова Н.А. Проблеми збереження та відновлення промислової інфраструктури	180
Сергєєв О.А., Панченко Н.О., д.е.н., професор Хобта В.М. Використання інструментів біржового ринку для розширення можливостей розвитку економіки України	184
д.е.н., с.н.с. Снігова О.Ю. Повоєнне відновлення та структурна модернізація економіки України	187
к.е.н., доцент Сова О.Ю. Змістові акценти фінансування заходів повоєнного відновлення України	192
Суханова М.О.,	195

к.е.н., доцент Табачкова Н.А. Зовнішня торгівля України під час війни	
Тонкий Д.В., д.е.н., професор Хобта В.М. Пріоритети відновлення України в післявоєнний період	199
Удовиченко Ю.В., д.е.н., проф. Хобта В.М. Підвищення конкурентоспроможності економіки України шляхом впровадження інновацій	202
СЕКЦІЯ 4 АДАПТАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ДО ВОЄННИХ І ПІСЛЯВОЄННИХ УМОВ	
Бекетова А.П., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Технології тайм-менеджменту як стратегічний напрям удосконалення організації праці менеджерів в післявоєнний період	206
Деркач М.С., к.е.н., доцент Мізіна О.В. Актуальні питання управління персоналом підприємства в умовах війни	209
к.е.н., доцент Заїка Ю.А. Маркетингова стратегія крауфандингу під час війни в Україні	212
Письменна Я.С., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Порівняльна характеристика відомих моделей підготовки менеджерів	215
Рогова Д.М., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Особливості адаптації менеджменту до умов воєнного стану	218
Салькова Ю.В., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Ризики та безпека брендів	222
Синиця В.О., д.е.н., доцент Лохман Н.В. Рентабельність власного капіталу як каталізатор оцінки вартості підприємства	225
Соколенко О.В., д.е.н., професор Монастирський Г.Л. Управлінська непохитність закладів охорони здоров'я під час війни	228
Старік Р.А., к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю. Професійні навички та компетенції менеджера: виклики під час повномасштабної війни	232
Хоменко М.Я., к.е.н., доцент Антоненко В.М. Стратегія релокації (релокаційна стратегія) вітчизняних підприємств як спосіб зміцнення економіки України під час війни	236
к.е.н., доцент Юрко Т.С. Особливості менеджменту малого та середнього бізнесу в умовах війни	240

СЕКЦІЯ 1

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД: ІСТОРИЧНИЙ, ПРАВОВИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ

Масові вбивства, нелюдські безчинства, мародерства, зруйновані міста, села, історичні пам'ятки та національні символи, скалічені долі тисяч людей – все це стало реальністю для кожного українця після 24 лютого 2022 року, коли росія розпочала криваву війну проти України. Ці трагічні події назавжди залишаться в колективній національній свідомості, вони також матимуть великий вплив на подальший розвиток української державності та всього цивілізованого світу.

Громадянське суспільство України та світу зустрілося з новими викликами війни, опанувало нові ролі та відповідальності. Ці нові виклики потребують принципового переосмислення та ретельного дослідження філософських та історичних аспектів, юридичних та психологічних факторів, що впливають на розвиток української держави.

Увага науковців має бути спрямована на висвітлення актуальних питань розвитку української державності в умовах війни та в поствоєнний період: історії україно-російської війни та проблем подолання радянського спадку; питань європейської інтеграції; державного управління; особливостей правового регулювання суспільних відносин; філософії війни та перемоги; філософії освіти, ролі релігії та церкви; психології особистості в кризових умовах, ролі фізичної культури та спорту тощо.

РЕФОРМА СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПОСТРАДЯНСЬКА СИСТЕМА ЧИ ЗАХІДНА МОДЕЛЬ

Базаренко М.С.,
к.ю.н., доцент Григор'єва В.В.
Маріупольський державний університет

Воєнний стан в Україні вплинув на діяльність багатьох сфер, вніс проблеми та зміни в організацію діяльності державних органів, Служба безпеки України (СБУ) не є винятком. Сучасні виклики спричинили нові проблеми, які набагато масштабні за своїм змістом і як наслідок призвели до появи змін в її діяльності. Змінені умови діяльності СБУ сприяли появі роздумів, дискусій серед науковців про доречність її реформування за зразком західної моделі і вихід пострадянської системи під час воєнного стану, що є актуальним для розгляду даного дослідження.

З набуттям незалежності України до теми реформи СБУ влада прийшла в кінці 2000-х років.

Кадрові чистки і люстрації – це те, через що проходила СБУ, але за структурою залишається спадкоємцем радянської системи органів безпеки.

Характерними рисами спецслужби тих часів було забезпечення тотального контролю за всіма галузями економічного та соціального життя, за всіма громадянами, що передбачало багаточисельність, розгалуженість та широкі повноваження, до сфери належало все – від інакомислення до контролю за Збройними Силами. Протягом 30 років незалежності із СБУ виділили в окремі структури Службу зовнішньої розвідки та Держспецзв'язок, як й прикордонна служба.

Сучасний етап реформи спрямований на трансформацію спеціальної служби в невелику мобільну високотехнологічну структуру, з урахуванням світового досвіду, зокрема, щось на зразок британської MI5. Саме такими були реформи у посткомуністичних країнах Східної Європи і цей досвід виявився успішним. Головним завданням реформи є усунення надання додаткових зобов'язань СБУ та остаточне закріплення її завдань як контррозвідка, боротьба з тероризмом та охорона державної таємниці. Інші функції вже давно можна передати іншим органам, перш за все правоохоронним, для уникнення дублювання.

Особливо після повномасштабного російського вторгнення в Україну Верховна Рада здійснює нескінченні спроби під приводом війни посилити Службу додатковими повноваженнями без справжнього реформування. Депутати пропонують надати СБУ нові повноваження з концепції реформи, яку парламент так і не прийняв до війни.

Проте ключові вимоги, такі як очищення Служби та позбавлення її слідства, залишаються поза увагою. Радше навпаки – СБУ посилюється в частині своєї правоохоронної діяльності на законодавчому рівні.

Метою дослідження є необхідність проаналізувати напрямки та можливі наслідки реформування СБУ задля визначення моделі її подальшої діяльності.

Реформування будь-якого державного органу є важливим кроком у розвитку діяльності певного органу, модернізації його структури, запровадження

нововведень, що сприятимуть ефективному виконанню функцій та завдань органу. Реформування СБУ полягає в усуненні проблем, що заважають розвитку діяльності органу і внесення змін в його роботу.

Попередні реформи ніяк не сприяли поліпшенню її діяльності і тому, втретє зайшла мова про реформування СБУ в 2019 році з розробки нового законопроекту про орган, основна мета якого – закріплення нових пріоритетів в роботі та сприяння зробити державний орган, що забезпечує безпеку більш ефективною.

Стартом реформи стало ухвалення законопроекту №3196-д «Про внесення змін до закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України (далі - Закон № 3196-д) [1].

Як зазначає теперішній Президент України Володимир Зеленський: «Ухвалення цього законопроекту наближає Україну до європейської спільноти. Це важливий крок у реформуванні Служби безпеки, коли держава рухається вперед на шляху лібералізації економіки та полегшення ведення бізнесу в Україні» [2].

Останні роки активно обговорюють про можливі наслідки реформи. Запропоновані зміни передбачають розмежування контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, посилення контррозвідувальних та антитерористичних функцій спецслужби, а також можливостей протидії інформаційним операціям проти України.

Водночас спецслужба має втратити спецпідрозділи з боротьби з корупцією та організованою злочинністю, має бути скорочено штат та проведена часткова демілітаризація цього органу [3].

Результатом реформи повинно бути зосередження діяльності СБУ в напрямках: контррозвідувальна протидія загрозам державній безпеці; боротьба з тероризмом; забезпечення кібербезпеки; захист державного суверенітету та територіальної цілісності; охорона державної таємниці.

Одним з важливих напрямків реформування є **демілітаризація СБУ**. СБУ належить до **пострадянської моделі спецслужб** (поширюється на країни колишнього СРСР). В спецслужбах пострадянської моделі обсяг функцій досить широкий: збір інформації про загрози, а також здійснення впливу на їх усунення. Саме тому в структурі СБУ є слідчі підрозділи, підрозділи, що забезпечують досудове слідство та підрозділи спеціального призначення – спецпідрозділ Альфа є у кожній області.

Поширеною є **західна модель спецслужб** (країни західноєвропейського континенту, США). В європейських країнах більшість спецслужб – цивільні. В їх структурі відсутні власні силові підрозділи, а основним завданням західних спецслужб є збір інформації агентурними та оперативно-технічними каналами, власних інструментів для протидії виявлених загроз вони не мають.

Також на практиці існує **модель інтегрованих спецслужб** (поширена в європейських країнах). Особливістю інтегрованих спецслужб є те, що вони об'єднались в один орган з декількох, що діяли до того або/та для реалізації діяльності спецслужби залучили завдання, функцій інших органів, що сприяють

реалізації завдань, функцій спецслужби. Наведемо такі приклади інтегрованих структур:

Генеральна розвідувальна та безпекова служба Міністерства внутрішніх справ (Algemene Inlichtingen-en Veiligheidsdienst – AIVD) – Нідерланди. За структурою, це інтегрована спецслужба, яка займається як зовнішньою розвідкою, так і протидією загрозам на території Нідерландів;

Словацька інформаційна служба (Slovenská informačná služba, SIS) – Словаччина. Це інтегрована розвідувальна структура, яка відповідає і за зовнішню розвідку, і за протидію загрозам національній безпеці на території Словаччини;

Бюро захисту Конституції (Satversmes Aizsardzības Birojs, SAB) – Латвія. Там також функціонує інтегрована спецслужба, яка виконує функції зовнішньої розвідки та внутрішньої контррозвідки, а також захисту державної таємниці;

Департамент державної безпеки (Valstybės Saugumo Departamentas, VSD) – Литва. Схожа модель інтегрованої спецслужби діє і тут, яка відповідає за ведення розвідки та контррозвідки та захист державної таємниці [4].

В спецслужбах західної моделі не передбачена реалізація функцій військового характеру, військова підготовка оперативного складу не здійснюється.

Але, навіть з врахуванням цього, спецслужби деяких країн комплектуються військовослужбовцями. Зокрема, основні спеціальні служби Ізраїлю, служба зовнішньої розвідки «Моссад», служба загальної безпеки «ШАБАК» підпорядковуються безпосередньо прем'єр-міністру країни, військова розвідка Армії оборони (АМАН) підпорядковується прем'єр-міністру через міністра оборони.

При цьому – пріоритет серед спеціальних служб залишається за військовою розвідкою, оскільки воєнна загроза в тій або іншій формі залишається найбільшою загрозою для країни. В цьому контексті наголос робиться на посиленні координації між спеціальними службами на урядовому рівні, підвищенні ефективної реалізації розвідувальної інформації при здійсненні зовнішньої та внутрішньої політики, а також забезпечення цивільного контролю у складі уряду утворено міністерство розвідки.

Пропозиція щодо демілітаризації національної служби безпеки міститься у законопроекті № 7267 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України» [5], яким пропонується ліквідувати військову контррозвідку у складі СБУ та передати її до складу Головного управління розвідки Міноборони.

В мирний час політика демілітаризації СБУ, яка фактично реалізується в проекті, була виправданою. Реформа передбачає заміну військовослужбовців СБУ на невійськову категорію кадрів, тобто на співробітників СБУ, яким присвоєні спеціальні звання і це дозволить проводити комплектування держслужбовцями цивільною категорією осіб.

Також при розгляді рекомендації іноземних партнерів щодо демілітаризації СБУ, що закріплені в Рекомендаціях ПАРС № 1402 (1999) та у Рекомендаціях ПАРС № 1466 (2005), потрібно зважати на те, що жодна із країн НАТО чи ЄС не перебуває у стані стримування і протидії іноземній збройній агресії та окупації агресором її територій.

Отже, Служба безпеки України потребує змін в своїй діяльності та структурі тому, що наявний стан органу є таким, що не відповідає сучасним реаліям, що більш стає наявним під час збройного конфлікту, а саме: неефективно здійснює свої завдання, що призводить до відсутності належних результатів; викликає недовіру до себе в громадськості. СБУ не готова до прийняття нововведень в повному обсязі, які повністю її змінять відповідно до західної моделі спецслужб адже Україна та західноєвропейські країни мають різного характеру загрози.

Враховуючи все це і наявні загрози в Україні, ефективною буде пострадянська модель, яка з початку формування органу і наразі діє як військово-формування, військовослужбовці якої затримують осіб, що шкодять державному суверенітету, конституційному ладу, територіальній цілісності, науково-технічному і оборонному потенціалу України, законним інтересам держави та правам громадян.

Тому, ми вважаємо, що СБУ бажано на даний період часу здійснювати свою діяльність за пострадянською системою, але поступово розвиватись і приймати нововведення від зарубіжних колег, які, в свою чергу, повинні забезпечувати державну безпеку України і з часом нововведення повинні привести відповідність СБУ до західної моделі. З реалізацією своїх завдань, функцій в теперішній нелегкий час для України та поступовою модернізацією СБУ в майбутньому в своїй діяльності допоможе повернути довіру громадськості до спецслужби.

Список використаних джерел

- 1 Про внесення змін до закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України : Проект Закону України від 26.10.2020 р. № 3196-д. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70243&pf35401=536981>.
- 2 Президент вітає ухвалення законопроекту щодо реформування СБУ. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3180037-prezident-vitae-uhvalenna-zakonoprojektu-sodo-reformuvanna-sbu.html>.
- 3 Що має змінити реформа. Скандали, успіхи та реформа: що потрібно знати про Службу безпеки України. URL: https://24tv.ua/skandali-uspishi-reforma-shho-potribno-znati-pro-garyachinovini_n1741438.
- 4 Реформа СБУ: міжнародний досвід. URL: <https://cacds.org.ua/реформа-сбу-міжнародний-досвід/>.
- 5 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України : Проект Закону України від 08.04.2022 р. № 7267. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74070.

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ІНСТИТУТАМИ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИКЛАДІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

к.ю.н., доцент Грудницький В.М.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Належний рівень комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства є важливою запорукою сталого економічного зростання будь-якої демократичної розвиненої країни. Проголошення Україною курсу на євроінтеграцію, вступ до Європейського Союзу, передбачає втілення в практику європейських стандартів у всіх сферах функціонування як державних інститутів, так і інститутів громадянського суспільства. При цьому, важливе значення має не декларативний характер, а саме реальне втілення цінностей демократичної, соціальної, правової держави.

Взаємодія між державними та громадянськими інститутами повинна вибудовуватися на принципах взаємної відповідальності, довіри тощо. Особливо актуальною ця тема постає у тяжкі, скрутні часи, часи глобальних потрясінь, як от воєнні події.

На долю України випали чергові тяжкі випробування, подолати які країна зможе лише у разі консолідації та спільних зусиль як представників владних структур, так і активних дій громадськості.

Фундаментальні потрясіння відбуваються у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, проходить переоцінка політичних, економічних, соціальних цінностей на різних рівнях – на загальнодержавному, локальному, навіть на рівні свідомості кожного окремого громадянина країни.

На державному рівні вживаються заходи не лише щодо збереження територіальної цілісності країни, а й впроваджуються міри з економічної підтримки населення. У свою чергу на рівні інститутів громадянського суспільства відбувається значна консолідація, а саме через самоорганізацію різних соціальних спільнот маємо можливість спостерігати активну діяльність з підтримки української армії, допомоги громадянам, які потрапили у скрутну життєву ситуацію.

Важливою складовою ефективності такої діяльності, взаємодії різних інститутів є високий рівень довіри, взаємна підтримка та недопущення панічних настроїв.

Для прикладу розглянемо ситуацію в економічній сфері, а саме у банківському секторі, де відсутність дієвої комунікації, інформаційного супроводу рішень органів державної влади може призвести до панічних настроїв, а відповідно і до вчинення дій, які можуть завдати значних збитків як самим громадянам, так і економіці в цілому.

У економічних відносинах діяльність банків відіграє важливу роль, адже, наприклад, банки позичають кошти у своїх клієнтів та спрямовують їх у прибуткові активи.

Фахівці у банківській сфері володіють даними про стан справ на ринках, залучають найкращих експертів, акумулюють інформацію про перспективи розвитку компаній у різних сферах економіки.

Свідченням важливості банківської діяльності можна також вважати результати присудження Нобелівської премії з економіки у 2022 році. Лауреатами такої премії стали американські економісти – Бен Бернанке, Дуглас Даймонд та Філіп Дібвіг, яких відзначили за дослідження банків і фінансових криз.

Нобелівські лауреати переконують, що саме падіння банків є ключовою проблемою під час рецесії. Крах банківської системи поглиблює кризу та розтягує її на довгі роки. Водночас її стабільність значно швидше повертає економіку до зростання.

Паніка є головним ворогом банківської системи, особливо в епоху, коли інформація миттєво поширюється через соціальні мережі.

Дуглас Даймонд та Філіп Дібвіг науково обґрунтували ситуацію, коли з'являються чутки про банкрутство банку, і люди масово забирають свої вклади.

У цей момент чутки перетворюються на самоздійснюване пророцтво. Панікери своїми діями провокують інших клієнтів банку забрати гроші, адже всі переконані, що банк ось-ось має впасти. Через вихід великої кількості клієнтів банк може втратити всі свої активи, навіть якщо чутки про його проблеми були вигадкою.

У подібних ситуаціях довіра до банківської системи знижується. Пройде тривалий час, щоб банки змогли відновити стабільний зв'язок з клієнтами та повернутися до прибуткових довгострокових проєктів.

Щоби паніка не була такою руйнівною, Даймонд та Дібвіг пропонують урядам під час майбутніх криз активніше страхувати депозити людей або в надзвичайних обставинах ставати кредитором останньої інстанції.

Саме існування механізму державного страхування зменшує ризик банкрутства банків, адже так вкладники стають менш схильними до паніки. Люди не забирають гроші після кожної негативної новини, бо держава готова покрити всі збитки [1].

Отже, важливість банківського сектору для нормального функціонування економічних відносин є очевидною. Панічні настрої в будь-якому випадку мають лише негативні наслідки.

Відносно ж банківського сектору України, то навіть за умов мирного часу його стабільне функціонування досить істотно позначалося на рівні розвитку економіки, а за умов воєнного часу тим більше.

Державне регулювання банківської діяльності повинне бути виваженим, з урахуванням умов воєнного часу. Економіка України зазнає колосальних збитків, падіння відбувається у всіх сферах, тому виникнення панічних настроїв є неприпустимим у нинішніх умовах. Але, аналізуючи дії, рішення, які приймають органи державної влади інколи виникає інформаційний вакуум, або відбувається перекручення реальних результатів, яких планують досягти в наслідок прийняття тих чи інших рішень.

Яскравим прикладом таких дій є ситуація у банківській сфері з Альфа-Банком, який асоціюється з російським бізнесом в Україні. Нагнітання в ЗМІ

інформації про те, що банк потрапить під санкції, а відповідно постраждають і клієнти цього банку, призводить до поширення панічних настроїв серед клієнтів цього банку. Неоднозначні рішення, висловлювання політиків лише посилюють підозри, що у банку немає перспективи і клієнти Альфа-Банку розуміють, що можуть втратити свої кошти.

Навіть прийняття так званого закону «про націоналізацію системних банків в умовах війни» не сприяє зменшенню панічних настроїв. І це очевидно, тому що більшість клієнтів не розуміються на тонкощах проведення політики Національним банком України, не мають достатніх знань у сфері нормативно-правового регулювання і тим більше мають негативний досвід в минулому. Громадяни розуміють, що провести таку ж операцію, як свого часу з ПриватБанком, держава, в умовах війни, немає достатнього ресурсу. Як наслідок клієнти намагаються як можна скоріше вивести свої заощадження з Альфа-Банку та взагалі відмовитися від його послуг, таким чином ставлячи системно важливий банк в скрутне становище.

На прикладі даної ситуації можна говорити про недостатню ефективність комунікації органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Адже держава через прийняття нового закону намагається врятувати ситуацію з Альфа-Банком, мінімізувати негативні наслідки як для клієнтів банку, так і для економіки країни в цілому.

Закон передбачає:

- замість обміну вкладів на акції з наступним їх викупом державою запроваджується припинення зобов'язань банку перед контролерами та власниками істотної участі у такому банку, а також підсанкційними особами з наступним зарахуванням коштів за цими зобов'язаннями у дохід банку (збільшується капітал банку);

- Фонд гарантування вкладів не здійснюватиме зміну розміру статутного капіталу неплатоспроможного системно важливого банку, деномінацію акцій такого банку, у тому числі не буде проводити обмін грошових зобов'язань банку на акції додаткової емісії;

- відшкодування вартості акцій акціонерам буде можливим тільки після компенсації збитків Україні РФ і виключно за рахунок таких коштів.

Таким чином, мета цього Закону полягає у забезпеченні підтримки стабільності банківської системи та безперервності надання банківських послуг в умовах воєнного стану для збереження інтересів клієнтів. Роз'яснення і доведення до населення даної інформації сприяло б зменшенню панічних настроїв.

Список використаних джерел

1. Мірошниченко Б. Великих депресій більше не буде. За що дослідники економічної кризи отримали Нобеля URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/11/692465/>.
2. Проект Закону України Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей виведення з ринку системно важливого банку в умовах воєнного стану// URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1483676>.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК КОМПОНЕНТА СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

к.і.н, доцент Дяченко Н.І.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

В сучасному суспільстві проблема історичної пам'яті перетворилася з проблеми філософської в одну з найгостріших проблем гуманітарного знання. Це пов'язано з багатьма причинами.

По-перше, «пам'ять на шкоду історії заповнила собою весь простір ставлень до свого минулого, здійнялася над історією» [1, с. 124].

По-друге, історична пам'ять формує ціннісні орієнтири і моделі поведінки членів суспільства, забезпечує єдність або руйнацію суспільства з позицій актуальних запитів суспільного буття.

По-третє, під впливом колективної пам'яті формується національна ідентичність та історична свідомість народу, яка становить основу для розвитку демократичного та толерантного суспільства. Саме соціальний контекст формування історичної пам'яті як ціннісного наповнення історичних подій та їх наслідків у свідомості громадян.

Відмінності в інтерпретаціях історичних явищ можуть стати підґрунтям для ідеологічних та політичних маніпуляцій з боку тих, хто зацікавлений в руйнуванні української державності. Тому найактуальнішим в нашому суспільстві є протистояння радянської та національної моделей історичної пам'яті.

Ця проблема перетворилася на серйозну суспільно-політичну проблему, що має як теоретичний, так і практичний аспекти. Якщо історична пам'ять стає предметом політичного протистояння, вона втрачає властиве історії прагнення об'єктивності і починає демонструвати інтереси певних груп суспільства

Крім того, Україна знаходиться в процесі державотворення, який відбувається на тлі внутрішніх конфліктів, зовнішнього втручання, маніпуляцій з боку засобів масової інформації, сепаратистських настроїв деструктивних угруповань тощо. Тому від адекватної політики стосовно історичної пам'яті залежить майбутнє держави, здатність її громадян до опору агресору, який на протязі століть втручався не тільки в реальне буття нашого народу, але в першу чергу прагнув зміни національної свідомості та відношення до своєї історії.

Проблема дослідження історичної пам'яті та сполучена з нею комеморативна практика озвучена в багатьох працях західних дослідників (Е. Дюркгейма, М. Хальбвакса, П. Нора, П. Хаттона, П. Рикера, П. Коннертона та інших). Але особливу увагу проблемі історичної пам'яті приділяють українські дослідники, які розглядають її з різних позицій суспільного буття. О.І. Вишняк, Е.Г. Позднякова-Кирбятська зосереджуються на понятті історичної пам'яті як формі колективної та розглядають її з позиції соціології. Д. Судін акцентує увагу на моделях історичної пам'яті в українському суспільстві та її регіональних особливостях. Л. Зашкільняк, Ю. Кисла, В. Бурлачук аналізують культурне значення колективної пам'яті. О. Грищенко, Б. Чорномаз, Г. Касьянов розглядають історичну пам'ять як елемент впливу в політиці та зброю в

інформаційній війні. Останнім часом уваги дослідників набуває зв'язок історичної пам'яті з національною ідентичністю (О. Дудок, М. Школяр та інші).

Разом з тим, проблема зв'язку історичної пам'яті як компоненти державотворення не набула достатнього аналізу.

Зважаючи на значущість проблеми, метою статті є розкриття характеристик історичної пам'яті в умовах сучасного процесу українського державотворення та російської агресії.

В умовах формування засад сучасної європейської держави можна виділити декілька змістовних ліній: відображення теми держави та ідеології, переосмислення радянського історичного досвіду, виявлення суб'єктного буття людини в сучасній системі культурно-національних цінностей тощо.

В контексті досліджень історичної пам'яті важливою є концептуальна конструкція, яка вказує на те, що в умовах політизованого українського суспільства комеморативна практика стає інструментом політики з її цілями та потребами.

Комеморація – це форма культурно-історичної пам'яті та передачі традицій минулого через актуалізацію подій, образів, сучасних переконань та світогляду. Тому прийнято ділити комеморацію на політичну та культурну. В умовах занепаду культурної свідомості руйнуються відносини між членами суспільства, формується байдуже відношення до створення єдиного національно-культурного простору. Адже на наше відношення до історичних подій впливає низка факторів, в тому числі і суб'єктивність сприйняття: ми самі формуємо уявлення про істинність історичних фактів і подій, які переростають в наші переконання. Зовнішнього тиску наша свідомість не сприймає; особливо, коли мова йде про переконання та власний досвід.

Доречно згадати думку М. Штірнера, який писав: «Всі істини піді мною для мене важливі; але істини наді мною, істини, до яких я повинен пристосуватися, – я не хочу знати» [2, с. 342]. Тому важливими ознаками історичної пам'яті є демократичність, діалогічність та толерантність щодо збереження того чи іншого культурного феномена, його застосування в культурному та політичному процесах. На думку П. Нора, минуле спілкується з нами через «місця пам'яті» – меморати – як символічну спадщину відповідної спільноти. Через пам'ятні місця, речі, мемуари, традиції тощо забезпечується єдність відповідних спільнот. Особливо посилюється вплив меморатів в часи агресивного тиску, зовнішнього втручання, війни.

Зміна епох вимагає і зміни свідомості, але це процес складний, багаторічний та такий, що вимагає довгої роботи по об'єднанню різних поколінь. Але нова історія з одного боку укріплює емоційні зв'язки з минулими традиціями, а з другого, змінює минуле так, що багато чого або спотворюється, або забувається, вважає П. Нора [3, с. 79]. Протиріччя в культурній історичній пам'яті віддзеркалюються у всіх сферах соціального буття, і особливо в процесі державотворення.

Тому дуже важливо не перейти межу об'єктивності, історичної доведеної сутності. На думку О. Святоцького, держава є вінцем державності, яка, в свою чергу, є фундаментом держави [4].

Державність – це комплекс інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компакту цілість та забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому. Державність забезпечує устрій усього матеріального і духовного буття народу та базується на сталих традиціях, ритуалах, прагненнях, цінностях, меморатах тощо. Без чітких уявлень про широку панораму історичного розвитку народу, його комеморативну практику неможливо будувати суспільство, його інститути з метою досягнення соціально-культурної та національної єдності.

Останнім часом науковці все частіше звертаються до аналізу впливу історичної пам'яті як впливового фактору національної ідентичності та державотворення.

Множинність моделей історичної пам'яті (українська національна, радянська, імперська тощо) та її видів (колективна, соціальна, регіональна) ставить закономірне запитання: чи можуть вони співіснувати в нашому політизованому суспільстві чи вони настільки протиречні, що здатні розколоти українське суспільство і розхитати підвалини держави?

Соціологічні дослідження, проведені Данилом Судиним, свідчать, що не існує регіонального поділу між поширенням радянської та української моделей пам'яті, вони не завжди протистоять одна одній [5, с. 80]. Це означає, що деякий час вони можуть співіснувати, не викликаючи антагонізму. Але протилежність колективної пам'яті та історії, перетворення колективної пам'яті на інструмент державної політики впливає на механізми моральної рефлексії і може викликати конфлікти, в тому числі на рівні держави. Тому від адекватної політики пам'яті залежить майбутнє України як незалежної держави. Разом з тим, в умовах сучасної війни скорочується термін співіснування моделей пам'яті, бо ставить, власне, питання про відношення до національної держави та її захисту у час військової агресії.

Треба мати на увазі, що чим менше історична пам'ять переживається внутрішньо, тим більше вона потребує зовнішньої підтримки (політичної, ідеологічної, культурно-виховної, психологічної тощо). Тому імперативом сучасного буття є всезагальне прагнення все перетворювати в меморати колективного, не маючи для цього ані знань, ані підстав, ані вміння.

Тому перетворення пам'яті на інструмент політики та джерело легітимізації політичної влади впливає на морально-психологічний стан суспільства. З цих позицій П. Рікер писав про «справедливу історичну пам'ять як громадянський обов'язок». А Іван Огієнко в своїх наукових студіях, характеризуючи стан культурного життя в радянській Україні, писав: «Глибокий аналіз минулого вимагає діалогу різних його інтерпретацій, що становитиме основу сучасної парадигми нового історичного мислення з метою створення та розвитку демократичного та толерантного суспільства. Головне – вміння чути іншого...» [6, с. 153]. Але соціальні суб'єкти не можуть передавати темпоральний досвід без урахування сформованого державою відношення до тих чи інших подій, явищ, постатей. Тому сприйняття минулого завжди соціально сформоване. А використання колективною пам'яттю минулого створює феномен підміни моделі історичної пам'яті на колективну.

Таким чином, вплив істориків та їх наукової думки заміщується впливом ЗМІ, громадських організацій, політичних партій, тимчасово впливових осіб тощо. Це відбувається і внаслідок того, що історія – наука, яка потребує відповідної підготовки та фундаментальних знань. Інформація з інших джерел не потребує ні знань, ні підготовки і подається в доступній та емоційній формі.

На наш погляд, політика держави стосовно історичної пам'яті повинна базуватись на тих історичних персоналіях, символах, які громадяни України вважають актуальними в контексті державотворення незалежно від соціальних, політичних та культурних уподобань. Знання про історію рідного краю та критичне мислення є тими факторами та критеріями, які будуть сприяти створенню оптимального варіанта історичної пам'яті без надмірного «патріотизму», навішування ярликів, формування негативних образів «іншого». Треба усвідомлювати, що темпорально політичні і духовно-світоглядні зміни не співпадають. Тому саме це має конфліктогенний вплив на соціальні реакції в умовах активного державотворення, особливо в сучасних умовах напруження всіх соціальних сил і духовних резервів нашої країни. Адже зараз наші усвідомлення, переконання, історичні знання є ефективною зброєю не тільки окремої людини, але і держави в цілому.

Висновки

1 Українське суспільство прагне досягти національної і соціально-культурної єдності, проявом якої є формування національної ідентичності та національної держави. В сучасних умовах агресії росії це стає життєвою необхідністю для всіх нас.

2 Історична пам'ять та комеморативна практика сприяють актуалізації запитів суспільства через потребу в стабільності держави та формуванні духовних орієнтирів.

3 Історична пам'ять впливовішою компонентою сучасного державотворення. Але для реалізації цього впливу держава має ініціювати толерантну, демократичну та масштабну політику історичної пам'яті, яка буде підґрунтям подальшого єднання суспільства.

Список використаних джерел

1. Бурлачук В. Колективна пам'ять: між цінностями та історичним знанням. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020, №3. С. 124-142.
2. Штирнер М. Единственный и его собственность. Харьков : Основа, 1994. 560 с.
3. Нора П., М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. Франція – пам'ять. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. 333 с.
4. Святоцький О. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 2019. 23 лютого.
5. Судин Д. Множинність моделей історичної пам'яті в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021, №3. С. 65-86.
6. Огієнко І.І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс читання в Укр. нар. ун-ті: з мал. і портр. укр. культ. діячів. К. : Абрис, 1991. 272 с.

СПОСОБИ ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Завгородня Ю.В.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Через повномасштабну збройну агресію російської федерації, яка почалася 24 лютого 2022 року й триває донині, суб'єкти господарювання – фізичні та юридичні особи України зазнали пошкодження або знищення їх нерухомого майна. Завдані збитки на сьогодні обчислюються мільярдами гривень. Через це постає питання щодо відшкодування збитків державою, які завдала росія українським громадянам. Проте питання щодо притягнення країни-агресора до цивільно-правової відповідальності широко не обговорювалося. Тому автор пропонує здійснити огляд різноманітних механізмів щодо відшкодування збитків завдані росією. Розглянемо спочатку дефініцію поняття цивільно-правової відповідальності та її підстави. Цивільно-правова відповідальність – це визначені законом юридичні наслідки за невиконання або неналежне виконання особою певних обов'язків чи зобов'язань, що поєднуються з порушенням суб'єктивних цивільних прав другої сторони [1]. Підстави цивільно-правової відповідальності відповідно до Цивільного кодексу України визначаються (далі – ЦК) такі:

1 Майнова шкода спричинена внаслідок неправомірних рішень, дій чи бездіяльності. Компенсація відбувається повністю особою, яка завдала її. Якщо особа доведе, що шкода була вчинена не з її вини, то вона звільняється від відшкодування (ст. 1166 ЦК України);

2 Шкода, завдана потерпілому від кримінального правопорушення, компенсується відповідно до закону. Відшкодування здійснюється за рахунок Державного бюджету України (ст. 1177 ЦК України);

3 Якщо інше не передбачено законом, суд може за вибором потерпілого покласти на особу, яка завдала шкоди майну, обов'язок повного її відшкодування або відшкодування в натурі, залежно від обставин справи. Розмір збитків, які підлягають відшкодуванню потерпілій стороні, визначається за дійсною вартістю втраченого майна на момент пред'явлення позову або за час проведення робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі (ст. 1192 ЦК України) [1].

4 При реалізації цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування майнової шкоди, російська федерація має виступати в ролі відповідача за пред'явленням до неї позовом. Варто зауважити, що пред'явлення позовів до іноземної держави, без згоди її компетентних органів, прямо забороняє стаття 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2], положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, стаття 5 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 2 грудня 2004 року тощо [3]. Отримання такої згоди компетентних органів держави рф практиці є нереальним. А українським законодавством та міжнародними договорами не передбачено прямої можливості пред'явлення позову в українському суді до росії. Тобто здійснення в українських судах постраждалими громадянами права на відшкодування майнової шкоди, завданої

знищенням чи пошкодженням їхнього майна, за рахунок російської федерації виключається, навіть за умови доведення в діях російської федерації складу цивільного правопорушення.

Для того, щоб притягнути росію до цивільно-правової відповідальності, кожна особа має зафіксувати пошкодження нерухомого майна та пред'явити позов до цієї країни. Пред'явлення позову здійснюється громадянином України до судів рф, які мають забезпечувати захист потерпілого. Відповідно процес має здійснюватися згідно з процесуальними нормами законодавства росії.

Але в нинішніх умовах для українських громадян є можливість звернутися до Європейського суду з прав людини. Варто приділити увагу резолюції, яку ухвалив Європейський суд від 22 березня 2022 року. Вона розкриває наслідки припинення членства рф у Раді Європи, на які звернула увагу суддя Верховного суду України Т. Анцупова: а) російська федерація перестає бути високою Договірною Стороною Конвенції 16 вересня 2022 року; б).

Суд має компетенцію розглядати заяви проти російської федерації, які можуть становити порушення Конвенції, за умови, що вони тривали до 16 вересня 2022 року [4]. Тож якщо виявлено факти заподіяної майнової шкоди щодо нерухомого майна українців з 24 лютого 2022 року до 16 вересня 2022 року, то Європейський суд може розглянути позови таких осіб, чиє майно постраждало внаслідок збройної агресії російської федерації. Ще одним механізмом щодо стягнення збитків є рішення іноземного суду. В юридичних колах широко обговорюються можливості звернення щодо відшкодування шкоди за зруйноване майно до такого суду, наприклад до американського. Здебільшого, суди США не розглядають заяви проти іноземних державних органів за дії, які вчинені за межами їх території. Але, якщо росію буде визнано державою спонсором-тероризму, шанси українських громадян на розгляд такої справи американськими судами значно збільшаться [5]. До речі, члени Палати представників конгресу США подали законопроект на розгляд, згідно з яким, українцям гарантується, незалежно від того, мають вони громадянство США чи ні, право вимагати в американських судах відшкодування за будь-які збитки, що були завдані внаслідок збройної агресії росії. Яким чином будуть виплачуватися компенсації? Виплата буде здійснюватися за рахунок конфіскованих активів рф чи російських олігархів у США [5].

Наступним інструментом, який також можна використати при відшкодуванні майнової шкоди за завдані збитки внаслідок військових дій є звернення до міжнародного інвестиційного арбітражу. Ця процедура допомагає вирішити спори між такими сторонами як держава та інвестор. Україна вже мала такий досвід у зв'язку з анексією Криму. До інвестиційного арбітражу звертались такі компанії: Ощадбанк, Приватбанк, НАК «Нафтогаз України», НЕК «Укренерго» тощо. Підставою для такого звернення є положення Угоди між Кабінетом Міністрів України і урядом рф про заохочення та взаємний захист інвестицій 1998 року [5].

На основі такого досвіду обговорюються можливості звернення компаній до інвестиційного арбітражу. Слід додати, що такий позов не є позовом про відшкодування збитків, завданих державою-агресором. Необхідно зазначити, що

не всі втрати, завдані війною, потенційно можуть бути відшкодовані в такому арбітражі. Це застосовується лише до правопорушень, вчинених на території, над якою агресор встановив ефективний контроль [5]. Очікується, що арбітражі зможуть застосовувати Угоду до територій, де встановлена серйозна окупація та РФ здійснює контроль над такими територіями як Херсон, Маріуполь, окремі райони Донецької і Луганської областей [5]. Так, одним з найскладніших завдань у цьому процесі буде доведення юрисдикції міжнародного інвестиційного арбітражу, враховуючи, що наразі росія не визнає окуповані території України своїми.

З приводу українських механізм відшкодування майнової шкоди, що виникла внаслідок диверсій, терористичних актів, руйнувань тощо, є проєкт Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації», який ВРУ прийняла за основу в першому читанні 1 квітня 2022 року. Він передбачає джерела фінансування компенсації: фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури України; міжнародна технічна та/або поворотна або безповоротна фінансова допомога; інші джерела, не заборонені законодавством України [6]. Необхідно зазначити, що передбачений законопроектом № 7198 механізм компенсації юридично не є відшкодуванням майнової шкоди як заходу цивільно-правової відповідальності, хоча він передбачає принцип повного відшкодування в межах положень Цивільного кодексу України. Отже, існує велика кількість механізмів щодо відшкодування збитків, які були завдані війною: звернення до іноземних та національних судів, міжнародного інвестиційного арбітражу та ЄСПЛ. Під час звернення до таких структур можуть виникнути численні питання, що ускладнять процес розгляду фактів про збитки, які завдала росія своїми військовими діями. Але подальше вдосконалення нормативної бази та механізмів вирішення таких категорій справ призведе до виникнення ефективного механізму відшкодування майнової шкоди завданої військовими діями російської федерації на території України.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№40-44. Ст. 356.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Відомості Верховної ради України. 2005. №32. Ст. 422.
3. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власність від 02 грудня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50#Text.
4. Коментар судді ВС Тетяни Анцупової щодо ухвалення ЄСПЛ Резолюції про наслідки припинення членства РФ у Раді Європи. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1264425/>.
5. Ніколенко А. Компенсація збитків, завданих війною: що нового? 21.06.2022. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/kompensacziya-zbitkiv-zavdanih-vijnoyu-shho-novogo/>.
6. Проєкт Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації агресії Російської Федерації». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7198&skl=10.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД

д.е.н., с.н.с., завідувач відділу Ільїна М.В.

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

Завдяки реформі децентралізації влади в Україні у довоєнний період громади суттєво зміцнили свою економічну спроможність, забезпечили співпрацю та реалізацію численних проектів, створили стійкі зв'язки [1]. Однак війна призвела до руйнувань значної частини українських міст та сіл, знищення інфраструктури, появи мільйонів вимушених переселенців та пов'язаних із цим соціально-економічних диспропорцій. До традиційних викликів, які стояли перед громадами до війни (нестача фінансових ресурсів, застарілість інфраструктури, дефіцит робочих місць), додалися нові, які стануть домінуючими та ще довго визначатимуть подальші плани територіального розвитку. Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України з року в рік зростала і в 2021 р. склала (без трансфертів) 23,3%; частка видатків цих же бюджетів – 30,4%. Частка власних доходів у загальному обсязі надходжень становила 70,7%, у т.ч. 90% – у м. Києві, 76,8% – у Дніпропетровській області, 76,2% – у Харківській. Доходи місцевих бюджетів на 1 мешканця громад загалом по Україні за січень-лютий 2021 р. склали 8 009 грн, збільшившись у порівнянні з минулим роком на 20,9%. Найбільші доходи в розрахунку на 1 мешканця мали місцеві бюджети Дніпропетровської області (10 994 грн), Полтавської (9 617 грн), Запорізької областей (8 408 грн) [2].

Щороку посилювалася співпраця між громадами, зростала кількість укладених ними договорів. Так, станом на кінець 2021 р. за рік 296 громад уклали 153 договори про співпрацю, найбільше – у Дніпропетровській області, де 22 громади уклали 17 договорів, у Запорізькій – 14 та 16 відповідно, Харківській – 19 та 15. Найчастіше проекти стосувалися освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. На жаль, саме ці та інші найактивніші у співпраці регіони виявилися враженими війною та зазнали найбільше руйнувань. Війна перервала плани випереджаючого розвитку громад. Доходи місцевих бюджетів за березень-квітень 2022 року впали на 7% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. При цьому найбільше скоротилися власні надходження бюджетних установ (на 26,5%), доходи від акцизу (48,4%), податку на майно (40%), плати за землю (22,5%), єдиного податку (13,3%). Найбільше протягом березня-квітня 2022 року у порівнянні з аналогічним періодом минулого року зменшилися доходи у Донецькій області (на 23,4%), Київській (21,9%), Харківській (31,7%), Херсонській (40,5%) областях. Тобто, найбільше скорочення дохідної частини місцевих бюджетів спостерігалось саме у тих громадах, на території яких велися бойові дії. На 2022 рік планувалося зростання державної фінансової підтримки розвитку громад та розбудову інфраструктури до 131,8 млрд грн з 81,8 млрд грн у 2021 р.; у тому числі 7,1 млрд грн – на розвиток сільських територій, 9,6 млрд грн – на соціальне забезпечення, 6,8 млрд грн – на розвиток сфери освіти. Повноцінна державна підтримка громад та територій може відновитися лише після повного закінчення бойових дій.

Відновлення громад та територій, постраждалих внаслідок воєнних дій, вже зараз включає вимогу розробки громадами програм комплексного відновлення територій. Прифронтові та безпечні громади здатні розпочати збір та аналіз первинної інформації щодо поточного стану громад та потреб щодо відновлення. Програма повоєнного комплексного відновлення громади – це документ, який визначає основні просторові, містобудівні, соціально-економічні цілі відновлення і включає відповідні заходи. Така програма не належить до містобудівної документації, але розробляється у формі електронного документа та вноситься до Реєстру будівельної діяльності у встановленому порядку. Розробку й ухвалення програми доцільно здійснювати за результатами громадських обговорень, з погодженням з обласною адміністрацією, але за спрощеною процедурою. Так, повинна бути передбачена можливість розробки документу громадою самостійно або з залученням експертів; він не повинен потребувати стратегічної екологічної оцінки та погодження з архітектурною містобудівною інспекцією тощо. Головною метою розробки програми є визначення «точок росту», врахування особливостей території, загроз та викликів її подальшому ефективному розвитку.

Поряд із цим необхідно розробити нову стратегію регіонального розвитку (на заміну чинній Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.), яка би, окрім іншого, враховувала відповідні норми та вимоги ЄС. Доцільно розглянути можливість спрощення деяких планувальних та нормативних документів, що обмежують економічну діяльність. Стратегічне планування повоєнного розвитку територій та громад має бути гнучким, але варіативним: включати різні плани дій на випадок різних воєнних та інших геополітичних ситуацій або загроз (всеосяжний мир, локальне загострення, масштабне вторгнення). До найважливіших напрямів стратегічного планування розвитку громад слід віднести освіту, охорону здоров'я та енергетичну безпеку [3].

Видатки на освіту територіальних громад у березні 2022 року скоротилися на 4,2%, у квітні – на 10,6% (у порівнянні з аналогічним періодом минулого року). Найбільше обсяги видатків громад на освіту зменшилися у Донецькій області (з 2,3 до 2,2 млрд грн), Луганській (з 0,9 до 0,7 млрд грн), Херсонській (з 1,7 до 1,6 млрд грн), Чернігівській (з 1,5 до 1,4 млрд грн). Така ситуація відображає не лише зменшення економічної спроможності громад, але й недоцільність фінансування освітньої сфери в умовах масштабних воєнних дій, що тривали у зазначених регіонах.

У повоєнний період перед освітньою сферою постане декілька важливих викликів. Насамперед, це масштабні руйнування закладів освіти: загальноосвітніх, дошкільних, професійно-технічних, вищих. Зруйновані не лише приміщення, які безпосередньо забезпечували процес навчання, але й уся науково-освітня, виробнича і дослідна база. Другою, не менш значущою проблемою, є переміщення значної частини учнів, студентів та викладачів за межі територій громад, уражених воєнними діями. Скорочення чисельності поколінь, яким мають надаватися освітні послуги, зводитимуть нанівець зусилля освітян та ресурси громад. Третьою проблемою є необхідність прискорення навчальних процесів з огляду на втрати часу, протягом якого мали надаватися

освітні послуги, але не надавалися через бойові дії. З рештою, в умовах докорінних економічних та геополітичних змін для українських громадян актуалізується потреба постійного навчання – «освіти протягом життя» (отримання додаткових спеціальностей, перекваліфікація тощо).

Для вирішення цих проблем відразу після скасування воєнного стану місцеві органи влади разом з Міністерством освіти та науки України мають оцінити доцільність відновлення освітньої інфраструктури у передвоєнних обсягах. На основі такої оцінки має бути ухвалено узгоджене з громадами рішення щодо відновлення, об'єднання, переміщення або ліквідації конкретних навчальних закладів. З урахуванням євроінтеграційних намірів України, рекомендовано забезпечити якнайширший доступ громадян до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, віртуальних класів, мовних курсів тощо. Особливу увагу слід звернути на надання молоді можливості отримання вищої та професійно-технічної освіти в галузі інформаційних технологій. Це, насамперед, такі спеціальності, як комп'ютерні науки, інформаційні системи, комп'ютерна інженерія, кібербезпека, наука про дані.

Найбільш перспективними і надалі будуть спеціальності та навички з розроблення, модифікації, тестування, технічної підтримки програмного забезпечення, побудови графічних інтерфейсів, системного адміністрування. Для осіб старшого віку актуальними будуть навчання цифровій грамотності та безпечній поведінці у кіберпросторі. Заклади охорони здоров'я належать до об'єктів критичної інфраструктури, тому одним із ключових завдань у діяльності органів місцевої влади у повоєнний період буде забезпечення сталого функціонування системи охорони здоров'я та задоволення медичних потреб населення. Актуальність відновлення системи зумовлена численними викликами, пов'язаними з війною: погіршення стану здоров'я населення внаслідок поранень, важких умов життя та стресів, загострення хронічних хвороб через відсутність оперативної медичної допомоги та планових медичних оглядів. Система охорони здоров'я також стикатиметься з проблемою відсутності кваліфікованих кадрів внаслідок їх міграції та загострення демографічних проблем. Водночас збереження і покращення тривалості та якості життя населення країни є необхідною передумовою для її відновлення, а також одним із показників ефективності національної політики. Для громад у повоєнний період важливим буде забезпечення безперешкодного доступу мешканців та внутрішньо переміщених осіб до первинної медичної допомоги, впровадження її електронних інструментів (електронних направлень, виписок, рецептів, консультацій), полегшення доступу до сімейного лікаря та інших спеціалістів. Іншим напрямом зусиль громад буде організація реабілітації постраждалих внаслідок воєнних дій громадян, відновлення їх психічного та фізичного здоров'я, організація літніх таборів відпочинку для дітей, інші заходи, спрямовані на інтеграцію у місцеві громади внутрішньо переміщених осіб. Іншими прикладами допомоги громадам особам та сім'ям, постраждалим внаслідок війни, є поширення на внутрішньо переміщених осіб пільг, які надаються мешканцям громади за кошти місцевого бюджету. Це можуть бути пільги на

придбання медикаментів, товарів медичного призначення, соціальні пільги, преференції щодо працевлаштування тощо.

Першочергово метою розвитку громад у повоєнний період мають стати відновлення інфраструктури й комунікацій (пошкоджених мереж електро- та газопостачання на зруйнованих і прифронтових територіях), а також забезпечення максимальної енергетичної незалежності. В перспективі житлово-комунальне господарство громад має бути переорієнтовано з традиційного газопостачання на електроенергетику. Під час формування оновлених післявоєнних планів розвитку громадам слід розглянути можливість будівництва установок з виробництва сонячної енергії, а також підприємств з виробництва біопалива. На зруйнованих територіях, що межують з країною-агресором, де чисельність населення та кількість підприємств суттєво зменшиться, доцільно максимально заліснювати території швидкоростучими видами дерев, які не лише поліпшуватимуть стан довкілля, але й слугуватимуть паливом та виробничою сировиною. З метою екологізації середовища життєдіяльності громади можуть стимулювати перехід до маловідходних, наукомістких, екологічно безпечних виробництв і технологій. Відбудова зруйнованого житла і спорудження нового потребуватимуть, окрім фінансових ресурсів, великого обсягу будівельних матеріалів. Створення підприємств з виробництва таких матеріалів і модульних конструкцій стане пріоритетом для зруйнованих і прифронтових територій. Це дасть змогу не лише забезпечити зайнятість населення, але й використати місцеву сировину і навіть будівельне сміття.

Проблема забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб потребує комплексного підходу. Для її вирішення слід урахувати спроможність громад створити повноцінні умови проживання сімей на тривалу перспективу. Це означає можливість забезпечення переміщених осіб не лише житлом, але й місцем прикладання праці та навчання дітей. Очевидно, багато переміщених осіб оберуть для подальшого постійного проживання західні регіони, меншою мірою – центральні. Житла на цих територіях бракуватиме найбільше. Це означає, що підходи до забезпечення вимушених переселенців житлом мають бути різними залежно від типу територій та можливостей громади. Щодо об'єктів соціальної інфраструктури, охорони здоров'я, освіти, то їх відбудова має здійснюватися обов'язково з урахуванням нових вимог до таких приміщень (міцність конструкцій, наявність бомбосховищ). В окремих випадках доцільно розглянути можливість використання для потреб соціальної інфраструктури громадських приміщень сусідніх територій.

Список використаних джерел

- 1 Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Адміністративна реформа в Україні для об'єднаних територіальних громад. *Економіст*. 2020. № 3. С. 8-10.
- 2 Експерти проаналізували доходи бюджетів територіальних громад за 7 місяців 2022 року. Веб портал «Децентралізація дає можливості». URL: <http://decentralization.gov.ua/news/15467>.
- 3 Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Інституціональне середовище формування стратегії розвитку територіальних громад. *Приазовський економічний вісник*. 2020. № 1 (18). С. 26-31. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-5>.

ЗНАЧИМІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ ТА СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Коваленко А.В.,
канд. н. із соц. ком., доцент Кудлай В.О.
Маріупольський державний університет

Національна, громадянська свідомість та самосвідомість, менталітет та національна гідність, патріотизм – досить складні категорії багатьох суспільних наук. Вони є системою світоглядних переконань людини, етносу, громади, народу, нації: соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних тощо. Ці погляди формуються під впливом різних факторів: норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісної орієнтації та ідеалів, які проявляються в особливості життєдіяльності націй, етносів та окремих громадян. Від них залежать процеси формування національної ідеї, і врешті, сама державність.

Національна свідомість – категорія, сутністю якої є усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної нації. Отже, ключовим є поняття «нація», під яким розуміють спільноту людей, об'єднаних низкою чинників, серед яких найважливішими є етнокультурні та політико-правові [3, с. 414].

У контексті широкого поняття національної свідомості свою вагому нішу для нас, українців, займає більш вузьке поняття – української національної свідомості.

Спільна національна ідентичність спричиняє емоційний, інтелектуальний, історичний зв'язок серед людей, належних до тієї чи іншої нації, і цей зв'язок за своєю суттю морально-психологічний, духовно-громадянський.

Український теоретик нації О.І. Бочковський називав національну свідомість «громадським цементом, який об'єднує і перетворює первісний народ у новітню націю».

Шлях від етносу до нації пролягає через дихотомію. Дихотомія (протистояння) – первісний спосіб усвідомлення групою людей своєї спільності – «ми» та відмінностей її від подібного роду співтовариств – «вони».

Отже, етнічну свідомість можна розглядати як духовне явище в чистому вигляді, а самоусвідомлення етнічної спільноти – не що інше, як національну свідомість. Тому народ, наділений національною свідомістю, і є нацією.

Формування української національності свідомості починає свої витoki ще давнього минулого українського народу, де в часи перших прототипів національної спільноти на теренах України зародилася модель «справжнього українця», саме національно свідомого. У різні історичні епохи під впливом усіляких політичних, духовних, економічних, соціальних чинників модель української національної свідомості постійно відточувалася та змінювала свої обриси. Кожна історична доба залишила свій слід в етнонаціональному коді українця та українського народу. Цей код передавався з покоління до покоління нашими відомими нащадками для того, аби кожен із нас пам'ятав: ким він є, і розумів своє призначення перед власним народом, країною та самим собою. Із

далечі віків та з недавніх часів сьогодні до українця дійшла вже сформована модель національної свідомості народу, яка шліфується дотепер.

Цілком можна погодитися з І. Кресіною, яка наголошує, що національна свідомість – це «складна система духовних феноменів та їх утворень, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття та розвою» [2, с. 392].

Психологічний зв'язок між людьми ґрунтується на морально-духовних, гуманістично-національних цінностях. Однак в Україні впродовж віків агресивно діяли і нині діють зовнішні та внутрішні політико-ідеологічні, психолого-педагогічні механізми витискання оригінального, самобутнього, українського із власної духовної території, що розмивало національну ідентичність, а нині вони негативно впливають на утвердження національної ідентичності, поглиблені гібридною війною росії проти України.

24 лютого 2022 року росія розпочала широкомасштабну війну проти України. Кардинальна мета московських агресорів – не допустити всебічного формування й утвердження української національної ідентичності, яка є найпотужнішим морально-психологічним підґрунтям, фундаментом розвитку соборної вільної України.

Тому війна зараз є найбільшим випробуванням здатності українців захищати свою свободу та право бути українцями.

Закономірними є результати соціологічного дослідження, з 5 до 12 серпня 2022 року Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова – громадяни України вірять у перемогу у цій війні. І 72,5% респондентів вважають, що ця віра найбільше об'єднує українське суспільство.

Понад 90% українців пишаються своїм громадянством (54,5% дуже пишаються і 36% – скоріше пишаються). Це найвищий показник за весь час соціологічного моніторингу», – повідомляють соціологи.

Головне ж, що творить і зміцнює незалежність України, кажуть аналітики: це прагнення і дії небайдужих людей. Людей, які захищають Україну на фронті, людей, які підтримують армію і розбудовують країну в тилу.

«Сильна нація, очевидно, і може формуватися в період труднощів у період втрат, і це значне випробування для українського народу, яке він, на мою думку, витримує з честю», – так спрогнозувала майбутнє соціолог Ірина Бекешкіна.

«У соціологічних замірах за останні кілька років ідеологічні та регіональні відмінності стають менш вагомими, поступаючись віковому фактору. Молодь, яка народилася і зростала в нових умовах глобального світу та не знала бар'єрів радянського часу, сьогодні задає нові тренди життя, ламає стереотипи, традиції, формує нові запити. Це – покоління Незалежності», – кажуть дослідники.

Природним є прагнення українців мати свою суверенну державу, бо лише за цієї умови можливий продуктивний розвиток національного життя – органічної складової світового гуманітарно-культурного багатоманіття, яке хоче знищити московський імперіалізм. Українці, захищаючи себе від агресорів, у мирі й злагоді пізнаючи інші нації, їхні відносини, як соціальна спільнота підходять до пізнання себе як національної спільноти, зіставляють пізнання

особливостей інших народів зі своїми самобутністю та неповторністю, які є своєрідним джерелом формування й утвердження національної ідентичності.

Українці – терпеливий народ, його не зламати та неможливо знищити його генетичний код – українську національну свідомість. Часи міняються, ситуація обов’язково мусить покращитись, але для цього ніхто не повинен опускати руки, а навпаки з усіх сил намагатись втриматись за свій ідеал майбутнього наших дітей, онуків, правнуків. Сьогодні такий час, коли ми повинні єднатись для єдиної мети під назвою – Україна. «Сила народу – в єдності» (Захар Беркут).

Державність – це насамперед бажання народу жити разом, суверенно обирати правила і модель співіснування, ефективно врядувати на тих територіях, на яких проживають нації і народи, що бажають жити разом, не мають власної держави та пов’язують своє майбутнє з Україною.

Посилити віру громадян у силу власної держави можна за допомогою кардинальних змін у найближчі місяці, зокрема, на військовому театрі дій; через підвищення функціональної якості публічного управління по вертикалі і горизонталі; через покращення комунікації між усіма відповідальними за зміни в державі і громадянами, а також через відновлення соціальних механізмів співіснування громадян та держави в умовах війни. Правила і відповідальність за якість виконання функціональних і публічних обов’язків, оцінка суспільного результату – повинні бути для всіх однакові, механізми (в рамках можливого під час війни) – прозорі.

Віра у власне майбутнє та Майбутню перспективу ефективної України сьогодні є запорукою перемоги, як на фронті так і усіх сферах суспільного життя.

Сьогодні нашу державність захищають Збройні Сили України, і для її посилення необхідне об’єднання громадян задля її збереження, ефективного антикризового управління, адекватна комунікація, зрозуміла внутрішня і результативна зовнішня політика.

На нашу думку, зараз для України одними з перших завдань мають бути формування національної ідентичності та подолання високого рівня песимізму в населення, задля того, щоб позбутися домінування росії в інформаційних і віртуальних потоках в Україні. Потрібна належна концентрація інтелектуальних зусиль, жорсткий добір саме своїх національних завдань, на яких варто зосередити всі наявні ресурси.

Отже, для того, щоб кожний українець став національною соборною особистістю, яка діятиме в інтересах України, родини, громади, власного морально-духовного життя, він повинен ідентично самоствердитися. Тобто треба «відкривати Україну в собі – тільки так можна набути втрачену Батьківщину. Тільки за умов набуття власної Батьківщини можна подолати комплекс меншовартості, національної неповноти».

Список використаних джерел

1. Вегеш М. Історія і політика. В 4-х т. Т. 2. Історія Карпатської України. Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. С. 3-262.
2. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : Монографія. К. : Вища школа, 1998. 392 с.
3. Філософський енциклопедичний словник : словник / Інститут філософії ім. Г. Сковороди; ред. В.І. Шинкарук. К. : Абрис, 2002. 742 с.

ЦИВІЛЬНИЙ ТА СУДОВИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Мамедова А.Ф.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

На сучасному етапі, цивільний захист базується на людських і матеріальних ресурсах країни, і є не лише складовою частиною системи заходів соціального захисту, а й загальнодержавною проблемою.

З 1 липня 2013 року набрав чинності Кодекс цивільного захисту України, який передбачає захист населення території навколишнього природного середовища та власності у надзвичайних ситуаціях, реагування на них, функціонування єдиної національної системи цивільного захисту, та встановлення повноважень прав і обов'язків органів державної влади, громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності [1].

Координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту в межах своїх повноважень здійснюють Рада національної безпеки і оборони України та Кабінет Міністрів України [1].

Система місцевого самоврядування наразі не відповідає потребам суспільства, бо у більшості територіальних громад створені на їх території органи місцевого самоврядування, установи та організації не можуть забезпечити надання населенню якісних та за доступними цінами адміністративних, соціальних та інших послуг. Це також стосується забезпечення належного захисту населення та територій громад від надзвичайних ситуацій (тобто створення ефективної системи цивільного захисту громади).

У сучасних умовах забезпечення та підвищення безпеки у надзвичайних ситуаціях стає однією з важливих суспільно-політичних та багатьох інших проблем.

Аналіз статистики надзвичайних ситуацій в Україні за останні роки показує, що єдина національна система цивільного захисту держави не функціонує повною мірою для забезпечення захисту територій і населення.

Заходи підтримки життєдіяльності населення, спрямовані на забезпечення мінімальних потреб громадян, які постраждали від наслідків надзвичайної ситуації, побутове обслуговування та реалізація соціальних гарантій під час проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, це:

- 1) тимчасове переселення громадян у безпечні місця;
- 2) організація харчування населення в районах надзвичайної ситуації;
- 3) організація забезпечення постраждалого населення одягом, взуттям та товари першої необхідності;
- 4) надання медичних та санітарно-епідемічних послуг у місцях тимчасового розселення.

В науковій літературі розрізняють різні види надзвичайних ситуацій. Одним з актуальніших і відомим для всього населення України в останні дні є надзвичайна ситуація воєнного характеру.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, при яких

шкода спричиняє вторинний елемент шкоди населенню. Законодавство, окремі нормативні акти та відповідні оперативні та мобілізаційні плани, тому їх специфічні та спеціальні характеристики не включені до класифікатора.

Війна була однією з найбільших катастроф усіх часів для людства. Ці події призвели до втрати значних людських і матеріальних ресурсів, а також принесла інші лиха і загальмувала розвиток людства.

Через воєнний стан в державі, Верховна Рада України прийняла в цілому проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту» [2].

Ще однією не менш значною зміною є те, що у зв'язку із черговим актом збройної агресії з боку російської федерації, що відбувся 24 лютого 2022 р., наявною загрозою широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил російської федерації, на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 р., був прийнятий закон «Про введення воєнного стану в Україні» [3].

Мета цієї зміни полягає у приведенні у готовність єдиної державної системи цивільного захисту до виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, які утворюють функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту та спеціалізовані служби цивільного захисту, місцевим органам виконавчої влади ввести в дію власні плани цивільного захисту на особливий період та ін. Це є результатом того, що у деяких нормативно-правових актах відбуваються зміни для поліпшення цивільного захисту на всій території України.

Вже достатньо часу пройшло з того, що Україна як держава і гарант права громадян на захист життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха або надзвичайних ситуацій, наприклад воєнний стан, створено єдину національну систему цивільного захисту для захисту людей від техногенного впливу, стихійні, соціально-політичні та військові аварії та небезпечні наслідки стихійних лих.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України, введення воєнного стану та вимушене призупинення діяльності окремих судів призвели до відповідних змін у положеннях законодавства, судової практики та територіальної юрисдикції судів.

Протягом останніх місяців діяльність в українській судовій системі поступово відновлюється.

Сьогодні, не зважаючи на ризики та виклики, українські суди продовжують активно контролювати дотримання законодавства. Відповідно до ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК) завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [4].

Зважаючи на таку законну гарантію, суди виконують свою роботу не дивлячись на обставини, які відбуваються в державі останнім часом та намагаються дотримуватись до законодавства України, а саме: Конституції України, Цивільного кодексу України, Цивільний процесуального кодексу України, міжнародних договорів тощо.

Із запровадженням воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року, враховуючи неможливість здійснення правосуддя на окремих територіях держави, відбулися зміни в територіальній підсудності судових справ в оперативному порядку. Розпорядженням Голови Верховного Суду у зв'язку з бойовими діями діяльність суду може бути припинена з одночасним рішенням іншого суду, який здійснюватиме правосуддя на території найближчого територіального суду, що припинив свою діяльність до суду, діяльність якого призупинено. Таким чином, незважаючи на те, що певний суд припинив роботу через військові дії, розгляд вашої справи гарантовано буде здійснювати інший суд.

Населення України має право подати позов під час війни, і суд формально має прийняти його до розгляду. Новий позов має бути поданий з дотриманням нових правил територіальної підсудності. Але потрібно розуміти, що умови розгляду справи в умовах війни непередбачувані.

Зокрема, самостійний розподіл вашої справи, відкриття відповідних проваджень, призначення справи до розгляду тощо можуть тривати і зазвичай тривають довше, ніж вимагає процесуальне законодавство.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що в даній роботі було визначено проблему, суть якої полягає в тому, що теперішнє функціональне визначення держави щодо захисту громадян намагається відповідати реаліям сучасного життя нашого суспільства.

Але для покращення ситуації пропонується звернути більше уваги на захист громадян, що вказано в Кодексі цивільного захисту України, який враховує сучасні тенденції реалізації завдань інформаційного забезпечення держави, управління та населення, а також реагування на надзвичайні ситуації та ліквідацію їх наслідків. А також питання щодо ситуації, яка сьогодні склалася в країні, вимагає нестандартних рішень та ідей для покращення доступу учасників до суду.

Список використаних джерел

- 1 Кодекс цивільного захисту України; Закон, Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
- 2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту» Закон України від 09.07.2022 № 2394-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2394-20#Text>.
- 3 Про введення воєнного стану в Україні, Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
- 4 Цивільний процесуальний кодекс України; Закон від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

СОЦІОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ М. ВЕБЕРА ТА Г. ЗІММЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Мамедова А.Ф.,
Завгородня Ю.В.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Теорія конфлікту в соціології ХХ-ХХІ століття є важливим напрямком розвитку. Проблему соціального конфлікту формували й аналізували більшість видатних соціологів в усіх галузях соціологічної думки. Відповідно до цієї парадигми з'явилося багато цікавих концепцій і праць. Теорія конфлікту виникла в сучасному соціологічному знанні в 1950-1960-х роках, замінивши традиційно впливовий позитивістський напрямок і посівши одне з домінуючих місць у сучасній соціології. Соціальна конфліктологія тісно пов'язана з іншими науками і цей зв'язок двосторонній: з одного боку, конфліктологія базується на загальнонаукових та міждисциплінарних методологічних та теоретичних принципах, з іншого боку, сприяє розвитку технологій вирішення конфліктів у системі наук. Такими науками є: соціологія, філософія, політологія, правознавство, культурологія, історія та психологія.

Багато мислителів зосереджуються на аналізі конфліктів від моменту зародження науки. Вони вказують на позитивні та негативні ефекти соціального конфлікту у суспільстві.

В умовах подальшої глобалізації світу, зростання суспільних суперечностей і соціальної напруженості соціальна конфліктологія може сформувати технології безконфліктного співіснування соціальних спільнот і соціальних інститутів. Одним із науковців та соціологів, які зробили значний внесок у розгляд суспільства в аспекті конфліктних парадигм, є Макс Вебер.

Теоретична позиція М. Вебера виходила з того, що для вивчення будь-якого суспільства необхідно насамперед зрозуміти зусилля статусних соціальних груп у співвідношенні з ідеями й цінностями, поширеними в суспільстві [1, с. 123].

Згідно з М. Вебером, суспільство – це сукупність груп, які відрізняються власними ознаками держав. Несумісність інтересів породжує соціальні конфлікти. Тому всі надії на можливість вилучення їх із суспільства є ілюзорними. При цьому інтереси людей не тільки розходяться, але й певною мірою збігаються, що створює основу для співвідношення сил, соціальних досягнень. Хоча неможливо повністю виключити конфлікти із суспільного життя, це не означає, що воно характеризується постійною нестабільністю.

Макс Вебер, який сформулював соціологічне розуміння соціального конфлікту, пов'язував будь-які його форми насамперед із проблематикою влади. Соціальний конфлікт у межах цієї традиції розглядається з погляду відносин панування і підпорядкування. Самі ці стосунки непереборні, оскільки життя будь-якої людської спільноти так чи інакше організоване [2, с. 29].

Владні групи у будь-якій соціальній системі концентрують у руках важливі переваги, значення яких полягає у забезпеченні відтворення цих груп. Хоча

конфлікт може виникати і виникає всередині силового блоку, він долає конфлікт і об'єднується перед загрозами з боку внутрішніх або зовнішніх ворогів.

При аналізі веберівських поглядів на владні відносини важливий не акт насильства, а механізм координації влади. На його думку, страх за життя та майно – не єдина причина влади. У різних політичних системах проявляються різні поєднання матеріальних та ідеологічних інтересів, які спонукають людей погоджуватися з владою чи навпаки. Протягом історії цивілізації відносини між людьми та владою, соціальними структурами та політичними інститутами ставали дедалі складнішими.

Одним з найвидатніших вчених, який зробив свій внесок у розвиток теорій конфліктів, був німецький соціолог Георг Зіммель. Необхідно зазначити, що він першим ввів в обіг поняття «конфлікт» у своїй праці «Конфлікт сучасної культури» і тим самим започаткував такий напрям в соціології як соціологія конфлікту. Розглядаючи дефініцію в більш широкому розумінні, можна визначити, що конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, оцінок, цінностей. Г. Зіммель же визначав його як «спір», «боротьбу». Глибоке вивчення природи конфлікту дало змогу німецькому соціологу виокремити його основні функції:

- 1) формулювання та підтримка ідентичності й кордонів різних соціальних груп як всередині зовнішніх систем, так і по відношенню до них;
- 2) створення соціальних практик, які підтримують зміни та реформи;
- 3) сприяння тісній співпраці в малих групах, де тенденції до конфлікту поєднуються з тенденціями до єдності тощо.

Основна функція такого протиріччя проявляється у створенні групової ідентичності та її зміцненні, а також підтримці існуючих меж групи щодо зовнішнього середовища [3, с. 50].

Досліджуючи типи конфлікту Г. Зіммель вирізняє такі:

- 1) правова суперечка – обов'язковою складовою такого протиріччя є наявність предмету конфлікту та можливість добровільного примирення;
- 2) ворожнеча всередині груп – характеризується тим, що ненависть проявляється стосовно певного члена групи, оскільки він становить небезпеку для групи;
- 3) конкуренція – є основним видом взаємодії у всіх сферах суспільного життя. Боротьба не є прозорою та спрямована на досягнення об'єктивної мети. На відміну від інших, вона не проходить у формі наступів і відступів, тому що супротивники не володіють об'єктом конфлікту [3, с. 52].

Особливу увагу Г. Зіммель приділяв фінальній частині конфлікту. Найбільш розповсюдженими способами завершення конфліктів вчений називає наступні: перемога однієї зі сторін і поразка іншої, примирення і компроміс. Однак, конфлікт може тривати нескінченно, продовжуючись, мовби за інерцією, після того як усунуто його об'єктивне підґрунтя. Причина цього явища в тому, що почуття є більш консервативним елементом, ніж розум [4, с.106].

Г. Зіммель стверджував, що чим гостріший конфлікт, тим сильніша внутрішня згуртованість конфліктуєчих груп проти загального ворога, оскільки є загроза її знищення [4, с. 106]. Таку тенденцію ми можемо спостерігати в

сучасних подіях, які розгорнули нову реальність 24 лютого 2022 року для українських громадян внаслідок повномасштабної військової агресії російської федерації. Чим далі російські військові просувалися з метою окупації української землі та здійснювали ракетні обстріли житлових масивів, тим більшою була згуртованість української нації, аби перемогти країну-агресора після її вторгнення на терени нашої держави.

Розвиваючи подальшу інтеграцію концепції німецького соціолога з сучасними подіями, звертаємо увагу на тезу про те, що конфлікти призводять до стабілізації суспільства. Автори погоджуються з цією думкою і на конкретному прикладі, а саме на прикладі російської федерації хочуть її довести. Як відомо, в цій країні панує політика імперіалізму та диктатури. Імперіалізм передбачає державну політику, пропаганду шляхом прямого захоплення території або за рахунок отримання політичного і економічного контролю.

Диктатура, в свою чергу, характеризується нічим не обмеженою політичною, економічною та ідеологічною владою однієї чи кількох осіб, класу, соціальних груп, які у своїх діях спираються на безпосереднє застосування апарату насильства (армії, поліції, карних установ). Наразі, рф своїм устроєм нагадує російську імперію, а з огляду на мету державної політики, хоче відновити свою попередницю – ССРСР шляхом приєднання сусідніх територій. На наш погляд, коли країна хоче повернутися до тих часів, коли вона начебто «розвивалася», – втрачається стимул до розвитку. Зараз росія постала на шлях деградації в усьому, що вона спроможна була б розвинути, враховуючи значний економічний та енергетичний потенціал, який дає їй природний газ та інші ресурси. В цьому винна політика, яку формують державні діячі та пропаганда, яку транслюють громадянам через ЗМІ.

Для того, щоб країна розвивалася, на нашу думку, громадянам необхідно протистояти впливу пропагандистських політтехнологій та визначити своє відношення до пануючого політичного режиму. Варто відповісти собі на питання, чи здатні імперіалізм та диктатура в ХХІ столітті протриматись в довгостроковій перспективі? Довічне правління президента не призведе до бажаного розвитку країни та громадянського суспільства. Усвідомлення сутності подій поза маніпулятивним впливом ЗМІ дозволить створити умови для функціонального соціального конфлікту всередині країни. Наведені соціологічні концепції дають підстави очікувати, що наслідком такого функціонального соціального конфлікту стануть позитивні зміни не тільки в суспільстві цієї країни, а й в усьому світі.

Список використаних джерел

- 1 Туленков М.В. Конфліктологічна парадигма в соціології Макса Вебера. *Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України*. 2010. С. 120-128.
- 2 Гуменюк Л.Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2015. 564 с.
- 3 Майструк Н.О. Формування засад конфліктологічної парадигми у працях Г. Зіммеля. *Вісник Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»*. 2009. № 3. С. 50-58.
- 4 Морозова Л.П. Конфлікт як умова соціальних змін. *Наукові записки*. 2002. Том 20. С. 104-109.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИКЛИКИ

к.і.н., доцент Моїсєєнко Л.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» Україна,
Purdue University, USA

24 лютого 2022 року після тривалого військового нарощування на визнання росією своїх маріонеткових утворень ДНР та ЛНР як незалежних держав, почалося широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну.

Цей новий етап восьмирічної війни рф проти України супроводжувався та продовжує супроводжуватися масованими обстрілами та бомбардуванням мирних українських міст та сіл, масовими звірствами. За заявою Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, геноцид, влаштований російськими військами під час російсько-української війни може стати найбільшим у Європі з часів Другої світової війни [11].

Мільйони українців були вимушені шукати захисту та притулку по всьому світі. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців на 7 вересня 2022 року було зафіксовано 7 154 448 біженців, 4 005 806, з них зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту в Європі [1].

Опитування Центру Разумкова дає можливість скласти портрет українських біженців. Серед біженців 93% складають жінки, 42% мають вік від 30 до 39 років, 83% біженців – люди з вищою або незакінченою вищою освітою, 30% – висококваліфіковані фахівці, 51% з них переважно розмовляють російською мовою [3]. 64% виїхали з України разом з дітьми чи внуками, 42% – разом з іншими родичами, 19% – з батьками, тощо [4].

Головними критеріями вибору країни виступали наявність родичів / знайомих / друзів (55%), близькість до кордону України (32%), умови для роботи чи її наявність (15%), умови для біженців (житло, соціальні виплати тощо (14%), знання мови (8%), умови для навчання дітей (7%) тощо [4]. При чому, тільки 5% українців обирали країну проживання через наявність української діаспори.

За даними дослідження панелі «Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України, на середину квітня серед тих, хто переїхав закордон, найбільше українців перебували в Польщі (37,6%), Німеччині (12,1%), Чехії (7,6%), Італії (5,5%) та Словаччині (3,8%).

Крім того, є велика частка українців (за різними даними близько 2 490 480 осіб), що опинилися в рф.

І поки неможливо встановити, яка частка виїхала туди добровільно, а яка насильно депортована після окупації російськими військами окремих територій України [1].

Взагалі українці знайшли собі притулок в більше ніж 40 країнах світу.

Українські біженці, які вимушено залишили Україну та опинилися в країнах світу сам на сам зі своїми економічними, психологічними проблемами, травмами та тривогами. Вони самотні, відірвані від родин, розпорошені географічно,

роз'єднані ментально, політично та конфесійно [4]. Більшість з них ще знаходяться в стані розгубленості та невизначеності своєї подальшої долі.

Тим не менше, дослідження, проведене на базі платформи 4refugees.info, свідчить, що українці починають інтегруватись в суспільства чужих країн [5]. Станом на 10 липня 2022 року з 500 громадян України 57% цікавляться умовами легального перебування в новій країні, можливістю отримання допомоги, 43% – наявністю мовних курсів, шкіл, дитячих садків і роботи. 36% тих, хто поїхав за кордон, мають намір повернутися в Україну після того, як переконаються, що у них вдома безпечно перебувати [3].

Сучасна хвиля масової міграції відрізняється потужністю та наслідками.

Крім того, слід також врахувати, що війна вже триває, і від тривалості та масштабів воєних дій буде залежати коливання чисельності тих, хто буде мати бажання виїхати за кордон чи повернутися в Україну.

Крім того, для багатьох українських біженців цього часу може бути достатньо для того, щоб адаптуватися за кордоном та влаштувати своє життя.

При чому, в країнах Європи існують доволі сприятливі умови для інтеграції українців (надання можливості працювати, відвідувати курси, надання соціального житла, соціальна допомога, медичне страхування, можливості для дітей відвідувати школи та дитячі садки).

В такому випадку, закінчення війни може призвести до нової потужної хвилі міжнародної міграції за рахунок родичів тих, хто виїхав під час війни, якщо врахувати ще й неминучі наслідки післявоєнної економічної кризи [6].

Прогнозуючи наслідки сучасної міграції, важливо звернути увагу і на її психологічну складову.

Слід врахувати те, що велика кількість українських мігрантів знаходиться в ситуаціях, коли страждання та втрати є надмірними, ресурси особистості виснажені, соціальна ситуація не є підтримуючою, нові цінності та орієнтири не вибудовано, а обсяг матеріальних, фізичних психічних та психологічних ресурсів обмежені.

Багато біженців мають розлади особистості та залежності, ознаки особистої та соціальної дезадаптації, депресії, посттравматичні стресові розлади, потребують допомоги спеціалістів, курсів реабілітації [2].

Психологічні проблеми, що переживають біженці можуть призводити не лише до нездатності прийняти та адаптуватися до нової життєвої реальності, до погіршення самопочуття чи здоров'я, а й до змін системи цінностей, спричинити глибоку екзистенційну кризу.

В цьому плані зростає роль українських чи проукраїнських організацій за кордоном, їхня підтримка й комунікація є вкрай важливими для біженців. Ця підтримка не тільки допоможе швидше адаптуватися в новому середовищі, але й запобігти розмиванню або цілковитій втраті культурної, національної чи релігійної ідентичності.

Дослідження психологів показують, що кожній людині притаманна екзистенційна потреба в корінні, відчуття причетності до своєї сім'ї, роду та нації, яка приводить до бажання об'єднуватися в громади, підтримувати один

одного, обмінюватися досвідом, плекати традиції та звичаї народу, комунікувати зі своєю Батьківщиною.

Відсутність цієї базової потреби або її депривація може спричинити відчуття «екзистенційного вакууму», відчуття самотності, покинутості й депресії [2]. Лише беззаперечна підтримка своєї рідної спільноти дасть змогу задовольнити потреби безпеки, приналежності та любові, самоповаги і, найважливіше, потреби в самоактуалізації, можливість активно долучитися до соціального життя.

Навіть діяльність невеликої групи чи громади може зіграти в цьому процесі значення.

Протягом березня-серпня 2022 року автор мала можливість спостерігати за діяльністю двох невеликих проукраїнських організацій в м. Аахені (Німеччина).

Перша організація «Українці в Аахені» була створена з тих молодих українців, що приїхали в Німеччину в 2014 році.

Інформаційна підтримка забезпечувалася за допомогою сайту, сторінки в Інстаграм та каналу в Телеграм месенджері «Український Аахен» https://t.me/aachen_ua. на 14.09 2022 року канал мав 742 підписника – 15% від всіх українців, що були зареєстрованими за параграфом 24 (отримання тимчасового прихистку) в місті.

Члени групи організували посильну допомогу українським біженцям в процесі адаптації, ініціювали та проводили акції на підтримку України [9].

Так, за період з березня по серпень було ініційовано та проведено сім проукраїнських акцій, в кожній брало участь близько 500 осіб (10% від всіх зареєстрованих).

Також організатори групи здійснювали комунікацію з органами місцевої влади, підприємцями міста, лікарями, перевізниками, школами, громадськими організаціями, залучали біженців до волонтерської роботи, організації та проведення проукраїнських акцій тощо.

Друга організація – релігійна-греко-католицька парафія, що раніше входила до парафії Дюссельдорфу та Кельну, почала самостійне існування в Аахені [7]. Так, на прохання парафіян міста Аахена та з благословення Апостольського Єкзарха для українців католиків східного обряду у м. Аахен був призначений окремий священник для душпастирської місії. Приміщення для богослужінь було надане Сестрами ордену бідного дитяти Ісуса (vom armen Kinde Jesu).

На сьогоднішній день громада нараховує більше ста осіб (всього 5% від прибулих до Аахену), серед яких більшість складають українці з західних областей України.

Виключно завдяки особистій ініціативі місцевих віруючих Церкви та місцевих волонтерів, які мають українське коріння, українські біженці, що опинилися в Аахені отримували матеріальну, психологічну підтримку, душпастирську опіку, відвідувати культурні, освітні, заходи, концерти українських виконавців, мали можливість долучатися до організації та проведення лекцій з української культури та історії.

Недивлячись на численні проблеми, що пов'язані з обмеженістю матеріальних та людських ресурсів, робота підтримується за рахунок власної ініціативи учасників, дана робота є важливою, якщо зважити ті екзистенційні

виклики, що стоять перед мігрантами, а саме усвідомлення нових смислів життя, цінностей і цілей.

Без такої підтримки високим є ризик втратити частково або цілковито свою релігійну чи національну ідентичності; перетворитися на об'єкта російських чи проросійських маніпуляцій та релігійно-політичних впливів «русского міра», особливо зважаючи на те, що більшість біженців – це українці зі східних областей України, 51% переважно розмовляють російською мовою, вони зросійщені в мовному та ментальному планах.

А, отже, питання щодо того скільки, коли і з яким досвідом та настроями, рівнем психічного здоров'я, етноконфесійної ідентичності та патріотичних почуттів повернуться українці в Україну чи з яким залишаться за кордоном залишається відкритим [11].

Подолання роз'єднаності українців за кордоном, збереження національної ідентичності, патріотичних почуттів, запобігання асиміляції є сьогодні надважливим в будь-якому варіанті: і в разі повернення в Україну, і у випадку коли мігранти приймуть рішення залишитися жити за кордоном. Оскільки не слід забувати про ту роль, що відігравала українська діаспора в боротьбі за створення української незалежної держави, а особливо її роль в перші дні та роки проголошення незалежності.

Саме ті країни, в яких українці мали потужні діаспори та найменше зазнали асиміляційних процесів надали найбільшу підтримку Україні в становленні незалежності.

Коли 24 серпня 1991 року Україна стала незалежною, то у всіх країнах, де проживають українці, відбувалися урочистості, святкові віча. Завдяки українській діаспорі Канада перша визнала незалежність України [8].

Отже, за оцінками спеціалістів міграційні процеси, що відбуваються в Україні несуть в собі великі зовнішні та внутрішні загрози та виклики.

Безсумнівно, позитивним є те, що громадяни України отримали можливість врятувати своє життя.

Водночас, такий масовий виїзд населення, становить загрозу демографічній, економічній і соціальній безпеці держави.

Сьогодні вкрай необхідно створення органів опіки, духовно-просвітницьких та реабілітаційних центрів, залучення українських психологів, істориків, педагогів, релігієзнавців, священників з метою активізації світоглядно-просвітницької роботи, психологічної реабілітації, душпастирських місій.

Створення спільних проєктів, підтримка зав'язків та активізація роботи з вже існуючими структурами на кшталт Світового конгресу українців із проханням про всебічну підтримку українських біженців та опіку над ними [10].

Вкрай необхідне витання україномовної духовної та релігійної літератури, забезпечення доступу до неї для повноцінного існування церквоно-парафіяльного життя, науково-популярної, дитячої літератури для забезпечення культурних центрів.

Необхідно гнучке ставлення та розробка відповідної нормативно-регулятивної бази до тих учнів та студентів, що виїхали за кордон, але бажають

продовжувати навчання в українських школах та вищих навчальних закладах в Україні.

Основою для розробки дієвих механізмів роботи з мігрантами мають стати результати соціологічного моніторингу актуальних проблем, потреб та намірів осіб, які вимушено покинули свою країну.

Водночас, необхідно проводити активну інформаційну та агітаційну політику, яка має формувати розуміння і усвідомлення громадянами своєї важливості, значущості свого внеску у процеси відновлення держави.

Перед проукраїнськими організаціями та спільнотами стоїть важливе завдання стати дієвим механізмом та ресурсом у роботі з українцями за кордоном.

Активна робота подібних організацій створює умови для збереження національної ідентичності, проведення патріотичних заходів, організації та участі мігрантів у мирних акціях на підтримку України, створення позитивного іміджу України.

Список використаних джерел

- 1 Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://www.facebook.com/StratcomCentreUA/posts/301383202145668>.
- 2 Operational data portal. Ukraine refugee situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.173257829.731113457.1662671455-751135310.1662671455.
- 3 Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.
- 4 Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf.
- 5 Стародубов А. Миграционный кризис – масштаб, экономические последствия и пути преодоления. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/08/2/7361562/>.
- 6 Соціально-гуманітарні виклики війни та інструментарій їх подолання (Карпатський регіон України) : електронне науково-аналітичне видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів. 2022. 47 с.
- 7 Заїка В. Психологічні аспекти важливості розвитку українських громад за кордоном. *Українські громади за кордоном: нові точки відліку* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 22 квітня 2021 р. Львів, 2021. 158 с. С. 60-61.
- 8 Українці в Аахені. Сайт <https://www.ukrainer-in-aachen.de/litni-kanikuli/>.
- 9 Українська греко-католицька церква. Сайт. URL: <https://ugkk.de/%d0%b4%d1%83%d1%88%d0%bf%d0%b0%d1%81%d1%82%d0%b8%d1%80%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d1%83-%d0%b0%d0%b0%d1%85%d0%b5%d0%bd%d1%96/>.
- 10 Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://www.facebook.com/StratcomCentreUA/posts/301383202145668>.
- 11 Українська діаспора і незалежність України. URL: <https://golossokal.com.ua/zgadajemo/ukrainska-diaspora-nezalezhnist-ukra-ni.html>.

ПОДОЛАННЯ КЛАНОВОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА ЇЇ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ

доцент кандидат фіз.-мат. н. Обіход Т.В.,
к.е.н., проректор Бородіна О.М.
Київський університет ринкових відносин

Після проголошення незалежності України відродження економіки повинно було відбуватися завдяки переходу від командної до ринкової економіки. У березні 1992 р. законодавчим органом України було затверджено структурну перебудову законодавства України у вигляді документу «Основи національної економічної політики». Передбачалися конверсія оборонної промисловості, переорієнтування машинобудування на агропромисловий сектор, технологічні зміни в харчовій, легкій промисловості. Закон «Про приватизацію майна державних підприємств» ініціював створення малих, спільних підприємств, кооперативів, товариств. Закони «Про селянське (фермерське) господарство» і «Про форми власності на землю» призвели до деяких зрушень аграрного сектору із рівноправністю усіх форм власності на землю. Україна стала членом МВФ. Однак політико-економічні реалії тоталітарної структури уповільнювали стартовий розвиток реформування економіки, що пов'язано із екстенсивним розвитком господарства, зруйнуванням старих і відсутність нових структур, недоліками форм і методів управління, корумпованістю влади. Нерішучість у реформуванні економіки була пов'язана із небажанням зачіпати інтереси старої номенклатури на керівних постах, яка наживалась на державних кредитах. У 1994 р. ВВП порівняно із 1993 р. впав на 23%, виробництво промислової продукції – на 27,8%, сільськогосподарської – на 16, 5%, за 1992-1994 рр. капітальні вкладення знизились на 57%, дефіцит бюджету досягав 18,5%. У жовтні 1994 р. Верховною Радою було схвалено стратегію економічних перетворень, пов'язану із масовою приватизацією великих підприємств, проведення земельної реформи, введення жорсткої монетарної політики. В результаті тільки в 1995 р. було приватизовано 16265 об'єктів, ВВП стабілізувався (падіння не перевищило рівня 1994 р.), темпи зростання цін зменшилися з 400% в 1992 р. до 40% в 1996 р., у вересні 1996 р. було проведено грошову реформу, заробітна плата зросла більше як у 4 рази із жовтня 1994 р. по квітень 1997 р. (з 22 до 90\$ США), середньомісячна інфляція не перевищувала 1% у 1997 р. Завдяки приватизації до 1 січня 1999 р. частка держави в основних фондах виробничого сектору економіки зменшилася до 50%, у 2000 р. у підсобних та фермерських господарствах вирощувалося майже 98% картоплі, 84% – овочів, 11,4% – зернових. Однак послаблення контролю за державною власністю, складна фінансова ситуація, пов'язана із збитковістю підприємств, бартеризацією економіки (близько 40% на кінець 1997 р.), невдала кредитна система із непосильними ставками, податковий прес (у 1998 р. податкова недоїмка – 39%), призвели до пригнічення інвестиційної сфери, коли замість необхідних для нормального розвитку економіки 40-50 млрд. дол. в Україну надійшло з 1991 по 2001 р. лише 3,9 млрд. дол. В Україні, за даними фахівців, близько двох десятків кланів захопили 4/5 державної власності, що стало

наслідком корумпованості приватизаційного процесу. Утворився бюрократичний капіталізм, як підкреслив О. Пасхавер, що призвело до збільшення безробіття (1999 р. – близько 1,5 млн. осіб), зменшення середньомісячної заробітної платні (до 50\$ США), зростання цін на основні продукти, зміщення за індексом людського розвитку (стан здоров'я, рівень освіти, купівельна спроможність) з 54 на 102 місце у світі за період з 1994 по 1999 рр. Як заключний акорд? формується «тіньова» економіка і зростає зовнішній борг (з 36 млн. грн. у 1994 до 12 млрд. грн. у 1999 р.) (табл. 1) [1].

Таблиця 1 – Частка тіньової економіки в країнах, що трансформуються, % ВВП

Країна	1989–1990	1992–1993	1999–2000	2001–2002	2002–2003
Грузія	24,9	43,6	67,3	67,6	68,0
Україна	16,3	28,4	52,2	53,6	54,7
Молдавія	18,1	29,1	45,1	47,3	49,4
Росія	14,7	27,0	46,1	47,5	48,7
Казахстан	17,0	22,2	43,2	44,1	45,2
Польща	17,7	20,3	27,6	28,2	28,9

Умови ведення бізнесу будь-якої країни пов'язують із так званим діловим кліматом: як вона веде економічну політику і дбає про підтримку законності, як поведуться суди, чи не занадто обтяжливі податки, чи довіряють люди державі та один одному в ділових відносинах, чи легко зареєструвати підприємство, отримати ліцензію, дозвіл на будівництво, інвестувати у розвиток виробництва, впроваджувати інновації тощо. Світовий банк та Міжнародна фінансова корпорація проводять і публікують щорічні масштабні дослідження ділового клімату в 181 країні (Doing Business 4), які дозволяють оцінити місце цієї країни на тлі інших та зміна її становища. Аналіз ведеться в розрізі 10 груп показників, що визначають діловий клімат: реєстрація компаній (відкриття бізнесу), отримання дозволів на будівництво, наймання та звільнення персоналу, реєстрація власності, отримання кредитів, захист інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля (експорт/імпорт), забезпечення контрактів, ліквідація підприємств (закриття бізнесу). В цьому аспекті в Україні спостерігається відмінність від «класичного» капіталізму вільної конкуренції, яким він сьогодні сформувався в Європі та Північній Америці, у тому, що його дійові особи – соціально-економічні клани, а не приватні підприємці. Клани – це групи ділових людей, що зрослися з державою та криміналом. Ці неформальні соціальні групи керівників різного рангу виникли навколо колишніх міністерств, відомств, місцевих органів влади, великих державних та новостворених приватних підприємств. Для оцінки ролі кланових механізмів Світовий банк розраховує індекс «захоплення держави» – ступінь впливу «груп впливу» на економічне життя і політику, саме функціонування держави. Індекс розраховується за шкалою від 0 до 1: чим вище значення – тим більше ступінь «захоплення держави». Так було в 1999 року індекс «захоплення держави» становив у Латвії, Литві, Естонії 0,18; у Чехії, Польщі, Словаччини, Угорщини, Словенії, Хорватії – 0,20; в Албанії, Болгарії, Румунії (Південно-Східна Європа) – 0,35; в Азербайджані, Вірменії, Грузії, Казахстані, Україні, Таджикистані, Росії (СНД

без Білорусії, Узбекистану, Туркменістану) – 0,38 [2]. Ситуація відрізняється від кланових систем Японії, Кореї, Китаю та В'єтнаму. Там вони базуються на «фамілізмі» (фірма сприймається як сім'я) як частини традиційної конфуціанської етики і передбачають патерналізм і включення «рядових» працівників у механізми прийняття рішень, інформування їх про справи організації та запобігання соціальному напруженню та невдоволенню, підтримка духу соціальної солідарності. У «ядра» таких кланів включені майже всі працівники, бо у кланах значну роль відіграють принцип старшинства та сильна внутрішньоорганізаційна конкуренція, ймовірність просування некомпетентних людей низька. Вміння використовувати переваги кланів притаманне, наприклад, Південній Кореї. Тут зростання ВВП з 2000 по 2020 рік відбулося більш ніж удесятеро. Президент Південної Кореї розпорядився, щоб найініціативніші бізнесмени отримали правові та податкові послаблення, великі держзамовлення та допомогу у закупівлі технологій. Промисловість треба було будувати з нуля, тож клани (чеболі) опанували галузі залежно від бажань держави. Історичне коріння бізнесу значення не мали. Samsung до Другої світової війни займався перепродажем продовольства. На сьогодні Samsung крім електроніки займається хімічною, легкою та важкою промисловістю, будівництвом, випуском автомобілів, маркетингом, страховою справою та кредитами, має свою платіжну систему. Основна концепція економіки пов'язана із недоторканністю приватної власності та заохоченням приватної ініціативи, масштабною боротьбою із корупцією, оскільки перетряска еліти означає лише одне: реальна влада знаходиться в іншому місці. Наприклад, в Україні президенти змінюються, а от олігархи зберігають свій статус. Поява національних проектів також перетинається із принципами корейських п'ятирічних планів, які довгі роки визначили розвиток південнокорейської економіки. У них держава виступала замовником, ставила цілі та контролювала їх виконання, а великі компанії були виконавцями, за що отримували певні переваги. Розквіт Південної Кореї почався з масових закупівель технологій, насамперед у США. Відмінною рисою початку корейського дива стала націоналізація банківської системи, що дозволяла контролювати чеболі через видачу кредитів. В цьому аспекті прийнятним є закон України №8069 про націоналізацію системних банків в умовах війни. Окрім того, українській владі необхідно звернути увагу на втілення в економічне життя найсучасніших технологій. Крім того, необхідно ретельно дослідити явище під назвою «корупція» для адекватного реагування і подолання всіх небезпечних соціально-економічних наслідків. Вчасним є дослідження, яке зробив професор Роберт Клітгаард, творець знаменитої «формули корупції» $K = M + P - O$, де K - корупція, M - влада монополій, P - довільність рішень, O - відповідальність. Іншими словами, корупція визначається ступенем монопольної влади та права приймати довільні рішення, якими наділені державні чиновники, а також мірою їхньої відповідальності за свої дії. Інша, не менш цікава модель корупції виглядає так:

Корупція = f(економічний добробут, демократія, судова система, характеристика держави, історія, географія).

Серед факторів корупції можна виділити фундаментальні (недосконалість економічних інститутів та економічної політики), правові (слабкість закону), організаційно-економічні (слабкість контролю за розподіленням державних ресурсів), інформаційні (непрозорість державного механізму), соціальні (кланові структури), культурно-історичні (особливості історичного розвитку). У передвиборчій програмі Зеленського значаться: створення ринку землі, «нульова декларація» для бізнесу з можливістю легалізувати свої капітали за 5% від суми, заміна податку на прибуток податком на виведений капітал, розвиток внутрішнього виробництва, а також «недороге кредитування» та усунення силових відомств від економічних розслідувань. Обіцяні президентом зниження рівня корупції та дерегуляції в Україні покликані покращити умови для ведення бізнесу, що, у свою чергу, має призвести до зростання інвестицій у національну економіку та як наслідок – покращити добробут українців. Отже, сам факт зміни політичної системи може стати дуже позитивним для економіки держави. У нас ще є радянська структура експорту: метал, сільське господарство, тому радянська економіка не померла. Було б добре, якби ми замінили радянську економіку на економіку послуг, продавали більше послуг. Але для цього потрібно щоб сюди заходив капітал, потрібна лібералізація економіки. Так, народ, можливо, і вибирає лідерів, але важко знайти професіоналів, які б керували економікою та фінансами і справді більше брали б на себе ризики [3]. Наведемо приклади стратегій успішних країн по боротьбі із корупцією. **Сінгапурська стратегія.** Для боротьби з корупцією було зроблено такі кроки: сувора регламентація дій чиновників; автономне (!) бюро з розслідування випадків корупції; посилено законодавство, підвищена незалежність судової системи; дерегулювання економіки; підвищення зарплат чиновників та підготовка кваліфікованих адміністративних кадрів. У **шведській стратегії** акцент було перенесено на систему стимулів, які спонукали населення до протидії корупції. Її відмінні риси: основні інструменти – податки, пільги та субсидії; вільний доступ до внутрішніх державних документів; незалежна та ефективна система правосуддя; встановлення високих етичних стандартів для державних чиновників; високі зарплати держслужбовцям. На сьогоднішній день Швеції надано перший ранг у Corruption Perception Index. Секрет стратегії полягає у виконанні наступних завдань: підвищення економічного добробуту, досягнення соціальної рівності, боротьба з бідністю та, що також важливо, – сприйняття чесності як норми поведінки чиновника. Заходи боротьби з корупцією, перелічені у цих прикладах, у тій чи іншій формі відбито й у стратегіях інших держав. Не вдаючись у подальші деталі, відзначимо, що найефективнішими є комбіновані методи «батога та пряника»; застосовувані окремо, вони навряд чи приведуть до значних результатів, якщо взагалі не погіршать ситуацію.

Список використаних джерел

1. Schneider F. Shadow Economies and Corruption all over the World: What do we really Know? CESIFO Working Paper № 1806. September 2006.
2. Havrylyshyn O. Divergent Paths в Post-Communist Transformation: Capitalism for All or Capitalism for the Few? New York: Palgrave MacMillan, 2006. P. 192.
3. Begovi B. Corruption: concepts, types, causes and consequences, CADAL, 2005.

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОГО ПОКРОВСЬКА

член Мирноградської організації національної спілки
краєзнавців України «Старий рудник»,
учитель історії ЗОШ № 9 Покровської міської ради Донецької області
Островська С.Д.

Проголошення незалежності України створило принципово нові умови для розвитку національної культури. Головним завданням культурного будівництва стало відродження України, що створило умови для розкріпачення духовного життя, сприяло піднесенню духовності всіх націй і народностей, що проживають на її території. На сучасному етапі Україна переживає складні часи: нація розділена, ворог на кордоні. Тому нагальна необхідність – пошук чинника до згуртування. Таким чинником, як показує історичне минуле, є культурна ідентичність, культурний простір, який впливає на процес формування національної свідомості. Саме в культурному просторі функціонує колективна національна пам'ять, розгортаються різні ідеологічні доктрини, які змагаються за вплив на свідомість громадян. Мають можливість функціонувати традиції, обряди, мова тощо. Дослідження культурного простору, забезпечення єдності, популяризація його світоглядно-ціннісних настанов є важливими завданнями будь-якого народу для збереження національної пам'яті [6].

Актуальність роботи полягає в з'ясуванні змін у культурному житті міста Покровська за період з 2011 р. до 2021 р. **Мета публікації:** охарактеризувати особливості культурного життя міста Покровськ до Революції гідності та в постреволюційний період.

Україна – країна зі складним історичним минулим. Ще з часів Київської держави жителі України стикалися з багатьма труднощами. Це обумовлено місцем розташування країни. Адже вона знаходиться в сусідстві як із Заходом, так і зі Сходом. Наша держава має найбільшу територію в Європі й у різні історичні періоди була підпорядкована багатьом державам, які залишали свій відбиток на українській культурі. Особливо цей процес вплинув на формування Донецького регіону [4]. Місто Покровськ не став виключенням. Край розвивався як промисловий центр, і питання культурного збагачення населення залишалося до першої третини ХХ ст. відкритим. Після встановлення радянської влади розпочалося масове будівництво закладів культури та освіти. Але питання економіки залишалося пріоритетним [5]. Складний період культурного розвитку настав у 90-х рр., коли Україну охопила економічна криза, яка зменшила можливість держави підтримувати культуру. Приватне комерційне фінансування стало основним джерелом для підтримки культурного процесу. Але після стабілізації економіки, розпочалося справжнє українське відродження культури без ідеологічного втручання. Але чи дійсно на початку 2000-х років цей процес охопив усі регіони й міста України? У 2011 році місто Покровськ називалося Красноармійськом і знаходилося в 55 км від обласного центру в Донецьку. Пріоритетним для влади міста й регіону залишався розвиток і підтримка вугледобувної галузі. Культурними осередками на 2011 рік у місті були Центр

творчості та дозволя молоді, Палац культури ПАТ Шахтоуправління «Покровське», Центральна міська бібліотека імені Т.Г. Шевченка, «Дитяча студія мистецтв», Центральна міська дитяча бібліотека ім. А. Гайдара, Красноармійська музична школа імені Миколи Леонтовича [2]. Але на якому рівні залишалося культурне життя міста? (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Аналіз культурних заходів міста Красноармійськ за 2011 рік [1]

<p><i>Міський рівень -14 заходів</i></p> <p>1) Виставка картин, фотографій – 4 (Людмили Жовнір; виставка «Від серця до серця», Сергій Томас, Володимир Чорний);</p> <p>2) Театралізована постановка та концерти – 2;</p> <p>3) Державні свята – 4 (День Соборності України, День захисника Вітчизни, День Перемоги, День Незалежності);</p> <p>4) Акції пам'яті – 3 (Героїв Крут, Тарасові Шевченку, День визволення Донбасу та України від нацистських загарбників);</p> <p>5) Народні свята – 1 (Масляна).</p>
<p><i>Обласний рівень – 1 захід</i></p> <p>1) III Регіональний конкурс баяністів і акордеоністів «Музичні проліски».</p>
<p><i>Всеукраїнський рівень – 0 заходів</i></p>

Вивчивши матеріал таблиці, зрозуміло, що культурний розвиток міста в 2011 році перебував на низькому рівні, оскільки 14 культурних заходів міського рівня та 1 захід обласного рівня не є достатнім для міста з населенням близько 70 тис. осіб. Звичайно, деяка компенсація в розвитку культури міста відбувалася за рахунок заходів, які відбувалися в обласному центрі. Територіальна близькість давала можливість мешканцям Красноармійська відвідувати вистави, концерти та інші культурні заходи в Донецьку. У 2014 році життя країни кардинально змінилося, не оминули ці зміни й Красноармійськ. На початку 2015 року розпочався спад культурного життя, який був пов'язаний із вирішенням інших, більш нагальних, проблем. Ситуація зазнала змін у 2016 році, коли культурний розвиток регіону, і держави в цілому, став пріоритетним для національного відродження й самобутності. У 2016 році місто Красноармійськ отримало нову назву – Покровськ, а окупований Донецьк, залишився мрією для тисяч людей. Хоча культурні осередки міста Покровськ залишилися незмінними в порівнянні з 2011 роком, але все ж таки суттєві зміни відбулися. По-перше, за ініціативи молодіжної громадської організації міста відкрився сучасний заклад Платформа ініціатив «Лампова». По-друге, помітне суттєве зростання культурних заходів міського та обласного рівнів (табл. 2) [2]. Дані таблиці яскраво демонструють якісні зміни в культурному житті міста. Культурні заходи відбуваються на рівні міста, області та країни. Пожваблюється відвідування діячами культури Покровська, відбуваються презентації книг, фотовиставок, проводиться святкування державних свят тощо. У Покровську розпочався «золотий» період культурного життя, під час якого, мешканці не лише міста, а й регіону, беруть участь у різноманітних фестивалях, конкурсах, традиційних святах.

Можна стверджувати, що саме з 2016 року утворився якісний культурний простір міста Покровськ. З 2019 року ситуація в місті Покровськ, як і в світі, змінилася у зв'язку з поширення пандемії коронавірусної хвороби (табл. 3).

Таблиця 2 – Аналіз культурних заходів міста Покровськ за період із травня 2016 по травень 2017 рр. [1]

<p><i>Міський рівень – 42 заходи</i></p> <p>1) виставка картин, фотографій та декоративно-прикладного мистецтва – 4 (фотовиставка робіт австралійських майстрів, Великодня виставка, фотовиставка Наталі Мироненко, «Мистецтво в зоні АТО»);</p> <p>2) театралізовані постановки та концерти – 15 (концерти - «Великодній передзвін», «Французький поцілунок», симфонічного оркестру «Lords of the Sounds», «Joryj Кюс», Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України ім. Павла Вірського, Державний ансамбль пісні і танцю Грузії «Кутаїсі», джазового оркестру з концертом «Френк Сінатра: 101 рік легенді», ансамблю поліції і Національної гвардії України, «Самотня гармонь», хору ім. Г.Г.Верьовки; вистави «Любов на довгу дистанцію», «І тільки смерть розлучить нас», лялькового театру, «Будьте, як вдома»; балет «Спляча красуня»);</p> <p>3) державні свята – 6 (День Соборності України, День пам'яті та примирення, День Незалежності України, День Конституції України, День Державного прапора України, День захисника України);</p> <p>4) акції пам'яті - 7 (Героїв Крут, Саві Божку, Тарасові Шевченку, Героїв Небесної сотні, загиблим воїнам-афганцям, День пам'яті жертв голодомору, День пам'яті жертв політичних репресій);</p> <p>5) народні свята – 1 (Масляна);</p> <p>6) презентація книг та збірників – 5 (збірник, присвячений поету-фронтовику Степанові Таманову, афганській війні «... І біль, яка з роками не пройде», «Зоряна криниця», «Зимова симфонія», книга «Любава» Надії Останіної);</p> <p>7) зустрічі з діячами культури – 2 (українська група «Антитіла, з поетесою Любов'ю Чорної);</p> <p>8) відкриття муралів із портретами письменників;</p> <p>9) Міжнародні свята 1 (Міжнародний день рідної мови);</p> <p>10) День Європи.</p>
<p><i>Обласний рівень – 4 заходи</i></p> <p>1) фестиваль культури «Навесні»;</p> <p>2) Східний освітній форум;</p> <p>3) релігійний фестиваль «Хрещенням відкривають небеса»;</p> <p>4) регіональний конкурс музикантів.</p>
<p><i>Всеукраїнський рівень – 3 заходи</i></p> <p>1) Всеукраїнська акція «За мир та щастя в Україні»;</p> <p>2) національний рекорд України в категорії «Мистецтво»;</p> <p>3) фестиваль «3 країни в Україну».</p>

Але навіть ця складність не зупиняє розвиток міста. За останні декілька років влада міста та підприємства постійно влаштовують конкурси проєктів. Реалізація проєктів повинна вирішувати певну соціальну проблемну сторону життя міста. Наприклад, у культурній сфері за останній рік було реалізовано проєкт з відкриття сучасної арт-студії «Моє місто» на базі ЗОШ № 15.

Період з початку 2016 року можна вважати вдалим початком у створенні культурного простору, який розвиває свою структуру, виконує відповідні функції, змінюється, формуючи образну модель суспільства та нації. Тобто культурний простір втілюється в діях людини, її творчості, вихованні, знаннях, ментальності, загальному розвитку, допомагає зберегти традиції та сформувати цінності людини, суспільства та держави. Таким чином, ми стоїмо наразі на порозі

великих зрушень у розвитку української культури. Багатовіковий досвід її еволюції, у якому були часи піднесення й занепаду, розквіту і згасання, свідчить, що наша культура має сили та резерви для виходу з кризового стану.

Таблиця 3 – Аналіз культурних заходів міста Покровськ за період із вересня 2020 по вересень 2021 рр. [3]

<p><i>Міський рівень – 16 заходів</i></p> <p>1) виставка картин, фотографій та декоративно-прикладного мистецтва – 2 виставка каменів «Самоцвіти світу», виставка до Дня визволення України від нацистських загарбників</p> <p>2) театралізовані постановки та концерти – 8 (ансамбль танцю ім. Павла Вірського, День міста, День молоді, концерт місцевої рок-групи «Фаза», присвячений пам'яті Віктора Цоя, концерт до Дня матері «Світ врятує любов», фестиваль «Стрітенські зустрічі», концерт «Вклонімося ветеранам»)</p> <p>3) державні свята – 4 святкування до 30 річниці незалежності України, День Державного Прапора, День Національної поліції, День Конституції,</p> <p>4) акції пам'яті – 5 (День пам'яті жертв в Бабиному Яру, День звільнення Донбасу від фашистсько-нацистських загарбників, День пам'яті захисників України, День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні, Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту</p> <p>5) конкурси 1 (конкурс дитячих малюнків до Дня людей похилого віку, для людей з інвалідністю «Краса без обмежень» та «Мужність без обмежень»)</p> <p>6) фотофестиваль «Залізник-фест»</p> <p>7) День Європи</p> <p>8) День захисту дітей</p> <p>9) виставка молодіжних проектів до 100-річчя ДонНТУ</p>
<p><i>Обласний рівень – 1 заходів</i></p> <p>1) VII Конгрес освітян Донеччини «Освітня реформа Донеччини: Рухаємось вперед!»</p>
<p><i>Всеукраїнський рівень – 1 заходів</i></p> <p>1) III Східний освітній форум «Нові виклики як фактор якісної трансформації системи освіти».</p>

Але це потребуватиме максимально зосереджених зусиль усього народу, державної підтримки, докорінних змін у сучасній культурній сфері. Стає зрозумілим, що глибинна структурна перебудова всіх сфер життя українського народу, включення в загальноєвропейську та загальносвітову цивілізацію неможливі без концентрації громадянської уваги на культурній роботі, без визнання пріоритетності вирішення завдань духовного оновлення країни. Тому Покровськ, як українське місто, орієнтується на задоволення духовних потреб своїх жителів та відродження народної культури.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт телеканалу «Орбіта». URL: <http://orbital.dn.ua/about>.
2. Офіційний сайт Покровської міської ради Донецької області. URL: <https://pkrv.dp.gov.ua/>.
3. Офіційний сайт новин POKROVSK.NEWS. URL: <https://pokrovsk.news/>.
4. Кульчицький С., Якубова Л. Донеччина і Луганщина у XVII–XXI ст.: історичні фактори й політичні технології формування особливого та загального у регіональному просторі. К. : Інститут історії України, 2015. 813 с.
5. Пірко В.О. Заселення Донеччини у XVI–XVIII ст. (короткий історичний нарис і уривки з джерел) / Український культурологічний центр. Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. 180 с. URL: http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/Donetsk_population.pdf.
6. Пономаревський С. Проблема культурно-освітнього простору та її смислове усвідомлення. *Молодь і ринок*. 2012. №1 (84). С. 74-79.

РОЛЬОВІ, СОЦІАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ В НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЯХ ТА УКРАЇНСЬКОМУ СЬОГОДЕННІ

Сердюк Л.О.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Конфлікт є одним з найважливіших факторів взаємодії та розуміння людей, який завжди привертає до себе багато уваги. Ідеї конфліктології мають свою багатовікову історію, з ХІХ-ХХ ст. з міждисциплінарного поля виокремлюються в певний напрямок, що пропонує власне бачення феномену, шляхи його уникнення та розв'язання. Одні дослідники вважають засновником конфліктологічної теорії Геракліта, інші – Сократа та Платона. Вагомий внесок у традицію дослідження цього явища належить Г. Гегелю завдяки його вченню про єдність та боротьбу протилежностей. Ідеї згоди, миру, конфлікту та насильства є одними із центральних у різних міжособистісних, міжорганізаційних та релігійних течіях.

Основи для дослідження теорії конфлікту в ХІХ-ХХ ст. заклали праці німецьких, австрійських та американських соціологів: Георга Зіммеля, Людвіга Гумпловича, Вільяма Грем Самнера. Найбільш відомим з них є Георг Зіммель, який розглядав конфлікти як неминуче явище у громадському житті, що впливає з властивостей людської природи та властивого інстинкту агресивності особистості.

Сприятливими мотивами життєдіяльності людей є потреби, інтереси, цінності. Їхня розбіжність чи навіть антагонізм породжує протиріччя та конфлікти, які відіграють важливу роль у соціальній динаміці. Невипадково у 1950-х роках сформувалося спеціальний напрям наукових досліджень – конфліктологія.

У соціології рольовий конфлікт розуміється як сукупність суперечливих або несумісних цілей, очікувань, відносин та дій людей, які виконують одну чи іншу роль, займаючи певне соціальне положення в системі соціальних зв'язків та відносин. Причинами конфлікту є:

а) проблеми розподілу влади: люди мають нерівне становище в системі ієрархії, одні керують, інші підкоряються. Існує ситуація, коли незадоволеними бувають не тільки підлеглі (незгода з управлінням), але й керуючі (незадовільне виконання);

б) непродумана політика, оскільки прийняття владними структурами поспішного, необдуманого рішення може викликати невдоволення, протести, що об'єктивно нагнітає напруженість у суспільстві [1, с. 101].

Рольовий конфлікт можна визначити як незгоду сторін, за якої одна з них намагається домогтися прийняття своїх поглядів і завадити іншій стороні зробити те саме. На думку автора, такі типи рольового конфлікту в контексті рівневого розподілення мають причинно-наслідковий зв'язок, а саме: міжособистісний конфлікт найчастіше пробуджує індивіда до агресивних дій по відношенню до інших членів соціуму та провокує, таким чином, міжособистісну конфліктну взаємодію. Група мотивів конфліктів представлена наступними

компонентами: дефіцит ресурсів, неоднаковий внесок, ортодоксальне управління.

Спектр причин рольового конфлікту, виходячи зі змісту даного феномену, є універсальним при виникненні конфлікту в особистих, політичних, релігійних, професійних сферах для будь-якого суспільства, які об'єднані загальною метою. Вони наділені як об'єктивними так і суб'єктивними причинами виникнення.

Незважаючи на різноманіття представлених підходів, ніхто з названих авторів не заперечує, що рольовий конфлікт – це складна спільна дія щонайменше двох сторін, об'єднаних протистоянням. При цьому одні вчені акцентують увагу на руйнівному, непримиренному характері відносин конфліктуючих сторін, інші трактують їх у більш м'якій, компромісній формі. У кожному визначенні конфлікту є своє раціональне зерно, а множинність підходів об'єктивно обумовлена різноманітністю суб'єктів, рушійних мотивів, форм взаємодії, умов протікання, розташування, а також можливостями регулювання конфліктів. Характер суспільства та влади, система прийнятих у ньому цінностей, соціальна структура також значною мірою визначають зміст конфлікту, його місце та роль.

Найяскравішим прикладом конфлікту сьогодення є повномасштабна збройна агресія російської федерації, яка почалась 24 лютого 2022 року та продовжується наразі, через що страждають мільйони людей. Маючи свої політичні погляди, країна-агресор вирішила, що може ставити свої рольові інтереси вище. Та розпочала міжнародний конфлікт, вбиваючи людей та руйнуючи все на своєму шляху, заради того, щоб досягти егоїстичної мети та нав'язати своє бачення цінностей, сконструйоване для власного населення за допомогою маніпулятивних політтехнологій. Автор вважає, жодна країна світу не може нав'язувати свої політичні погляди, інтереси та не може здійснювати напад на сусідню країну, яка кожен день виборює свою незалежність вже протягом багатьох століть та дає відсіч окупанту ще з 2014 року.

Іммануїл Кант (1724-1804 рр.) у праці «До вічного миру» розглядав війну як агресивний прояв міжнародних конфліктів, вважаючи, що війна не має виправдання, оскільки суперечить визначенню ролі людини. Тому «жодної війни не повинно бути; ні війни між мною й тобою в природному стані, ні війни між нами, як державами» [2, с. 5]. На переконання І. Канта, війна – результат недотримання етичних вимог, наслідок того, що люди не йдуть за голосом «практичного розуму», а емоцій. Позбавити людство міжнародних конфліктів – цілком досяжна мета, через віру в право та його здатність благодійно впливати на відносини між державами, що «вічний мир» настане слідом за мирними договорами між державами [2, с. 5].

І. Кант не вважає ідею вічного миру абсолютно здійсненою у чистому вигляді, проте індивіди, світова спільнота своїми зусиллями можуть наблизитися до неї тією чи іншою мірою. Це питання практичне. Треба враховувати, що правовий стан передбачає узгодження загального взаємного примусу зі свободою кожного, яке не суперечить загальному принципу свободи, що становить основу поняття права. Це єдина форма примусу, яка спрямована на захист загального принципу свободи, а саме закону, перед яким усі рівні і тому не може суперечити

волі іншого. Свобода, за І. Кантом, виступає єдино первісним правом людини, яке він відносить до природних прав людини. Свободу, з якої виходять усі моральні закони, правничий та обов'язки, людина усвідомлює через категоричний імператив розуму.

На думку іншого класика німецької філософії – Георга Гегеля (1770-1831 рр.), головна причина конфліктів коріниться в соціальній поляризації – між накопиченим багатством, з одного боку, і прив'язаним до праці народом. Він вважав, що держава повинна представляти інтереси всього суспільства та регулювати конфлікти. Щодо війн, як виду міжнародних конфліктів, то зазначав, що «війни викликаються природою речей» [2, с. 5]. У його інтерпретації війни – це стан безправ'я і насильства; час, коли панує взаємне заподіяння зла, і наголошував про велике значення угод для підтримання миру та порядку [2, с. 5].

О.В. Ряшко та В.І. Ряшко у своїй роботі «Проблеми війни і миру у Філософії права» Г. В. Ф. Гегеля» дійшли до висновку, що основною причиною війни і військових конфліктів Г. Гегель вважав існуючі суперечності між державами, а оскільки суперечності об'єктивно притаманні суспільству, війна є постійним супутником суспільства.

Отже, Георг Гегель, як і його видатний попередник І. Кант, визнавав історичну необхідність війни.

Варто зауважити, що Георг Гегель був противником агресивних несправедливих війн. Аналізуючи війну, представник німецької філософії замислювався над її антиподом. Особливу увагу звертає на дотримання міжнародного права під час війни. Він визнавав принцип міжнародного права дотримання кожною державою підписаних угод, які дають можливість уникати конфліктів і війни [3, с. 102].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що вивчення феномену конфлікту, його природи та особливостей перебігу, можливостей та способів розв'язання спирається як на ґрунтовну наукову спадщину багатьох відомих дослідників, у тому числі представників німецької класичної філософії, так і на сучасні дослідження. Не можна не погодитись з ідеєю І. Канта про принципову свободу суб'єктів, їх самовизначення, самототожність і заснованих на них відповідальності, моральності. Априорна свобода суб'єктів в умовах повномасштабної агресії РФ не може в російському суспільстві не входити в суперечність з нав'язаними російською владою та ЗМІ викривленими цілями та цінностями.

Це протиріччя обумовлює виникнення та поглиблення масових випадків рольового конфлікту, що може бути підґрунтям для соціального конфлікту і впливати на тривалість та перебіг міжнародного.

Список використаних джерел

1. Яхно Т.П., Куревіна І.О. Конфліктологія та теорія переговорів. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
2. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
3. Ряшко О.В., Ряшко В.І. Проблеми війни і миру у «Філософії права» Г. В. Ф. Гегеля, *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. №801. С. 97-102.

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сердюк Л.О.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

24 лютого 2022 року весь сучасний світ змінився – росія, як справжня держава-терорист, без оголошення війни, напала на нашу країну. Сотні тисяч українців вимушені були залишити свої рідні міста та села, десятки тисяч – втратили свої домівки, ще тисячі українців стали жертвами злочинів російських військових. Мільйони людей втратили можливість працювати та стали заручниками некомпетентних роботодавців, які нехтують Законом про працю в Україні. Через більшу частину необізнаних працівників та незнаючих всіх нюансів права, виникає дуже багато спірних питань. Тому, автор хоче запропонувати аналіз нормативно-правових актів, які регулюють трудові відносини в умовах воєнного стану в Україні.

Розглянемо спочатку поняття трудових відносин та гарантії забезпечення права на працю. Трудові відносини є правовим поняттям, яке досить широко використовується в державах світу для позначення відносин між особою, яка є найманим працівником або роботодавцем. Працівник виконує роботу на певних умовах, за що отримує винагороду. У більшості трудових відносин, хоч би як вони не визначалися, між працівником і роботодавцем виникають взаємні законодавчі права та зобов'язання. Трудові відносини були і продовжують залишатися основним засобом, за допомогою якого працівники отримують можливість доступу до пільг та соціального захисту. Це й ключова відправна точка для визначення характеру та діапазону прав та обов'язків роботодавців стосовно своїх працівників. Гарантії забезпечення права громадян на працю:

- 1 Вільний вибір виду діяльності;
- 2 Безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб;
- 3 Надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти;
- 4 Безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в закладах освіти або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії;
- 5 Компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість (ст. 5 КЗпПУ).

Найбільші зміни, що відбуваються у XXI столітті призвели до виникнення нових форм відносин, які завжди вкладаються у параметри трудових відносин. Хоча, це підвищило хиткість відносин на ринку праці, а також призвело до збільшення кількості працівників, тип зайнятості яких є невизначеним і які через це знаходяться поза сферою захисту, яка зазвичай асоціюється з трудовими відносинами. Правові рамки, що регулюють трудові відносини, є важливим компонентом національної політики в галузі управління змінами на ринку робочої праці, враховуючи необхідність забезпечення гнучкості та гарантій. Після оголошення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року більшість працівників

та роботодавців працювали за звичними правилами протягом місяця, тому що законодавство не передбачало особливого регулювання, на яке можна було б посперитись, тому виникало багато правопорушень зі сторони роботодавців. Через те, події сьогодення вимагали нового рішення від законодавства для різних сфер життя, у тому числі, трудових відносин. 24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1].

Закон України № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» закріплює такі зміни:

1 Відповідно до ст. 6 Закону України: нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). При цьому тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин.

2 Відповідно до ст. 7 цього ж Закону: особливості обміну документами, організації кадрового діловодства та архівного зберігання кадрових документів у роботодавця. Тобто, у період дії воєнного стану порядок організації діловодства з питань трудових відносин, оформлення і ведення трудових книжок та архівного зберігання відповідних документів у районах активних бойових дій визначається роботодавцем самостійно.

3 Відповідно до ст. 8 цього ж Закону: робота в нічний час. У період дії воєнного стану не залучаються до роботи в нічний час без їх згоди: вагітні жінки і жінки, які мають дитину віком до одного року, особи з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота. У період дії воєнного стану норми частин першої і другої статті 54 Кодексу законів про працю України не застосовуються [2].

4 Відповідно до ст. 11 цього ж Закону: зупинення дії окремих положень колективного договору. Коли на період воєнного стану дія окремих положень колективного договору може бути зупинена за ініціативою роботодавця.

5 Відповідно до ст. 14 цього ж Закону. У межах своєї діяльності професійні спілки повинні максимально сприяти забезпеченню обороноздатності держави та забезпечувати громадський контроль за мінімальними трудовими гарантіями. На період дії воєнного стану призупиняється дія статті 44 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та відповідні норми колективних договорів [3]. Одним з найважливіших факторів у ст. 3 Закону України: «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачено, що роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою. А в частині третій ст. 31 КЗпПУ у зв'язку із змінами в

організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці не застосовується [2].

Згідно зі ст. 5. Закону № 2136 у період дії воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки. У період дії воєнного стану норми ст. 43 Кодексу законів про працю України не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів [2].

Закон України № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» діє лише протягом воєнного стану в Україні та втрачає свою чинність з моменту припинення та скасування, згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

З вищенаведеного, можна зробити висновок, що на початку воєнного стану регулювання трудових відносин вимагало додаткового врахування особливостей правового режиму воєнного стану в умовах, який призвів до виникнення питань щодо забезпечення справедливості, з одного боку, та питань, пов'язаних з гнучкістю та здатністю адаптуватися, з іншого боку. Необхідно прагнути підтримки рівноваги між цими двома чинниками у вигляді соціального діалогу, спрямованого на досягнення широкого консенсусу. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Також на період воєнного стану діє обмеження конституційних прав і свобод українців, а саме ст. 43 Конституції України про те, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Та ст. 44 Конституції України про те, що ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [5].

Таким чином, проведені дослідження підтвердило, що дані зміни внесені законодавчим органом державної влади були необхідними для поліпшення трудових відносин.

Список використаних джерел

- 1 Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-20 / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України.
- 2 Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12 1971 р. № 322-VIII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 1971. № 50. Ст. 375.
- 3 Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 45. Ст. 397.
- 4 Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 2015. №28. Ст. 250.
- 5 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ДЕРЖАВНУ РЕГІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

к.е.н., доцент Якушева О.В.

Черкаський державний технологічний університет

Вплив процесів глобалізації, цифровізації та децентралізації висувають роль регіонального розвитку на перший план, оскільки саме регіони в сучасному економічному вимірі беруть на себе більшу частину повноважень, зменшують навантаження на органи центральної влади, максимально наближені до інтересів населення та оперативніше реагують на їх запити.

Успішний економічний розвиток будь-якої країни залежить від раціонально збудованої регіональної політики, яка передбачає вирішення стратегічних завдань різних рівнів, від забезпечення соціальної справедливості до створення стимулів для інноваційно-інвестиційної діяльності, що у сукупності урівноважує рівень життя населення на різних за географічними й економічними параметрами територіях.

Державна регіональна політика – це сукупність організаційних, правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни з врахуванням поточного соціально-економічного стану регіонів та стратегічних завдань. Об'єктивними передумовами регіональної політики виступають структурна неоднорідність простору країни в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному і політичному аспектах [1].

Одним із головних документів щодо планування збалансованого регіонального розвитку України стала Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. [2], яка передбачає визначення функціональних територій та інноваційних інструментів для реалізації політики збалансування.

Однак, реалізація даних положень не була ухвалена до початку тотальної війни з росією, що і без того ускладнило створення безбар'єрних зв'язків між регіонами.

Напад росії на нашу країну спричинив деструктивний вплив на економіку України, тому питання збалансованого економічного розвитку регіонів значно уповільнюється через низку таких негативних наслідків:

окупація українських територій – втрата контролю над значною частиною регіонів унеможливорює реалізацію питань збалансування економічного та соціального розвитку регіонів. Значні руйнування інфраструктури, активні бойові дії та тяжкі умови життя на окупованих територіях ставлять на перший план питання виживання та повернення українських земель, що ще більше підвищує рівень розбалансованості регіонів країни;

вимушена міграція – переміщення кваліфікованої робочої сили у інші регіони або за кордон посилює соціальну напруженість в державі через підвищення рівня безробіття, втрату робочого місця, змін умов роботи, які не влаштовують спеціалістів тощо. Такі обставини підвищують соціальну нерівність та дисбаланс розміщення продуктивних сил у регіонах, адже вимушено переміщені особи перебувають у постійній невизначеності та в нерівних соціальних умовах з іншими громадянами країни;

руйнування інфраструктури – пошкодження значної кількості інфраструктури, як критичної, так і громадянської утворює ще більший соціально-економічний розрив між рівнем розвитку регіонів. За даними Інституту Громадянського суспільства [3] втрати економіки України станом на травень 2022р. складають більше 92 млрд. дол. Тому питання відбудови та відновлення територій нашої країни після деокупації вимагають багато часу та ресурсів;

втрата транзитного потенціалу – більшість східної та південної частини України окупована, що перебиває міжнародні транспортні коридори, блокує український експорт через морські шляхи, тим самим створюючи міжнародну продовольчу кризу у світі та економічний дисбаланс у межах нашої країни;

деіндустріалізація регіонів – значна кількість потужних промислових підприємств була знищена, що завдало по українській економіці подвійного удару, адже через втрату податків погіршилось і без того складне становище економічної політики країни. Це не лише впливає на промисловий потенціал країни, а й на розміщення продуктивних сил у майбутньому.

Питання удосконалення та реформування законодавчих документів змінило свій вектор спрямування та закріпило питання згуртування територій країни із ще більшою хвилею.

Тому, зважаючи на складну економічну ситуацію в країні, постає потреба створення умов для подальшого відновлення територій, формування державної і регіональної політики щодо регіонального згуртування та посилення міжрегіональних зв'язків [4]. Напрями післявоєнної відбудови соціально-економічного розвитку регіонів мають починатися, в першу чергу, із розробки та впровадження на цьому тлі відповідного законодавчого підґрунтя і створення правової бази відтворення регіонального розвитку. Відбудова економіки регіонів України після війни має розглядатися з таких позицій: державне регулювання; інфраструктурне відновлення; соціально-економічне відтворення регіонів країни.

На відміну від розвинених країн ЄС, правова база українського законодавства, що регламентує управління розвитком економіки регіонів та розглядає питання регіонального зближення й інтеграції згідно стандартам ЄС, за своєю сутністю не є цілісною.

Державне регіональне управління характеризується несистемністю, неузгодженістю, відсутністю чіткого розподілу повноважень між відповідними органами. Україна постає перед важливим завданням побудови децентралізованої моделі економіки країни, яка була б здатна до самовдосконалення і саморегуляції. Важливим з цієї точки зору є аналіз існуючого законодавства та можливих ініціатив, що були здійснені у векторі конвергентності та зближення рівня регіонального розвитку, а також вивчення факторів, що на нього впливають.

Здійснюючи аналіз нормативно-правової бази забезпечення регіонального збалансування можна стверджувати, що в Україні існує правове поле для ефективного розвитку регіонів у русі об'єднання та урівноваження рівня

соціально-економічного розвитку та формування напрямків конвергенції регіонів.

Однак, незважаючи на значну кількість ухвалених в цьому напрямку документів, в Україні так і не сформоване законодавче поле для системного регіонального розвитку, гармонізації інтересів регіонів та держави у сфері розвитку, створення умов для зближення регіонів та формування єдиного загальноукраїнського простору в межах усієї території України.

Військовий конфлікт у країні уповільнює напрями економічного зближення регіонів, а тому підвищується необхідність розробки ефективної системи удосконалення нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку та виділення ключових факторів інтеграції соціально-економічного простору країни.

Удосконалення правового забезпечення щодо конвергенції регіонів повинне відбуватися за таких умов:

- аналіз та узгодження нормативно-методичного забезпечення та планування просторового соціально-економічного розвитку регіонів;
- розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади для здійснення системного процесу конвергенції регіонів;
- розробка механізмів концентрації та спрямування державних ресурсів з метою усунення регіональної асиметрії;
- опрацювання та впровадження програм, орієнтованих на підтримку депресивних та слаборозвинених регіонів;
- урахування національного та міжнародного досвіду у сталому симетричному розвитку регіонів.

Реалізація запропонованих заходів повинна здійснюватися за участю суб'єктів регіонального розвитку: населення, суб'єкти господарювання, органи регіональної та державної влади.

Тобто, оптимальне єднання державних, регіональних і місцевих ініціатив та врахування інтересів бізнесу у межах окремих регіонів повинне відбуватися на основі узгодження пріоритетів загальнонаціонального та регіонального розвитку.
Список використаних джерел

- 1 Голікова Т. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика : Монографія. К. : Вид-во НАДУ, 2007. 296 с.
- 2 Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /695-2020-%D0%BF#Текст>.
- 3 Інститут громадянського суспільства. Про відбудову та розвиток регіону після війни. URL <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>.
- 4 Якушева О.В. Міжрегіональний взаємозв'язок як фактор економічного зростання. *Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*: Збірник наукових праць. Маріуполь : ДТУ «ПДТУ», 2018. Вип. 17. С. 221-226

СЕКЦІЯ 2

ФІНАНСОВІ ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ НА МАКРО- І МІКРОРІВНЯХ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Тяжке, чи навіть жахливе, українське сьогодні, пов'язане із нечуваною по жорстокості і цинізму війною росії проти нашої країни, стосується усіх сфер нашого сучасного життя, у тому числі й функціонування фінансової сфери. Умови воєнного стану та подальші проблеми післявоєнного відтворення країни вимагають принципового переосмислення та кардинального реформування фінансів на макро- і мікрорівнях економіки країни. Це дасть нашій країні фінансові «рейки» для її руху до майбутньої Перемоги. Надто важливими також є питання фінансового забезпечення післявоєнного підйому економіки країни, прогнози та пропозиції щодо якого варто формувати заздалегідь.

З урахуванням теоретично-наукового і практичного попиту щодо означених цілей увага науковців має бути спрямована на дослідження проблем фінансового забезпечення оборони країни, фінансової, бюджетної і боргової безпеки держави, соціального захисту військовослужбовців і цивільного населення, проблем переміщених осіб, оподаткування в умовах війни, фінансових джерел для забезпечення перемоги України та її післявоєнного відновлення.

IFEATURES OF FINANCIAL REGULATION IN THE CONDITIONS OF GLOBAL MILITARY CHALLENGES

Dr. Sc. (Econ.), Professor Alekseyenko L.
Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management
of the West Ukrainian National University,
Dr. Sc. (Econ.), Professor Tulai O.
West Ukrainian National University

In the conditions of global military challenges, the relationship between the state and market institutions is complicated, which leads to changes in the sphere of activity and economic interests of powerful enterprises and financial institutions. The formation of the «new economy» contributed to the formation of market institutions and their emergence to the world level, and the development of globalization processes led to the expansion of the interests of private business. In the conditions of the military economy, the state sought a pragmatic compromise between the mechanisms of influence of the market system on state institutions. Arup Banerjee, Regional Director of the World Bank for Eastern Europe, admits that the latest analysis shows that the total long-term costs of reconstruction and recovery in Ukraine are huge, with needs even for the next three years reaching more than 100 billion dollars, and this figure is expected to grow, as the war continues [1].

The Ministry of Economy estimates a drop in the gross domestic product of Ukraine in January-September at 30% (in September it is estimated at $35\pm 2\%$) [2]. According to the State Statistics Service, the real GDP of Ukraine in April-June 2022 decreased by 19.1% compared to the previous quarter and by 37.2% compared to the II quarter of 2021. Operational data obtained using indirect calculation methods and modeling tools based on behavioral indicators of economic entities were used for the analysis. In addition, there was an improvement in the dynamics of transportation due to the increase in the export of agricultural products by sea and due to the increase in the transportation of goods by railway. In September 2022, the volume of Ukrainian exports in monetary terms increased by more than 23% compared to August of this year, which is a record value since the beginning of the full-scale invasion.

Repairs and construction of infrastructural structures and border roads and customs crossings damaged as a result of hostilities, as well as works to restore the functioning of roads, are being continued, and safe logistics chains are being created in the de-occupied territories. In September 2022, capital expenditures of the state budget increased by 33.2% compared to August 2022 [2].

The institutional school focuses on researching the problems of social choice, paying special attention to the relationship between the political system and state measures aimed at implementing economic policy. The effectiveness of the functioning of the state management system depends on the interaction between the institutions of the market economy and the state; development of an effective systemic economic structure.

The theoretical provisions of modern economic science on the problems of military economy require: determination of the content and features of state regulation

of the conditions of martial law; characteristics of the specifics of market institutions in the conditions of the military economy; tracking the evolution of market institutions under martial law and identifying changes in their institutional structure; identifying ways to minimize military and economic risks; research and characterization of directions in which the influence of state regulation is appropriate to avoid possible imbalances in the development of the military economy; determination of the principles of increasing the stability of market institutions of economies involved in the support of Ukraine.

The national interests of the state consist in the establishment of pragmatic and economic relations with other states of the world, the perception of each state by the international community as a full-fledged and equal participant in the process of confronting global military challenges. The regularities of the formation of the modern model of the interaction of market institutions and the state pay special attention to the systematization of their interaction, taking into account, in particular, the experience of the practice of the military economy. It is clear that it is quite problematic to study and analyze in detail all aspects of the activities of international financial institutions in the conditions of military aggression, but in the financial sector it is especially important.

On October 1, the World Bank announced the allocation of an additional 530 million dollars to support Ukraine in solving the immediate needs that arose due to military actions. Additional funding was mobilized within the framework of the Public Expenditure Support for Sustainable Public Administration in Ukraine (PEACE) project, which provides ongoing support to the government to ensure the provision of basic public services, particularly in the areas of health care, education and social protection. In total, until October 2022, the World Bank has mobilized almost 13 billion dollars in emergency financing for Ukraine, in particular thanks to the commitments and guarantees of donors; of this amount, 11 billion dollars have already been allocated in full [1].

As of April 1, 2022, out of 69 solvent Ukrainian banks, 44 were profitable and had a net profit of UAH 5.85 billion, 25 were unprofitable with a loss of UAH 6 billion [3].

Despite the war, the banking sector remained operationally profitable, in particular thanks to cost reductions. Note that the components of operating income are slowly recovering. However, significant deductions to reserves for losses expected as a result of the war led to its loss of UAH 4.5 billion in the II quarter, UAH 4.6 billion since the beginning of the year. The number of unprofitable banks for the quarter was 24 institutions [3].

The banking sector of Ukraine passed the first months of the war with moderate losses thanks to the timely actions of the National Bank and banks to ensure smooth operations. First, after the start of a full-scale war, the demand for credit resources from the population decreased; lending to corporations was supported by improved government programs. Secondly, the level of liquidity is consistently high despite the war risks. Thirdly, the volume of clients' funds in banks increased mainly due to

hryvnia funds of the population on demand; the volume of funds of corporations decreased during the war, mostly in foreign currency.

From June 2022, the growth of rates on household and business hryvnia deposits began: 1) three-month household deposits rose in price the most; due to a significant increase in credit risk, the cost of hryvnia loans to economic entities also increased; 2) dollar deposits became cheaper as much as possible by 0.35 pp. for terms over a year, their average yield is 1.24% per annum, terms up to a year lost less, but their profitability is also lower – less than 1%. Average rates on deposits in euros do not even reach 1%, the maximum average return is offered by deposits with a term of up to six months - 0.76% per annum.

The size of insurers' deposits in state banks decreased from UAH 4.34 billion. to UAH 4.21 billion, deposits in banks with foreign capital increased from UAH 4.64 billion to UAH 4.85 billion, deposits in banks with private domestic capital decreased from UAH 3.91 billion up to UAH 3.61 billion. This shows that the deposit portfolio of insurance companies is diversified in different categories of bank ownership. In this context, Ian W. R. Martin, Dimitris Papadimitriou (2022) recognize that investors can take risky positions when making decisions that may contradict their fundamental views [4].

The National Security Strategy of Ukraine defines the principles, priority goals, tasks and mechanisms for ensuring the vital interests of individuals, society and the state against external and internal threats.

Currently, the management of state property is divided between 96 different government agencies. Experts believe that in the conditions of a military economy, centralization and the creation of a Sovereign Fund, in which the main state enterprises would be united, will contribute to the establishment of the institution of a single manager of state assets [5]. We believe that this will allow more effective management of state assets.

Summarizing, the Government of Ukraine faces the difficult task of balancing recovery with the country's immediate needs, including basic public services, including social protection. These services are crucial for preventing further deterioration of living conditions and preserving the social status of citizens.

References

1. Україна додатково отримає \$530 мільйонів допомоги від Світового банку. URL: <https://delo.ua/economy/ukrayina-dodatkovy-otrimaje-530-milioniv-dopomogi-vid-svitovogo-banku-404766/>.
2. Мінекономіки оцінює падіння ВВП України за три квартали у 30%. URL: <https://delo.ua/economy/minekonomiki-ocinyuje-padinnya-vvp-ukrayini-za-tri-kvartali-u-30-405068/>.
3. Рейтинг надійних банків України 2022. URL: <https://forinsurer.com/rating-banks>.
4. Martin, Ian W.R., and Dimitris Papadimitriou. 2022. Sentiment and Speculation in a Market with Heterogeneous Beliefs. *American Economic Review*, 112 (8): 2465-2517.
5. Фонд держмайна хоче стати єдиним управителем держактивів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/29/692042/>

НЕВРАХОВАНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗБИТКИ ЕКОСИСТЕМАМ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

к.е.н., доцент Антоненко В.М.,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»;
доктор геологічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту
екологічної безпеки та управління Улицький О.А.,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України;
к.е.н., с.н.с., старший науковий співробітник відділу екосистемного оцінювання
природно-ресурсного потенціалу Сухіна О.М.,
Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»

Для формування судових позовів проти РФ та для отримання Українським народом компенсації за шкоду навколишньому природному середовищу Міндовкілля України продовжує обрахунок збитків, завданих природі від російської агресії.

Через півроку від початку війни 20 % природоохоронних територій України уражені війною. В зоні ризику перебувають 2,9 млн. га територій Смарагдової мережі та 17 Рамсарських об'єктів площею більше 600 тис. га.

Росіяни окупували 8 заповідників і 12 національних природних парків. Так, практично 80 % території нацпарку «Святі гори» знищено. *У травні Кінбурнська коса цілий тиждень горіла через бойові дії. Там горіли реліктові ліси. В окупованій «Асканії Новій» наразі гуманітарна криза [1].*

На розвиток методик вартісної оцінки збитків, які розробляє Міндовкілля України, нами пропонується вартісна оцінка асиміляційних та киснепродукуючих послуг екосистем, які раніше в Україні не оцінювалися. Втрата цих послуг внаслідок збройної агресії РФ і становитиме розмір економічного збитку.

Для прикладу нами здійснювалась така оцінка для частини національного природного парку «Бузький Гард», а саме території с. Семенівка (та Булацелове й Остапівка) Благодатненської ОТГ Миколаївської області. Ця область зазнає обстрілів з боку військ РФ.

Національний природний парк «Бузький Гард», загальна площа якого становить 6 138,13 гектара, тягнеться на 70 км вздовж річки Південний Буг від південної частини Первомайська до села Олександрівка колишнього Вознесенського району, а також в долині річки Велика Корабельна від села Благодатне до села Семенівка. На території села Семенівки Благодатненської сільської об'єднаної територіальної громади Первомайського району Миколаївської області розміщені заплавні ліси та інша рослинність, що мають асиміляційні та киснепродукуючі властивості й надають відповідні екосистемні послуги. Взагалі лісистість Миколаївської області складає найменший показник по Україні – від 0 до 4,9 % (найвищий показник – 60 %) [2].

Ліси та інші лісом вкриті площі поблизу с. Семенівка, Булацелове й Остапівка Благодатненської ОТГ Миколаївської області розміщені на території 540,54 га, і представлені такими породами дерев: сосна, акація, тополя, дуб та ін.

Породний склад насаджень ДП «Вознесенське лісове господарство»: сосна, дуб, ясен, акація, клен, горіх, в'яз, тополя, гледичія, горіх грецький, софора японська, чагарники [3]. У с. Семенівка і поблизу села значно менше дубових насаджень. Різні види дерев мають різну вуглецепоглинаючу та киснепродукуючу здатність.

З еколого-економічної точки зору можна здійснити оцінку таких екосистемних послуг. Обраний нами метод оцінювання – витратний.

Визначення вартості асиміляційних послуг лісових екосистем. Згідно з нашими розрахунками за авторською методикою [5], на зазначеній території вартість асиміляційних послуг (роботи асиміляційного потенціалу) сосни звичайної складає: 809,13 млн. грн., акації – 240,81 млн. грн., тополі – 256,87 млн. грн., дуба звичайного – 1 155,88 млн. грн. Для всіх розрахунків використовуються: вартість квот на викиди вуглекислого газу, грн./т. – 30 євро [4]. Це – 990 грн./т.

Тоді вартість асиміляційних послуг дерев лісових екосистем с. Семенівка (та Булацелове й Остапівка) Благодатненської ОТГ без врахування коефіцієнтів складає: 2 462,69 млн. грн. або 2,46 млрд. грн. Вартість асиміляційних послуг лісових екосистем цього регіону з урахуванням коефіцієнту, який характеризує асиміляційні властивості екосистем, складатиме 2,56 млрд. грн. (2,46 млрд. грн. $\times$ 1,04 (коефіцієнт для Степової природної зони, де розміщено с. Семенівка)).

В лісах підлісок поглинає CO_2 0,7 т/га на рік [6, с. 13]. Тоді вартість асиміляційних послуг підліску (чи лісових екосистемних активів (капіталу)) територіальної громади с. Семенівка (та Булацелове й Остапівка) Благодатненської ОТГ Миколаївської області становитиме 0,01873 млрд. грн. А з урахуванням коефіцієнту, який характеризує асиміляційні властивості екосистем, складатиме 0,019 млрд. грн. (0,01873 млрд. грн. $\times$ 1,04 (коефіцієнт для Степової природної зони, де розміщено с. Семенівка)). В лісах трав'янистий ярус поглинає CO_2 0,6 т/га на рік [6, с. 13].

Вартість асиміляційних послуг трав'янистого ярусу лісів с. Семенівка (та Булацелове й Остапівка) Благодатненської ОТГ становитиме 0,00963 млрд. грн., а з урахуванням коефіцієнту, який характеризує асиміляційні властивості екосистем, складатиме 0,01 млрд. грн. Тоді загальна вартість екосистемних послуг лісів с. Семенівка, Булацелове й Остапівка Благодатненської ОТГ Миколаївської області, які надають асиміляційні послуги суспільству, буде становити 2,59 млрд. грн. (2,56 млрд. грн. + 0,019 млрд. грн. + 0,01 млрд. грн.).

Вартість киснепродукуючих послуг лісових екосистем с. Семенівка Благодатненської ОТГ складає суму вартості таких послуг соснових, акацієвих, тополиних та дубових насаджень. Вартість киснепродукуючих послуг сосни звичайної складає 626,57 млн. грн., акації – 99,45 млн. грн., тополі – 297,04 млн. грн., дуба звичайного – 751,43 млн. грн.

Вартість киснепродукуючих послуг дерев лісових екосистем с. Семенівка Благодатненської ОТГ без врахування коефіцієнтів складає: 1 774,49 млн. грн.

або 1,77 млрд. грн. Вартість киснепродукуючих послуг підліску лісових екосистемних активів (капіталу) територіальної громади с. Семенівка (та Булацелове й Остапівка) Благодатненської ОТГ Миколаївської області становитиме 0,018 млрд. грн. В лісах трав'янистий ярус кисню (O_2) виділяє 0,5 т/га на рік [6, с. 13]. Вартість киснепродукуючих послуг трав'янистого ярусу лісів цього регіону становитиме 0,011 млрд. грн.

Тоді загальна вартість екосистемних послуг лісових екосистем с. Семенівка, Булацелове й Остапівка Благодатненської ОТГ Миколаївської області, які надають киснепродукуючі послуги суспільству, буде становити 1,8 млрд. грн. (1,77 млрд. грн. + 0,018 млрд. грн. + 0,011 млрд. грн.).

Сумарна вартість екосистемних послуг с. Семенівка (та Булацелове й Остапівка) Благодатненської ОТГ Миколаївської області, які надають асиміляційні та киснепродукуючі послуги суспільству, складає 4,39 млрд. грн. Тобто, такі суми можуть становити економічні збитки через втрату асиміляційних та киснепродукуючих послуг лісових екосистем (як різних видів дерев, підліску, так і трав'янистого шару), і які доцільно враховувати під час визначення шкоди внаслідок збройної агресії рф.

Таким чином, вартість асиміляційних послуг лісових екосистем визначена нами через добуток маси викидів CO_2 , який поглинають рослини, вартість квот на викиди CO_2 , площі зелених насаджень та тривалості життєвого циклу рослин. Вартість киснепродукуючих послуг лісових екосистем визначається через добуток кількості CO_2 , який виділяється за 1 рік з 1 га поверхні насаджень, вартості кисню, площі лісової екосистеми та тривалості життєвого циклу рослин лісової екосистеми (дерев, підліску, трав'яного ярусу).

Дослідження багатьох учених показують, що наявність асиміляційного потенціалу екосистем дозволяє запобігати збиткам (втратам) від забруднення природи. Таким чином, відвернений збиток (економія витрат по запобіганню забруднення природи) визначає економічну оцінку асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища на основі витратного підходу. Але такий метод доцільно використовувати з обережністю, щоб не зупинити підприємства. Список використаних джерел

1. Шкода довкіллю за півроку війни досягла майже 1 трильона гривень, - Р. Стрілець. Дата оновлення: 01.09.2022. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39680.html>.
2. Загальна характеристика лісів України. URL: <https://tlu.kiev.ua/nasha-dijalnist/profesiino-prolis/objektivna-informacija-shchodo-lisiv.html>.
3. ДП «Вознесенське лісове. господарство». URL: http://mikolaivlis.gov.ua/struktura_post.php?id=5.
4. Скільки CO_2 поглинають дерева? Вопрос, который обрушит рынок (Институт развития технологий ТЭК (ИРТТЭК)). Дата оновлення: 13.05.2021. URL: <https://nangs.org/news/ecology/skolyko-so2-pogloshtayut-derevyua-vopros-kotoryy-obrushit-rynok>.
5. Сухіна О.М. Особливості методології розрахунку вартісної оцінки екосистемних ресурсів. *Економіка природокористування і сталий розвиток*, 2021. № 10 (29). С. 61-68. DOI: 10.37100/2616-7689.2021.10(29).8.
6. Кравчук Л.А. Структурно-функциональная организация ландшафтно-рекреационного комплекса в городах Беларуси. Минск: Беларус. Наука, 2011. 171 с.

ІНФЛЯЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Бородіна А.С.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Інфляція, як економічна категорія, існує вже тривалий час та є однією з найбільш гострих проблем сучасного розвитку економіки в багатьох країнах світу. Вона негативно впливає на всі аспекти життя суспільства, є причиною перетікання національного капіталу за кордон, сприяє зростанню цін, зниженню життєвого рівня населення, руйнує грошову систему та послаблює національну валюту.

Термін «інфляція» вперше почали вживати в Північній Америці в період громадянської війни 1861-1865 років, він означав збільшення паперово-грошового обігу. У XIX ст. в Англії та Франції даний термін використовувався для пояснення надмірного зростання грошової маси, що призводило її знецінення.

Поняття «інфляція» отримало широкого поширення в економічній літературі у XX ст. після Першої світової війни. Проте, остаточно цей термін було введено в науковий обіг після Другої світової війни, щоб теоретично відобразити певний стан економіки.

В економіці України інфляційні процеси з'явилися ще в період існування СРСР в 50-60-их роках XX ст. та були пов'язані з різким падінням ефективності суспільного виробництва.

Однак в ті часи інфляція носила прихований характер і проявлялась в товарному дефіциті та великій різниці в цінах: низьких на кінцеву продукцію і високих на всі види сировини. У 1992-1993 роках, коли були «відпущені» всі ціни, проблема інфляції в Україні набула загального масштабу. З цього моменту інфляційний процес став швидко розвиватись [1].

Національним банком України було визначено наступне тлумачення поняття «інфляція»: «Інфляція – це тривале зростання загального рівня цін, що відображує зниження купівельної спроможності грошової одиниці» [2]. Тобто, це процес знецінення грошей по відношенню до товарів та послуг, а також по відношенню до інших валют, який призводить до того, що за грошову одиницю можна купити дедалі меншу кількість товарів та послуг.

Проблема інфляції має для України не стільки теоретичне, скільки суто практичне значення. З метою відображення зміни інфляції в сторону збільшення або зменшення, в Україні кожного року розраховується індекс споживчих цін. ІСЦ є основним показником інфляції в макроекономічному аналізі та прогнозуванні, його називають індексом (показником) інфляції. Він вимірює тільки зміни цін (тарифів) на споживчі товари та послуги – цінову стабільність в країні [3].

Тож, для більш детального уявлення про динаміку та розвиток інфляційних процесів в Україні за усі роки незалежності, починаючи з 1991 по 2021 роки, розглянемо наведені в таблиці 1 дані індексу споживчих цін.

За даними Держкомстату, індекс споживчих цін в 1991 році був визначений експертним шляхом та дорівнював 390,0%. В 1993 році рівень інфляції був самим високим за всю історію існування України, він склав 10256,0%. Потім відбувалися введення суворої монетарної політики та економічних реформ, завдяки чому індекс став зменшуватися. В 2000 році спостерігалось надмірне затягування інфляційного процесу на досить високому рівні, індекс споживчих цін становив 125,8%.

Таблиця 1 – Індеси споживчих цін (ІСЦ) у 1991-2021 роках в Україні, %

Рік	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ІСЦ	390,0	2100,0	10256,0	501,0	281,7	139,7	110,1	120,0
Рік	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ІСЦ	119,2	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6
Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ІСЦ	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9
Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
ІСЦ	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105,0	110,0	

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Тривалий час інфляційні процеси супроводжувалися стабільним курсом гривні, але у 2007-2008 роках спостерігалось найбільше підвищення цін – це період перед світовою фінансовою кризою.

Серед причин різкого зростання цін виділяють підвищення цін на імпортований газ; стимулююча монетарна політика, яка була «завезена» із США за фіксованого валютного курсу в Україні; приплив іноземного капіталу з-за кордону внаслідок суттєвої відмінності між процентними ставками в Україні та закордоном; зростання грошової маси внаслідок збільшення кредитного мультиплікатора.

У 2009 році через економічну кризу Україна увійшла в десятку найнещасніших країн світу і очолила рейтинг із показником 112,3%. Упродовж 2010-2011 років відбулося відновлення виробництва, що сприяло відносній стабілізації темпів інфляції у межах 110%. В період 2012-2013 років економіка знов увійшла у фазу рецесії, а інфляція знизилась до історичного мінімуму.

Протягом 2014-2015 років індекс споживчих цін почав стрімко зростати та в 2015 році був найвищий за всю новітню історію – 143,3%. У 2016 р. відбулося стрімке зниження інфляції до 112,4%.

Упродовж 2018-2020 років інфляція почала знижуватися і поступово досягати рівня цільового діапазону – $105\% \pm 1$ в.п., це відбулось завдяки уповільненню зростання цін на продукти харчування, покращенню монетарної політики та зміцненню обмінного курсу гривні.

У 2021 році інфляція вийшла за межі цільового діапазону у $105\% \pm 1$ в.п. та складала 110,0%, що було зумовлено жвавим споживчим попитом, подорожчанням енергоносіїв та незадовільним врожаєм сільськогосподарських культур минулого року [2].

Аналіз індексу споживчих цін за 1991-2021 роки довів, що в Україні проблема інфляції знаходяться на достатньо високому рівні. Для її подолання в країні виникла необхідність проводити антиінфляційну політику, комплексно використовуючи всі можливі способи боротьби з інфляцією.

Ще до початку повномасштабних військових дій в Україні почав посилюватися інфляційний тиск, який був викликаний високим рівнем зовнішніх цін на енергетичні та інші сировинні товари, а також негативними очікуваннями напередодні вторгнення.

Зі вторгненням росії в Україну наприкінці лютого зростання цін на більшість товарів і послуг пришвидшилося унаслідок порушення ланцюгів постачання, знищення активів підприємств, зростання витрат бізнесу, нерівномірного попиту населення, а також посилення тиску від загальносвітових інфляційних процесів.

Проаналізуємо динаміку рівня індексу споживчих цін в Україні за січень-серпень 2022 року та спробуємо спрогнозувати його значення, користуючись даними на рис. 1.

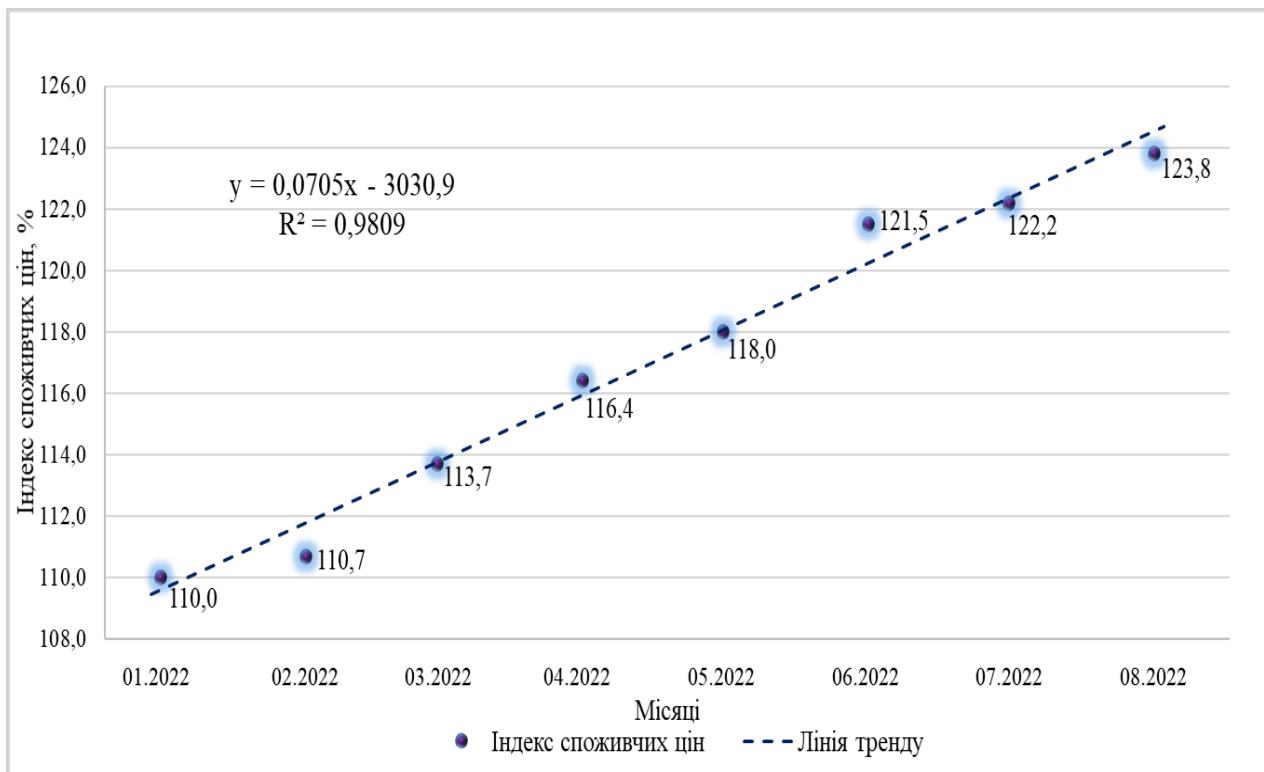

Рисунок 1 – Динаміка рівня індексу споживчих цін в Україні за січень-серпень 2022 року

Джерело: побудовано автором на основі [4]

На основі даних про рівень індексу споживчих цін в Україні за січень-серпень 2022 року можна зробити висновок про те, що впродовж досліджуваного періоду цей показник мав тенденцію до зростання та збільшився на 13,8%.

При цьому максимальний приріст індексу споживчих цін спостерігався в червні відносно до травня і становив 3,5%. Мінімальний темп приросту індексу

споживчих цін був наявним в лютому та липні відносно до попередніх місяців та дорівнював 0,7%.

Під час прогнозування індексу споживчих цін було застосовано рівняння тренду, яке характеризується як тривала тенденція зміни економічних показників у часі.

Для більш точнішого передбачення рівня індексу споживчих цін було застосовано модель за лінійним трендом, яка побудована та наочно відображена на рис. 1.

З рисунку видно, що рівняння прямої має вигляд:

$$y = 0,0705x - 3030,9, \quad (1)$$

де y – це величина показника у %;

x – період часу, протягом якого змінюється прогнозний показник.

Таким чином, рівняння лінії тренду є лінійним. Дослідивши дані на рис. 1, можна зробити висновок, що коефіцієнт детермінації дорівнює 0,9809, або 98,09%. Тобто варіація індексу споживчих цін за досліджуваний період пояснюється варіацією вибраних факторів на 98,09%.

Отже, повномасштабний напад росії завдає значних втрат економіці України та створює суттєвий проінфляційний тиск. Як наслідок, до кінця 2022 року інфляція прискорюватиметься та дещо перевищить 130%.

Однак очікуване завершення бойових дій позитивно позначиться на інфляційних очікуваннях економічних суб'єктів у наступному році, а також безпосередньо послабить проінфляційний ефект шоків з боку пропозиції – налагоджуватиметься логістика, знизяться ризики для бізнесу, поступово зростатимуть врожаї.

Додатково зниженню інфляції сприятимуть вщухання світової інфляції, а також жорсткі монетарні умови, зумовлені політикою НБУ.

Національним банком України прогнозується, що саме при зазначених умовах споживча інфляція знизиться у 2023 році до близько 120%, наприкінці 2024 року до 109,4%, а повернення її до цілі відбудеться лише в 2025 році [2].

Список використаних джерел

1. Тівєриадська Л.В., Якименко А.М. Інфляційні процеси та їх соціально-економічні наслідки в Україні. 2017. 19с. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/2-2.pdf>.
2. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://bank.gov.ua/#>.
3. Балешти З.І., Полікарпова О.С. Інфляція в Україні: аналіз динаміки та фактори впливу. 2017. 43с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21615/1/%D0%91%D0%B0% D0%BB%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0.pdf>.
4. Державна служба статистики України. Статистичні дані. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ВНУТРІШНЯ ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ І ВІЙНА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ У НОВІ ГРОМАДИ

д.е.н., провідний науковий співробітник Возняк Г.В.

ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

Широкомасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року обумовило виникнення економічної, соціальної та гуманітарної кризи в Україні, загострило нові виклики, ризики та проблеми, серед яких: втрата людського капіталу та масштабний перерозподіл трудових ресурсів всередині країни, посилення загрози продовольчій безпеці та фінансовій стійкості країни, зупинка діяльності підприємств та підприємств-гігантів в зоні бойових дій, руйнування китичної інфраструктури та житлового фонду, блокада морських портів, втрата доходів та засобів до існування домогосподарств і це далеко не вичерпний перелік.

На цьому фоні актуалізувалась проблема вимушеного переміщення людей з власних домівок через посилення гарячої фази війни, втрату помешкання, безпекові ризики тощо.

Згідно звіту МОМ [1], станом на 23.06.2022 року кількість населення, яке вимушено покинуло свої домівки в межах України (ВПО) склала 6.275 тис. Потрібно визнати, що нинішня проблема внутрішньої міграції (на відміну від 2014 р.) вирізняється низкою особливостей, серед яких: високий рівень невизначеності (тривають бойові дії, посилюються безпекові ризики, а, отже, важко прогнозувати наслідки, в т. ч. реінтеграції); посилення соціальної вразливості; послаблення економічної стійкості ВПО (фінансової, соціальної, продовольчої); незаконне вивезення людей в рф; висока імовірність зовнішньої міграції (в силу лояльної політики європейських країн щодо підтримки українців); посилення проблем соціально-психологічної адаптації ВПО (виникнення конфліктних ситуацій з мешканцями громад, послаблення стресостійкості тощо).

Проблеми внутрішньої вимушеної міграції, а також інтеграції ВПО у приймаючий соціум та їхньої адаптації до нових умов життя перебувають у фокусі підвищеної уваги у світовому та вітчизняному науковому просторі. Такі вітчизняні науковці, як Лібанова Е.М., Макарова О.В., Грішнова О.А., Черенько Л.М., Полякова С.В., Реут А.Г., та ін. досліджували проблеми вимушеної міграції через призму поширення бідності та соціальної нерівності серед ВПО.

Результатами іноземних досліджень переважно був регіональний моніторинг потреб ВПО з країн, які потерпають від військових дій, у проекції забезпечення їхнього соціального захисту та надання тимчасового притулку. Науковці Львівської школи регіоналістики (Садова У.Я., Семів Л.К., Васильців Т.Г., Мульська О.П. і ін.) провели численні дослідження міграційних процесів, їх причин і наслідків впливу на просторовий розвиток, внутрішніх вимушених переміщень у 2014-2015 рр.

Окреслена проблематика має неоднозначний характер прояву.

Так, з одного боку, потрібно визнати, що проблеми, обумовлені наслідками війни, суттєво ускладнюють життєдіяльність та розвиток усіх без виключення територіальних громад (ТГ) України (як тих, що в тилу, так і тих, що в зоні проведення бойових дій чи прифронтових територіях), що проявляється в надмірному навантаженні на місцеві бюджети, соціальну інфраструктуру, створюючи соціальну напругу в громадах загалом, що своєю чергою, провокує виникнення конфліктів та дестабілізує ситуацію в громадах.

З іншого боку, попри те, що ситуація щодо кількості ВПО змінна в часі, судячи з експертних висновків [2] та повідомлень Уряду [3] значна частина переміщених осіб все ж таки знаходить прихисток в нових громадах та приймає рішення залишитись на тривале проживання. Серед областей з найбільшою кількістю прийнятих ВПО вирізняються Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Вінницька та прикордонні (тилові) області Західної України (хоча одночасно ці області виконують і транзитну функцію для ВПО).

Попередні розвідки засвідчили, що ВПО (особливо ті, які прийняли рішення про постійне/довготривале проживання на новому місці) стикаються з низкою викликів та проблем (погіршення фінансового становища, дефіцит житла, конкуренція за життєво необхідні ресурси у громадах, складнощі із працевлаштуванням, «дискримінація як чужинців» і ін.), які потребують негайного вирішення (не чекаючи завершення бойових дій). Тобто, об'єктивно існують такі ВПО, які мають навички, підприємницький та соціальний потенціал, однак через відсутність дієвих інструментів інтеграції, є радше, джерелом конфліктів, а ніж чинником розвитку громади.

Враховуючи вище наведене, схильні вважати, що за таких умов актуалізується комплексна проблема посилення інтеграції ВПО до життя у нових громадах, вдосконалення інструментів підтримки інтеграції ВПО, напрацювання заходів стимулювання їх самореалізації, нівелювання негативних наслідків як для ВПО, так і ТГ, які їх приймають.

Вирішення цієї проблеми неможливе без активного залучення органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства, співпраці між мешканцями територіальних громад та ВПО тощо.

Видається, що досягнути значного ефекту інтеграції ВПО до життя в нових громадах можна шляхом системного врахування інтересів ВПО та приймаючої громади, а також напрацювання дієвих інструментів підтримки інтеграції ВПО до життя в новій громаді та заходів їх самореалізації.

Список використаних джерел

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 6. 23 червня 2022 року. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-6-23>.
2. Вимушена міграція і війна в Україні. 24 лютого – 24 березня 2022. URL: <https://cedos.org.ua/wp-./uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukrai%CC%88ni.docx-1.pdf>.
3. Більше 2 мільйонів людей зареєструвались як внутрішньо переміщені особи після впровадження воєнного стану. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21755.html>.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПРОБЛЕМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Головатий А.Ю.,
к.е.н., доцент Антоненко В.М.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Незважаючи на невизначеність і передчасність на сьогоднішній день, навіть у короткостроковій перспективі прогнозування результатів, напрямів і динаміки розвитку в часі і просторі бойових дій на південному сході України, у професійному середовищі вже точаться дискусії щодо поствоєнне відновлення народного господарства.

Багато думок є суперечливими, оскільки виходять із ситуації про наслідки «руїни» сьогодення без урахування потужного минулого промислового потенціалу країни, який має бути маяком і метою відбудови.

На жаль, війна завдала катастрофічної шкоди економіці України. І якщо деякі проблеми можна якось вирішити (наприклад, брак окремих категорій товарів), то проблема з логістикою залишається. Традиційні коопераційні зв'язки були розірвані, внаслідок чого виникли логістичні проблеми з доставкою продукції (блокування доріг, наявність вибухових пристроїв) з одного регіону в інший.

Для початку необхідно проаналізувати макроекономічні показники України до початку повномасштабного вторгнення з боку РФ. Почнемо аналіз макрофінансів України з оцінки основних показників макроекономічного розвитку за 2019-2021 роки в табл. 1.

Таблиця 1 – Основні показники макроекономічного розвитку України за 2019-2021 рр.

Показники	Роки			Темпи зростання/ зниження, %	
	2019	2020	2021	2020 р. /	2021 р. /
				2019 р.	2020 р.
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн.	3558706	3974564	4194102	111,7	105,5
Чисельність постійного населення (на кінець року), млн осіб	42,2	41,9	41,6	99,3	99,3
Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн	84 329,5	94 858,3	100 819,8	112,4	106,3

Джерело: сформовано Головатим А. Ю. за даними [3]

Отже, спостерігається стабільне зростання ВВП (у фактичних цінах) протягом всього досліджуваного періоду, що говорить про збільшення потужності вітчизняного виробництва. У 2020 році даний показник приріс на 111,7% порівняно з 2019 роком, а у 2021 році цей показник продемонстрував

приріст 105,5%. Чисельність населення демонструє зворотною тенденцію, що свідчить про виникнення демографічної кризи. У 2020 році населення зменшилось на 0,7 млн осіб, у 2021 році даний показник знизився ще на 0,3 млн осіб. Показник ВВП у розрахунку на одну особу збільшується більшими темпами, ніж ВВП, оскільки паралельно зі зростанням внутрішнього валового продукту відбувається скорочення населення.

Основний показник зведеного бюджету України за 2019-2021 роки представлено в табл. 2.

Таблиця 2 – Основні показники Зведеного бюджету України за 2019-2021 рр.

Показники	Роки			Темпи зростання/ зниження, %	
	2019	2020	2021	2020 р. /	2021 р. /
				2019 р.	2020 р.
Доходи всього, млрд грн	1442,3	1357,6	1413,0	94,1	104,1
у тому числі:					
- податкові надходження	943,7	1000,5	1190,8	106,0	119,0
- неподаткові надходження	62,1	86,4	89,1	139,1	103,1
- доходи від операцій з капіталом	0,2	0,2	0,2	100,0	100,0
- офіційні трансферти	167,8	118,9	33,9	70,9	28,5
- цільові фонди	0,2	0,2	0,2	100,0	100,0
Видатки всього, млрд грн	1451,5	1386,0	1655,4	95,5	119,4
у тому числі:					
- поточні видатки	1415,6	981,0	1503,3	69,2	153,2
- капітальні видатки	33,8	34,7	38,8	102,7	111,8
Податкові надходження у % до доходів	26,5	25,2	28,3	95,1	112,3
Дефіцит (профіцит), млрд грн	-9,2	-28,4	-27,3	308,7	96,1
Дефіцит Зведеного бюджету у % до ВВП	-2,0	-2,0	-5,2	233,3	100,0

Джерело: сформовано Головатим А.Ю. за даними [3]

Доходи Зведеного бюджету України у 2020 році зменшились на 84,7 млрд грн, в 2021 році спостерігається зростання даного показника на 55,4 млрд грн. Стабільно зростають податкові надходження до бюджету у 2020 році цей показник зріс на 56,8 млрд грн, а в 2021 році на 190,3 млрд грн. Дана тенденція пов'язана із посиленням податкового тиску на платників податку в Україні. Прогнозується і подальше збільшення податкових надходжень завдяки збільшенню розмірів активів та впровадження додаткових податків.

Неподаткові надходження також зростають протягом всього досліджуваного періоду, зменшуються лиш обсяги трансфертів. В 2020 році даний показник зменшився на 48,9 млрд грн, а у 2021 році цей показник скоротився на 85 млрд грн. Загалом варто відмітити, що Державний бюджет

України традиційно є дефіцитним, тобто витрати переважають дохід, що свідчить про неефективне державне управління економікою.

Мінус «35% і більше до кінця року» – такі прогнози щодо падіння української економіки озвучив прем'єр-міністр Денис Шмигаль, що відповідає попереднім оцінкам МВФ. Країна зіткнулася із загибеллю людей, знищенням капітальних активів і витісненням робочої сили, що порушило б економічну діяльність на довгі роки. При цьому збиток складається з трьох частин [1]:

- прямі пошкодження інфраструктури, тобто пошкоджені мости, дороги, квартири, будівлі;

- нереалізований прибуток і невкладені інвестиції;

- збитки, отримані внаслідок падіння ВВП у перспективі довоєнних планів, оскільки знищуються підприємства, які мали б приносити дохід державі.

Війна вразила всіх українців. І справа не лише в тому, що щодня гинуть сотні дітей, дорослих і солдатів, а й у тому, що зросли ціни на продукти, став відчутним дефіцит деяких товарів, мільйони українців і третина українців втратили роботу. громадяни стали вимушеними переселенцями.

У перші місяці війни ІТ-ринок був майже неушкодженим, оскільки він «загартувався» під час карантину пандемії Covid-19, але робота співробітників, які залишилися в країні, під загрозою, оскільки мережі зв'язку та телекомунікації можуть бути пошкодженим [2].

Металургійний ринок, на жаль, також перебуває у складній ситуації через залежність від експорту продукції морем. Більшість підприємств галузі зосереджено в південно-східній частині України, де досі тривають активні бойові дії.

Логістичний ринок зазнав значних втрат, оскільки багато територій виявилися відрізнаними від комунікацій. У компанії «Нова пошта» повідомили, що в перший тиждень війни обсяг відправлень скоротився на 95%. Проте після майже трьох місяців війни «Нова пошта» відновлює роботу в безпечних для роботи регіонах. Вони починають відбудовувати дороги, щоб допомогти, продовжити свою діяльність і підтримати економіку країни.

Страховий ринок України переживає непрості часи. Так, генеральний директор асоціації «Страхування бізнесу». Зараз на ринку лише 5% компаній, які працюють без проблем, і це ті, що мають офіси в західних областях України. Близько 60% страхових компаній мають проблеми та перерви в роботі, але все ще працюють [2].

Війна потрясла всю Україну фізично, морально і матеріально. Щоб відновити країну, економіка повинна працювати, а громадяни повинні мати відповідний рівень купівельної спроможності.

Список використаних джерел:

1. Зануда А. Зростання цін та діра в бюджеті. Як виживає Україна під час війни. BBC News Україна від 27 травня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61594911>.
2. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/>.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

ВІДМИВАННЯ КОШТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

к.е.н., доцент Грабчук І.Л.

Державний університет «Житомирська політехніка»

Легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом, є одним із найнебезпечніших видів економічних злочинів, який по суті складається з двох. Відмивання коштів нерозривно пов'язано з різними видами злочинів – хабарництвом, шахрайством, податковими злочинами – з будь-якими, що мають за мету отримання доходів. Злочинну дію, що призводить до отримання злочинних доходів, важко відділити від відмивання цих же доходів. І хоча, відповідно до чинного законодавства, це окремі дії, але останнє є невід'ємною частиною будь-якого злочину з метою отримання доходів, оскільки без відмивання коштів цей злочин не принесе вигоди.

Наслідки, які приносить в економіку відмивання грошей, численні і в більшості випадків небезпечні для економіки держави. Цей процес безпосередньо впливає як на фінансовий, так і на багато інших секторів економіки. Проте враховуючи специфіку процесу відмивання коштів, показати його негативні наслідки для суспільства складно. Але саме легалізовані доходи, отримані злочинним шляхом, порушують нормальне функціонування держави та її основних економічних інститутів, перешкоджають регулюванню фінансової системи країни зі сторони державних органів, що створює негативний імідж країни на міжнародній арені. Саме процеси відмивання коштів, які в подальшому можуть бути спрямовані на фінансування тероризму, на здійснення подальших незаконних операцій, зокрема і корупційного характеру, виступають загрозами як національній (зокрема, економічній, фінансовій, політичній, соціальній), так і глобальній безпеці. Основний негативний вплив від вказаних процесів проявляється у зниженні стабільності економічного розвитку країни, падінні її іміджу, створенні умов для фінансування міжнародного тероризму.

Відмивання грошей призводить до ряду наслідків як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Найбільш видимий негативний наслідок легалізації – це перетворення незаконно отриманих доходів в такі, які видаються отриманими від законної діяльності. Як результат, злочинці можуть вкладати отримані кошти в новий бізнес як легальний, так і нелегальний, тим самим продовжувати збагачуватись та стимулювати негативні явища (корупція, хабарі), що матиме негативний вплив на економіку.

Негативний характер дії даного явища не викликає сумнівів, а в умовах воєнного стану потребує особливого контролю. Про серйозну стурбованість щодо впливу вторгнення російської федерації в Україну на відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також щодо цілісності фінансової системи наголосив в своїй заяві і FATF [2]. Цілком логічно, що в країні відбувається послаблення правил фінансового моніторингу, що дозволяє отримувати гуманітарну допомогу, необхідні засоби захисту для армії. В той же час злочинці, користуючись ситуацією, ускладненнями при здійсненні перевірок, урізноманітнюють схеми та способи відмивання грошей.

Воєнний стан виступає фактором, що впливає на зміни сфер відмивання коштів. Це зумовлено тим, що в окремих випадках вже розроблені схеми неможливо або складно застосувати (причин може бути багато: від посилення контролю з боку держави до втрати інтересу до конкретної галузі), а в інших випадках – актуалізуються нові сфери, безпосередньо пов'язані із забезпеченням військових. Тому не дивлячись на воєнний стан та активне ведення бойових дій на території Миколаївської області, на початку травня 2022 р. працівники українського підприємства намагалися незаконно вивести 1,2 млн дол США на підставі фіктивної угоди імпорту сільськогосподарської продукції через морський термінал Миколаєва на рахунок болгарського підприємства [1].

Узагальнюючи вищенаведене, здійснимо оцінку основних наслідків відмивання коштів в умовах воєнного стану (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика основних наслідків відмивання коштів в умовах воєнного стану

Наслідки	Характеристика	Особливості в умовах воєнного стану
1	2	3
Погіршення стабільності фінансових установ та фінансової системи в цілому	Залучення фінансових установ до відмивання грошей може викликати зниження їх репутації, а великі суми, які перебувають в постійному обігу, можуть бути вилучені в будь-який момент, що може призвести навіть до їх банкрутства	В умовах воєнного стану фінансова система України опинилася під дією військових ризиків, які ще на початку 2022р. були віднесені до категорії форс-мажорних
Деформація споживання	Відмивання грошей пов'язане з купівлею таких активів, як нерухомість, ювелірні вироби, витвори мистецтва та багато інших предметів розкоші, що дозволяє приховати та очистити перші сліди без сумнівів	Не має таких сильних наслідків, оскільки ведення воєнного стану вже саме по собі призводить до деформації споживання
Штучне зростання цін	Особи, які здійснюють відмивання коштів, готові заплатити за свої покупки більше, ніж їх реальна вартість, що призводить до порушення рівноваги ціни шляхом штучного підвищення цін. Вони можуть заплатити набагато більше, ніж справжня вартість майна, що викликає штучне зростання цін, що робить його недоступним для чесних покупців	Порушення логістичних маршрутів під час воєнного стану, збільшення часу на доставку товарів вже сприяє зростанню цін
Зміни в експорті та імпорті, курсах валют	Схеми щодо відмивання коштів часто пов'язані із здійсненням експортно-імпортних операцій, зокрема дороговартісних предметів розкоші. Такий імпорт не тільки не генерує внутрішньої економічної активності, а й може спричиняти зниження внутрішніх цін. Іллегальні притоки /	Враховуючи зміну пріоритетності товарів, що імпортуються в умовах воєнного стану, наслідки носитимуть інший характер. І більший вплив на структуру експорту-імпорту буде здійснювати саме воєнний стан, а схеми відмивання коштів

Продовження табл. 1

1	2	3
	відтоки капіталу з економіки можуть суттєво впливати на кількість грошей в обігу і відповідно на ціну національної грошової одиниці, її валютний курс	підлаштовуватимуть під зміни структури в зовнішньому секторі економіки. Застосування державою інструментарію для підтримки валютного курсу призводить до змін в схемах відмивання
Вплив на податкові надходження та підвищення можливості бюджетного дефіциту	Надходження від податків займають найбільшу частку в державних доходах. Якщо вони будуть низькими, то ймовірність того, що державні доходи не відповідатимуть державним видаткам, зростатиме. Бюджетний дефіцит є однією з основних причин економічних ускладнень в багатьох країнах, а його подолання є важливим завданням більшості стабілізаційних програм	В умовах воєнного стану розширюється та уточнюється перелік видатків бюджету. Зростання сум недоотримання надходжень до бюджету внаслідок відмивання коштів, враховуючи появу додаткових видатків у зв'язку з веденням воєнного стану примушує державу звертатись до зовнішніх запозичень
Вплив на темпи зростання економіки країни	Негативний вплив на економічне зростання країни при відмиванні коштів пов'язаний з тим, що відбувається перерозподіл коштів з ефективної діяльності в небезпечні її види. Якщо ж обрана сфера для тих, хто займається відмиванням коштів, перестане бути привабливою, то вони її залишають, а такий різкий вихід призведе до серйозних економічних коливань	Довгостроковий вплив підвищення витрат на армію негативно відображається на темпах економічного зростання, оскільки ресурси вилучаються з продуктивних галузей економіки та спрямовуються в менш продуктивні. Економіка в умовах воєнного стану зазнає значних збитків, важливим завданням є збереження макроекономічної стабільності, на яку відмивання коштів впливає негативно

Введення воєнного стану загострило ряд негативних проявів відмивання коштів, в той час як значення ряду наслідків практично нівелюється внаслідок використання додаткового інструментарію державного регулювання економіки. Воєнні дії та ряд державних заходів, здійснених з метою забезпечення військових потреб та підтримки цивільного населення, відкривають нові можливості для розширення схем відмивання коштів. Тому спрощення процедури фінансового моніторингу в сучасних умовах повинно відбуватися тільки з грамотною організацією контролю на найбільш проблемних ділянках для воєнного періоду, зокрема при перетині кордону.

Список використаних джерел

1. «Відмити» не вийшло: БЕБ не дало вивести за кордон \$1,2 млн під час воєнного стану. URL: <https://money.comments.ua/ua/news/taxes/vidmiti-ne-viyshlo-beb-ne-dalo-vivesti-za-kordon-1-2-mln-pid-chas-voennogo-stanu-697843.html>.
2. FATF Public Statement on the Situation in Ukraine. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/ukraine-2022.html>.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

к.е.н. Дяконенко О.І.

Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України

Подолання диспропорцій регіонального розвитку актуалізує потребу у формуванні ефективної фінансово-економічної основи збалансованого розвитку територіальних громад. Сучасна система вирівнювання розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) характеризується обмеженістю застосування засобів та інструментів фінансово-економічного механізму та вимагає науковообґрунтованих трансформацій у відповідності до сучасних реалій.

Збалансований розвиток територій визначається ефективністю дії підсистем фінансово-економічного механізму (бюджетна, податкова, інвестиційна, кредитна тощо), засобів (податки, норми, стандарти, кредити, пільги, трансфери, субсидії, державні компенсації, інвестиції, гранти тощо) та інструментів впливу (місцеві бюджети, місцеві податки та збори, політика прискореної амортизації, кредитні ставки, депозитні продукти тощо).

Оптимальне поєднання фінансово-економічних інструментів та синхронне їх оновлення дає можливість поліпшити ефективність управлінських функцій в умовах динамічних змін, подолати відтворювальні диспропорції економічної системи, знизити бюджетний дисбаланс між ОТГ.

Очікувано, що в повоєнний період перелік інструментів збалансованого розвитку територій значно розшириться і цьому сприятиме зростання як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансових надходжень.

В умовах воєнного стану фінансово-економічний механізм збалансованого розвитку територій має базуватись на принципах узгодження інтересів територій з державними, відповідності обраній стратегії розвитку, оптимальної взаємодії, адекватності запропонованого механізму сучасним реаліям, концентрації обмежених ресурсів на найбільш важливих напрямках, соціальної відповідальності, прозорості, уникнення дискретності тощо.

Пріоритетним завданням формування фінансово-економічної основи збалансованого розвитку територій в умовах воєнного стану має бути протистояння дестабілізаційному тиску війни шляхом нарощування фінансової спроможності територіальних громад. Досягненню завдання сприятиме залишена у Законі України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» норма щодо зарахування збільшеного нормативу ПДФО до бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад на рівні 64 % за рахунок зменшення нормативу зарахування ПДФО до державного бюджету (21 %) [1]. На необхідності збільшення з 60 до 80 % ПДФО, що зараховується до загального фонду бюджету ОТГ, наголошували і представники Асоціації ОТГ.

Доречність зростання цього нормативу обумовлена збільшенням фінансового навантаження на місцеві бюджети, в тому числі внаслідок необхідності відновлення зруйнованого житлового фонду й інфраструктурних

об'єктів та надання допомоги ВПО й загонам територіальної оборони, при відсутності необхідного фінансового ресурсу. З лютого 2022 р. всі бюджети країни зазнали значних фінансових втрат, але і в таких умовах найбільшими за обсягами видатками були забезпечення діяльності ЗСУ і виплата пенсій (на рівні місцевих бюджетів – освіта та загальнодержавні функції).

Надходження до бюджетів територіальних громад за 8 місяців 2022 р. становили 177,5 млрд грн (без трансфертів), що в 4,6 рази більше порівняно з обласними бюджетами. Станом на 01.09.2022 р. місцеві бюджети отримали міжбюджетних трансфертів на суму 92,7 млрд грн, а також 899 млн грн реверсної дотації, яка залишається у розпорядженні органів місцевого самоврядування відповідно до умов воєнного часу. Основними статтями доходу місцевих бюджетів були податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки та збори і єдиний податок [2].

Пріоритетними завданнями формування фінансово-економічної основи збалансованого розвитку територій країни визначено формування фінансово спроможних адміністративно-територіальних утворень шляхом активізації економічного зростання ОТГ, нарощування податкового потенціалу та оптимізації системи оподаткування, а саме:

- уникнення спрощення податкової системи, зменшення податків і зборів. Зниження податкових ставок, яке практикується з березня 2022 р. (зокрема, щодо акцизу на імпортування пального на рівні 0 євро за 1000 літрів, земельного податку і орендної плати тощо) та надання можливості великому бізнесу перейти на спрощену систему оподаткування (замість податку на прибуток (18 %) суб'єкти господарювання сплачують єдиний податок (2 %)) зменшили наповнюваність місцевих бюджетів і можливості громад по відновленню зруйнованого житлового фонду, виробничих й інфраструктурних об'єктів, наданню публічних послуг та допомоги ВПО. Крім того, зниження податкового навантаження в умовах війни, фінансової кризи і загострення проблеми енергозабезпечення можуть бути причиною інфляції внаслідок акумуляції підприємцями та населенням вивільнених коштів в результаті несплати податків;

- зниження асиметричності надходжень акцизного податку до місцевих бюджетів, яка виникає внаслідок нерівномірності надходжень залежно від територіального розташування громади: вищі доходи отримують ОТГ, що знаходяться поблизу національного кордону, основних автодорожніх шляхів, міст тощо. Оскільки з вересня 2022 р. скасовано нульову ставку на акциз з пального (пільга збережена лише для Міноборони на потреби Збройних сил України), громади знову отримуватимуть фінансові надходження до місцевих бюджетів за цим податком і проблема асиметричності надходжень посилиться. Впроваджена з березня 2022 р. нульова ставка на акциз з метою регулювання ситуації на ринку пального спричинила зниження надходжень акцизного податку впродовж січня-липня 2022 р. на 68,5 % порівняно з відповідним періодом минулого року;

- застосування прогресивної шкали оподаткування ПДФО за принципом соціальної справедливості. В Україні ПДФО як засіб стимулювання збалансованого розвитку територій є неефективним по причині однакового

податкового навантаження на багаті та бідні когорти населення. Зважаючи на факт формування значної частки доходів населення в тіньовому секторі економіки, доцільно підвищити податки на товари, що користуються попитом у високозаможних верств населення та не є товарами першої необхідності. Перерозподіляючи фінансові ресурси за використання прогресивної шкали оподаткування ПДФО стимулюватиметься розвиток територій завдяки вивільненню неоподаткованих коштів з тіньової економіки та підтримки малозабезпеченої категорії споживачів;

- спрямування ПДФО до місцевих бюджетів, на території яких фактично знаходиться підприємство та проживають працівники. Сплата основного бюджетоутворюючого податку з працівників часто утримується і перераховується за місцем реєстрації юридичних осіб, а не за місцем розташування виробничих потужностей, що не сприяє покращенню фінансового забезпечення закладів соціальної сфери ОТГ, послугами яких користуються працівники таких підприємств. Зарахування ПДФО не за місцем фактичного розташування таких об'єктів, має бути усунене шляхом нормативно-правового редагування підпункту 168.4.3 п. 168.4 ст. 168 Податкового кодексу України. Це сприятиме збалансованому розвитку територій та збільшенню надходжень до місцевих бюджетів ОТГ, а не лише великих міст, в яких зазвичай реєструються підприємства;

- визначення переліку територій, населення яких звільняється від сплати податку на землю на період з березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, в якому припинено або скасовано воєнний стан, а також обґрунтувати підстави для стягнення. Відповідно до Закону України від 15.03.2022 р. № 2120-ІХ населення звільняється від сплати податку на землю на територіях, де ведуться чи велись бойові дії [3]. Надходження від основного активу сільської місцевості – землі у вигляді орендної плати та земельного податку – є вагомим джерелом доходів бюджетів сільських ОТГ. Починаючи з 2015 р. цей податок перестав відноситись до загальнодержавних і очікувано сприятиме сталому зростанню доходної частини бюджету ОТГ за умови проведення інвентаризації землі і забезпечення відповідності між ставкою податку на землю та її нормативною грошовою оцінкою й особливістю використання. Однак в умовах воєнних дій і низького життєвого рівня населення перевищення величини податку на землю над фінансовими можливостями громадян може спричинити погіршення їх соціально-економічного становища та розширення тіньового сектору сільської економіки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2023 рік : проект Закону України № 8000 станом на 15 вересня 2022 р. / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40472>.
2. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 8 місяців 2022 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15570>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України № 2120-ІХ станом на 15 березня 2022 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

МЕТОДИ УСУНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Коломієць Д.В.,
к.ю.н., доцент Сударенко О.В.
Державний торговельно-економічний університет

Недосконалість податкового законодавства призводить до подвійного оподаткування в межах країни. Подвійне оподаткування збільшує податкове навантаження на юридичних і фізичних осіб, що, у свою чергу, призводить до скорочення їхніх прибутків і зникнення зацікавленості до здійснення підприємницької діяльності. Окрім цього, подвійне оподаткування стримує розвиток економіки держави, спричинюючи зростання цін на товари і послуги.

В реаліях сьогодення мільйони людей були вимушені переїжджати до інших країн. Багато українців працюють за кордоном, стаючи резидентами, тому тема подвійного оподаткування стає для них актуальною.

Подвійне оподаткування – це оподаткування окремого об'єкта стосовно окремого платника податку в межах однієї або декількох фіскальних юрисдикцій податком одного виду більше одного разу [1].

Визначальними ознаками подвійного оподаткування є:

- 1) один і той самий об'єкт оподаткування;
- 2) один і той самий платник податку;
- 3) один і той самий вид податку;
- 4) один і той самий періоду часу;
- 5) оподатковується двічі (або більше) [1].

Аналізуючи ст. 13 ПКУ, можна зазначити, що національним законодавством передбачено можливість уникнення подвійного оподаткування за умови наявності відповідних підстав та дотримання передбаченої процедури: «для отримання права на зарахування податків та зборів, сплачених за межами України, платник зобов'язаний отримати від державного органу країни, де отримується такий дохід (прибуток), уповноваженого справляти такий податок, довідку про суму сплаченого податку та збору, а також про базу та/або об'єкт оподаткування. Зазначена довідка підлягає легалізації у відповідній країні, відповідній закордонній дипломатичній установі України, якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України» [2].

Методи уникнення подвійного оподаткування є самостійним комплексним інститутом, що застосовується для повної ліквідації подвійного оподаткування після застосування інституту обмеженої податкової юрисдикції та спеціальних правил про звільнення від оподаткування окремих видів доходів [5]. Виділяють зокрема такі методи усунення подвійного оподаткування, як: односторонній порядок усунення подвійного оподаткування – передбачення відповідних положень шляхом зміни норм національного законодавства; інший метод – на підставі міжнародних договорів про усунення подвійного оподаткування шляхом приведення у відповідність до національного законодавства [1].

Односторонній порядок усунення подвійного оподаткування є оптимальним і найпростішим варіантом, оскільки не потребує довготривалих переговорів із іншими державами з приводу укладення міждержавних угод.

Проте головним мінусом даного шляху подолання подвійного оподаткування є не виправдані втрати бюджету та махінації з боку недобросовісних платників податків [6].

Існують три підходи, які використовуються для виключення обов'язку сплати податків з одного і того ж об'єкта оподаткування.

Перший підхід передбачає усунення подвійного оподаткування за допомогою використання виключно внутрішньодержавних ресурсів: податкове звільнення, податкове відрахування/податковий кредит, метод відстрочки та податкової знижки:

- податкове звільнення передбачає повне виключення з оподаткованої бази доходів, які були отримані резидентом за кордоном. Розрізняються два способи його застосування: без прогресії – держава-резидент дозволяє вирахувати з податкової бази збитки, понесені в інших країнах; із прогресією – коли збитки можна враховувати при визначенні ставки оподаткування сукупного доходу;

- податковий кредит або податкове вирахування передбачає зарахування податкових платежів, сплачених у державах – джерелах доходу, за розрахунку суми податкового зобов'язання за глобальними доходами в державі резидентства платника податку. Таким чином, із суми глобального податкового зобов'язання вираховуються суми податку, сплачені за кордоном;

- метод відстрочки – метод, при якому доходи, отримані за кордоном оподатковуються тільки після моменту їх ввезення в країну постійного місцезнаходження платника;

- метод податкової знижки – метод, при якому податок сплачений за кордоном розглядається як витрати, на які зменшується сума доходів, що підлягають оподаткуванню [4 - 6].

У доктрині міжнародного податкового права прийнято виділяти у структурі методу кредиту повний податковий кредит і звичайний податковий кредит, тобто кредит з обмеженням:

- застосування методу повного податкового кредиту передбачає, що держава резидентства оподатковує весь глобальний дохід суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та дозволяє вирахувати із визначеної суми податкового зобов'язання всю суму податків, сплачених особою в державах - джерелах отримання доходу;

- звичайний податковий кредит (кредит з обмеженням) означає право платника податку, суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності вирахувати із визначеної суми глобального податкового зобов'язання частину сплачених податків у державі – джерелі отримання доходу в обмеженому розмірі, а саме в розмірі, що відповідає податковому зобов'язанню для такого виду доходу в державі власного резидентства [5].

Другий підхід ґрунтується на вирішенні проблеми подвійного оподаткування шляхом застосування міжнародного податкового судочинства. Проте компетенція існуючих міжнародних судів обмежена [4].

Третій підхід передбачає укладення державами угод про уникнення подвійного оподаткування. Ці угоди чітко визначають, які держави і в якому розмірі володіють правом або обов'язком стягувати податки за окремими категоріями доходів і майна [4].

Чіткі умови застосування міжнародних договорів та погашення податкового боргу за запитами компетентних органів іноземних держав визначає Глава 10 Податкового кодексу України [2].

Уникнення подвійного оподаткування на міждержавному рівні шляхом укладення міжнародних договорів (угод), що гуртуються на розроблених типових моделях правочинів, які рекомендуються до застосування в міжнародних нормативних актах, становлять собою процес:

- з'ясування, яка з моделей, що містяться в міжнародних конвенціях буде покладена в основу договору, що укладається;
- взаємоузгодження тих правил уникнення подвійного оподаткування, які не містяться в зазначеній моделі (резидентства, ділової установи, джерела доходів тощо);
- визначення кваліфікації доходу;
- обрання методів уникнення подвійного оподаткування з урахуванням сучасних досягнень міжнародної практики;
- закріплення їх в такому договорі (угоді) [3].

Таким чином, методи уникнення подвійного оподаткування є самостійним інститутом організаційно-правового механізму уникнення подвійного оподаткування. Методи є ефективним засобом юридичного вирішення проблеми подвійного оподаткування та застосовуються на підставі міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування і національного законодавства держави. Підходами до усунення подвійного оподаткування здійснюється за допомогою використання виключно внутрішньодержавних ресурсів, вирішення проблеми подвійного оподаткування шляхом застосування міжнародного податкового судочинства, укладення державами угод про уникнення подвійного оподаткування.

Список використаних джерел

1. Драган М.В., Шульга Т.М. Усунення подвійного оподаткування: сутність та практика застосування. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. С. 145-152. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2\(14\)-145-152](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2(14)-145-152).
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Олендер І.Я. Методи уникнення міжнародного подвійного оподаткування: постановка проблеми. *Господарське право та процес*. 2019. № 3. С. 177-181.
4. Гатченко К.О., Фітяк Є.М., Мельник О.П. Проблема подвійного оподаткування у податковій системі України та способи її подолання. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Том 1. (м. Херсон, 11 листопада 2020 р.). С. 88-91.
5. Олендер І.Я. Правові конструкції та підходи, спрямовані на усунення подвійного оподаткування. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць. 2020. Вип. 85. С. 166-170.
6. Нікітін В.В. Двосторонній договір як метод усунення подвійного оподаткування. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 457-465.

USE OF NON-ECONOMIC FACTORS IN ASSESSMENT OF ENTERPRISES' ECONOMIC SECURITY

dr. prof. Khazhynova O.,
habil.dr., prof. Simanavičienė Ž.
Mykolas Romeris University,
Burak P.

SMK University of Applied Social Sciences

Currently, in various publications one can find works devoted to determining the essence and structure of economic security, its place in the national security system of the state, classification of external and internal factors and threats, calculations, analysis and definition the threshold level of indicators, the development of support mechanisms, etc.

Despite the importance of the results obtained in these works, in general, in our opinion, we can conclude that the theory of economic security has been formed, and subsequent studies are unlikely to significantly change its theoretical and methodological core.

This, however, does not detract from the importance of further research, but they will mainly be aimed at clarifying and in-depth study of already known conceptual provisions.

In particular, the study of economic security problems (and subsequent comparative analysis of the results obtained) from the standpoint of various economic and theoretical schools has significant potential.

In particular, in our opinion, today the institutional concept of economic security remains insufficiently demanded, within which «state failures» are considered as threats due to the presence of administrative barriers, rent-seeking behavior of economic entities, low level legal guarantees and freedoms, an imperfect enforcement mechanism, a significant number and cost of registration procedures, bureaucracy and corruption, and a lack of ethics in economic relations.

Non-economic factors have a certain impact on economic development and can be effectively used for this purpose.

Therefore, it is necessary to identify them and clarify what and to what extent this influence is exerted, what needs to be done to increase the effectiveness of their influence or, conversely, to overcome it. According to the author, the non-economic nature of the factors under consideration allows them to penetrate «inside» economic relations and find additional reflection in them, transforming them, giving them a unique national specificity.

In the context of the indicated approach, we propose to consider the factors of the emergence of problems in the economy in the non-economic - socio-cultural sphere. This is primarily due to the fact that both the subject and the object of danger are ultimately a person.

A detailed review of the literature shows, in particular, that a broad consensus has been reached on the overlapping properties of qualitative and quantitative indicators.

The linear relationship between real GDP and EU confidence indicators is estimated by Mourougane and Roma (Mourougane, Roma, 2003).

Scientists confirm the procyclical behavior of indicators of individual and business confidence and concludes that they play an important role in assessing discrete events (economic downturns).

The study of Claveria (Claveria et al., 2007) emphasizes that business and individual surveys, due to the rapid availability of results and the wide range of variables covered, are an important tool for monitoring the current state of the economy.

It examines the role of business and individual sentiment indicators as recession predictors in the United States.

The study of Bondt and Schiaffi (Bondt, Schiaffi, 2015) empirically assesses the impact of confidence on real GDP growth during recessions and expansions in the euro area and in the US and concludes that confidence is important for economic growth in both good times and bad.

A number of recent studies have analyzed the effectiveness of composite indicators of market surveys during recessions and crises, both at the European level and at the level of individual countries. Biau (Biau, D'Elia, 2011) examines the change in the relationship between GDP growth and the overall dynamics of economic sentiment in European countries after the 2009 crisis. The change in the nature of the relationship between hard statistics and soft survey indicators after the 2008-2012 crisis in Europe has been widely discussed in academic discussions (Gayer, Marc, 2018; Malgarini, 2012).

As a result, the «new normal» hypothesis for survey indicator levels is confirmed. The dynamics of business sentiment and the EU composite index in recent years show an increasingly higher correlation with annual GDP growth.

The results of the study of Astolfi (Astolfi et al., 2016) confirm the significant lead in identifying cyclical turning points using OECD composite indicators compared to dating growth cycles based on national accounts data during the Great Recession. Research of Van Aarle (Van Aarle, Moons, 2017) proves that economic sentiment and economic uncertainty had a significant impact on economic activity in the euro area during the financial crisis.

According to Rejda (Rejda, 2015) allocated two groups of the indicators: general (loss of income, additional expenses, insufficient income and uncertainty of income); social (premature death of the family head, old age, poor health, unemployment, substandard wage, inflation, natural disasters, children born outside of marriage, personal factors).

Bruck (Bruck, 2004) highlighted that key indicators of economic security were government policy, freedom and openness of trade. The author proved, that the government should support international cooperation and use the synchronised mechanism to achieve economic security.

Scientists Forrest J. Y. L., Ying Y., Gong Z., Schimmel K., Liu S., Nicholls J. and Nechval N.A. in the paper (Forrrest et al, 2018) proved that volume the foreign direct

investment has positive statistically significant impact on the level of country's economic security.

Ohotina (Ohotina et al., 2018) analysed the social and economic security of the region using the investment climate, innovations and infrastructure as the key parameters. As a conclusion, the authors developed the stage for increasing the level of economic security which involved: increasing of trade openness through liberalization; improving infrastructure (road, transport, logistic, etc.) with the purpose to attract tourists and additional capital; providing free movement of people.

Shvaiba (Shvaiba, 2018) proposed to estimate the social and economic security using GDP and unemployment rate as the key indicators. Besides, Shvaiba proposed to use the hierarchical system for analysing.

The scientists in their research (Garth et al., 2019) are using the fixed regression analysis and survey analysed the significant impact of the indicators (income, mental and physical health, wealth) on the level of economic security.

Odehnal J. and Neubauer J. (Odehnal J. et.al., 2018) proved the relationship between political stability and economic security using the panel model on the example of NATO countries.

Noted, that Odehnal, J. and Neubauer J. analysed two group of the indicators: economic (risk of budget balance, risk of foreign debt, risk of inflation, risk of GDP per capita, risk of GDP growth, and a control variable, risk of current account as a percentage of GDP); political (terrorism, cross border conflict, ethnic tension, and foreign pressures).

Singh R. and Sehrawat P. (Singh and Sehrawat, 2019) proved that the country's brand influence on economic growth and security.

The results of the analysis showed that a huge range of scientists has been investigating the issues of economic security. At the same time, the unified approach to measure the relationship between key indicators and economic security has not accepted by the world scientific community. In this case, the aim of the paper is the analysis of the relationship between three group of indicators which explain the main directions of countries activities to increase the level of economic security: political, institutional and marketing.

Currently, in various publications, there are scientific works devoted to determining the essence and structure of economic security, its place in the national security system of the state, the classification of external and internal factors and threats, calculations, analysis and determination of the threshold level of indicators, the development of security mechanisms, etc.

Despite the importance of the results obtained in these works, in general, in our opinion, we can conclude that the theory of economic security has been formed, and subsequent studies are unlikely to significantly change its theoretical and methodological core. This, however, does not detract from the importance of further research, but they will mainly be aimed at clarifying and in-depth study of already known conceptual provisions.

In particular, the study of economic security problems and the subsequent comparative analysis of the results obtained have significant potential.

The results of cross-disciplinary studies of economic security can become a qualitative addition to the formed theory of economic security. Moreover, the need for methodological diffusion for the study of economic phenomena has been more and more insistently manifested and voiced by leading scientists recently, since such tools are more in line with the essence of the problems of the real world and give greater results.

This research is/was funded by the European Social Fund under the No 09.3.3-LMT-K-712-23-0211 «Transformation of the economic security system of enterprises in the process of digitalization».

References

- Astolfi R., Gamba M., Guidetti E., Pionnier P.A. The Use of Short-Term Indicators and Survey Data for Predicting Turning Points in Economic Activity: A Performance Analysis of the OECD System of CLIs During the Great Recession. *OECD Statistics Working Papers*. No 2016/08. 2016.
- Brück, T., & Wickström, B. A. (2004). The economic consequences of terror: guest editors' introduction. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 293-300.
- Claveria O., Pons E., Ramos R. Business and Consumer Expectations and Macroeconomic Forecasts. *International Journal of Forecasting*. 2015. Vol. 23. No 1. P. 4769.
- De Bondt, Gabe J., and Stefano Schiaffi. Confidence matters for current economic growth: Empirical evidence for the euro area and the United States. *Social Science Quarterly*. 96.4 (2015): 1027-1040.
- Biau, O. and D'Elia, A. (2011, November). Is there a decoupling between soft and hard data? The relationship between GDP growth and the ESI. *In Proc. of the Fifth Joint EU-OECD Workshop on International Developments in Business and Consumer Tendency Surveys*. Brussels (pp. 17-18).
- Forrest, J. Y. L., Ying, Y., Gong, Z., Schimmel, K., Liu, S., Nicholls, J., & Nechval, N. A. (2018). Economic Security Under Disturbances of Foreign Capital. *In Currency Wars*. pp. 197-215.
- Garth E. Kendall, Ha Nguyen & Rachel Ong. (2019). The association between income, wealth, economic security perception, and health: a longitudinal Australian study. *Health Sociology Review*, 28:1, 20-38, DOI: 10.1080/14461242.2018.1530574.
- Gayer, C., & Marc, B. (2018). A 'New Modesty'? Level Shifts in Survey Data and the Decreasing Trend of 'Normal' Growth (No. 083). *Directorate General Economic and Financial Affairs* (DG ECFIN), European Commission.
- Malgarini, Marco. Industrial production and Confidence after the crisis: what's going on? (2012).
- Mourougane, Annabelle & Roma, Moreno. (2003). Can Confidence Indicators be Useful to Predict Short Term Real GDP Growth?. *Applied Economics Letters*. 10. 519-522. 10.1080/1350485032000100305.
- Odehnal, J., & Neubauer, J. (2018). Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries. *Defence and Peace Economics*, 1-15.
- Ohotina, Alina, et al. The investment climate in Latvia's, Lithuania's and Belarus's cross-border regions: the subjective-objective assessment. *Entrepreneurship and sustainability*. Issues 6 (2018): 767-780.
- Rejda, George E. Social insurance and economic security. Routledge, 2015.
- Shvaiba, D. (2018). Socio-Economic Security of the Hierarchical System. *Bulletin of Science and Practice*, T. 4, No. 6, 248-254.
- Singh, R., & Sehrawat, P. (2019). Integrative Global Branding, Competitive Approach for Economic Growth and Positioning of Products. *Competitive Approach for Economic Growth and Positioning of Products*.
- Van Aarle, B., & Moons, C. (2017). Sentiment and uncertainty fluctuations and their effects on the Euro area business cycle. *Journal of Business Cycle Research*, 13(2), 225-251.

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН ЄС

к.е.н., доцент Литвин О.Є.

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

Війна в Україні спричинила серйозну гуманітарну кризу, яка вразила мільйони людей. Економічні потрясіння мали великий вплив на світові товарні, торгові та фінансові ринки.

Вторгнення в Україну разом із закриттям великих міст і портів Китаю через політику нульового COVID-19 спричинили новий набір негативних потрясінь.

У 2022 р. зростання світового ВВП різко сповільнилося до 3% і залишиться такими ж низькими темпами у 2023 р.

Російське вторгнення в Україну є гуманітарною кризою, яка зачіпила мільйони людей. Окрім десятків тисяч загиблих і поранених, близько 7 мільйонів людей були змушені тікати з України до інших країн ЄС, а ще більша кількість була переміщена всередині країни.

Війна також була серйозним економічним шоком, насамперед у самій Україні та навіть у більш віддалених частинах світу [1].

Значне падіння виробництва в Україні безпосередньо скоротило глобальну економічну активність та зменшило попит на продукцію інших країн. Цей ефект був відносно помірним, враховуючи обмежену пряму роль України у світовій діяльності та торгівлі.

Основний вплив російської федерації та України на світову економіку полягає в тому, що вони є важливими постачальниками на низці товарних ринків. Разом на них припадає близько 30% світового експорту пшениці, 15% кукурудзи, 20% мінеральних добрив і природного газу та 11% нафти.

Крім того, глобальні ланцюги поставок залежать від російського та українського експорту металів та газу. Ціни на багато з цих товарів різко зросли після початку війни, навіть за безпосередньої відсутності будь-яких значних перебоїв у виробництві або обсягах експорту.

Наслідки війни в Україні можуть виявитися навіть більшими, ніж передбачалося, наприклад, через різке припинення поставок газу з росії до Європи, подальше зростання цін на сировинні товари або сильніші перебої в глобальних ланцюгах поставок.

Інфляційний тиск також може виявитися сильнішим, ніж очікувалося, з ризиком того, що вищі інфляційні очікування відійдуть від цілей центрального банку і відобразяться у швидшому зростанні заробітних плат на тлі обмеженого ринку праці.

Нинішня криза висвітлила питання енергетичної безпеки в довгостроковій перспективі, оскільки багато країн ОЕСР все ще значною мірою залежать від енергії викопного палива та поставок з росії, а також необхідність прискорення переходу до чистого нуля викидів до 2050 р. [2].

Енергетична безпека стосується багатьох аспектів: перебої в роботі енергосистем (екстремальні погодні умови або аварії), короткострокове балансування попиту та пропозиції на ринках електроенергії, регуляторні збої та

надійність поставок з боку виробників викопних паливних ресурсів. Енергетичні системи також стали більш взаємопов'язаними в усьому світі [3].

Безумовно, у довгостроковій перспективі країни ЄС повинні зменшити свою загальну залежність від імпорту викопного палива шляхом надання відповідних стимулів для відмови від викопного палива та значних інвестицій у чисту енергетику та енергоефективність.

В Європі покращення взаємозв'язку між національними електромережами може зменшити витрати на енергію та підвищити безпеку. Покращення потужностей зберігання та диверсифікація джерел енергії будуть необхідними для обмеження волатильності на ринках нафти і газу під час енергетичного переходу. Різке підвищення облікових ставок також може сповільнити зростання більше, ніж прогнозувалося.

Фінансові ринки поки що плавно пристосувалися до більш жорстких глобальних фінансових умов, але існують значні потенційні вразливості, пов'язані з високим рівнем боргу та підвищеними цінами на активи.

Для багатьох країн з ринками, що формуються, залишаються виклики, пов'язані зі зростанням цін на продовольство та енергоносії, повільним відновленням після пандемії, а також високим рівнем заборгованості та потенційним відтоком капіталу через підвищення відсоткових ставок у розвинених країнах.

Зберігаються також ризики, пов'язані з розвитком пандемії COVID-19: можуть з'явитися нові більш агресивні або заразні варіанти, а застосування політики «нульового рівня захворюваності» у великих економіках, таких як Китай, може призвести до скорочення світового попиту та перебоїв у постачанні на деякий час у майбутньому.

Війна підкреслила вразливість енергетичної та продовольчої безпеки з огляду на залежність багатьох країн від експорту з росії та України. Різке зростання цін на сировинні товари та можливі перебої у виробництві матимуть значні наслідки для багатьох економік, особливо для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються.

Припинення експорту пшениці з України може призвести до серйозного дефіциту продовольства в багатьох країнах, що розвиваються. Виникне гострий ризик не лише економічної кризи в деяких країнах, але й гуманітарних катастроф з різким зростанням бідності та голоду.

Потоки біженців, спричинені війною, призвели до додаткових державних витрат в приймаючих країнах ЄС, хоча з часом це може бути компенсовано, оскільки біженці стануть робочою силою, що допоможе пом'якшити певний тиск на ринок праці.

Кількість людей, які втекли з України з початку війни, в кілька разів перевищує річний потік шукачів притулку в Європу в розпал сирійської кризи біженців у 2015-2016 рр.

Основні відмінності включають велику доконфліктну українську діаспору та її роль у безпосередньому прийомі українських біженців; існуючі раніше спрощення візового режиму для громадян України в Європі, що значно

прискорило впорядкований перетин кордону; а також різні соціально-демографічні характеристики поточного припливу біженців, які в переважній більшості складаються з дітей та жінок з відносно високим рівнем формальної освіти.

Також спостерігалася виняткова мобілізація інституцій та приймаючих громад у країнах ОЕСР.

Загальна мобілізація в Україні не дозволила більшості чоловіків у віці від 18 до 60 років покинути країну. Як наслідок, дуже мало чоловіків працездатного віку покинули країну.

Наявні дані по Польщі, згідно з даними Управління по справах іноземців, показали, наприклад, що з одного мільйона реєстрацій на кінець квітня 48% прибулих становили неповнолітні діти, а 92% дорослих – жінки. Аналогічні цифри спостерігаються і в Литві. Країни, розташовані далі від українського кордону, повідомляють про дещо нижчу частку дітей – від 32% (Франція та Греція) до 40% (Чехія та Бельгія).

Підтримка біженців з України передбачала авансові витрати на житло, харчування, медичну допомогу, догляд за дітьми та шкільне навчання, а також допомогу тим, хто залишається, у виході на ринок праці. Масштаби цих витрат важко передбачити через невизначеність щодо кількості біженців, тривалості їх перебування і того, до якої країни вони можуть переїхати.

Ілюстративна оцінка з використанням поточної підтримки біженців вказує на те, що мінімальні витрати в країнах ЄС становлять близько 0,2% від ВВП. Ці витрати можуть бути покриті за рахунок ресурсів, які вже виділені з різних фондів ЄС.

Всі країни ЄС надавали фінансову підтримку бенефіціарам тимчасового захисту для покриття базових потреб, але рівні та механізми значно відрізнялися в різних країнах.

Щомісячні фінансові виплати також різнилися в різних країнах залежно від того, чи розміщувалися біженці в приймальному центрі, чи ні, чи мали вони доступ до харчування на місці, і, що найважливіше, залежно від складу сім'ї домогосподарства.

Отже, існують можливі довгострокові наслідки війни, включаючи тиск на збільшення витрат на оборону в Європі та інших країнах, зміни в структурі енергетичних ринків, потенційну фрагментацію платіжних систем, переформатування ланцюгів поставок і зміни в структурі валютних резервів. Перерозподіл світу на блоки, розділені бар'єрами, надасть частину переваг від спеціалізації, економії на масштабах виробництва та розповсюдження інформації і ноу-хау.

Список використаних джерел

1. OECD (2022a), *Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine*, OECD Publishing, Paris.
2. IEA (2021a), *Security of Clean Energy Transitions*, OECD Publishing, Paris.
3. OECD (2022c), *As Energy Price Hikes Persist, Better Targeting of Support Becomes Imperative*, OECD Publishing, Paris, forthcoming.

ПЕРЕСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕАКЦІЯ РИНКУ НА ВИКЛИКИ

Лугова К.М.,
к.е.н., доцент Сова О.Ю.,
Київський університет ринкових відносин

Питання здійснення перестрахування в Україні в воєнний час стосується не лише стану розвитку страхового ринку, але і спроможності страховиків вистояти й налагодити роботу з клієнтами під час війни.

Страхові компанії (СК) в Україні продовжують працювати незважаючи на те, що стан багатьох з них похитнувся: з березня 2022 року українські страховики втратили майже половину від страхових премій [1]. Крім цього, деякі з найбільших світових компаній з перестрахування вийшли з проєктів в Україні, посиляючись на воєнні ризики.

Глобальні страхові компанії могли запропонувати більшу суму покриття, ніж локальні.

Локальним страховикам непросто розмістити ризики зі страховими сумами понад 1 млрд. грн.

Раніше для цього вони використовували іноземних партнерів, які зараз не можуть або не хочуть втручатися [2].

Ослаблення страхового ринку в Україні під час війни сталося з декількох причин:

1. Страховики не відповідають за воєнними ризиками, що є серйозним викликом для ринку страхування. Під покриття дії договору страхування не підлягає майно, пошкоджене в результаті воєнних дій, якщо воно не було застраховане через воєнні ризики.

І, відповідно, укладення таких договорів стало зовсім неможливим, бо війна для України стала реальністю.

Доцільною була б зміна підходів страховиків щодо покриття таких ризиків і перегляд умов надання страхових продуктів.

Як показує міжнародна практика, можливим варіантом вирішення проблеми є залучення держави як гаранта, долучення донорів як цільової допомоги (компенсація частини виплат, відшкодування частини збитків) тощо [3].

2. Випробувальним фактором для страховиків стало введення валютних обмежень, необхідних для підтримання стабільності національної грошової одиниці.

Через такі обмеження великі ризики неможливо перестрахувати за кордоном, а українські страховики неспроможні їх покрити самостійно.

Але СК дозволено здійснювати валютні операції за договорами перестрахування, укладеними з перестраховиками-нерезидентами щодо перестрахування найкритичніших ризиків (ядерних ризиків, авіаційних ризиків тощо) [4].

3. Недосконалість положень і вимог законодавчих актів тягне за собою зниження рівня культури в сфері перестрахових відносин. Недостатній

професіоналізм державних структур породжує непрозорість співпраці учасників ринку перестраховування [5].

З цього слідує загальне зниження активів, зменшення їх ліквідності переважно в банківських установах і на фондовому ринку.

4. Втрачений доступ до активів на тимчасово окупованих територіях під час повномасштабного вторгнення на територію України (Крим, Донецьк, Луганськ, Херсон, Запоріжжя, Харків) та стрімке зростання страхових зобов'язань і страхових виплат.

Станом на 1 вересня 2022 року на ринку зареєстровано 140 СК, 13 з яких – компанії зі страхування життя.

З початку війни з ринку пішло 5 страховиків-учасників сегмента non-life. Загальні підписані премії у першому півріччі 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року скоротилися на 28% і становили 17,6 млрд. грн. Частка вихідного перестраховування в загальних страхових преміях скоротилася з 19% до 13%. Операції вихідного перестраховування у першому півріччі 2022 року знизилися вдвічі – з 4,7 млрд. грн. до 2,3 млрд. грн. порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Перестраховування всередині країни скоротилося в 4 рази – з 1,9 млрд. грн. до 0,5 млрд. грн. [6].

Найбільшим викликом у період війни є планування розвитку перестрахового ринку в майбутньому.

Стабілізація та розвиток страхування та перестраховування повинні бути в списку пріоритетних напрямків державної політики в сфері фінансових ринків, так як Україна має намір розширити та поглибити співпрацю з міжнародними партнерами та вступити до ЄС.

З однієї сторони, стимулювання ринку перестраховування ґрунтується на формуванні державної політики таким чином, щоб вхідне перестраховування залучало потужні інвестиції в економіку країни із закордону, а з іншої – розширення спектру інноваційних перестрахових послуг страховими вітчизняними компаніями, які б мали високу конкурентоспроможність на території України та за її межами.

Зараз головна задача НБУ, як регулятора страхових відносин, – забезпечити розвиток стійкого ринку, здатного виконувати зобов'язання перед клієнтами, тому центральний банк постійно адаптує нормативні вимоги та долучається до пошуку вирішення проблемних ситуацій.

Як зазначає Міністерство економіки, Україна дійшла домовленостей з MIGA (багатосторонній агент із гарантування інвестицій) про створення механізму страхування інвестицій під час бойових дій, що сприятиме зацікавленості іноземних інвесторів до поступового відновлення економічних процесів в Україні [7].

Йдеться про «підвищене» страхування ризиків, яке, відповідно, буде коштувати дорожче, але, певною мірою, зробить інвестиції в Україну менш ризикованими.

Отже, страховий сектор здатен до вдалого вирішення низки проблем воєнного часу, з якими стикаються учасники страхового ринку, а спільні зусилля бізнесу та влади допоможуть зменшити дедалі складніший операційний ризик і прискорити прийняття ефективних рішень в управлінні цією галуззю.

У післявоєнний час, якщо СК будуть залучені в процес відбудови країни, наприклад, в провідних сферах економіки: будівництво, енергетика, агросфера, логістика, тощо, – це зміцнить страховий ринок і, в свою чергу, збільшаться іноземні інвестиції та знайдуться компанії, які будуть готові заключати договори перестраховання й розділяти ризики при страхуванні.

Також ринок очікують зміни з уведенням в дію з початку 2024 року основних положень оновленого Закону України «Про страхування». Цей Закон системно змінить підхід до регулювання та нагляду за ринком страхування, що надалі сприятиме його оздоровленню і розвитку.

Успішність перестраховання буде залежати від ситуації на валютному ринку, стабілізація якої в перспективі має вплинути на дозвіл на проведення перестраховальних платежів – коли українські страхові зможуть платити іноземним перестраховикам, а НБУ зніме обмеження на виведення валюти за кордон через такі договори.

Крім цього, процеси стабілізації економіки вимагають активного державного втручання безпосередньо в їх реформування, розроблення нових нормативно-правових актів повоєнного відновлення та внесення змін до діючих.

А без повноцінного відновлення ринкового перестраховання великих ризиків реалізація масштабних відновлюючих проєктів в Україні буде маломожлива.

Список використаних джерел

1. Бабенко М. Беззахисні гроші. Фокус. URL: <https://focus.ua/>.
2. Лебедовський В. Як працюватиме український страховий ринок без глобальних гравців. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/21/691665/>.
3. Бурбель Л. Шість головних викликів, з якими зустрівся страховий ринок упродовж шести місяців війни. Інтерфакс-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html>.
4. Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. URL: <http://www.dfp.gov.ua/>.
5. Кучерівська С.С., Гладчук О.М. Вітчизняні реалії перестраховання. Науковий вісник Чернівецького національного університету. 2020. № 829. С. 80-91.
6. Мирончук Р. НБУ розповів про роботу страхового ринку. Портал Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/09/23/92719577/>.
7. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukrainy-domovylos-z-miga-pro-zapusk-mekhanizmu-strakhuvannia-investytsii-pid-chas-viiny>.

АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

к.е.н., доцент Марина А.С.,

Янковська Я.Р.

Національний авіаційний університет

Багата на земельні ресурси та розташовано в сприятливих кліматичних умовах, Україна завжди розглядалася як сільськогосподарська країна, а перспективність аграрного сектору з точки зору інвестицій та розвитку відзначається й *AmCham Ukraine* – представництвом Американської торгової палати в Україні [1].

Впродовж багатьох років агропромисловий комплекс України займав лідируючі позиції серед світових експортерів. Тільки у 2021 році 40% загального експорту України складала аграрна продукція.

Широкомасштабна війна значно вплинула на економіку країни, особливо на її аграрний сектор.

Вторгнення призвело до руйнування технологічних процесів і логістичних ланцюгів, які були налагоджені роками. Багато посівних територій стали непридатними для використання через їх мінування, деякі взагалі недоступні внаслідок окупації окремих регіонів, сільськогосподарська техніка та склади знищені.

За інформацією Міністерства аграрної політики, в зоні активних бойових дій у 2022 р. площа посівних земель зменшилася на 3,5 млн га, що становить 25% [2].

Україна є великим експортером зернових культур, пшениці, кукурудзи та ячменю, а також найбільшим експортером соняшникової олії у світі. Імпорт пшениці з України має важливе значення для країн Близького Сходу. Зокрема частка України в загальному китайському імпорті пшеничного борошна становить 44%, 55% кукурудзи, 59% соняшникової олії [3].

Україна виробляє в п'ять разів більше зерна та олії, ніж споживає. За оцінками експертів, навіть якщо через російську агресію у 2022 р. врожай основних сільськогосподарських культур знизиться до 70% від середньорічного, голод країні не буде загрожувати, на відміну від багатьох інших держав, які споживають українську *сільськогосподарську продукцію*. Аналітичні дані свідчать про те, що споживачами продукції вітчизняної аграрної промисловості є близько 400 мільйонів людей у світі, у тому числі бідні країни, які не можуть витримати цінову конкуренцію з розвинутими країнами за вільні партії зерна на світових ринках [1; 3].

Значний за обсягами експорт продукції аграрної промисловості реалізується морськими перевезеннями.

Ще одним ударом по аграрному сектору країни стала блокада українських портів Чорного та Азовського морів під час воєнного конфлікту. В портах і на зернових складах знаходилося 20 мільйонів тон сільськогосподарської продукції врожаю 2021 р.

Блокування росією українського зерна в портах загрожувало продовольчій безпеці 1,7 млрд людей у всьому світі.

За сприяння Туреччини та Угорщини, 22 липня у Стамбулі було підписано угоду про розблокування українських портів «Одеса», «Південний» і «Чорноморськ» для експорту зерна та іншої сільськогосподарської продукції. Зернова угода має діяти протягом чотирьох місяців, до 22 листопада 2022 року та може бути продовжена, якщо війна не закінчиться до того часу [4].

1 серпня з Одеси вийшов перший корабель з українським продовольством з початку повномасштабної війни в Україні, а станом на 2 жовтня «Зерновим коридором» вже скористалися 257 суден із продовольством, які забезпечили експорт 5,8 млн тонн сільськогосподарської продукції [5]. Незважаючи на певні успіхи в цьому напрямку, часу дії коридору може не вистачити для експорту аграрної продукції в повному обсязі.

Через війну в Україні у світі зросли ціни на сільськогосподарську продукцію. Військові дії опосередковано вплинули на світові ціни на врожай. У 2022 р. собівартість вирощуваної продукції значно вища за ціну, яку пропонують на внутрішньому ринку. Через постійне зростання цін різниця між вирощуванням і продажами сільськогосподарської продукції становить майже 30-40% [6].

Ціна на зернові культури формується під впливом багатьох факторів: валютного курсу, попиту на світових ринках, розподілу витрат при транспортуванні тощо. Важливу роль відіграє коливання курсу валют, від якого залежить вартість посівної (паливо, добриво тощо).

Ціни залежать й від загального попиту на світових ринках та ринках чорноморського регіону.

Ще одним ціноутворюючим фактором є перенесення судовласниками додаткових витрат на фрахтувальників, що відображається на вартості доставки аграрної продукції. Ціни на зернові культури в серпні-жовтні 2022 р. наведені в табл. 1.

Таблиця 1 –Ціни на зернові культури, за т

Дата	Пшениця		Кукурудза	
	світові, дол. США	внутрішні, грн	світові, дол. США	внутрішні, грн
22.08.2022	786,75	4050,00	632,00	4250,00
29.08.2022	842,25	4050,00	683,00	4250,00
05.09.2022	815,00	4050,00	655,00	4250,00
12.09.2022	858,00	4100,00	712,00	4750,00
19.09.2022	829,25	4250,00	677,00	5250,00
26.09.2022	857,50	4500,00	666,00	5500,00
03.10.2022	912,25	4500,00	681,00	5950,00
10.10.2022	934,00	4500,00	698,00	5950,00

Джерело: складено авторами за даними [7; 8]

Оскільки на початку збирання врожаю 2022 р. в Україні може виникнути дефіцит потужностей для зберігання, агропромислові підприємства готові продавати свої запаси нижче собівартості незалежно від поставлених цін, що призводить до падіння цін у порівнянні з довоєнним рівнем. До 24 лютого 2022 р. пшениця могла коштувати 8 000 грн/т, у вересні – 4 000 гривень. Через те, причиною подорожчання борошна є не пшениця, а вартість палива, логістики та інших складових. На тлі зниження закупівельних цін на зерно, вартість харчових продуктів в Україні значно зросла з початку війни. Загалом рівень інфляції в Україні у вересні 2022 року досяг 24,6% [9].

Ситуація, яка склалася в Україні у 2022 р. вимагає консолідації зусиль усього народу, в тому числі й аграріїв, для збереження територіальної цілісності та незалежності нашої країни.

Роль сільського господарства в цьому важко переоцінити – від прямого постачання продовольства в зону бойових дій до валютних надходжень від експорту сільськогосподарської продукції.

Водночас, підвищення цін на світових ринках зернових продуктів, яке спостерігається наприкінці вересня – початку жовтня 2022 р. обумовлено саме війною в Україні та блокадою української сільськогосподарської продукції в портах. Незважаючи на активні бойові дії, частка України у глобальній торгівлі пшеницею становить 11 %, кукурудзою 16 %, ячменем 15 % за 9 місяців 2022 року.

Враховуючи невизначеність тривалості війни в Україні, на сьогодні головним завданням є відновлення роботи вітчизняних підприємств аграрного сектору, адже це запорука економічної стабільності держави та здатність ефективно протистояти агресору.

Список використаних джерел

1. The American Chamber of Commerce in Ukraine. URL: <https://chamber.ua/directions/agriculture/>.
2. Україна втратила через війну 25% посівних площ – Мінагрополітики. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3506034-ukraina-vtratila-cerez-vijnu-25-posivnih-plos-minagropolitiki.html>.
3. Відновити експорт в умовах війни: складно, але життєво необхідно. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3449529-vidnoviti-eksport-v-umovah-vijni-skladno-ale-zittevo-neobhidno.html>.
4. У Стамбулі підписали угоду про експорт українського зерна. ЗМІ повідомили деталі. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/263462-u-stambuli-uklali-ugodu-sodo-deblokadi-ukrainskih-portiv/>.
5. Існує висока ймовірність, що зернова угода буде автоматично продовжена. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/isnuye-visoka-ymovirnist-shcho-zernova-ugoda-bude-avtomatichno-prodovzhena-deputat-11997840.html>.
6. В цьому сезоні закупівельна ціна пшениці нижча за собівартість вирощування. KURKUL. Онлайн-асистент фермера. URL: <https://kurkul.com/news/31077-v-tsomu-sezoni-zakupivelna-tsina-pshenitsi-vischa-za-sobivarist-viroschuvannya>.
7. Ціни на зерно в Україні. Ukragroconsult. URL: <https://ukragroconsult.com/grain-prices/>.
8. Товари, сільгосппродукція. Мінфін. <https://index.minfin.com.ua/ua/markets>.
9. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у вересні 2022 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-veresni-2022-roku>.

ПИТАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мельник Є.І.,
д.е.н., професор Коваленко Ю.О.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

В умовах воєнного стану, в яких опинилася наша країна, проблема безпечного існування її суб'єктів стала однією з найбільш актуальних. У зв'язку з цим особливою гостротою набули питання фінансово-економічної безпеки, з огляду на необхідність ужиття заходів щодо недопущення кризових явищ в економіці. Як відомо, воєнний стан призводить до руйнування економіки в цілому, а значить і підвищує фінансово-економічну небезпеку країни. Війна в Україні принесла багато проблем, які понесли за собою спад економіки: скорочення обсягів виробництва підприємств, недостатність кількості робочих місць, згорання підприємницької діяльності, зниження рівня життя населення.

Сьогодні наша країна переживає період великої інфляції та недостачі коштів в самій державі, які вона отримує від країн-партнерів. Якщо нинішній курс не буде змінено, то така ситуація призведе до великої фінансово-економічної кризи.

Міжнародні інститути встановили, що Україна втратить близько 30-50% ВВП на тлі війни. Це понесе за собою спад національної валюти, яка вже була зафіксована НБУ на 36,57 гривень за долар. Але ж в обмінниках середня ціна долару США наразі варіюється в межах 40 гривень за покупку.

До цього слід додати збитки від руйнувань інфраструктури, цивільних об'єктів та підприємств. За словами прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, втрати поруйнованої інфраструктури оцінюються у \$119 млрд за місяць [1].

Крім того, до негативних наслідків відноситься й безробіття. За статистикою вже станом на початок квітня понад 50% українців були безробітними. А за прогнозами експертів вже до кінця поточного року вона може досягати до 35% [2].

Загальні втрати наша країна несе й через транспортні блокади, особливо морських торговельних портів (65% міжнародної торгівлі України, в основному продукція металургії та сільського господарства). Так, у перший місяць війни лише 17% великих підприємств продовжували працювати без обмежень (ще 30% могли перейти на роботу он-лайн, а решта або взагалі не працювали, або призупинили свою діяльність до миру або спокійного періоду). Понад 10% орних земель країни не могли бути використані під час посів, що серйозно вдарило на експортний потенціал країни та державний бюджет [1]. Якщо додавати ще військові витрати, програми підтримки громадян, які становляться переселенцями, та втрати на підтримку підприємств, то загальна їх сума буде \$565 млрд. грн. [3]. Як наслідок воєнних дій в Україні за останні місяці поточного року спостерігається значне зниження ВВП. Аналіз ВВП за період 2010-2022 рр. показує, що динаміка цього показника суттєво знизилася у 2022 році і досягла рівня 2018 року (рис. 1).

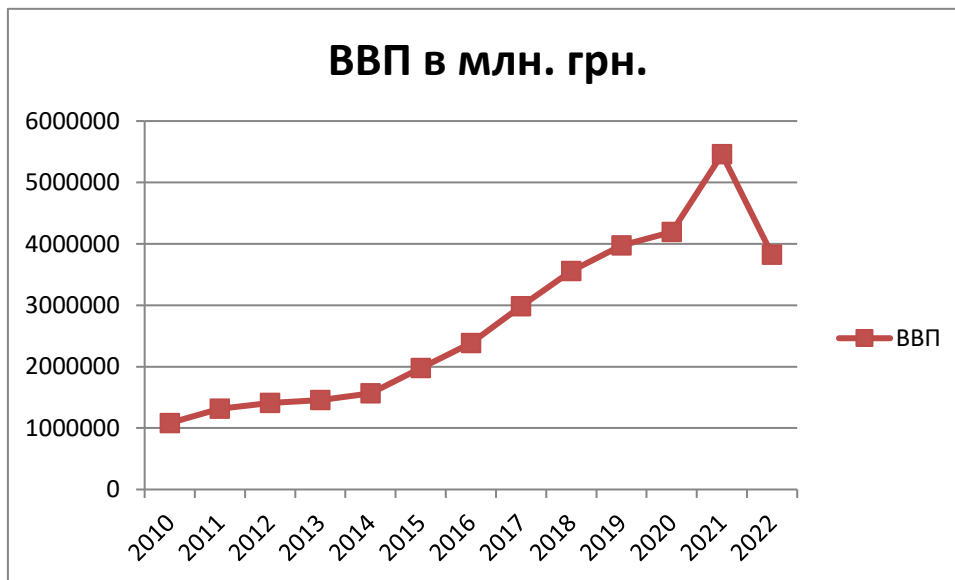

Рисунок 1 – Динаміка ВВП України за період з 2010-2022 рр.
Складено авторами за інформацією Мінфіну [4]

Отже, Україна опинилася у скрутному становищі, що може призвести до занепаду. З метою забезпечення надійної та стабільної роботи банківської та фінансової системи країни в умовах війни, а також максимального задоволення потреб оборони України, НБУ у квітні ухвалила нові «Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного часу». Згідно даного документу завдання Національного банку полягають у такому:

- підтримання держбюджету шляхом купівлі українських державних цінних паперів на первинному ринку. Усвідомлюючи потенційні ризики монетизації дефіциту національного бюджету, Національний банк фінансуватиме лише обмежений обсяг критично важливих державних витрат шляхом купівлі державних цінних паперів на первинному ринку.
- продовження належним чином виконання своїх функцій, виходячи з необхідності збереження власної інституційної, фінансової та операційної незалежності.
- утримання від використання ринкових монетарних інструментів, насамперед ключових процентних ставок, як основного інструменту монетарної політики.

НБУ уникатиме, наскільки це можливо, заходів та інструментів, які призведуть до зниження довіри до монетарної політики, дисбалансу в очікуваннях і більшого фіскального домінування. Затверджені засади діятимуть тимчасово під час дії правового режиму воєнного стану та, у разі потреби, на період після припинення дії воєнного стану до нормального функціонування економічної та фінансової системи [5].

Необхідно підкреслити, що Україна намагається виконати «Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації».

Сама стратегія включає у себе різні види контролю як: управління боргом, фіскальними ризиками та державними активами, макроекономічне і бюджетне

прогнозування та стратегічне планування, управління державними інвестиціями та інше [6].

Таким чином, держава хоче вивести контроль за деякими системами на новий рівень, щоб вони не порушували закони і незважаючи на складний час підтримує економіку.

Загалом, коли Україні потерпає від війни, потрібно підтримувати виробництво, намагатися відновлювати експорт товарів та послуг. Уряд має стимулювати розвиток малого бізнесу, одночасно заохочуючи самозайнятих осіб і підприємців інвестувати у стартапи та реалізацію інноваційних проектів. Також було б добре встановити й деякі обмеження. Наприклад, муніципальний контроль цін на житло, що з початку війни стало значно дорожче, а також контроль цін у магазинах. Все це може допомогти в майбутньому відновити країну.

Правильна політика держави повинна призвести до економічного зростання після масштабної війни, як це відбулося у інших державах. Гарним прикладом може слугувати Італійський бум (1953-1973рр.). Гроші, які Італія отримала за планом Маршала, вона надала великим підприємствам, щоб вони почали розвиватися та вийшли на світовий ринок. Та вклала кошти в аграрну промисловість, що є також важливою ланкою економіки України. Звісно, ці дії мали також й негативні наслідки, що призвели до монополізації економіки у багатьох ланках [7].

Отже, для забезпечення фінансово-економічної безпеки в воєнний час може підтримуватися наступними заходами на рівні держави: виконання чіткого контролю над можливою корупцією, орієнтація економіки на експорт, створення додаткових робочих місць, пом'якшення державно-бюрократичного тиску на різні сфери суспільного життя та вливання додаткових фінансових ресурсів шляхом фінансової допомоги міжнародних організацій та об'єднань.

Список використаних джерел

1. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання / Громадський Простір. Громадський Простір / Усе для третього сектору в одному порталі. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>.
2. Тривала війна стає все більш вірогідною. Яка економічна політика потрібна Україні? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/14/690382/>.
3. Скільки коштує бюджету України кожен день війни? Запорізька обласна організація Профспілки працівників освіти і науки України (ЗОО ППОНУ). URL: https://pon.zp.ua/news/id_1380.html.
4. Валовий внутрішній продукт (2002-2021). Ставки, індекси, тарифи. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
5. Рада Національного банку України ухвалила Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-natsionalnogo-banku-ukrayini-uhvalila-osnovni-zasadi-groshovo-kreditnoi-politiki-na-period-voyennogo-stanu>.
6. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>.
7. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. LB.ua. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html.

ПРАВОВЕ РЕФОРМУВАННЯ ТА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК СФЕРИ СТРАХУВАННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

Михайленко І.Ю.,
Дресвяннікова В.Д.,
д.ю.н., професор Волік В.В.
Маріупольський державний університет

Воєнні дії, що тривають в Україні, спричиняють значні руйнування, завдають шкоди майну та інфраструктурі, викликають кризові явища в економіці. Майже всі сфери життя із початком військової агресії в Україні зіткнулися із необхідністю вирішувати проблеми, з якими вони не зіштовхувалися раніше, а якщо і зіштовхувалися, то абсолютно точно не в таких масштабах.

Природним є прагнення фізичних і юридичних осіб завчасно уникнути збитків, заподіяних унаслідок дії сторонніх обставин, до яких належить і війна. Так, в умовах існування проблем у різних сферах, зокрема, соціальних, політичних та економічних, завжди нагальною є необхідність страхового захисту для населення, підприємств та країни в цілому.

Страхове законодавство України є фундаментом національного страхового ринку – важливого сектору фінансової діяльності кожної держави. Правову основу діяльності у сфері страхування складають наступні нормативно-правові акти: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про страхування», інші закони України та підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують порядок здійснення діяльності у сфері страхування. Галузь страхового права орієнтована на визначення принципів організації вітчизняної страхової діяльності та форм організації державного регулювання страхової діяльності. Вважаємо, що страхування є одним із ефективним засобів самозахисту людини, адже дає можливість обирати допустиму межу ризику: що є прийнятним для конкретної особи, а від чого вона хотіла би себе захистити.

Сьогодні традиційне страхування не здатне покрити збитки, що кожного дня завдаються країною-агресором, це становить стандартний виняток у звичайних договорах страхування майна. Так, власники застрахованого майна, що було пошкоджено чи знищено, залишаються без змоги отримати відповідне страхове відшкодування. Окремою проблемою актуальної галузі страхування є різке падіння платоспроможності клієнтів, що суттєво гальмує її розвиток.

За інформацією Національного банку України, станом на квітень 2022 року, на ринку нон-лайф працює 132 страхові компанії, з них 25 страховиків (на які припадає 9% загального обсягу ринку) не надали відповідей щодо діяльності у період війни. Усі інші страхові компанії, а це 89% страхового ринку за обсягами діяльності, повідомили, що продовжують працювати, своєчасно і в повному обсязі виконувати власні зобов'язання за договорами страхування та навіть укладати нові договори.

Стосовно ситуації ринку страхування життя – в перші два місяці війни відповідні компанії страхування в середньому не отримали більше 50% страхових платежів порівняно з аналогічним періодом 2021 року, однак наразі

спостерігається відновлення обсягів страхових надходжень: на початок липня цей показник становив 74% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Так, Національний банк зазначає, що фінансова спроможність страховиків у воєнний час прямо залежить від якості та структури їх активів і запасу капіталу у довоєнний період [1].

На основі наданої статистики робимо висновок, що ринок страхування продовжує працювати. Так, більшість страховиків організували свою роботу, здійснивши евакуацію працівників у більш безпечні регіони України, забезпечили віддалену роботу персоналу та забезпечили збереження технічних засобів та баз даних. Проте, ми повинні розуміти, що сьогоднішні події можуть стати причиною настання серйозної масштабної кризи в українській страховій галузі.

Так залишається чимало викликів, пов'язаних із безпрецедентно складними умовами, в яких доводиться працювати і страховикам, і їх клієнтам, і регулятору, розглянемо деякі з них [2]:

- страхування воєнних ризиків – даний вид страхування має високу вартість, тому переважно використовується у корпоративному сегменті, зокрема, із початком війни отримання перестрахового захисту для воєнних ризиків та відповідно укладення таких договорів страхування стало неможливим, оскільки в країні вже йде війна, то навряд чи хтось сьогодні наважиться застрахувати майно навіть на тих територіях, де зараз відносно спокійно. Страхування майна, об'єктів на територіях, де зараз йдуть активні бойові дії, зі зрозумілих причин, взагалі є не можливим (виключається), адже там страхові ризики уже настали. На думку Лесі Бурбель, у майбутньому для захисту інтересів громадян, юридичних осіб та держави питання страхування воєнних ризиків має бути врегульовано, зокрема, переглядом підходу страховиків щодо покриття таких ризиків та виділення прямого впливу воєнних ризиків та «вторинних» наслідків війни (спрацювання мін та інших боєприпасів) після закінчення в Україні активних бойових дій;
- добровільне медичне страхування та страхування українців за кордоном – у розрізі можливості виконання зобов'язань страховими компаніями перед клієнтами (знаходження на території активних бойових дій, окупованих територій; законодавчі вимоги фізичної присутності для заключення страхових договорів тощо);
- дотримання і виконання вимог, регламентованих Національним банком *України*: обов'язок своєчасного та повного подання достовірної звітності страховими компаніями Національному банку, застосування заходів впливу до страховиків за порушення нормативів платоспроможності та ризиковості операцій, проведення інспекційних перевірок тощо.

Нагальні виклики вимагають надання зворотного зв'язку, а саме реформування та актуалізації певних положень та стандартів сучасного ринку страхування. Таким чином, можемо виділити певні зміни страхової сфери на сьогодні.

По-перше, перехід на онлайн-формат – українські страховики, усвідомлюючи складнощі комунікації та логістики, з початком воєнних дій

надати можливість для переселенців укласти договори страхування різних сфер у режимі онлайн, зокрема, було скасовано обмеження щодо необхідності перебування страхувальників на території України під час оформлення полісу.

По-друге, у конкретних індивідуальних ситуаціях розглядається можливість відстрочення страхових платежів. По-третє, сьогодні ускладнення, а іноді й неможливість фіксації деяких страхових випадків у районах бойових дій та на території, де діє воєнний стан – не є підставою для відмови у страховій виплаті.

Окремо, на думку авторів, слід звернути увагу на уведення в дію з 01.01.2024 року основних положень нового Закону України «Про страхування» [3], який системно змінить вектори регулювання та нагляду за українськими ринками страхування. Наразі Національним банком розпочато роботу з розроблення відповідних нормативно-правових актів та приведення у відповідність діючих норм, які зумовлять інноваційні підходи регулювання страхового ринку. Так, нові нормативи, вимоги до формування резервів, до системи внутрішнього контролю, управління ризиками, тощо, наберуть чинності після завершення воєнного стану з урахуванням стану ринку в післявоєнній перспективі.

Вважаємо, що післявоєнний час формуватиме тенденції страхового ринку та ймовіріше за все зазнаватиме певних змін. На думку Маршук Л.М. та Поплавської Є.М, перевага буде належати обов'язковим видам страхування, банківським страхуванням (іпотека, застава, нещасні випадки), страхуванням каско автомобілів та добровільному медичному страхуванню [4]. З огляду на можливу кризу ринку страхування деякі автори пропонують запровадити ряд системних рішень на державному рівні, зокрема, пом'якшити регуляторні вимоги стосовно страхових компаній, зменшити податкове навантаження на страхові компанії, створити механізм «миттєвого рефінансування» за допомогою Національного банку України та інших державних банків, однак, чи стануть у нагоді такі механізми надасть відповідь лише час. Треба розуміти, що страхова галузь занадто чутлива та навіть певним чином пропорційна до стану економіки держави, однак, вітчизняний страховий ринок має значний потенціал розвитку, тому важливим є створення умов та нових можливостей для його піднесення. Тому такий подальший розвиток має стати одним із пріоритетних напрямків в економічних та соціальних аспектах політики суверенної та незалежної України після її Перемоги.

Список використаних джерел

1. Під час дії воєнного стану ринок страхування продовжує працювати – результати опитування. Електронний ресурс. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pid-chas-diyi-voennogo-stanu-rinok-strahuvannya-prodovjuje-pratsyuvati--rezultati-opituvannya>.
2. Бурбель Л. Шість головних викликів, з якими зустрівся страховий ринок упродовж шести місяців війни. Електронний ресурс. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html>.
3. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20/sp:max50:nav7:font2#Text>.
4. Маршук Л.М., Поплавська Є.М. Виклики ринку страхування в Україні у воєнний період. Електронний ресурс. URL: <https://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit21-02-008>.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

к.е.н., доцент Мізіна О.В.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Необхідною умовою виживання держави в умовах війни та післявоєнного розвитку економіки є достатньо стабільна та ефективна фінансова система, яка викликає довіру в бізнесу та громадськості. Фінансова система являє собою сукупність фінансових інститутів, що сприяють утворенню і використанню фондів грошових коштів для здійснення фінансової діяльності держави, управляють грошовими потоками в економіці, характеризують систему управління фінансами в країні. У складі фінансової системи виділяють: централізовані фінанси (основу становлять державні фінанси); децентралізовані фінанси (фінанси підприємств та населення); фінансову інфраструктуру (фінансовий ринок та система органів управління фінансами) (рис. 1).

Рисунок 1 – Структура фінансової системи України

Фінансова система включає комплекс економічних та організаційних відносин, які піддаються нормативному правовому регулюванню з боку держави та є складовою міжнародної фінансової системи та соціально-економічної системи держави. Вона має складну структуру, яка визначається неоднозначністю складових елементів та різноманітністю зв'язків. Особливе значення мають публічні фінанси, тобто централізовані фінанси – державні та місцеві. Однак поза увагою не слід залишати й фінанси суб'єктів господарювання (децентралізовані фінанси). Основним критерієм розмежування між публічними і децентралізованими фінансами є: наявність публічного (державного) інтересу; можливість застосування державного примусового порядку мобілізації фінансових ресурсів; зв'язок державних фінансів з

грошовою системою, яка певною мірою управляється державою і не залежить від волі приватного власника, який розпоряджається лише власними фінансами; значний розмір державних фінансів порівняно з приватними; орієнтація приватних фінансів на одержання прибутку, а не на задоволення спільного інтересу [1].

З точки зору фінансового права, фінансову систему можна розглядати як сукупність органів державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють у межах своєї компетенції керівництво фінансовою діяльністю держави, підприємств, організацій і т. інше. З цієї точки зору в цю систему включено наступні фонди та відповідні правові інститути: бюджетна система; позабюджетні цільові фонди, фінанси державних підприємств (організацій, установ, галузей); фінанси страхування; кредит.

Центральне місце належить бюджетній системі, на основі якої створюються фонди грошових коштів територіально-адміністративних одиниць. Тут зосереджуються найбільші доходи та загальнодержавні видатки. Важливе місце займають місцеві фінанси, які формуються та використовуються для рішення завдань на місцевому рівні (бюджети областей, районів, міст і т.д.).

В умовах війни надважливим є забезпечення оперативного та безперервного виконання місцевих бюджетів. Для цього органи законодавчої та виконавчої влади України прийняли низку рішень, в тому числі спрямованих на потреби фінансового забезпечення заходів територіальної оборони, захисту безпеки та функціонування комунальних підприємств. Серед таких рішень найбільш важливими є окреслені нижче [2]. У воєнних умовах внесення змін до місцевого бюджету приймається виконавчими комітетами місцевих рад (військово-цивільними адміністраціями і т.п.) за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення рішення відповідною місцевою радою.

Перерозподіл видатків бюджету в межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за рахунок зменшення інших видатків здійснюється без погодження відповідною комісією місцевої ради. Це деякою мірою обмежує права місцевих громад, але цей вимушений захід спрямований на прискорення забезпечення видатків на національну безпеку та оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану. При цьому виконавчі комітети відповідних місцевих рад (військово-цивільні адміністрації і т.п.) можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному з метою підсилення відсічі держави-агресора. Можлива також передача коштів між місцевими бюджетами без укладання договору. Як приклад доцільності прийняття такого рішення можна привести передачу київським місцевим бюджетом засобів громадського транспорту громаді м. Дніпро, після знищення значної частини парку громадського транспорту останнього внаслідок терористичного акту з боку росії. У період воєнного стану не проводяться перевірки Державною аудиторською службою щодо виконання місцевих бюджетів [3]. Це збігається із пропозиціями ряду економістів щодо необхідності ліквідації на час воєнних дій державних служб та структур контролю й нагляду взагалі за виробниками товарів і послуг. На їх думку, під контролем слід

залишити лише зброю і товари військового призначення.

Крім того, дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету (при визначенні напрямів використання коштів з резервного фонду бюджету, головного розпорядника бюджетних коштів, якому вони виділяються і т.д.). Виділення коштів з резервного фонду бюджету здійснюється за рішенням місцевої державної адміністрації (військово-цивільної адміністрації, виконавчого органу відповідної ради і т.п.). Також скасована заборона здійснення розпорядниками бюджетних коштів попередньої оплати товари (робіт, послуг), що закуповуються за бюджетні кошти. В умовах необхідності оперативного задіяння всіх можливих джерел постачання з урахуванням інтересів суб'єктів децентралізованих фінансів, які відчутно потерпають від наявної економічної ситуації, таке рішення спрямоване, у тому числі, й на підтримку їх фінансової стійкості. Внесено також доповнення та уточнення у Типову програмну класифікацію видатків та кредитування місцевого бюджету. Вони стосуються відображення видатків з діяльності територіальної оборони, підтримки внутрішньо переміщених та евакуйованих осіб. Крім того, для покриття витрат місцевих бюджетів, понесених на оплату комунальних послуг в приміщеннях, де розміщуються переміщені особи на безоплатній основі передбачено надання з резервного фонду державного бюджету відповідної компенсації місцевим бюджетам.

Враховується також неможливість перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету тим місцевим бюджетам, що знаходяться на тимчасово неконтрольованій території. Неперераховані обсяги можуть перерозподілятися шляхом збільшення обсягу таких трансфертів місцевим бюджетам населених пунктів, в які переміщуються особи з вказаних територій.

Центральною ланкою фінансової системи держави є Державний бюджет, тобто бюджетні відносини є головними у фінансових. Бюджет, як фінансова основа, не може бути сформований поза спеціалізованої організуючої ланки, а саме поза відокремлених фондів, що акумулюють і розподіляють грошові кошти в рамках фінансової системи в цілому. Навіть у випадках економічного зростання бюджет країни часто перебуває у стані дефіцитності, тому потребує реформування щодо певних умов та певного проміжку часу. Але особливо актуальним це питання постає в умовах війни. Загалом, за підсумками перших трьох кварталів 2022 р. падіння ВВП в Україні оцінюється Мінекономіки на рівні 30% та може скласти й більшу величину. Але, й враховуючи таке зменшення джерел фінансування державного бюджету, слід вирішувати питання пропорційного розподілу на основі принципу оптимізації, коли зміна підвищує рівень добробуту хоча б для одного учасника економічного процесу, але при цьому не допускається зниження рівня добробуту жодного з інших [1].

Для вирішення конкретних потреб держави (як правило, пов'язаних з питаннями соціального захисту, таких як забезпечення зайнятості населення, покриття витрат, зумовлених народженням та похованням і т. інше) створюються державні позабюджетні фонди, які мають не лише цільове призначення, а й визначену законодавством самостійність. Позабюджетні фонди представляють собою механізм перерозподілу національного доходу задля захисту інтересів

окремих соціальних груп населення та вирішення визначених завдань економічного характеру.

В Україні як самостійні загальнодержавні фінансові установи функціонують наступні соціальні позабюджетні фонди: Пенсійний фонд, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що спричинили втрату працездатності. У зв'язку із запровадження воєнного стану виплата пенсії та інших грошових допомог здійснюється відповідно до положень законодавства з урахуванням особливостей, передбачених Постановою КМУ від 26 лютого 2022 р. №162 «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану». Якщо у довоєнний період пенсія повинна була бути нарахована у строк не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія за зазначеним у заяві місцем фактичного проживання пенсіонера в межах України, то зараз у разі необхідності, виплатний період може бути продовжено після 25 числа. Передбачається, що у разі надходження до ПФУ інформації від Національного банку щодо неможливості здійснювати уповноваженими банками виплату пенсій, грошових допомог одержувачам їх виплата здійснюється шляхом переказу коштів одержувачу без відкриття рахунка через банк, який є уповноваженим на провадження розрахунково-касових операцій з коштами Пенсійного фонду України. Також посилено захист людей з інвалідністю, зокрема до сукупного доходу сім'ї при визначенні права на отримання та розмір соціальних допомог, які надаються з урахуванням доходу, не включається державна соціальна допомога по догляду за інвалідами певних груп.

Під час воєнного стану, працівники можуть звертатися до Фонду соціального страхування України за місцем тимчасового перебування внаслідок переміщення через бойові дії, за місцем реєстрації або в іншому зручному місці, і отримати безпосередньо від нього виплату «лікарняних» або допомоги по вагітності та пологах. Таке ухвалення урядом альтернативних способів виплати пенсій та грошових допомог під час воєнного стану на випадок збоїв у роботі тої чи іншої банківської установи, а також для переміщених осіб, які отримують пенсію через поштового оператора дозволяє забезпечити безперебійність у здійсненні виплат пенсій та соціальних допомог. Це забезпечує зменшення напруги щодо забезпечення соціального захисту, свідчить про зусилля держави зберегти його гідний рівень та стабільне й ефективне функціонування всіх складових фінансової системи країни у найскладніших умовах зовнішньої агресії, що відбувається.

Список використаних джерел

1. Нестеренко, А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання : автореф. дис. ... наук. ст. д. юр. н.: спец. 12.00.07. Одеса, 2014. 40 с.
2. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>.
3. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану : Постанова КМУ від 11 березня 2022 р. №252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>.

ПОДАТКОВІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

д.ю.н., професор Мушенко В.В.,

к.ю.н., професор Ніколаєва Л.В.

Державний торговельно-економічний університет

У системі оподаткування України Податковим кодексом України (ПК України) [1], як основним нормативно-правовим актом, що регулює зазначені відносини, визначено правові механізми застосування податкових пільг та інших видів преференцій. Надання таких преференцій визначалося доцільним, до оголошення воєнного стану, в оподаткуванні міждержавних угод, з метою фінансової підтримки різних категорій національних товаровиробників, а також особливо економічно вразливих суб'єктів господарювання тощо.

Після початку повномасштабного ворожого вторгнення на територію нашої держави, що спричинило зупинення чи значне зменшення підприємницької активності вітчизняних платників податків, органом законодавчої влади була запропонована нова податкова модель преференцій з метою створення податкових стимулів для збереження рівня господарської активності суб'єктів на час війни, стимулювання благодійності та волонтерства, а також формування фінансово-економічного потенціалу післявоєнної розбудови країни.

Дослідження питань формування податкових преференцій в умовах воєнного стану, які повинні позитивно вплинути на сучасні складні суспільно-економічні відносини та сприятимуть збереженню економічного підґрунтя післявоєнного відновлення економіки становлять *мету* роботи.

Отже, досліджуючи правові механізми запровадження податкових преференцій в умовах воєнного стану в Україні, у першу чергу, звернемо увагу на основну теоретико-правову категорію даного дослідження. Зазначимо, що у вітчизняній економічній науці категорія «преференції» визначається як «пільги, лояльне ставлення або переваги, які надаються організації, підприємству або окремій фізичній особі для підтримки деяких видів діяльності». Податкові преференції можуть застосовуватися у формі зниження податків та митних зборів, звільнення від сплати податкових платежів тощо [2, с. 266].

Після ворожого вторгнення на територію України, держава змушена була для забезпечення функціонування економіки в умовах воєнного стану запровадити нову податкову модель, яка була реалізована на нормативно-правовому рівні Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120–IX від 15 березня 2022 року [3].

Цим законом на період правового режиму дії воєнного стану надано податкові преференції щодо: 1) нарахування та сплати основних податків: податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), земельний податок, екологічний податок; 2) використання спеціального податково-правового режиму – спрощена система оподаткування, обліку та звітності; 3) нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне

страхування (ЄСВ); 4) адміністрування податків (заборона та мораторій на проведення усіх видів перевірок), використання реєстраторів розрахункових операцій (РРО), розрахунків за товари з використанням платіжних карток тощо.

Надавши систематизований перелік основних видів преференцій для вітчизняних платників податків на період дії правового режиму воєнного стану, здійснимо більш детальний аналіз механізмів та наслідків запровадження окремих податкових звільнень.

Отже, у першу чергу, слід відмітити позитивну дію змін оподаткування щодо формування матеріально-технічного потенціалу Збройних сил України (ЗСУ). Зокрема, проаналізуємо наступні норми:

1) не вважати постачанням товарів та послуг (не оподатковувати ПДВ) випадки, коли вони передаються/ надаються військовим, правоохоронним органам для потреб забезпечення оборони держави та/або медичним закладам;

2) звільняються від оподаткування ПДВ операції з ввезення та постачання товарів оборонного призначення, лікарських засобів та медичних виробів за переліком, встановлених Кабінетом Міністрів України;

3) звільняються від оподаткування (акцизним податком) операції щодо передачі пального військовим, правоохоронним органам та медичним закладам, примусово вилучення пального для потреб держави чи передача пального як гуманітарної допомоги [3]. Також застосовання ставок ПДВ у розмірі 7% та акцизного податку у розмірі 0,00 євро за 1000 літрів для імпорту та постачання на територію України бензину, дизельного палива, нафти та інших нафтопродуктів, важких дистилатів, скрапленого газу, пропану, ізобутану, встановлюється [3].

Слід звернути увагу на запроваджені податкові преференції по ПДФО: 1) не оподатковується благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які живуть на території бойових дій та які постраждали внаслідок збройної агресії; 2) фізичним особам надано право на податкову знижку за результатами 2022 року щодо витрат на благодійність та пожертвування неприбутковим організаціям (до 16% загального оподаткованого доходу звітного року) [3].

Аналіз функціонування, активної бойової готовності ЗСУ та життя громадянського суспільства, що можуть спостерігати особисто та через засоби масової інформації як автори даної статті та і будь-хто з людей, дає підстави висловити упевнене припущення про те, що поряд з іншими факторами, застосування такого фінансово-правового (податкового) механізму преференцій в період дії правового режиму воєнного стану сприяло забезпеченню вітчизняного ринку нафтопродуктами, чим знизило напругу на лінії зіткнення військ, а також у житті цивільних членів суспільства.

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» сформовано позитивні для вітчизняного платника зміни щодо механізмів адміністрування податків, а також інші контрольних повноважень державних податкових органів у частині: 1) до припинення воєнного стану не проведення податкових перевірок шляхом припинення існуючих на момент прийняття

даного закону та здійснення нових перевірок (окрім випадків, встановлених законом); 2) запровадження мораторію на проведення перевірок правильності нарахування та сплати ЄСВ; 3) не нараховується пеня, а нарахована підлягає скасуванню та скасовується застосування штрафних (фінансових) санкцій; 4) розширено часові рамки, в межах яких програмні РРО можуть працювати без підключення до інтернету, а їх користувачі до завершення воєнного стану звільняються від санкцій за порушення Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [4]. (Крім санкцій за порушення продажу підакцизних товарів) [3].

Як висновок з аналізу стану нормативно-правового регулювання суспільно-економічних відносин в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану зазначимо наступне. Нами під податковими преференціями розуміються переваги, що надаються платникам податків у вигляді зниження податкових ставок, застосування додаткових податкових відрахувань, звільнення від сплати податку, надання податкового кредиту тощо на період дії правового режиму воєнного стану.

Вважаємо доцільним є подальше теоретико-правове формування та законодавче закріплення системи обмежень щодо застосування пільгового оподаткування у віддалених від активних військових дій регіонах нашої держави, а також в залежності від настання фактичних негативних наслідків від військових подій. Також вважаємо за доцільне здійснення класифікації видів «податкових пільг періоду воєнного стану», законодавче закріплення яких великою мірою відповідатиме основам законодавчої техніки та сприятиме реалізації принципу нейтральності оподаткування.

Перспективою подальших досліджень є вивчення особливостей застосування механізмів податкових преференцій у країнах, на території яких відбуваються (відбувалися) збройні конфлікти та повномасштабні військові дії з метою забезпечення мінімізації впливу державних фіскальних звільнень на конкуренцію між окремими суб'єктами господарювання шляхом створення більш сприятливих умов для виробництва певних видів товарів, виконання робіт, надання послуг, здійснення зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Крім того, застосування в Україні апробованих механізмів пільгового оподаткування сприятиме збереженню платників податків та економіки держави в умовах війни та полегшить відновлення післявоєнних соціально-економічних процесів.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України. Монографія. За заг. ред. Л.Л. Тарангул. Київ : Фенікс, 2012. 532 с.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
4. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

АНАЛІЗ ВІЙНИ РОСІЇ З УКРАЇНОЮ НА ПРИКЛАДІ «ГРИ НА ВИСНАЖЕННЯ»

Павленко А.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Поняття «Війна на виснаження» стало предметом дослідження ще в 70-ті рр. ХХ ст. Однією з причин високої уваги науковців до таких війн була війна Єгипту проти Ізраїлю в 1969 і 1970 рр., яку почали називати – «війна на виснаження», мета цієї війни полягала в поверненні Синайського півострова, який був захоплений Ізраїлем в ході Шестиденної війни в 1967 р. Халіді Амнед цю війну назвав «війною нервів» і вважав, що основною зброєю такою війни є саме преса та інформаційний тиск на населення, який почав успішно реалізовуватись пресою Ізраїлю [1].

Ми не можемо з упевненістю стверджувати, що стратегія виснаження є безпрограшною [2]. Війну на виснаження можна розглядати у двох траєкторіях – нестача військових ресурсів (солдатів, зброї тощо) та економічне падіння, тобто неможливість матеріально спонсорувати війну, а отже нездатність купляти зброю, платити кошти солдатам тобто підтримувати війну. Отож, в даному пункті ми пропонуємо розглянути війну на виснаження між росією та Україною більш з економічного вектору, ніж з військового і дослідити наявні фінансові ресурси обох країн у продовженні війни одна проти одної.

Росія та Україна є гравцями V_I та V_U відповідно, час – це час початку війни 24 лютого 2022 t_{22} , а t_i – час закінчення війни, який поки що невідомий нікому, а призом у цій війни виступає Східна територія Україна та Крим, за території яких триває боротьба. Розпочнемо із аналізу втрат російської армії, які ми пропонуємо проаналізувати за допомогою табл. 1. На рис. 1 дослідимо частку втрат гравця V_I у відсотковому значенні та проаналізуємо отримані результати.

Таблиця 1 – Втрати російської армії (гравця V_I) з 28.02.22р. по 28.08.22р.

Показник	28.02.2022 р.	28.08.2022 р.	Темп росту, %
Танки, тис. шт.	-0,191	-1,942	916,75
ББМ, тис. шт.	-0,816	-4,257	421,69
Гармати, тис. шт.	-0,074	-1,05	1318,92
РСЗВ, шт.	-1	-274	27300
Засоби ППО, шт.	-1	-148	14700
Літаки, шт.	-29	-234	706,90
Гелікоптери, шт.	-29	-202	596,55
БПЛА, шт.	-3	-838	27833,33
Крилаті ракети, шт.	-1	-196	19500
Кораблі, шт.	-2	-15	650
Автомобілі та автоцистерни, тис. шт.	-0,291	-3,171	989,69
Спеціальна техніка, шт.	-1	-99	9800
Особовий склад, тис. осіб	-5,3	-46,75	782,08

Джерело [3]

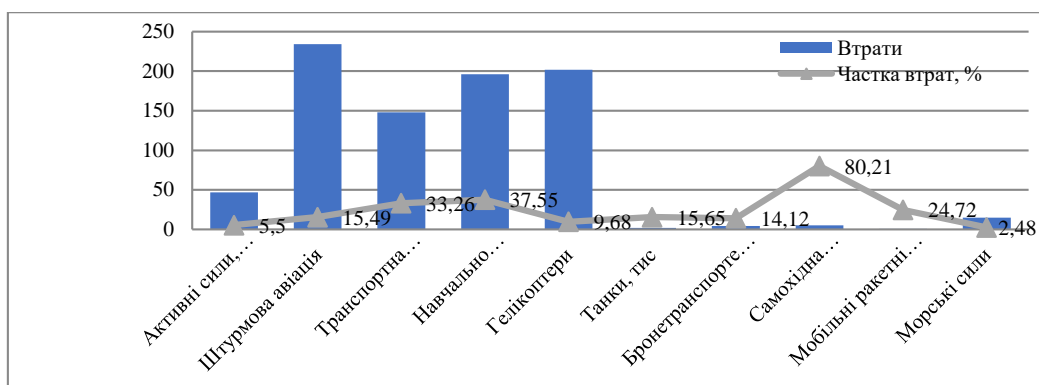

Рисунок 1 – Частка втрат гравця V_r за військовими ресурсами станом на 28.08.22 р.

Джерело [3; 4]

Щодо втрат українських військових, тобто втрат гравця V_u , то тут відсутні статистичні дані щодо втрат техніки, відомо лише, що втрати військових сил становили 10 тис. солдатів [5].

Проте, аналізуючи військову статистику війни в Україні, за даними різних джерел українські втрати у війні в середньому становлять 6-10% від загальних ресурсів, які були на початку війни [6]. За допомогою табл. 2 проаналізуємо втрати військових ресурсів гравця V_u за 6-місячний період війни з гравцем V_r та в підсумку підіб'ємо результати по загальних втратах військових ресурсів обох гравців V_r та V_u .

Таблиця 2 – Динаміка втрат військових ресурсів гравця V_u з 28.02-28.08.2022 р.

Показник	Ресурси гравця V_u	Втрати, гравця V_u	Частка втрат, %
Активні сили, тис. осіб	200	10	5,00
Штурмова авіація	98	5,88	6,00
Транспортна авіація	32	2,08	6,50
Навчально-тренувальна авіація	71	4,97	7,00
Гелікоптери	146	8,76	6,00
Танки, тис	2,6	0,208	8,00
Бронетранспортери, тис	12,3	0,861	7,00
Самохідна артилерія, тис	1,07	0,08025	7,50
Мобільні ракетні установки, тис	0,49	0,0294	6,00
Морські сили	38	1,52	4,00

Джерело: [4 - 6]

Аналізуючи військові втрати та виснаження обох гравців, ми бачимо, що втрати гравця V_r в середньому в 4 рази є більшими, ніж втрати гравця V_u , в основному через те, що гравець V_r наступає, а при такій військовій тактиці втрати є завжди більшими. Навіть при недостатній кількості військових ресурсів та порівняно малому забезпеченні військової технікою гравець V_u зазнав менших втрат і таким чином збільшив свої шанси перемоги у війні.

Наступним в нашому аналізі пропонуємо перейти до аналізу економічного виснаження обох гравців та порівняти у відсотковому значенні рівень їхніх економічних втрат. Після вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року США,

Європа та ряд інших економічно розвинених країн запровадили нові економічні санкції проти росії. Вже на сьогодні результати цих санкцій свідчать про те, що промислове виробництво, споживання та інвестиції зменшаться, а російський ВВП скоротиться на -12,5% до -16,5% у 2022 році. Такі цифри є цілком реальними, адже майже весь світ проголосив свій опір росії шляхом відмови від країни як партнера та виключенні росії з членства у світових спільнотах.

Аналіз інформації щодо темпів інфляції в росії з січня 2020 року по липень 2022 рік показав, що війна та санкції, які були накладені на росію, спричинили знецінення російського рубля, викликали ріст цін та в підсумку призвели до шаленого росту інфляції та часткового падіння російської економіки [7]. На жаль, ми можемо спостерігати шалене збільшення темпів інфляції в Україні, яке було викликане передусім подорожчанням цін на продовольчі товари та енергоресурси, які в підсумку призвели до зростання інфляції у липні 2022 року в порівнянні з липнем 2021 р. в 2,17 раз [8].

У підсумку ми можемо стверджувати, що обидва гравці V_r та V_u зазнали значних економічних втрат, які прямо пропорційно впливають на їхнє забезпечення військовими ресурсами.

Найкраще, на нашу думку, економічні втрати показує рівень інфляції та ВВП, які ми і пропонуємо проаналізувати в нашому підсумковому аналізі економічних втрат гравців V_r та V_u (див. рис. 2).

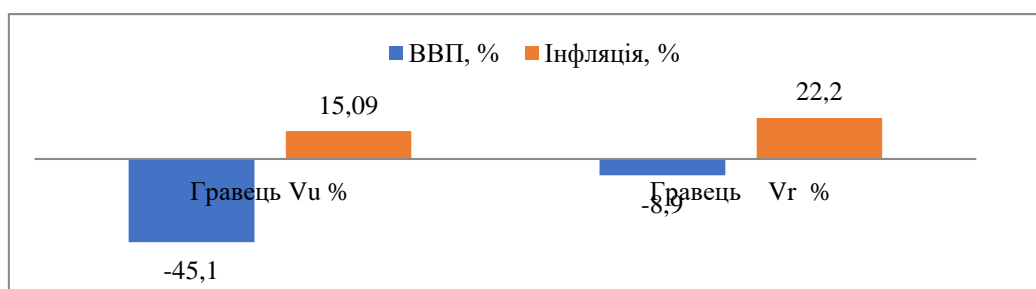

Рисунок 2 – Економічні втрати гравців V_r та V_u за період 28.02-28.08. 2022 р.

Джерело: [7; 8]

Економічні втрати гравця V_u перевищують втрати гравця V_r , в основному через те, що війна ведеться на території гравця V_u , від чого сильно постраждав його ВВП. Немаловажливим у війні обох гравців є поява третього V_w (країн Заходу), який направив свої фінансові ресурси в розмірі 70,2 млрд. доларів [9] на допомогу гравцю V_u (що у відсотковому еквіваленті склало 35% його загального річного ВВП [10]), щоб збільшити його шанси проти свого опонента. У підсумку, врахуємо фінансову підтримку гравця V_w та проілюструємо загальні середні втрати гравців V_r та V_u та визначимо імовірність їхньої перемоги (рис. 3).

При появі гравця V_w , шанси на перемогу у гравця V_u зросли, так як його фінансова допомога покриває половину економічних втрат гравця V_u та збільшує його шанси перемогти гравця V_r . Саме застосовуючи військову стратегію на виснаження у гравця V_u збільшується імовірність перемоги у війні, і то тільки за двох умов, які мають залишитися незмінними, перша – це

продовження фінансової підтримки зі сторони гравця V_w та друга – військова тактика ЗСУ, які продемонстрували перевагу своїх військових навичок над військовими V_r .

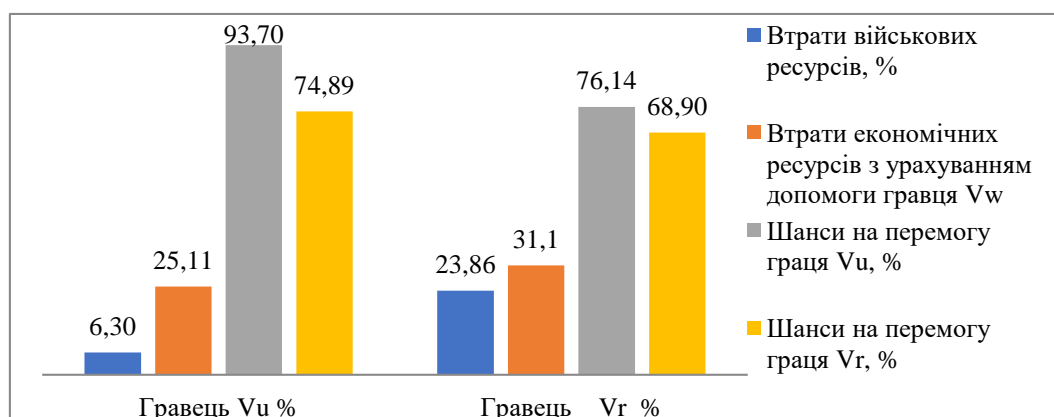

Рисунок 3 – Аналітика імовірності перемоги гравців V_r та V_u за середніми втратами з урахуванням ресурсів гравця V_w

Джерело: створено авторами

Щодо математичних прогнозів, то шанси України на перемогу зростають саме при стратегії «війни на виснаження», яка успішно втілюється на практиці українськими військовими та підтримкою західних партнерів. Затягування війни та акумуляція фінансових та військових ресурсів дозволили Україні зрівняти свої шанси та на рівні боротися з другою армією світу. При цьому дуже важливою є підтримка країн Заходу, а також загальний дух ЗСУ, який налаштований тільки на перемогу.

Список використаних джерел

1. Khalidi A. S. The War of Attrition. Journal of Palestine Studies. 1973. Vol. 3, No. 1. P. 60-87. 33.
2. Johnson D. D. P. Overconfidence and War: The Havoc and Glory of Positive Illusions. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 2004. 280 p.
3. Втрати російської армії в Україні (2022), веб-сайт (2022). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/russian-invading/casualties/>.
4. Comparison of Ukraine and Russia Military Strengths (2022), веб-сайт (2022) URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?country1=ukraine&country2=russia>.
5. Alan Yuhas (24 August 2022) Thousands of Civilian Deaths and 6.6 Million Refugees: Calculating the Costs of War, веб-сайт (2022). URL: <https://www.nytimes.com/2022/08/24/world/europe/russia-ukraine-war-toll.html>.
6. Suriya Jayanti, May 14, 2022, Ukraine Is in Worse Shape than You Think, веб-сайт (2022). URL: <https://time.com/6176748/ukraine-war-economy/>.
7. Таблицы Месячной и Годовой Инфляции в России, веб-сайт (2022). URL: <https://www.statbureau.org/ru/russia/inflation-tables>.
8. Ukraine Inflation Rate, веб-сайт (2022). URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/inflation-spi>.
9. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine веб-сайт (2022). URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>.
10. ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4%. – Держстат, веб-сайт (2022). URL: <https://interfax.com.ua/news/general/811845.html>.

EXCHANGE RATE POLICY DURING THE WAR CONFLICT

Savytska M.,
PhD Lytvyn O.
National Aviation University

A war conflict requires a reconfiguration of the country's macroeconomic strategy. The current combination of economic policies, which is based on the reduction of foreign exchange reserves and other temporary measures, is gradually becoming unsustainable.

Firstly, the government must mobilize more resources to improve its fiscal position. This way, the country can finance massive military spending and provide essential public spending in a war-torn economy. The fiscal deficit is about 5 billion USD a month, or about 30% of the pre-war monthly GDP.

Secondly, a strong nominal anchor is needed. A heavy reliance on money emission to finance government deficits was inevitable in the early months of the war, but if the current dependence on monetary financing continues, inflation, already above 20%, could rise much higher. Fixing the exchange rate at the beginning of the war made it possible to restrain panic and inflationary pressure, and to preserve the stability of the economy. The fixation of the hryvnia exchange rate not only directly moderated the growth of the cost of goods and services (due to the cost of critical imports) but also inhibited primary pressure by affecting inflation and exchange rate expectations of citizens and businesses. After the initial psychological shock passed, the business began to look for ways to obtain maximum profit, including using various optimization schemes and bypassing restrictions.

Citizens, who at the beginning of the war conflict mainly spent money on necessities, later revived consumer demand and began to look for ways to protect their savings. Consumer imports are rapidly recovering, including not primary needs. The restoration of import taxation will only partially help to improve the situation in the foreign exchange market. On the world market, the exchange rate of the US dollar significantly strengthened against other currencies, including the euro.

Thirdly, while governments usually assume responsibility for resource allocation during times of the war conflict, Ukrainian circumstances call for more market-based mechanisms. It is necessary to ensure cost-effective solutions that do not overburden state capacity, exacerbate existing problems (for example, corruption), or encourage untaxed activities on the black market. This element is critical because the war conflict is a massive redistributive shock. The east of Ukraine's economy was largely destroyed while the west of the country suffered less. There is also a big difference between production sectors. As a result of the Russian invasion, economic activity in some sectors and regions of Ukraine is currently practically absent. The resources freed up must be used elsewhere, and government policies must facilitate this large-scale reallocation. The NBU will continue to strive for exchange rate stability and will take additional measures to stabilize the currency market. At the same time, ensuring macro-financial stability in the long term depends on economic policy as a whole. In particular, it is important to restrict the budget deficit, replace emission financing with market engagements, and reduce imports due to additional taxation. After a sharp

decline in the first half of 2022, exports will gradually recover. It will be facilitated firstly by the unblocking of sea routes. Imports will recover even faster due to the increased demand for energy resources and the need to restore the economy.

Despite the full-scale war, foreign currency receipts from IT services as well as remittances from migrant workers remain the most stable sources of currency inflows. So, the current account deficit will remain moderate in 2022-2023. The increase of the current account in 2024 will be necessary due to the growth in imports for investment purposes to ensure sustainable growth of the economy. Such a deficit will be fully financed by the inflow of foreign capital and will not threaten external stability. The outflow of foreign currency from the financial account will stop next year, and its net inflow to Ukraine is expected in 2024 (Table 1). To sum up, by the end of the current 2022 y., capital outflow from the private sector will gradually slow down and stop completely at the end of 2023. At the same time, receipts of official financing will be stable, although they will decrease somewhat in 2023-2024.

Table 1. One-time correction

One-time correction + fixation	One-time correction + floating
Pegging the official exchange rate at a level close to «fair → fixation with preservation of the intervention corridor +/- 1% to the official exchange rate	Pegging the official exchange rate → search for an equilibrium exchange rate by the market + smoothing with the help of interventions
Benefits: <ul style="list-style-type: none"> • preservation of the nominal anchor and limited price growth; • lower risk of deterioration of exchange rate expectations (due to fixation at a «fair level»); • reduction of the speculative component in exchange rate pressure → savings of reserves; • simpler in technical execution. 	Benefits: <ul style="list-style-type: none"> • more flexibility due to the lack of obligations; • expected sequence of navigation policy; • ease of communication: the new official course is determined not by directives, but by the market (albeit to a certain extent).
Disadvantages: <ul style="list-style-type: none"> • risks of further loss of confidence in case of further accumulation of imbalances; • the difficulty of communicating the delay of returning to course sailing. 	Disadvantages: <ul style="list-style-type: none"> • lack of a nominal anchor of stability (inflation cannot be it at the moment); • self-balancing of the market is complicated → risk of fixation at a more devalued level or chronic devaluation; • higher risk of deterioration of exchange rate expectations and accumulation of speculative incentives → higher costs of reserves (especially at the initial stage); • a longer period of searching for a new equilibrium point → decrease in currency supply; • the need for a tighter monetary policy.

References

1. Зміни у валютно-курсовій політиці НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ER_policy_4_tresur.pdf.
2. Тривала війна стає все більш вірогідною. Яка економічна політика потрібна Україні? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/14/690382/>.
3. Економіка війни та повосенний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojenjnyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>.
4. Таргетування інфляції. URL: https://pidru4niki.com/15341220/finansi/targetuvannya_inflyatsi.

МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сімшаг К.С.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

З початку повномасштабної війни на нашій території країни актуальною проблемою став пошук оптимального механізму для підтримки фінансової стабільності, саме тому Національний банк України розпочав активну роботу над цим питанням. Для оптимізації та безперервності роботи у фінансовому секторі були введені зміни стосовно формування стратегій різних політик, інструментів забезпечення їх реалізації. Однак розвиток військових подій є доволі динамічним, а у структурі фінансового сектору зміни не контролюються належним чином, що призводить до постійного пошуку найкращого балансу між підтриманням стабільності системи, внутрішніми операціями й потребами армії та населення.

За своєю економічною природою стабільність фінансової системи України є достатньо широкою категорією, оскільки окрім визначення її природи як «динамічна спроможність протистояння негативним чинникам» або як «об'єктивне віддзеркалення статус-кво у ній з урахуванням стану збалансованості всіх її структурних елементів» можна досліджувати з точки зору системного підходу. До того ж вона містить багато індикаторів, кожен з яких зі свого боку відтворює окрему позицію ефективності протидії фінансовому сектору негативним наслідкам; такі наслідки можуть призвести до зміни тактики реалізації та самої стратегії податкової, грошово-кредитної, бюджетної та боргової політики, водночас джерело порушень може бути як внутрішнім, так і зовнішнім [1, с. 35-46].

З огляду на це визначення, можна підкреслити те, що це є доволі стратегічно важливим критерієм дієздатності фінансового сектору, що демонструє не лише статичний стан системи, але і її поточну роботу у динаміці чи перспективі функціонування в умовах появи неочікуваних змін в рамках стратегічного планування.

Управління фінансовою стабільністю України ґрунтується на взаємоузгодженому застосуванні механізмів забезпечення роботи певних секторів: бюджетного, монетарного, податкового, а також на напряму політики (валютної, курсової, боргової). Наведемо сучасні механізми управління фінансовим сектором України та необхідні інструменти задля підтримки стійкості до ризиків (табл. 1).

Через вторгнення країни-агресора виникли проблеми щодо стратегії розвитку фінансового сектору України, прийняту у 2020 році, бо не було враховано виникнення нестабільності, яка відбулася через війну, однак попри усі зміни ключова роль, яку документ закладає в основу роботи фінансового сектору, залишається актуальною.

Таким чином, стратегія визначає фінансову систему як «рушійну силу сталого та інклюзивного розвитку української економіки» та сприяє підвищенню

добробуту громадян шляхом забезпечення ефективного накопичення, обігу та розподілу фінансових ресурсів в економіці.

Таблиця 1 – Механізм управління та підтримки фінансового сектору України

Поділ системи	Механізм, необхідний для підтримки фінансової стійкості
Податкова сфера	1) зазначені чинним законодавством збори та податки, що є обов'язковими для усіх суб'єктів економічної системи України; 2) фінансові санкції; 3) система адміністрування податків та зборів.
Поділ системи	Механізм, необхідний для підтримки фінансової стійкості
Грошово-кредитна сфера	1) тендери з підтримання ліквідності; 2) коридор процентних ставок за інструментами постійного доступу, тобто за кредитами овернайт або придбання депозитних сертифікатів овернайт, отримання яких від НБУ є можливим для банків; 3) облікова ставка – вагомий інструмент підтримки ефективності монетарної політики стабільності функціонування грошово-кредитної сфери; 4) інші додаткові інструменти: обов'язкові резерви, операції РЕПО, купівля та продаж державних цінних паперів, операції своп.
Боргова політика	1) кредити від міжнародних фінансових організацій; 2) облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), військові облігації; 3) двосторонні кредити та гранти.
Бюджетна політика	1) доходні (митні збори, орендна плата); 2) видаткові (поточні і капітальні видатки, державні закупівлі, трансферти); 3) боргові (державний кредит, державні гарантії).

Джерело: складено авторами на основі [2]

Саме тому у фінансовому секторі зростає структурно-функціональне значення інструментів, підхід до підтримки та управління стабільністю системи залишається незмінним, зміни відбуваються лише в практиці здійснення регулювання та реалізації управлінських рішень.

До того ж, НБУ були прийняті новітні Основні принципи грошово-кредитної політики на період воєнного стану, які узагальнюють роль регулятора в стабілізації фінансового сектору та вибір відповідних у цьому контексті інструментів стратегічного процесу.

Поштовхом для цього є зниження дієвості ринкових інструментів, важкість реалізації прогнозування економічних процесів на довгостроковий період причиною чого є війна в країні [4, с. 25-36].

Розглянемо зміни у використанні монетарних, податкових інструментів та інструменти бюджетної, боргової політик щодо підтримки фінансової стабільності країни під час війни (табл. 2).

Оскільки курсова політика адаптується до глобальної нестабільності, валютний ринок посилив конкуренцію, підвищив ліквідність легального сегмента, зменшив обсяг торгівлі нелегальних операцій та знизив амплітуди

курсів коливаний. У сфері податкового інструменту поетапно згортається велика кількість заходів дерегуляційного характеру. Інструменти бюджетної політики більшою мірою узгоджені з податковою політикою, тому дали позитивний економічний ефект. Основним регуляторним потенціалом було забезпечення фінансовими ресурсами основних потреб країни.

Таблиця 2 – Зміни у використанні інструментів підтримки фінансової стабільності України

Монетарні інструменти	Податкові інструменти	Інструменти бюджетно-боргової політики
скасування обмеження на встановлення курсу; тимчасове зменшення щомісячного ліміту на зняття за кордоном готівки з гривневих рахунків; викуп НБУ військових облігацій; тимчасова заборона здійснення розрахунків за кордоном з метою купівлі цінних паперів, акцій тощо; зміна облікової ставки НБУ із 10% до 25%.	відновлення роботи системи електронного адміністрування ПДВ; скасування широких митних пільг; оновлення механізму акцизного податку; спрощення механізму реалізації митного контролю та оформлення товарів; запровадження спеціального механізму справляння рентної плати за користування надрами.	Зміна джерел фінансування дефіциту державного бюджету; активізація пошуків ресурсів серед зовнішніх джерел; використання фінансів від військових облігацій та ресурсів НБУ із додатковим залученням кредитів від міжнародних фінансових організацій.

Джерело: створено авторами на основі [3]

Таким чином, фінансова стійкість є складним, багатокomпонентним показником, який, як і більшість показників в умовах війни, зазнає трансформації.

Процес підтримки фінансового сектору залишився незмінним, він відтворює окремі аспекти ефективності протистояння негативному впливу, відповідно реагує на зовнішні і внутрішні руйнівні фактори, використовуючи оптимальну стратегію реалізації грошово-кредитної політики. Дослідження цієї тематики в подальшому лише актуалізується, оскільки в умовах війни потрібно проводити моніторинг стійкості системи та розробляти стратегію повоєнного відновлення фінансового сектору.

Список використаних джерел

1. Мушеник І.М. Інформаційні аспекти формування сучасних механізмів управління розвитком соціально-економічних систем. Наука ХХІ ст.: виклики та перспективи. Том 1. Суспільні науки: колективна монографія в 2-х томах / за заг. ред. В.В. Іванишина. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. С. 35-46.
2. Інструменти монетарної політики / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools>.
3. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.05 -31.05.2022 р.) / Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentariekspertiv>.
4. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Київ: Національний банк України, 2021. 104 с.

ЗАСТАВА В КРЕДИТНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ВІЙНИ

к.е.н., доцент, головний фахівець Шелудько С.А.
ПАТ Акціонерний банк «Південний»

Найбільш розповсюдженим способом забезпечення виконання кредитних зобов'язань є надання застави у вигляді майна або майнових прав. Оскільки вартість предмету застави завжди дорівнює або перевищує суму основного боргу та процентів за весь період користування ним, під обтяженням з боку банківських установ постійно перебуває вагомий пул реальних і фінансових активів, здебільшого – високоліквідних.

Цінові коливання на ринках відповідного майна відображаються на справедливій вартості предметів дійсної чи потенційної застави, що, своєю чергою, розширює чи звужує можливості позичальників до отримання позичок, а отже – впливає на кон'юнктуру кредитного ринку та інфляційну динаміку. Таким чином, обсяги, структура та співвідношення вартості застави до наданих позичок є важливими чинниками монетарної політики сучасного центрального банку.

Сукупність майна, що є предметом застави за наданими позичками, в банківській практиці отримало назву заставного портфелю. Складові цього портфелю можна розподілити на 3 категорії: нерухомість (житлова, комерційна, земельні ділянки), рухоме майно (зокрема, транспортні засоби, устаткування, товари) та майнові права (цілісні майнові комплекси, депозити та банківські метали, цінні папери, незавершене будівництво тощо). Кожному виду майна властиві особливості юридичного оформлення та оцінки вартості, відтак банківські установи самостійно визначають додаткові критерії прийнятності предметів застави – не лише в рамках переваги одного типу майна над іншим, а й з огляду на площу, клас, рік випуску, виробника, галузь тощо, – у своїй кредитній (а за наявності окремого документа – у заставній) політиці.

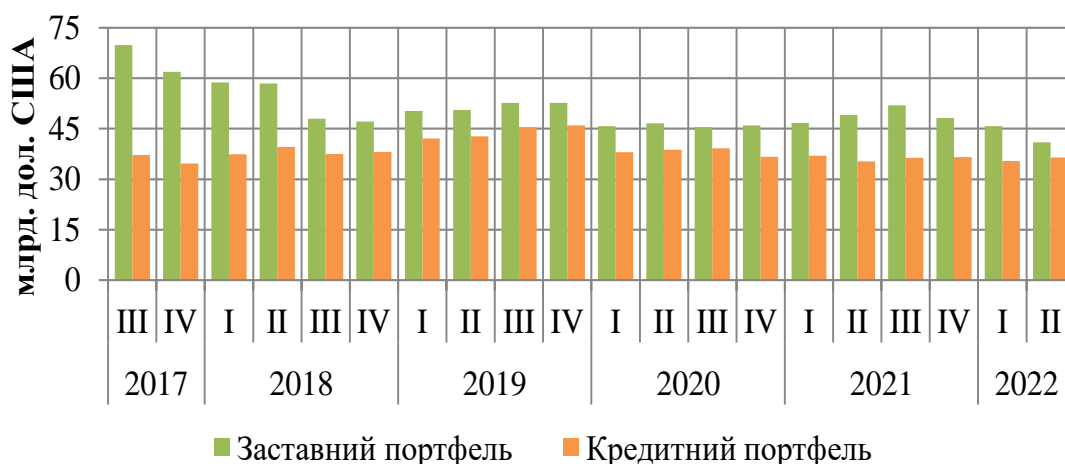

Рисунок 1 – Динаміка заставного та кредитного портфелів банків України в III кв. 2017 - II кв. 2022 рр.

Розраховано та побудовано автором на підставі [1]

Обсяги портфелів наведені на рис. 1 у доларовому еквіваленті за офіційним курсом на кінець періоду для нівелювання коливань валютного ринку, особливо суттєвих у 2022 р. Представлена динаміка сукупного заставного портфелю свідчить про хвилеподібне скорочення його обсягів – за аналізований період вартість заставленого за кредитними операціями майна зменшилася на 40 %.

Можна виокремити 3 етапи цього скорочення: в III кв. 2017 р. – IV кв. 2018 р. заставний портфель втратив близько третини вартості; в IV кв. 2019 р. – III кв. 2020 р. – майже 14 %; у III кв. 2021 р. – II кв. 2022 р. – дещо більше 20 %. Ця динаміка спостерігалася на фоні практично незмінного кредитного портфелю, що дозволяє зробити висновок про погіршення забезпеченості банківських позичок.

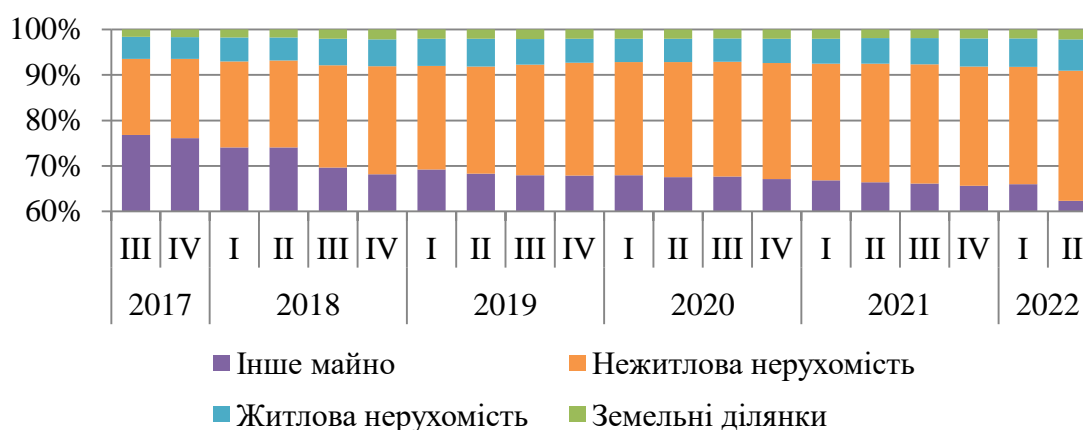

Рисунок 2 – Структура заставного портфелю банків України в III кв. 2017 - II кв. 2022 рр.

Розраховано та побудовано автором на підставі [1]

Представлена на рис. 2 структура сукупного заставного портфелю ілюструє вищезазначені інформаційні обмеження щодо результатів заставних операцій банків: частка заставленого майна із зазначенням алокації складає лише 25-35 %. Ураховуючи різноманіття предметів банківської застави, можна стверджувати, що лівова частка портфелю сформована з рухомого майна та майнових прав. Серед іпотеки найбільшу питому вагу має комерційна нерухомість, причому цей показник перманентно зростає: з 17 % у III кв. 2017 р. до майже 30 % у II кв. 2022 р. Дещо збільшилася за цей же період і частка житлової нерухомості – з 5 % до 7 %. Категорія земельних ділянок займає близько 2 %, і цей показник майже не змінювався в часі.

Така структура заставного портфелю посилює ризик знецінення застави, оскільки саме ринок нерухомості вважається найбільш стабільним відносно інших ринків майна, що може бути предметом застави (від легкових автомобілів до цінних паперів). Цей висновок можна підтвердити суттєвим скороченням питомої ваги категорії «Інше майно» в II кв. 2022 р. (внаслідок воєнних подій), коли більшість товарних ринків увійшли в зону цінової турбулентності та невизначеності.

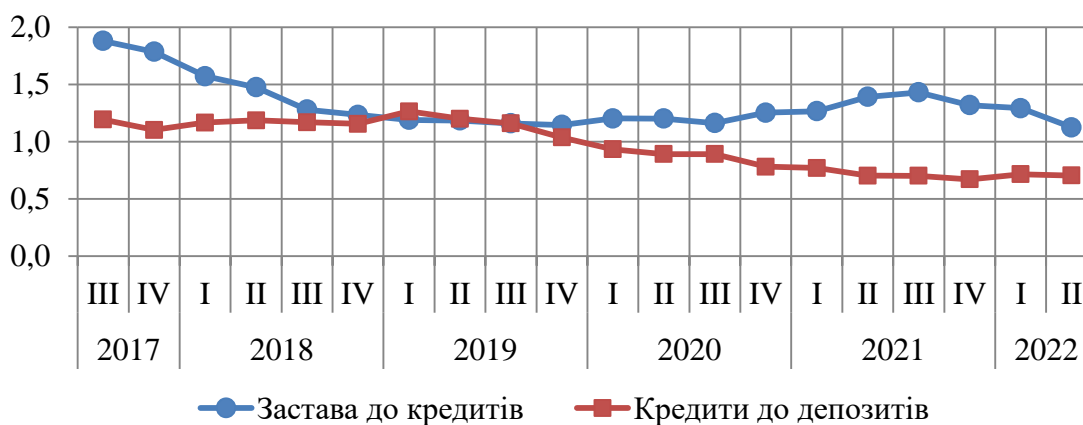

Рисунок 3 – Співвідношення заставного до кредитного та кредитного до депозитного портфелів банків України в III кв. 2017 - II кв. 2022 рр.

Розраховано та побудовано автором на підставі [1]

Наведені на рис. 3 коефіцієнти є відносними показниками характеру кредитної та заставної політики українських банків. Нормативно встановлено, що сума позички не може перевищувати вартість забезпечення за нею, відтак граничним рівнем співвідношення заставного та кредитного портфелів є 1,0. Правомірно стверджувати, що знаходження цього показника в інтервалі 1,0-1,25 свідчить про доволі ризиковану заставну політику, коли банки воліють надавати позички в обсязі понад 80 % наданої застави: це мало місце з IV кв. 2018 р. до кінця 2020 р.

Значення аналізованого індикатора в межах 1,25-2,0 вказує на помірковану кредитну активність, коли позичальники можуть розраховувати на еквівалент 50-80 % вартості заставленого майна.

Перевищення обсягів заставного портфелю над кредитним удвічі та більше свідчить про критично низькі темпи кредитування, тобто – про незадовільне виконання банківською системою своєї ключової ролі в підтримці розширеного відтворення економіки. В аналізованому періоді співвідношення заставного та кредитного портфелів поступово знижувалося, що є підтвердженням послаблення консерватизму в кредитуванні.

Співвідношення кредитного портфелю до депозитного (відоме також як коефіцієнт LTD) визначає характер кредитної політики з точки зору загальної ліквідності: проміжок 0,8-1,2 можна вважати оптимальним, тоді як вищі значення цього індикатора сигналізують про необережну кредитну активність та потенційну втрату платоспроможності, а надмірне зниження – про ймовірну втрату доходності та проблеми з виплатою відсоткової винагороди вкладникам.

Відповідно до цього, кредитну політику банків України можна назвати оптимальною до III кв. 2020 р. – в подальшому відмічається наявність надмірної ліквідності, що є наслідком як зростання депозитів (через вузький спектр альтернативного захисту приватних заощаджень від інфляції), так і відсутністю якісних позичальників в умовах екзистенційних шоків – пандемії та війни.

Список використаних джерел

1. Національний банк України: Наглядова статистика. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.

КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

к.е.н, доцент Юрко Т.С.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Стратегічною метою формування політики України у сфері підприємництва є забезпечення розвитку малого підприємництва з метою створення позитивного іміджу України, забезпечення ефективної ринкової економіки. Вагомий внесок у дослідження теоретичних засад формування політики фінансової підтримки малого підприємництва зробили вітчизняні вчені: Варналій З.С., Говорушко Т.А., Гонська Г.М., Кічук О.С., Колісник М.Р., Миронов Ю.Б., Реверчук С.К., Фединець Н.І., Хурса М.М., Юрко Т.С. та ін. Серед зарубіжних дослідників, роботи яких присвячені питанням розвитку малого підприємництва, можна виділити Кен О'Ніл, Р. Хіларі, Сімсон Брідж, Стен Кромі.

Однак, в 2022 році економіка України зазнала наслідків військової агресії російської федерації. Введення в Україні військового стану призвело до змін в бюджетній політиці держави, банківському секторі економіки, а також конкурентного середовища. Як наслідок, кількість суб'єктів малого підприємництва за 6 місяців 2022 року скоротилась на 31%, а чистий прибуток в секторі малого підприємництва загалом скоротився на 46%. За таких умов стає необхідним дослідження особливостей кредитування малого підприємництва в умовах військового стану.

Основним питанням щодо кредитування малого підприємництва є ідентифікація об'єкту. До набуття чинності Господарського Кодексу діяла норма ст. 2 Закону України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 року: «малі підприємства – це організаційно-економічний вид підприємств, що класифікуються за показниками чисельності зайнятих робітників з розподілом за діяльністю».

Останні зміни кількісних критеріїв ідентифікації малих підприємств подані в Законі України №523-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності», в якому основними критеріями ідентифікації розміру підприємства є кількісні (чисельність працюючих та обсяг річного доходу) (табл. 1). В 48 банках України запроваджені та активно діють програми пільгового кредитування малого та середнього підприємництва. Зокрема, більше ніж 21000 суб'єктів малого підприємництва отримали пільгові кредити в IdeaBank. Основними умовами цільового кредитування є відсутність застави, сума до 108 тис. грн. Інші фінансові установи також кредитують суб'єкти малого підприємництва (табл. 2).

При наявності значної кількості програм пільгового кредитування суб'єктів малого підприємства кредитна активність банківських установ скоротилася. За таких умов держава запровадила Державну програму кредитування суб'єктів малого підприємництва під 0% на час військового стану «Доступні кредити 5-7-9 %». Суть програми – малий бізнес отримує кредити у банках-партнерах зі звичайною процентною ставкою, а держава компенсує частину відсотків. Також передбачається можливість отримання державних гарантій за кредитами.

Таблиця 1 – Кількісні критерії ідентифікації малих підприємств в Україні

Вид підприємств	Критерії ідентифікації
Малі підприємства	«фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період не перевищує 50 осіб та обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну десяти мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного Банку України; юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період не перевищує 50 осіб та обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну десяти мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ»
Мікропідприємства	«фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного Банку України; юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ»

Таблиця 2 – Умови пільгового кредитування суб'єктів малого підприємництва

Назва фінансової установи	Застава	Час прийняття рішення	Сума	Термін
IdeaBank	-	1 день	180 тис. грн.	До 1 року
Приватбанк	- +	1-10 робочих днів	100 тис. грн.-50 млн. грн.	До 5 років
Ощадбанк	+	До 7 робочих днів	необмежено	До 2 років
маoneyveo	-	1 день	До 30 тис. грн.	До 2 років
ПУМБ	+	1 день	До 300 тис. грн.	До 5 років
А-Банк	+	1 день	До 500 тис. грн.	До 5 років

Кошти можна використовувати лише на придбання основних засобів, їх модернізацію, на купівлю, будівництво і ремонт виробничих приміщень, на придбання земельних ділянок без права передачі в оренду, а також прав інтелектуальної власності. Отримати позику за програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» можна в банках: ПриватБанк, Укргазбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Альянс, Банк Львів, ПУМБ, Райффайзен Банк, Таскомбанк, Восток, Кредобанк, Креді Агріколь, Альфа Банк, Глобус, Кредитвест, Мегабанк, ОТП Банк, Полікомбанк, АП Банк, Прокредит, Український капітал, Акордбанк, Конкорд, МТБ, Піреус банк МКБ, Асвіо банк, КІБ, Південний, Радабанк, Банк Кредит Дніпро, Метабанк, МІБ, Правекс Банк, Укрсіббанк, Скай банк, Альтбанк, Полтава-Банк, Кристалбанк, РВС Банк, Мотор-Банк.

Основними умовами кредитування є:

- строк кредиту – до 3 років;

- сума кредиту: до 2 млн. грн. – для юридичних осіб, до 1 млн. грн. – для підприємців;
- ставка: 0% - під час воєнного стану й протягом 1 місяця після його завершення, 5% - після зазначеного періоду.

За оцінками науковців названа програма має як переваги так і недоліки (табл. 3).

Таблиця 3 – Переваги та недоліки програми «Доступні кредити 5-7-9 %»

Переваги	Недоліки
низька процентна ставка (0.00 %, 3.00 %, 5.00 %, 7.00 % або 9.00 % річних відповідно до умов програми)	обов'язкова участь власними коштами
значний строк кредитування (до 5 років)	необхідність застави
можливість отримати кредит новоствореним ФОПам і юридичним особам	додаткові витрати (комісія за видачу кредиту, оцінка предмету застави, страхування предмету застави та ін.)
прості умови програми, зрозумілі вимоги до позичальника, можливість оформити заявку онлайн	

Вимогами до позичальників, що виставляються програмою, є:

- державна реєстрація бізнесу (юридична особа або ФОП);
- власник (контролер) – фізична особа – резидент України;
- річний дохід від будь-якої діяльності до еквіваленту 50 млн євро (з урахуванням пов'язаних підприємств);
- розмір державної підтримки, отриманої за три роки – не більше еквівалента 200 тис. євро (з урахуванням пов'язаних підприємств), максимальна сума не більше 400 тис. євро з початку встановлення карантину і до кінця строку кредитного договору;
- наявність прибутку хоча б за один із двох останніх звітних років;
- реалістичний та обґрунтований бізнес-план для новостворених підприємств.

За умов військового стану важливим завданням для держави є підтримка малого та середнього підприємництва, в тому числі цільове кредитування названих суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України / від 16 січня 2003 року, № 436-IV. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2011. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Чернявська О.В., Юрко Т.С. Особливості ідентифікації малих підприємств: світовий досвід та вітчизняна практика. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія Економічні науки*. Полтава : ПУЕТ. 2012. № 3(48). С. 155-161.

ВИДАТКИ НА ОБОРОНУ ТА ЕКОНОМІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДИЛЕМА ЧИ КОНСЕНСУС?

Ящук С.А.,

к.е.н., доцент Антоненко В.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

В сучасній українській реальності, в якій опинилася наша країна, для всіх без винятку сфер нашого життя відбувається перевірка на стресостійкість та спроможність до самозбереження у кризових умовах. Це стосується кожної особи, яка ідентифікує себе як будь-який суб'єкт, що має відношення до України: всі юридичні особи, незалежно від їх територіального місцезнаходження, галузевого напрямку чи обсягів діяльності, форми власності чи організаційно-правового статусу, або всі фізичні особи будь-якого віку, статі, професії тощо, – так чи інакше потерпають від розпочатої російською федерацією безглуздої за метою і надто жахливої за наслідками сучасної війни.

Особливо ця війна чинить надто негативний вплив на економіку країн, що задіяні у веденні воєнних дій. Абсолютна безглуздість російського керівництва призводить як до виснаження російського бюджету за рахунок постійного збільшення фінансування війни, з одного боку, так і до посилення накопичувального санкційного тиску на всі ланки і сфери російської економіки, з іншого. Дивно, що ці економічні негаразди замовчуються чи навіть подаються у якості можливостей для реформування власної економіки як російськими високопосадовцями, так і російськими науковцями.

Українська держава переймається вирішенням головної для нас на сьогодні проблеми – комплексного забезпечення нашої перемоги у цій війні. Фінансова складова цього забезпечення має першочергове значення, зважаючи на об'єктивні і суб'єктивні чинники його формування, у першу чергу – проблеми зменшення наповнюваності державного бюджету (з причини релокації або припинення діяльності багатьох українських підприємств) та зростання видатків, пов'язаних із веденням війни (на оборону і внутрішній правопорядок та на соціальний захист постраждалих від війни).

За будь-яких умов видатки держави – це важлива частина функціонування бюджету на будь-якому рівні. Їх планування та виконання безпосередньо впливають на стан та розвиток усіх ланок держави.

Кожна зі статей видатків державного бюджету відіграє важливу роль у функціонуванні діяльності країни. Різновид видатків дуже розгалужений, а їх співвідношення за кожним видом діяльності формує їх структуру, яку за необхідністю і наявними потребами щодо розвитку окремих сфер діяльності змінює керівництво держави. Отож, пріоритетом наразі є тільки перемога у війні та майбутній відновлювальний розвиток нашої країни. За сучасних умов надто актуальними є фінансування напрямків державної діяльності, пов'язаної із проблемами воєнного стану та перспективами поствоєнного функціонування країни. Найбільший інтерес викликають такі статті бюджету «Оборона», «Громадський порядок, безпека та судова влада» та «Економічна діяльність» (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка державних видатків окремих статей за перші півріччя 2019-2022 рр., млрд. грн.

Стаття	Півріччя	Роки			
		2019	2020	2021	2022
Усього видатків	1	508,56	536,91	633,63	1 035,50
	2	564,33	751,10	856,63	*
Оборона	1	44,60	47,32	54,38	333,02
	2	62,02	73,05	73,15	*
Громадський порядок, безпека та судова влада	1	60,21	66,40	70,78	159,51
	2	79,94	91,27	103,63	*
Економічна діяльність	1	22,06	34,49	46,96	26,16
	2	50,30	134,40	134,03	*
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	1	1,61	1,67	1,73	1,53
	2	2,07	2,20	2,51	*
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1	4,83	4,83	4,57	3,49
	2	9,14	9,64	11,79	*
Паливно-енергетичний комплекс	1	2,22	2,86	2,75	2,25
	2	2,05	3,12	3,28	*
Інша промисловість та будівництво	1	0,40	0,31	0,32	1,25
	2	2,42	2,48	2,90	*
Транспорт	1	11,28	21,98	33,84	14,02
	2	25,49	72,47	103,01	*
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	1	0,13	0,13	0,14	0,04
	2	0,16	0,18	0,19	*
Інші галузі економіки	1	0,53	1,04	1,37	0,69
	2	7,32	4,95	5,23	*
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	1	0,58	0,55	0,67	0,65
	2	0,82	0,92	1,20	*
Інша економічна діяльність	1	0,49	1,11	1,59	2,25
	2	0,84	38,43	3,91	*
Питома вага статті «Оборона», %	1	8,77	8,81	8,58	32,16
	2	10,99	9,73	8,54	*
Питома вага статті «Громадський порядок, безпека та судова влада», %	1	11,84	12,37	11,17	15,40
	2	14,17	12,15	12,10	*
Питома вага статті «Економічна діяльність», %	1	4,34	6,42	7,41	2,53
	2	8,91	17,89	15,65	*

* - на момент складання таблиці дані відсутні
Джерело: сформовано Яцуком С.А. за даними [1]

Аналізуючи дані табл. 1, можна виділити значні зміни в структурі державних видатків у 2022 році. Так, за перше півріччя 2022 р. частка видатків на оборону становила 32,16% (333,02 млрд. грн), що на 23,58 відсоткових пункти (далі в. п.) та 278,65 млрд. грн більше за попередній період. Дійсно, фінанси працюють на перемогу!

Частка статті «Громадський порядок, безпека та судова влада» збільшилась лише на 4,23 в. п., або на 88,73 млрд. грн. Якщо попередні дві статті під час воєнного стану зросли, то фінансування економічної діяльності зменшилось до

26,16 млрд. грн (на 20,8 млрд. грн в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року), а її частка знизилася у структурі видатків на 4,23 в. п. і становить лише 2,23 % від загального обсягу видатків. Виходить, що за грошовим виразом видатки на економічну діяльність впали до рівня першого півріччя 2019 року.

Найбільший вплив на скорочення видатків на економіку мав розділ «Транспорт», фінансування якого скоротилося більш ніж у два рази (з 33,84 до 14,02 млрд. грн.), не дивно, адже під час бойових дій страждають автомобільні дороги, залізничні колії, трубопроводи, транспортувальні засоби та інше, що не може бути відтворене в повному обсязі у воєнний період. Завважимо, що зменшення видатків на економіку до рівня 2019 року, тим більше з урахуванням індексу інфляції у 2022 році, може призвести до занепаду інфраструктури і погіршення загального економічного становища держави. Тому така ситуація потребує відповідної компенсації у майбутньому за рахунок зростання фінансових джерел саме на економічний розвиток.

Порівняння 2019-2021 рр. за півріччями свідчить, що з середини до кінця річних періодів спостерігалось підвищення державних видатків за усіма досліджуваними статтями. Виходячи з цього, можна очікувати прогнозоване підвищення видатків у другому півріччі 2022 року, не менш ніж на 20%; але слід припустити, що буде також змінена структура видатків на користь оборонним потребам, бо саме від цього напряму залежить майбутнє нашої перемоги у сучасній війні з РФ.

Додамо, що з великою ймовірністю видатки на економічну діяльність на друге півріччя не зможуть значно зрости, бо все ж-таки наразі перевага і пріоритети щодо розподілу державних коштів належать оборонним потребам. Особливої уваги з точки зору задоволення фінансових потреб під час війни вимагають видатки на оборону і громадський порядок, а також на безпеку та судову владу.

При цьому варто звернути увагу на те, що превентивно треба дбати і про поствоєнний період та про фінансові потреби держави щодо економічного відновлення, тому заздалегідь варто збільшувати це фінансування задля того, щоб не досягти тотального економічного краху. Тим паче, враховуючи те, що невідомо коли закінчиться ця війна та які остаточні наслідки зазнає як економічний сектор держави так і інші важливі сфери для її функціонування. Отже для успішного відновлення країни у поствоєнний період по-перше необхідно ще під час війни проводити хоча б мінімально необхідні для функціонування державних сфер видатки, поки найбільша частина бюджету спрямована на користь оборони. Надалі, по завершенню війни, провести перерозподіл видатків та наповнити економіку грошима для її відновлення та подальшого розвитку.

Через мінливість та непередбачуваність у цей складний період щомісячні, навіть щотижневі, видатки можуть сягати різних рівнів. Тому для детального спостереження за видатками доцільно брати якомога менші часові проміжки. Отже, проведемо спостереження за видатками досліджуваних статей державних видатків у місячному розрізі впродовж 2021-2022 років.

Наочне представлення змін досліджуваних видатків подано на рис. 1.

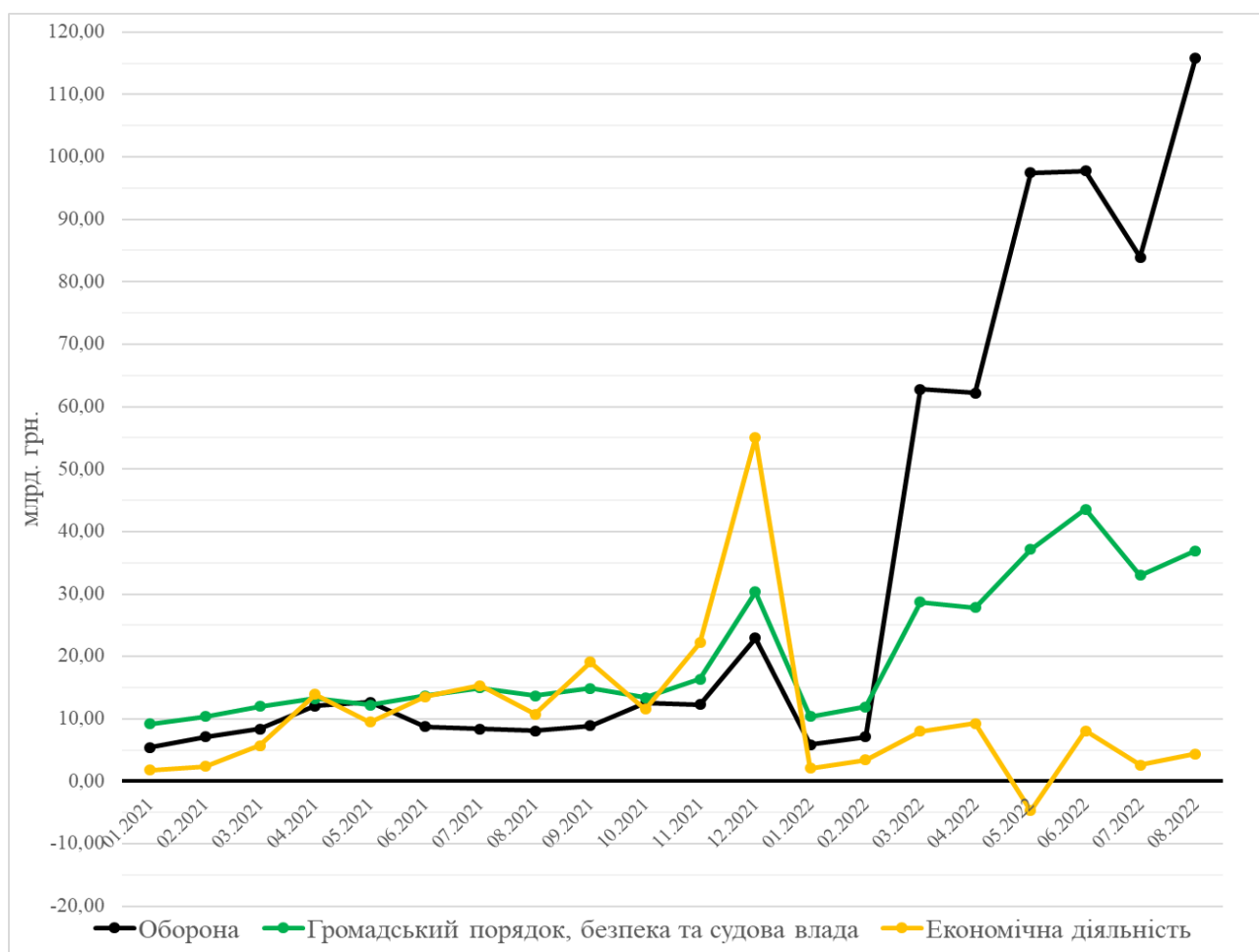

Рисунок 1 – Динаміка видатків держбюджету на оборону, громадський порядок, безпеку та судову владу і економіку
Джерело: сформовано Яцуком С.А. за даними [1]

Перше, що можна відмітити це деяка стабільність видатків протягом 2021 року, лише на переході 2021-2022 років почали відбуватись коливання. В січні-лютому 2022 р. відбулось різке зменшення всіх видатків в порівнянні з груднем 2019 р. та утворення «ями», а вже з кінця лютого та в березні відбувся різкий розворот фінансових трендів оборони і громадського порядку, безпеки та судової влади, що свідчить про стійкість фінансової системи та про вдале фінансове керівництво у цей період. І вже за результатами березня фінансове забезпечення оборонного сектору перевищило всі максимуми попередніх років і продовжувало зростати постійно оновлюючи свої максимуми перетнувши в серпні відмітку в 110 млрд. грн.

Видатки на економіку у зв'язку з воєнним станом стали «другорядними», тобто тимчасово не настільки актуальними; на графіку можна спостерігати лінію видатків на економічну діяльність знизу, а в травні навіть було зафіксоване від'ємне значення і висока вірогідність того, що до завершення війни видатки на економічну діяльність будуть і надалі залишатись на низькому рівні.

Список використаних джерел

1. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ящук С.А.,
д.е.н., професор Коваленко Ю.О.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Валовий внутрішній продукт є одним з найважливіших чинників розвитку економіки будь-якої держави. На жаль, в сучасних умовах ВВП не може бути повною мірою сформовано через вторгнення російських військ на територію України та окупації частини її територій. Продукція, яка створюється в регіонах, не може бути експортована чи реалізована у повній мірі, що значно зменшує обсяги ВВП. Війна призвела до порушення ланцюгів постачання, скорочення пропозиції окремих товарів, збільшення витрат бізнесу, фізичного руйнування виробничих потужностей та інфраструктури.

На жаль, у воєнний період дуже складно відновити втрати реального сектору економіки, а в деяких випадках навіть неможливо. Тому на учасників реального сектору, які можуть функціонувати, покладена велика відповідальність за створення ВВП. Проте збитки від повномасштабної війни треба буде відшкодувати, і тому варто заздалегідь дбати про майбутнє економіки та поступово відновлювати постраждалі і підтримувати працездатні підприємства задля скорочення темпів падіння ВВП.

Кожен місяць продовження повномасштабної військової агресії Росії призводить до значних людських та економічних втрат. Успіх у протидії військовій агресії Росії безпосередньо визначає перспективи економіки України, обсяги втрат потенціалу розвитку, а також інфляційні та курсові очікування. За даними Національного банку України повномасштабне вторгнення росії в Україну та запровадження воєнного стану суттєво обмежили можливості збору даних і погіршили доступ до офіційної статистики. Утім, оцінка поточного стану економіки є вагомою складовою побудови прогнозів і важливим підґрунтям прийняття рішень з економічної та монетарної політики^о [1].

Більшість фахівців вважає, що бойові дії на сході та півдні, руйнування інфраструктури в регіонах, блокада морських портів і низький попит у більшості секторів стримуватимуть відновлення економіки.

Значне падіння ВВП буде спостерігатися в сільському господарстві через тимчасову окупацію та мінування земель, втрату техніки та елеваторів, а також подекуди несвоєчасне і недостатнє оброблення земель добривами і засобами захисту рослин. У результаті цього року економіка України може скоротитися на третину [1].

Так як ВВП є основою системи національних рахунків, його зменшення безпосередньо впливає на економічну активність країни, збільшення індексу цін, зменшення експорту та інші процеси, що в глобальному вимірі призведуть до дефіциту деяких товарів, скорочення ринку посередницьких послуг та зменшення загального рівня життя населення.

Розглянемо зміну валового внутрішнього продукту в динаміці змін за кварталами 2018-2022 рр. (рис. 1).

Рисунок 1 – Динаміка реального ВВП в Україні за 2018-2022 рр.

Джерело: [2]

Отже, за результатами аналізу реальний ВВП у II кварталі 2022 року зменшився порівняно з попереднім кварталом на 19,1% (з урахуванням сезонного фактору), а порівняно з II кварталом 2021 року – на 37,2% [2]. Такого значного падіння ВВП досі не спостерігалось, а, отже, наслідки за цими подіями будуть вкрай важкими.

Міністерство економіки України прогнозує уповільнення падіння темпів ВВП в 2022 році до 33,2%. Це підтверджується тенденціями, що спостерігалися в другому кварталі та серпні поточного року.

Спостерігається покращення очікувань бізнесу щодо перспектив своєї економічної діяльності: індекс очікувань ділової активності (ІОДА) в серпні становив 44,1 проти 43,6 у липні.

Налагодження логістичних ланцюгів імпорту нафтопродуктів та диверсифікація постачальників стабілізували ціни на пальне, що знизило інфляційний тиск на економіку на тлі падіння зовнішніх цін, особливо на енергоносії та продовольство.

В серпні Україна отримала значний обсяг міжнародної допомоги – 4,6 млрд доларів, у тому числі 3 млрд доларів грантових коштів від США через Світовий Банк. Це в найближчій перспективі дозволяє забезпечити макроекономічну стабільність та покриття воєнних витрат й зниження бюджетного дефіциту [3].

Наразі прогнозується подальший темп приросту ВВП у наступні роки. Так, Національний банк України висунув свій альтернативний сценарій, головним припущенням якого є подовжений термін високих безпекових ризиків до IV кварталу 2023 року, однак з їх суттєвим послабленням та повноцінним розблокуванням морських портів із січня 2024 року.

НБУ не прогнозує перебіг воєнних подій, проте мусить робити різні припущення щодо них як визначального фактору впливу на економіку. Тому для підвищення прозорості та кращого розуміння, якими будуть наслідки для

економіки та монетарної політики зокрема, НБУ розробив альтернативний сценарій прогнозу ВВП [1].

Графік сценаріїв НБУ щодо становища ВВП до 2024 року приведений на рис. 2.

Рисунок 2 – Сценарій розвитку ВВП за версією НБУ

Джерело: [1]

Базовий сценарій передбачає, що в 2023 р. так само як і в 2024 р. валовий внутрішній продукт зросте приблизно на 5 %. Проте, як зазначило НБУ економічна активність до кінця 2023 року залишатиметься пригніченою. Реальний ВВП у наступному році залишиться майже на рівні поточного (зростання лише на 2%) завдяки частковій адаптації бізнесу до війни та подальшому активному витрачання наявних резервів на підтримку макрофінансової стабільності [1].

Таким чином падіння валового внутрішнього продукту в 2023 році на третину встановило новий рівень ВВП (в абсолютному значенні), який буде триматись ще як мінімум декілька років.

Адаптація до сучасних суворих умов ведення бізнесу та подальше зниження ризиків в 2023-2024 роках сприятиме поступовому збільшенню ВВП, приблизно на 2-5 %. Разом з цим підвищення безпекової ситуації спровокує надходженню інвестицій в реальний сектор економіки, що дасть можливість відновити збитки, завдані війною та в подальшому нарощувати виробничі потужності.

Загалом сценарій НБУ можна вважати оптимістичним, так як не передбачувалось ще більше падіння ВВП в 2023-2024 рр., але прогнозоване зростання становить 2-5%, що є хоч і малим значенням, але досить прийнятним для країни, яка знаходиться в процесі війни.

Список використаних джерел

1. Інфляційний звіт НБУ, липень 2022 р.
2. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Темпи падіння ВВП сповільнюються - статистика Держстату і Мінекономіки. Кабінет міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

СЕКЦІЯ 3

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

На сучасному етапі економічний стан України суттєво погіршився внаслідок руйнування та втрати після військових дій великої кількості підприємств у всіх галузях виробництва. Процес відбудови та розвитку потребує посиленої уваги до вдосконалення управління на рівні національного господарства, галузей і окремих суб'єктів господарювання для створення та оновлення на високому науково-технічному рівні основних виробничих фондів, впровадження інноваційних технологій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, забезпечення кваліфікованими трудовими ресурсами після значного відтоку професіональних кадрів, активізації інвестиційних процесів через пошук реальних джерел, розвиток фондового та товарного ринків, біржової торгівлі та інших структур.

Вирішення поставлених проблем науковцями та практиками необхідно спрямувати на підвищення ефективності використання всіх видів економічних ресурсів, що сприятиме прискоренню розвитку економіки України.

МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Василенко Я.О.,

викладач кафедри адміністративного права та процесу Борисенко Т.В.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

За умов повномасштабної війни кількість людей, що покинули територію України та виїхали закордон сягає декількох мільйонів [1]. Важливо розуміти, що для деяких з них умови проживання за межами України є вигіднішими, безпечнішими з об'єктивних причин, вони не повернуться за першої можливості до місця попереднього проживання.

Заохочення людей до реєміграції, міждержавні договори, план з реінтеграції українців та відновлення функціонування української спільноти, реконструкція інститутів – ці процеси стануть невід'ємною частиною відбудови України за умов завершення війни.

США. Згідно з заявою Білого Дому, США готові прийняти до себе до 100 тисяч українських біженців. При цьому було ініційовано програму «Єднання заради України», яка уможливує проживання в США без міграційної візи чи визнаного біженства. Ця програма надає можливість легально проживати, працювати, оформлювати соціальне страхування та картку на території США до двох років, а також мати за спонсора свого життя як простих американців, так і некомерційні організації. До 25 квітня 2022 року українці також могли перетинати кордон із США (в основному зі сторони Мексики) без закордонного паспорту.

Канада. Влада надала можливість особам, що проживають на території Канади, спонсорувати переїзд на постійне місце проживання членів їхніх сімей з України.

Окрім програми об'єднання сімей, в українців є також можливість податися на програму екстреної міграції, що називається «Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel».

CUAET уможливує проживання, працевлаштування та навчання на території Канади строком до 3 років, з можливим продовженням у залежності від ситуації в Україні.

Також українцям, що приїхали без документів або строк дії документів яких закінчився/закінчиться раніше виїзду з Канади, надаються одноразові проїзні документи.

Окрім цього, біженці з України мають право отримати 2 тижні безкоштовного проживання в готелі, шість тижнів фінансової допомоги у розмірі 500\$ на тиждень, а деякі вузи надають українським студентам гранти, що покривають витрати на навчання.

Водночас, полегшення процедур, пов'язаних з перебуванням закордоном, та інших складових спричинили ряд ускладнень у контексті реєміграції українців та міграційних процесів загалом:

- проживання закордоном незахищеним верствам населення, наприклад, інвалідам, безробітним матерям із дітьми, літнім людям може бути зручнішим.

Вони отримають більше матеріальної та соціальної допомоги, умови життя більш пристосовані до їхніх потреб [2];

- недостовірність опитувань щодо кількості переміщених закордон українців, що планують повернутися на батьківщину за закінчення або послаблення військових дій, через хвилю патріотизму, що унеможливило адекватне оцінювання масштабів проблеми та розробки плану дій відповідно до потреб;

- чоловіки скоріше поїдуть возз'єднатися з сім'єю, що виїхала та влаштувалася за кордоном, замість того, щоб повернути сім'ю до України;

- кваліфіковані спеціалісти можуть знайти хорошу високооплачувану роботу, з гарними умовами, що відіб'є їхнє бажання повертатися на батьківщину [3];

- спрощені прикордонні перевірки дали змогу багатьом українцям вивезти коштовне майно та гроші з України. Ці кошти навряд чи будуть повернені в Україну;

- незаконний вивіз батьком або матір'ю дитини, без сповіщення та згоди іншого родича. Через кримінальну відповідальність при поверненні до України, ці батьки з дітьми скоріше залишаться за кордоном;

- велика кількість українських жінок та дітей стали жертвами сексуального та трудового рабства;

- перебування за кордоном з великою вірогідністю може завершитися формуванням сім'ї та отриманням іноземного громадянства, замість українського [3];

- після певного терміну навчання, роботи, проживання в країні можна подаватися на отримання громадянства, дозволу на постійне проживання у ній;

Отже, у зв'язку з масштабами вимушеної міграції українських громадян, що є новим досвідом для України, який окрім цього ускладнений рядом викликів, включно з полегшеннями, наданими іноземними державами для допомоги українським громадянам, доцільно подивитися на іноземний досвід вирішення проблеми рееміграції громадян після війни чи іншого конфлікту.

Список використаних джерел

1. Refugees Operational Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#ga=2.247971463.1612703358.1653514650-424299937.1651862003/>.

2. Романюк М., Смутчак З. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2017. Вип. 31. С. 134-141.

3. Самаєва Ю. Як повернути людей в Україну. Інтерв'ю з експертом у сфері міграційної політики Андрієм Гайдуцьким. ZN.UA. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-povernuti-ljudejv-ukrajinu.html/>.

4. Дмитрук Б., Чудаєва І. Еміграційні процеси в Україні: мотивації, тенденції та наслідки для країни. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 4-10.

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОСТВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ

Вовк Є.О.,

к.е.н., доцент Табачкова Н.А.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Ми живемо у дуже непростий час, кожного дня кацапи обстрілюють наші міста та села. За ці майже вісім місяців війни багато людей втратило все: дім, місце роботи, рідних та близьких. Війна вносить свої криваві корективи у плани людей, адже були змушені втікати мільйони людей, серед яких багато працездатних, що могли б забезпечувати економічне зростання в країні, або хоча б стабільність економіки протягом багатьох років.

За цей час ВПО стали 7,1 млн осіб та 4,2 млн. осіб стали біженцями з України [1]. Це майже кожен четвертий. А якщо врахувати ще й те, що близько 700 тис. осіб [2] проходять зараз службу у різних підрозділах ЗСУ, то ми маємо дуже невтішну картину. Адже не кожен ВПО може та хоче влаштуватися на роботу. Причинами цього можуть бути як непридатна для регіону спеціалізація, небажання працювати через різні причини, або ж нестача робочих місць, адже в місцях, де багато ВПО, дуже велика конкуренція на одне робоче місце.

Найбільше вакансій на сайтах пошуку роботи відкрито для спеціалістів сфери продажів (18,6%), в сфері ІТ, інтернету, телекомунікацій (13,5%), для фахівців із сфери транспорту та логістики (9%), робітничого персоналу (8,8%), в будівництві (5,9%), в медицині та фармацевтиці (5,3%). Ці спеціалісти, окрім фахівців сфери будівництва, були найбільше затребувані від початку війни [3].

З 1 березня по 31 серпня 2022 року до служби зайнятості звернулися та отримали статус безробітного 345 тис. людей. Минулого року в аналогічний період ця цифра була на 1% меншою. Неофіційно ж, за різними даними, включно з оцінками Нацбанку та опитуваннями, без роботи залишилося близько третини українців – понад 35% [4].

Тобто війна сильно вплинула на процеси працевлаштування, адже часто трапляється так, що в межах досяжності артилерії є висока ймовірність втратити не лише своє робоче місце, а й дім та навіть життя. У таких місцях вакансій більше, ніж бажаючих працювати. І зовсім зворотня ситуація в безпечніших регіонах, адже там просто таки шалена конкуренція. Також роботодавці часто вдаються до непопулярних заходів, таких як звільнення та скорочення, зменшення заробітної плати, або ж взагалі невиплата її. У той же час багато людей потрапили до тенет трудового рабства або ж торговців людьми.

Тяжка доля тих, хто залишився на окупованих територіях, адже їм потрібно якось вирішувати дилему: покинути будь-яким методом свою домівку та стати безробітним, але вільним. Або ж залишитися і піти на співпрацю. Особливо гостро питання стоїть, коли мова йде про приватного підприємця або фермерів. Адже фермери та підприємці бояться за своє майно, яке можуть розкрати, особливо, якщо це було справою усього життя, і люди вкладали у нього увесь свій час, гроші та енергію. Те ж стосується і власників нерухомості.

Міста, які були або є під окупацією, зараз мають іноді у 10 разів менше населення, ніж до повномасштабного вторгнення. Наприклад, до вторгнення Маріуполь мав трохи менше півмільйона жителів, зараз менше, ніж 50 тис. осіб, хоча точно порахувати немає змоги. «Азовсталь» та ММК ім. Ілліча були містоутворюючими підприємствами, які давали роботу багатьом тисячам людей, але під час оборони Маріуполя «Азовсталь» було вщент зруйновано.

Протягом 2014-2021 років більше ніж мільйон людей стали ВПО або ж переселенцями, це негативно вплинуло на економіку України, адже люди, що були навчені та працювали в умовах промислового Донбасу, не завжди могли так само ефективно працювати в інших областях, наприклад у сільськогосподарських, на кшталт Кіровоградщини. Також багато людей виїхали за кордон, в основному в західному напрямку, наприклад до Польщі та Чехії. До 2014 року ж основним напрямком трудової міграції був східний кордон України. Але ж в більшості своїй люди в основному переселялися на підконтрольну Україні територію Донецької та Луганської областей. Наприклад, станом на 31 липня 2021 року із 1 млн 470 тис. осіб близько 800 тис. осіб оселилося на території Луганської та Донецької областей, що підконтрольній Україні [5]. А це більше половини усіх ВПО.

Але після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року кількість переселенців та ВПО значно зросла, адже стали окупованими значно більші території, що призвело до ще більшої кількості людей, що хотіли б покинути окуповані території. Але ж при цьому збільшився рівень небезпеки та ймовірність того, що кожен день стати останнім, адже навіть попри те, що наші славні воїни збивають багато ворожих БПЛА, ракет та літаків з гелікоптерами, але все ж таки, ми маємо справу з великою «бензоколонкою», що роками, замість того, аби влаштувати добробут свого народу, велику частку вкладає у ВПК. Адже русня роками живе у бруді, але пишається тим, що їхня зброя може знищити весь світ, хоча насправді така ефемерна можливість могла б бути реальністю лише на пікові холодної війни, адже тоді була розроблена вертикаль, де кожна радянська республіка мала свою роль у цій машині смерті під назвою СРСР. Українці стикаються з негативним впливом війни щодня, адже ціни збільшуються, заробітна плата не завжди виплачується, здійснювати експорт продукції проблематично. Змінилася також структура пропозицій роботи та насиченість спеціалістами у розрізі регіонів. Для регіонів, що значніше відчули на собі наслідки війни, характерним є більш інтенсивне зменшення кількості робочих місць. У той же час у західних областях України збільшилася кількість вакансій відносно до загальної кількості пропозицій роботи в країні. Конкуренція на одне робоче місце у Львові, Ужгороді, Чернівцях сьогодні набагато нижча, ніж у центральній та східній частинах України. Тобто, у східних областях є значна нестача робочої сили, адже багато людей були евакуйовані, багато виїхало з країни, хтось служить. Але найбільше не вистачає працівників сфери послуг, особливо, пов'язаних з продуктовим ритейлом.

Адже персонал повинен жити недалеко від місця роботи, а це доволі проблематично, якщо твій дім та робоче місце у зоні досяжності артилерії. Щодо ІТ-спеціалісти – багато хто з них виїхав і не сплачує податків, що також не сприяє

розвитку економічної системи в цілому, а отже і трансформації нашої системи економіки знань. Але з іншого боку, ІТ-спеціалістам в Україні не завжди довіряють західні партнери, адже вони не можуть бути впевненими у своєчасному виконанні поставлених задач та завдань, так як під час війни стабільність є хиткою. Тобто становище ІТ-спеціалістів також погіршилося, як і всіх інших категорій людей. У Києві в середня зарплатня, що пропонувалася, складала 26 000 грн, в Дніпропетровській області – 25 600 грн, Львівській – 24 800 грн, Полтавській – 23 400 грн та в Одеській області – 23 000 грн. [6]. Тобто, як і до цього, Київ та Дніпропетровська область мають найбільшу заробітну плату. Адже Київ – столиця, і відповідно там йде найбільший оборот коштів. А Дніпропетровщина – це область, що має розвинену промисловість, багата на корисні копалини, там розвинене сільське господарство та родючі чорноземи, й до того ж обласний центр є космічною столицею України. А от найнижча заробітна плата на сьогодні є у Хмельницькій області (в середньому 14500 грн), Чернівецькій області (14000 грн), Івано-Франківській області (13600 грн), Тернопільській області (13500 грн) [6]. Але якщо врахувати, що ці області не мали високих показників по розмірам заробітної плати і до повномасштабного вторгнення, то можна припустити, що наплив ВПО ще більше поглибив проблему праці та її оплати, і вивів її на новий виток. Адже багато жителів цих областей з метою трудової міграції виїждять до Польщі, Румунії та інших європейських країн. Також причиною існуючих проблем є несприятливі умови, що склалися, адже туристична сфера під час війни також потерпає від катастрофічного зменшення відвідувачів, що негативно впливає на економіку регіону. Ситуація схожа з країнами Карибського басейну під час корона-кризи, коли ВВП там упав через велику частку туристичної галузі у структурі ВВП.

Трудові ресурси – найважливіший вид економічних ресурсів, поряд з матеріальними та фінансовими ресурсами, адже тут в центрі уваги є люди, з їх потребами та можливостями. Якщо говорити про специфічність цього виду економічних ресурсів, то вона полягає в тому, що населення, задіяне в процесі праці, з одного боку, продукує матеріальні і нематеріальні блага, з іншого – їх споживає. За будь яких обставин слід пам'ятати, що головною серед цілей функціонування економічної системи є підвищення життєвого рівня населення.

На жаль, війна внесла свої корективи в наше буденне життя, зруйнувала багато чого: долі, міста, аеропорти, підприємства... Але ж ми маємо велику надію на те, що дуже скоро ми переможемо ворога і почнемо відбудовувати країну. Ми зробимо її ще красивішою та могутнішою, ніж вона була до війни.

Слід зазначити, що особливу увагу в процесах відновлення економіки країни слід приділити промисловості, адже саме вона є дуже важливою у розрізі економічної стабільності та економічного зростання. О.І. Амоша та Л.В. Дейнеко підкреслюють, що саме завдяки ефективній промисловій політиці можна досягти структурних зрушень в економіці, її якісної перебудови на користь високотехнологічних секторів, що загалом сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки [7].

В цих особливих, складних умовах необхідним є створення могутнього військово-промислового комплексу, який дасть змогу країні завжди захистити

себе від озброєного ворога, адже наш «добрий» сусід нікуди не дінеться. Формування та розвиток високотехнологічного ВПК також вирішить проблему з працевлаштуванням значної кількості працездатного українського населення.

Наша країна має вагомий людський потенціал, Л.І. Цимбал надає доволі високу оцінку розвитку інтелектуального потенціалу України та зазначає, що «розширення можливостей використання інтелекту як основи якісного зростання економіки стає однією з ключових передумов успішності економіки» [8, с. 34].

Але загалом ми маємо ще багато проблем, які нам треба вирішити, основні з них та наслідки їх вирішення визначають Табачкова Н.А та Лисенко С.М: «Розвиток та стимулювання власного виробництва, державна підтримка і захист вітчизняного виробника, перехід до переважання частини кінцевої обробленої продукції з великою доданою вартістю в структурі українського експорту, більш сприятливий інвестиційний клімат в країні – усе це стане дуже важливим та необхідним початком ланцюга економічних трансформацій в Україні, який потягне за собою інші позитивні перетворення. Наприклад, це призведе до покращення умов праці, збільшення робочих місць та достойної заробітної плати, наповнення державного бюджету і, відповідно, стабілізація у всіх сферах соціально-економічного життя» [9]. Таким чином, нам доведеться відбудовувати нашу економіку та її інфраструктуру, активно озброюватися та розвивати свій ВПК, адже це не тільки зміцнить безпеку нашої держави, а й дозволить працевлаштувати велику кількість працівників та «підніме» професію інженера на новий рівень, і ця професія знову стане високооплачуваною та престижною. Так, ми тепер стали новим Ізраїлем, бо наші східні кордони поки що не досить надійно захищені. Треба бути готовими відбити усяке бажання у них напасти на нас знову. Адже краще перестраховатися, ніж потім втрачати людей, бо для нашої держави люди – найважливіше, і без людей сировина нічого не значить.

Список використаних джерел

1. Міжнародна організація з міграції. Дані та ресурси. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/dani-ta-resursy>.
2. Як змінювалася чисельність Збройних сил України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny>.
3. Ринок праці в Україні в умовах воєнного стану. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9517-rynok-praci-v-ukraini-v-umovakh-voennogo-stanu.html>.
4. Амеліна К. Державний гравець на ринку праці. Наскільки ефективна служба зайнятості в умовах великого безробіття. URL: https://lb.ua/economics/2022/09/19/529536derzhavniygravets_rinku_pratsi.html.
5. Скільки в Україні переселенців і яку допомогу вони отримали в липні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenci-ukrayini-skilky-yix-ta-yakux-oblastyax-prozhyvayut>.
6. Ринок праці воєнного часу у цифрах та фактах. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-voennogo-chasu-u-tsyfrah-ta-faktah/>.
7. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: наук.-аналіт. доп.; К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ», 2018. 158 с.
8. Цимбал Л.І. Інтелектуальний потенціал розвитку економіки у глобальному середовищі: український контекст. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 34-46.
9. Табачкова Н.А., Лисенко С.М. Державне регулювання як інструмент формування конкурентоспроможної національної економіки URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/32_2020ua/18.pdf.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Волковський М.А.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Для будь-якої держави одним із ключових факторів успіху є зайнятість працездатного населення. Цей фактор відіграє визначальну роль для економічного й соціального розвитку держави, й одночасно з цим він виступає певним критерієм соціальних процесів. Якщо в країні досягнутий високий рівень зайнятості працездатного населення, котре ефективно працює, то це стає запорукою довгострокового економічного розвитку країни. Виходить так, що вирішення даної проблеми стає все більш і більш актуальним для кожної країни.

За період 2014-2021 року, наша держава, на жаль, мала негативну тенденцію на ринку праці. Ця тенденція спостерігалася через низку причин, основними з яких були бойові дії та окупація певних регіонів на сході України, кризи бюджету в 2014-2015 роках, повільне впровадження реформ, які б могли допомогти вирішити проблеми, пандемія в 2020-2021 році. Тобто в цей період спостерігалася збільшення кількості безробітних. В 2021 році, згідно Державної служби статистики, кількість безробітних людей в Україні складала 1 млн 711,6 тис осіб [1].

Згідно даних Міжнародної організації праці, з початку воєнного конфлікту в Україні без роботи залишилося майже 5 млн працездатних українців. Окрім цього, треба ще зосередити увагу на тому, що приблизно половина з них – це біженці працездатного віку. За їх оцінкою, виїхало приблизно 2,75 млн людей працездатного віку, а це, в свою чергу, сприяє підриву економіки нашої держави. Більше 40%, або 1,2 млн громадян, раніше мали постійну оплачувану роботу, а тепер звільнилися або були звільнені через закриття підприємств. Крім того, наголошується на тому, що після закінчення воєнних дій на теренах нашої держави лише 3,4 мільйона людей зможуть повернутися на роботу. Також є негативною є оцінка того, що певна частина людей не повернеться в Україну та будуть будувати свої долі в країнах, які їх прийняли [2]. Ці дані свідчать про те, що ринок праці в Україні суттєво зміниться в післявоєнний час. З'явиться низка вакансій в галузях, які не були провідними, проте стануть перспективними в період повоєнного відновлення.

Однією з найбільш перспективних галузей є військово-промисловий комплекс, і з кожним роком буде необхідність у все більшій кількості спеціалістів з макро- і мікроелектроніки, інженерії, суднобудування, машинобудування. В післявоєнний час багато країн будуть переглядати свої воєнні доктрини по захисту своїх держав, а отже, скоріше за все, виникне необхідність певної зміни і їхньої зброї.

В якості прикладу успішної країни з таким досвідом можна згадати Ізраїль. Історія єврейського народу є доволі складною, втративши свою державу понад 1000 років назад, лише в 1948 році Ізраїль зміг відновитися. З того моменту необхідно було приділяти особливу увагу обороні. Через це була висока частка

витрат на військову сферу. По закінченню двох війн, а саме Шестиденної війни (1967) та Війни судного дня (1973), низка країн зацікавилися зброєю Ізраїлю. Це дало такий собі імпульс для швидкого розвитку військово-промислового комплексу держави. Дана галузь в державі стала однією з головних у сфері праці, а Ізраїль став лідером в експорті зброї по всьому світу. Левова частка доходу в бюджет даної країни припадає на продаж високоякісної зброї [3].

Доволі неочевидною галуззю, що отримає розвиток після, є туризм. Ця сфера вимагатиме фахівців доволі різних професій, як-от: піар-менеджери, менеджери з туризму, перевізники, гіді, працівники готельного бізнесу та інші.

На даний період з об'єктивних причин сфера туризму зруйнована повністю. Для нашої країни постане доволі серйозне питання: якими методами антикризового управління можливо буде відновити туризм. Державна агенція з розвитку туризму вже має декілька напрямків з вирішення цього питання.

По-перше, буде необхідно наповнити новим змістом український внутрішній туризм.

По-друге, потрібно після закінчення бойових дій розвивати туризм в Донецькій і Луганській області.

По-третє, будуть стояти питання з розробки туристичних програм за місцями слави ЗСУ.

Загалом можна звернути увагу на досвід Грузії, якій також довелося протистояти росії. Керівники цієї держави в повоєнний період не розгубилися і вирішили відновлювати перспективну галузь туризму.

В 2008 році багато людей із новин почули про Грузію і коли конфлікт припинився, то уряд завдяки піар-менеджерам прорекламував свою країну і, як наслідок, був отриманий шалений сплеск туризму та пізнаваності. Це призвело до того, що туризм почав приносити більшу частку доходу в державу, ніж було раніше, і зараз приносить важливу частину доходу бюджет невеликої вільної країни.

Також можна згадати досвід Хорватії. В 1990-1995 роках туризм повністю зупинився в ній через воєнні дії. Після їх закінчення, розпочалися масові піар-компанії країни, де були продемонстровані її туристичні можливості. Географічне розташування Хорватії сприяло цьому також, оскільки в цій країні є тисячі островів, з яких тільки 66 мають населення. Завдяки цьому в країну потяглися туристи.

На даний час сфера туризму генерує близько 15% ВВП Хорватії [4]. Україна також має чудове географічне розташування й в кожній області можна зустріти неймовірну природу.

Доволі перспективним видом діяльності, навіть під час війни, є ІТ-галузь. Потрібно зазначити, що вона, як і решта галузей, зазнала доволі значний вплив воєнних дій, проте особливість даної галузі полягає в тому, що її основним капіталом є людина, яка може працювати дистанційно з будь-якої частини світу, маючи певні професійні навички. Основними клієнтами для українських ІТ-компаній є іноземці.

На цьому ринку потрібні будуть такі професії, як QA-інженер, проектний менеджер, бізнес-аналітик, системний адміністратор, Team Lead, програміст та інші подібні професії.

На момент першого кварталу 2022 року ІТ-індустрія для нашої держави забезпечила рекордні 2 млрд. доларів, тоді, як аналогічний показник минулого року за цей період становив 1,44 млрд доларів [5, с. 25]. Виходить так, що в повоєнному відновленні вона буде посідати одне з важливих місць, бо навіть в складних умовах приносить чималі доходи, а в мирний час буде приносити ще більше. Україна має чудові умови для існування ІТ-індустрії та її розвитку.

По-перше, в нашій країні є порівняльна перевага, пов'язана з тим, що ІТ-послуги в Україні надаються за більш низькими цінами, ніж у державах-конкурентів. По-друге, ІТ-ринок в Україні має тенденцію до лібералізації і відносної незалежності від державної бюрократії. По-третє, наша країна знаходиться в другому часовому поясі UTC+2, який є близьким до країн ЄС, а отже робочі години значною мірою збігаються. Потрібно також наголосити, що замовників зі США і Канади такий годинниковий пояс більше влаштовує для роботи [6, с. 156-158]. За об'єктивними причинами будівельна галузь стане доволі затребувана в повоєнному відновленні. Тільки на момент липня 2022 року близько 800 тисяч наших співвітчизників втратили свої оселі [7]. Тому перспективними будуть такі будівельні спеціальності, як архітектор, будівельник інженер-консультант, модельник, стропальник та інші будівельні професії.

Враховуючи ці всі фактори, будівництво в нашій державі буде проводитися на державному рівні за фінансової підтримки іноземних країн-партнерів. Потрібно буде залучати іноземних і вітчизняних експертів і фахівців з урбаністики для відбудови інфраструктури, для того, аби не тільки відновити інфраструктуру, а зробити її сучасною і європейською на всіх рівнях [8, с. 68].

Список використаних джерел

1. Безробіття населення (за методологією МОП). *Державна служба статистики України* [сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression. International Labor Organization [сайт]. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang--en/index.htm#:~:text=Ukraine%20crisis-.
3. Ярослав Железняк: 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html.
4. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>.
5. Макроекономічний та монетарний огляд, травень 2022 року. *Національний Банк України* [сайт]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-traven-2022-roku>.
6. Камінська Т. М. Конкурентні переваги ІТ -індустрії в Україні. *Економічна теорія та право*. 2021. № 1. С. 156-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2021_1_14.
7. Близько 800 тис. українців втратили житло через війну // Матеріали ТСН (Телевізійної служби новин). 03.07.2022. URL: <https://tsn.ua/ato/blizko-800-tis-ukrayinciv-vtratile-zhitlo-cherez-viynu-2101822.html>.
8. Скриньковський Р.М., Цюх С.І., Процевят О.С., Тиркало Ю.Є., Горбонос Ф.В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2022. № 7. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>.

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Гева Є.Ю.,

д. е. н., професор Хобта В.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Повномасштабне військове вторгнення в Україну створило низку призвело до виникнення низки суттєвих проблем. У перші місяці багато підприємств призупинили свою роботу через руйнування потужностей та складів.

За даними звіту [1], підготовленого робочою групою з аудиту збитків Національної ради з відновлення України від наслідків війни, за останніми підрахунками пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 388 підприємств. Справжня цифра, ймовірно, є більшою, оскільки не про всі підприємства є інформація, особливо якщо йдеться про тимчасово окуповані території.

Загальні прямі збитки активів підприємств оцінюються у \$8 млрд, а непрямі втрати у \$28,7 млрд. Близько 25% орних земель країни, що фактично зосереджені у кількох регіонах, виявились у зоні ризику чи взагалі не доступними для проведення посівної кампанії, що матиме негативні наслідки у наступні періоди, а наразі прямі втрати аграрного сектору внаслідок війни оцінено в \$4,3 млрд. Понад 90% родовищ корисних копалин та газу на сході, півдні України перебувають під загрозою ударів агресора.

Найбільш постраждалими є області України, в яких безпосередньо велись бойові дії: Донецька (25% всіх пошкоджень та руйнувань у грошовому вираженні), Харківська (18% всіх пошкоджень та руйнувань), Луганська (понад 13% всіх пошкоджень та руйнувань), Миколаївська (9%), Запорізька (7%), Київська (7%) та Чернігівська (6%) області, ці території генерували більшу частину ВВП торік, тож прогнозується що падіння ВВП України у 2022 році може становити від -10% до -35-40% за умови, що окуповані території не розширюватимуться, а активна фаза війни не триватиме довше кількох місяців, зазначає Міжнародний валютний фонд.

Через звуження спектру вітчизняних товарів, дефіцит імпорту енергоресурсів посилюється тиск на інфляцію та валютний курс. Станом на 1 серпня обсяг прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (у грошовому еквіваленті) збільшився до \$108.3 млрд, або 2,9 трлн гривень. Про це свідчать підрахунки, які веде KSE Institute (аналітичний центр при Київській школі економіки) у співпраці з урядовими органами.

Україна прагне подолати кризові явища спричинені війною. Системне планування відбудови та подальшого розвитку країни дає унікальну можливість переосмислити, перепроекувати та модернізувати будівлі та системи життєзабезпечення, забезпечити всеохоплюючу трансформацію територіальних громад та регіонів.

Для цього Урядом був розроблений Національний план відновлення [2; 3]. За ним встановлено, що загальна сума потреб у відновленні України складає

\$165.1 млрд, або майже 4,8 трлн гривень, за спільними оцінками Мінекономіки та KSE.

При цьому оцінка потреб у відновленні не враховує загальних втрат економіки від війни. У липні на конференції в Лугано Україна представила потужний та всеохоплюючий план відновлення країни.

Для залучення в українську економіку іноземних інвесторів вже створено унікальну електронну платформу Advantage Ukraine, на якій зібрано понад 500 інвестпроектів та можливостей у 10-ти галузях економіки. Кожен потенційний інвестор, зареєструвавшись на платформі, отримує вичерпну інформацію про можливості інвестування, конкретні проекти та вигоди, які матиме від вкладання в економіку України [4].

Створення сприятливих умов для відшкодування збитків, відновлення та розвитку української економіки потребує великих обсягів інвестицій. Насамперед, це стосується відновлення та активізації їх джерел (державне фінансування, власні фінансові ресурси інвесторів, позикові кошти, залучення іноземних інвестицій та інші особливі форми фінансування (лізинг, випуск цінних паперів тощо)). Українські інвестори раніше переважно вкладали в Україну, але унаслідок фактичного зупинення інвестиційних проектів через надвисокі інвестиційні ризики сьогодні вони починають інвестувати за кордоном. Понад половина компаній-членів Європейської бізнес-асоціації в Україні припинили або призупинили свою діяльність у воєнний час.

Значним джерелом фінансування капітальних інвестицій до початку повномасштабного вторгнення в Україну були власні кошти підприємств та організацій. Проте війна обмежила потенціал частини традиційних та нових способів інвестування.

Щодо традиційних інвестиційних інструментів(акцій, облігацій, деривативів, індексів, фондів тощо) вкладення в них на сучасному етапі не можливі, адже ці ринки наразі дуже волатильні й особливо чутливі до змін у міжнародних фінансових та інвестиційних середовищах.

Вкладання коштів в нерухомість сьогодні не реально, адже її можуть знищити ворожі ракети.Неможливо напряму придбати іноземні цінні папери, адже з 10 травня 2022 року в країні діють обмеження НБУ. Тож, активізація інвестиційних джерел може бути забезпечена завдяки аналізу нових можливостей.

Зовнішніми джерелами фінансування може стати донорська допомога урядів держав, установ та приватних суб'єктів бізнесу у рамках глобальних та міжнародних організацій, пільгові кредити міжнародних фінансових інституцій, інвестиції приватного сектора та позабюджетні внески приватних осіб і корпорацій, а також слід розраховувати на збільшення прямих іноземних інвестицій.

За даними платіжного балансу, опублікованого на сайті Національного банку, станом на 31 грудня 2021 року цей показник становив \$64 163,2 млн. Зрозуміло, що спочатку військових дій процес іноземного інвестування призупинено.

Важливим джерелом може стати конфіскація коштів агресора. Тому не слід виключати можливість залучення у відновлення економіки України арештованих коштів країни-агресора. Згода його на виплату репарацій Україні, пов'язана із зменшенням гостроти режиму економічних санкцій щодо нього. Додатково зараз значних переваг набуває інвестування в землю, бо земля є надійним активом, навіть у разі воєнних дій його швидко повертають до стану, придатного до обробки.

Встановлення, наприклад, банальних сонячних панелей на дахах власних будинків, зараз може розглядатись не тільки як можливість автономного забезпечення електроенергією чи обігріву будинку, а і як інвестиції з можливістю отримання додаткового прибутку.

Слід вказати, що вже існує багато програм і проектів для відновлення України.

Масштаб їх здійснення розділений по всій території. Для ефективного використання коштів можна виокремити рекомендації для суб'єктів господарювання, які включають в себе: альтернативність, зазвичай вона реалізується в три етапи (набір альтернативних рішень, оцінка альтернатив, їхній вибір); множинність критерій, з урахуванням якої інвестиційний проект може розглядатись з позиції мінімізації витрат, максимізації доходів, мінімізації строку окупності і т.д.; динамічність, врахування якої потребує відображення зміни цін і попиту на сировину і товари, темпів інфляції, коливання курсів іноземних валют, динаміки процентних ставок на капітал, зміни законодавчої системи, політичної ситуації тощо; комплексність, головним показником якої, є те що успішна реалізація проекту неможлива без аналізу ринку, оцінки конкурентоспроможності продукції, вивчення попиту на товари, без аналізу джерел фінансування і визначення вартості використаних ресурсів; обґрунтованість і вихідна інформація; ефективність, яку слід розглядати в економічному, соціальному, екологічному аспектах. Ще необхідні гарантії безпеки інвестицій у воєнний та післявоєнний час. зазвичай саме цей фактор є одним з тих, що найбільше стримує інвесторів.

Але головною умовою є все ж якнайскоріша перемога над окупантами. У цю мету потрібно інвестувати найбільше. Підтримка з боку союзників України є надзвичайно важливою не лише для існування країни, але й для майбутнього світового порядку та безпеки. Економічна та військова допомога Україні є найкращою інвестицією в мир.

Список використаних джерел

1. Звіт NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf (kse.ua).
2. Матеріали робочої групи «Будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України». Липень 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/construction-urban-planning-modernization-of-cities-and-regions.pdf>.
3. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни» (62c4572a99599425b6acbc86_Аудит збитків, понесених внаслідок війни.pdf (webflow.com)).
4. Інформаційний ресурс Мінекономіки. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki>.

ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЦІН ТА КУРСІВ НА БІРЖОВОМУ РИНКУ

Дерев'янко В.А.,
д.е.н., проф. Хобта В.М.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Необхідність активізації інвестиційних процесів в Україні для відновлення економіки потребує оволодіння інструментами обґрунтування рішень стосовно здійснення капіталовкладень і зменшення рівня ризиків на біржових ринках. Важливою їх складовою є фундаментальний аналіз біржових цін та курсів.

Ефективність його використання при обґрунтуванні рішень, щодо інвестицій на фондовому ринку, на початковому етапі досліджували зарубіжні економісти: Бенджамін Грем, Давід Доддом, Томас Прайс, Філ Фішер, Джон Темплтон та Уоррен Баффет.

Вагомий внесок у дослідження даного напрямку зробили вітчизняні вчені та практики: Краснова В.І., Кравченко Ю.Я., Шевченко О.Г. та ін. При врахованні недостатнього практичного досвіду участі в біржових процесах виникає необхідність деталізації особливостей використання інструментів фундаментального аналізу.

Трейдери та інвестори перед придбанням цінних паперів певної компанії обов'язково проводять її оцінку.

Саме фундаментальний аналіз дозволяє отримати уявлення про внутрішню вартість активів підприємства та виявити фактори, які можуть вплинути на ціну акцій. Він ґрунтується на аналізі фінансових звітів, зовнішнього впливу подій та галузевих тенденцій. який аналіз спрямований на визначення ключової характеристики компанії і спрямований на встановлення її фактичної вартості з урахуванням макро-, мезо - та мікроекономічних факторів.

Саме він дає змогу оцінити реальну вартість фінансових інструментів і виявити недооцінені ринком фінансові показники, які являють найбільший інтерес для інвесторів, оскільки вони розраховують на зростання вартості таких підприємств в майбутньому, а не на тимчасове коливання цін [1].

Тому метою проведення фундаментального аналізу є оцінка вартості паперів на фондовому ринку та порівняння її з поточною біржовою ціною і визначення таким чином, недооцінена компанія чи переоцінена. Він спрямований на встановлення вартості цінного паперу шляхом ретельного вивчення кількісних і якісних факторів, пов'язаних з економічним станом розглянутої компанії.

Фінансовий аналіз містить два підходи: кількісний та якісний. Використання кількісного підходу, являє собою процес збору, оцінки і перевірки даних, таких як доходи, частка ринку та інше.

Основне завдання кількісного аналізу полягає в об'єктивному представленні показників ефективності підприємств, які інвестори будуть аналізувати при виборі акцій на фондовому ринку. За допомогою кількісного

аналізу формують оцінку результатів діяльності і складають прогнози подальшого фінансового розвитку.

Для проведення кількісного аналізу використовуються різноманітні методи [2].

Результати, отримані після проведення кількісного аналізу, дають уявлення про оцінку вартості акції.

Сучасні інвестори використовують комп'ютерні мови програмування для проведення онлайн-аналізу. Кожен збір даних містить закономірності, які кількісний аналіз дозволяє проаналізувати та надати інвесторам для відбору об'єкту капіталовкладень.

Найбільшим джерелом кількісних даних є фінансова звітність, аналіз якої допомагає інвесторам приймати обґрунтовані рішення.

Набір показників для проведення аналізу необхідно формувати в залежності від інтересів інвестора, специфіки об'єкта, мети та інших факторів. З великої кількості даних при дослідженні вартості цінних паперів інвестори, частіше за все, використовують два види показників: основні (чистий прибуток, рентабельність, активи і зобов'язання, ринкова капіталізація) та узагальнені (коефіцієнти P/E, P/S, P/B, EBITDA, EPS).

Якщо основні показники можна відслідкувати у бухгалтерській звітності підприємства, то узагальнені потрібно самостійно розраховувати.

Коефіцієнт EBITDA демонструє співвідношення реальної вартості компанії та прибутку до оподаткування. Більш низькі значення коефіцієнта вказують на те, що компанія недооцінена, важливість отриманого показника та його ефективність залежить від галузі.

Коефіцієнт P/E показує співвідношення між ціною акції та прибутком компанії. Він характеризує недооцінення або переоцінення компанії щодо потенційного прибутку, а також термін окупності вкладень. При нормальному стані справ у компанії значення даного показника не повинно перевищувати 20 одиниць.

Коефіцієнт P/S дозволяє будь-якому інвестору отримати уявлення про рівень його витрат на одну гривню виручки, або за скільки років сума виручки зрівняється з вартістю всієї компанії. Якщо значення показника менше одного, вважається, що об'єкт капіталовкладення недооцінений.

Коефіцієнт P/B відображає співвідношення капіталізації та вартості активів, показує можливість повернення коштів інвесторам у разі банкрутства компанії. Чим нижче значення показника, тим краще. Особливо привабливими є підприємства зі значенням показника менше одиниці.

Коефіцієнт EPS демонструє чистий прибуток компанії, поділений на кількість акцій, що знаходяться в обігу на фондовому ринку. Розраховується, як ставлення чистого прибутку до кількості випущених акцій компанії.

Для оцінки корпоративної вартості широко вживається показник прибутку на акцію, який свідчить про ефективність діяльності [3].

Між вказаними фундаментальними індикаторами та ціною акції компанії просліджується зв'язок, який дозволяє інвестору орієнтуватися в прийнятті рішень щодо капіталовкладень.

Деталізація такого зв'язку ілюстрована наступним прикладом в табл. 1, де наведено динаміку вказаних характеристик.

Таблиця 1 – Аналіз індикаторів фундаментального аналізу

Індикатори	2018 рік	2019 Рік	2020 рік	Абсолютне відхилення			Темпи зміни, %		
				19-18	20-19	20-18	19/18	20/19	20/18
P/E	2,24	2,73	3,19	0,49	0,46	0,95	21,85	16,74	42,24
P/S	1,10	1,32	1,31	0,22	0,002	0,21	19,63	-0,12	19,49
P/B	0,16	0,16	0,12	0	-0,04	-0,04	0,17	-23,31	-23,18
EBITDA	1,84	2,24	2,60	0,40	0,36	0,76	21,77	16,12	41,40
EPS	5,31	5,30	7,21	-0,02	1,91	1,89	-0,33	36,08	35,64

За результатами розрахунків в табл. 1 фіксується погіршення економічної ефективності діяльності компанії.

Цей висновок кореспондується з динамікою вартості цін на одну акцію на фондовому ринку (рис. 1).

На початку періоду, який був проаналізований, вартість однієї акції дорівнювала 32,02 €. На кінець розглянутого періоду гістограма демонструє зменшення ціни на одну акцію до 16,68 €. Така динаміка відповідає характеру зміни показників, наведених у табл. 1.

Рисунок 1 – Ціна акцій на фондовому ринку

Розглянутий приклад демонструє взаємозв'язок індикаторів фондового аналізу з вартістю ціни акцій на фондовому ринку. Так, при зменшенні ефективності діяльності компанії, яку показують індикатори, вартість акцій зменшилась на 47,8 % від початкового періоду.

Якісний підхід у фундаментальному аналізу враховує ті характеристики, які не піддаються кількісній оцінці, а саме такі аспекти діяльності компанії, що впливають на результати і, отже, на її вартість.

Дані фактори важко оцінити, оскільки вони певною мірою суб'єктивні. Але вони дають можливість аналізу категорій, які були виключені при проведенні кількісного аналізу [2].

З переліку показників якісного аналізу доцільно виділити наступні: компетентність керівництва, врахування досвіду попередніх досягнень, стилю управління, структури винагороди.

Важливою складовою характеристики є цінність бренду, оцінка його вартості, яка враховується при виході на нові підприємства або ринки. Деякі бренди настільки глибоко проникли в певні культури, що досягли статусу, близького до культового.

Враховуючи, що в рамках однієї корпорації частіше за все відображається основний ланцюг постачань, при проведенні якісного аналізу виникає необхідність деталізації окремих складових цих взаємозв'язків для розуміння його стійкості.

Якісний фундаментальний аналіз дозволяє відкрити нові підприємства або ринки, що, в свою чергу, створює вигідні інвестиційні можливості для капіталовкладення [3].

Фундаментальний аналіз потребує достатньо тривалого терміну для проведення та навичок для дослідження характеристик стану, результатів діяльності об'єктів інвестування і встановлення взаємозв'язків між ними.

Але з іншого боку, він дозволяє надати більш чітке уявлення про реципієнта і дозволяє ідентифікувати та оцінити фактори, які прямо чи опосередковано впливають на цінову динаміку цінних паперів.

Кількісний та якісний підхід до проведення аналізу доцільно використовувати одночасно. Їх комбінування допомагає сформувати об'єктивну характеристику привабливості активу на основі використання різносторонніх критеріїв відбору об'єктів інвестування на фондовому ринку [4].

Фундаментальний аналіз є необхідною складовою в процесі портфельного інвестування для прийняття рішення щодо купівлі акцій потенційного об'єкта капіталовкладень.

Список використаних джерел

1. Qualitative Fundamental Analysis for Traders URL: <https://www.benzinga.com/money/qualitative-fundamental-analysis-for-traders>.
2. What is fundamental analysis and how to do it. URL: <http://surl.li/diwmb>.
3. Краснова І.В. Організація та проведення фундаментального аналізу на фінансовому ринку. *Фінанси облік і аудит*: збірник наукових праць. 2010. № 16.
4. Шевченко О.Г., Майорова Т.В., Юркевич О.М., Урванцева С.В. [та ін.] Портфельне інвестування : підручник. К. : КНЕУ, 2010. 407.

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Дресвяннікова В.Д.,
к.ю.н. Григор'єва В.В.
Маріупольський державний університет

Національний механізм формування публічних закупівель пройшов досить тривалий та нелегкий шлях. Так, суттєві зміни пов'язані з прийняттям відповідного законодавства та створення електронної системи для здійснення закупівель.

Недивлячись на воєнний стан та активні бойові дії на території України, не втрачає своєї актуальності інститут публічних закупівель, адже з моменту російського вторгнення відбулося значне збільшення рівня витрат на оборону та соціальну підтримку. Такий стан об'єктивно вимагав швидкого та ефективного врегулювання. Відтак, задля надання державі можливості забезпечити потреби оборонної та публічної закупівлі, система публічних закупівель не припинила свою роботу та продовжила здійснювати опосередкований вплив на стабілізацію економіки в Україні.

Без сумнівів, публічні закупівлі відіграватимуть важливу роль у післявоєнному відновленні України, до того ж не тільки у матеріальному аспекті (розбудові та відновленні інфраструктури), а й у соціально-економічному розвитку держави. Звідси й випливає актуальність цього дослідження, яке направлено на пошук шляхів вдосконалення системи публічних закупівель в Україні у післявоєнний період.

Окреслене питання досліджувалося багатьма науковцями, зокрема К. Кузнецовою, А. Олефіром, І. Смотрицькою, О. Шатковським та іншими.

Відтак, публічні закупівлі являють собою механізм придбання державою товарів, робіт, послуг задля належного та ефективного виконання покладених на неї функцій. Відносини, що вникають у сфері публічних закупівель регулюються чинним національним законодавством, зокрема Законом України «Про публічні закупівлі». Згаданий Закон регламентує та регулює правила та процедури здійснення закупівель, базуючись на принципах добросовісної конкуренції, недискримінації, максимальної економії, ефективності, пропорційності, прозорості тощо [1].

Особливість здійснення публічних закупівель відбулись з введенням воєнного стану. Так конкурентність та відкритість у проведенні торгів завжди визначалися провідними чинниками, проте з початком бойових дій та повномасштабної війни з російською федерацією, акцент змістився на забезпечення швидкості придбання потрібних товарів, робіт, послуг та конфіденційності інформації.

Отож, задля задоволення нагальних та об'єктивно існуючих потреб, спрощення процедури здійснення публічних закупівель, а також для надання оперативної відсічі країні агресору Кабінетом Міністрів України прийнято постанову, яка дозволила замовникам проводити оборонні та публічні закупівлі

без застосування процедур закупівель та спрощених процедур, передбачених чинним національним законодавством, шляхом укладання прямих договорів відносно товарів, робіт та послуг [2]. Вважаємо доречним наголосити на тому, що у вищезгадану Постанову вносяться певні зміни, які зумовлені тривалістю воєнних дій в Україні. Так, наприклад, останні зміни стосувалися забезпечення певного рівня конкуренції. Відповідно до таких змін, без застосування процедури закупівлі та спрощених закупівель мають право закуповувати товари, роботи, послуги тільки окремі, визначені законом категорії замовників, а саме Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Національна поліція України тощо.

Говорячи про законодавче регулювання питань публічних закупівель, не можна не згадати Закон України «Про оборонні закупівлі», який визначає загальні правові засади планування, порядок формування обсягів та особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони, а також порядок здійснення державного і демократичного цивільного контролю у сфері оборонних закупівель [3]. Відтак, можна констатувати, що під час дії воєнного стану національні нормативно правові акти забезпечують замовникам більш гнучкий порядок задоволення їх потреб, а також що не менш важливо, враховують інтереси національної безпеки країни, адже більша частина інформації наразі не міститься в електронній системі закупівель. Розглядаючи питання публічних закупівель в умовах воєнного стану, не можна не згадати, що враховуючи усі масштабні руйнування та пошкодження, яких зазнали важливі об'єкти інфраструктури, залізничні колії, мости, заклади охорони здоров'я, споруди, будівлі тощо, саме публічні закупівлі стануть одним із багатьох засобів післявоєнної відбудови України.

Юридична наукова спільнота виокремлює щонайменше чотири основні напрямки, за якими в майбутньому пропонується здійснити реформу у сфері публічних закупівель:

- спрощення процедури закупівель, тобто скорочення строків, підвищення порогових показників, при досягненні яких застосовуються вимоги закону, та ін.;
- діджиталізація публічних закупівель, тобто, іншими словами, запровадження смарт-контрактів.
- адаптація та пристосування національного законодавства до вимог Європейського Союзу із створенням умов для реалізації закупівель для розвитку інновацій, захисту ринку публічних закупівель та ін.
- стратегічне використання публічних закупівель задля досягнення поставлених цілей за різними напрямками державної політики, зокрема таких як охорона навколишнього середовища, соціальний захист та ін. [4, с. 65].

Окрім цього, на думку деяких науковців, у питання післявоєнної відбудови України, важливо приділити увагу розвитку соціально відповідальним

публічним закупівлям за напрямком забезпечення зайнятості осіб, які залишилися без роботи. Адже наразі відповідно до оцінки, проведеною Міжнародною організацією праці, станом на травень 2022 року втрачено близько 4,8 мільйонів робочих місць [5].

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо доречним навести позитивний досвід зарубіжних країн, адже саме там спостерігається тенденція щодо наявності соціальних вимог у закупівлях. Так, обов'язок здійснення соціально відповідальних закупівель передбачений Актом про соціальну цінність у Великій Британії та Північній Ірландії. Соціальну цінність визначають як економічні, так і екологічні, соціальні переваги для конкретних територій та громад, де замовник здійснює свою діяльність [6]. В Австралії правила закупівель у випадку здійснення таких на суму понад 4 мільйони доларів передбачають враховування замовником переваги такої закупівлі для економіки Австралії, наприклад забезпечення організації стажування та практичного навчання у сферах, де не вистачає кваліфікованих кадрів [7]. В Україні ж публічні закупівлі і досі розглядають відокремлено від програм соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи це, деякі представники юридичної наукової спільноти пропонують розробити та затвердити Національну стратегію розвитку публічних закупівель, у якій необхідно визначити провідну та стратегічну роль публічних закупівель у реалізації цілей за відповідними напрямами державної політики, які мають базуватися та бути безпосередньо пов'язаними з напрямами, визначеними у Плані відновлення України [4, с. 68]. Отже, підсумовуючи, вважаємо необхідним зазначити, що публічні закупівлі є одним зі способів економічного використання державних коштів, а також засобом державного регулювання економіки задля реалізації пріоритетних цілей та завдань країни. Саме публічні закупівлі стануть базою післявоєнного відновлення України для досягання цілей сталого розвитку, прискорення інтеграційних процесів у європейську спільноту та залучення міжнародних інвестицій.

Список використаних джерел

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.
2. Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів від 28.02.2022 № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-п#Text>.
3. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>.
4. Малолітнева В. К. Особливості правового регулювання публічних закупівель в умовах воєнного стану та післявоєнного періоду. *Вісник НАН України*. 2022. № 8, С. 64-70.
5. Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression, says ILO. International Labour Organization. https://www.ilo.org/global/about-theilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang--en/index.htm.
6. Social Value Act: information and resources. <https://www.gov.uk/government/publications/social-value-act-information-and-resources/social-value-act-information-and-resources>.
7. Consideration of broader domestic economic benefits in procurement. Australian Government. Department of Finance. <https://www.finance.gov.au/sites/default/files/2020-08/consideration-of-broader-economic-benefits-in-procurement.pdf>.

РЕСУРСОЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Задорожний М.В.,

PhD, доцент Панкова М.В.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Обмеженість ресурсів (у тому числі їх недостатність в конкретний момент часу), а також наявні потреби людства, яке характеризується зростанням чисельності, неминуче призводять до швидкого вичерпання та дефіциту ресурсів.

Зазначене, з одного боку, обумовлює наявність жорсткої конкуренції та призводить до зростання цін на сировинних й інших ринках, а, з іншого – актуалізує проблему більш раціональної поведінки суб'єктів господарювання відносно наявної ресурсної бази.

Враховуючи особливе загострення проблеми ресурсної ефективності в Україні, особливої актуальності набуває розробка заходів, спрямованих на поступове наближення вітчизняної економіки до світових тенденцій з ресурсозбереження та адаптації особливостей діяльності відповідних країн-лідерів до реалій українських суб'єктів підприємництва. Тому, насамперед, доцільно визначити позицію економіки України щодо ресурсоефективності порівняно з економіками країн світу.

Для зіставлення ресурсоефективності економіки України шляхом порівняльного аналізу з іншими країнами обрано три показники: «валова додана вартість»,

продуктивність праці» та «енерговіддача валового внутрішнього продукту (ВВП)». Додатково також аналізувався рівень інноваційності економіки країни (за рейтингом Bloomberg Innovation Index 2021, далі – ВІ-2021) як фактор, що пов'язаний із масштабами використання різного роду нововведень, у тому числі щодо ресурсозбереження.

Показники, які було обрано для характеристики країн, відображають розміри або масштаб економіки (валова додана вартість у поточних доларах США) та ефективність використання основних видів ресурсів:

енергоефективність економіки оцінюється на основі зворотного показника – енергоємності ВВП, яка розраховується відношенням рівня витрат енергетичних ресурсів до виробленого ВВП за паритетом купівельної спроможності. При наявності певних недоліків у показника енергоємності (наприклад, неможливість врахування кліматичних, інфраструктурних, територіальних та інших особливостей), на даний час він все ж таки характеризується відносною універсальністю та можливістю застосування для порівняння енергоефективності різних економік;

трудомісткість або зворотний до неї показник продуктивності праці – відношення валової доданої вартості до кількості зайнятих (до зайнятих належать усі особи працездатного віку, які протягом певного короткого періоду перебували в одній із наступних категорій: а) оплачувана робота; або б)

самозайнятість). Отримані характеристики ресурсоемності економік країн світу та досягнутого рівня інноваційності зведено до табл. 1.

Таблиця 1 – Характеристики ресурсоефективності та інноваційності країн світу за 2020-2021 рр.

№ з/п	Назва країни	Продуктивність праці, тис.\$/особу	Енергоефективність ВВП, \$2015/кг.н.е.	Валова додана вартість, млн. \$	Bloomberg Innovation Index
1	2	3	4	5	6
1	Німеччина	81,45	14,32	3477264	4
2	Швеція	95,2	10,81	471561	5
3	Нідерланди	86,88	12,82	808429	9
4	Сполучені Штати	133,7	9,38	20893800	11
5	Японія	75,63	13,17	5029788	12
6	Франція	85,04	12,29	2414831	13
7	Бельгія	95,44	10,13	468076	14
8	Норвегія	125,71	11,52	358001	15
9	Китай	19,1	6,87	14722801	16
10	Об'єднане Королівство	75,38	17,25	2526622	18
11	Австралія	95,91	9,4	1244833	19
12	Італія	78,07	15,5	1795342	20
13	Канада	83,89	5,78	1622884	21
14	Польща	29,76	12,09	525179	23
15	Російська Федерація	19,24	4,91	1334468	24
16	Чеська Республіка	43,24	9,62	226251	26
17	Іспанія	64,39	14,94	1263898	31
18	Румунія	28,32	15,27	226583	32
19	Туреччина	22,65	16,75	640037	33
20	Португалія	43,2	15,68	206578	37
21	Бразилія	14,68	10,11	1249377	46
22	Південна Африка	20,16	5,34	303654	47
23	Індія	5,45	9,42	2413630	50
24	Аргентина	17,56	10,3	326443	51
25	Саудівська Аравія	46,43	7,27	694248	53
26	Чилі	30,05	11	232117	54
27	Україна	7,26	5,18	133358	58
28	Алжир	12,32	8,15	133361	59
29	Колумбія	11,14	17,54	247228	n/a
30	Єгипет, Арабська Респ.	13,49	14,31	348222	n/a

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
31	Індонезія	7,67	14,05	1019942	n/a
32	Казахстан	18,32	7,07	161830	n/a
33	Кувейт	48,52	4,38	112430	n/a
34	Мексика	18,35	14,43	1005636	n/a
35	Нігерія	7,34	6,2	426890	n/a
36	Узбекистан	4,28	5,57	55517	n/a

Джерело: розраховано та складено авторами за [1-5].

Аналіз результатів проведеного дослідження дозволяє акцентувати увагу на наявності певних загальних та специфічних особливостей розвитку як на національному рівні, так і світовому, які значною мірою зумовлюють (перш за все обмежують) параметри поведінки й можливості суб'єктів господарювання щодо зниження ресурсоемності. Серед основних можна виділити такі:

по-перше, країни, з високим рівнем інноваційності характеризуються високим споживанням ресурсів, тому їх розвиток має бути спрямований на інтенсифікацію виробництва та підвищення ефективності використання ресурсів (коли підвищується віддача від використання факторів виробництва, а кількість споживаних ресурсів або залишається незмінною, або скорочується);

по-друге, окремі країни (наприклад, такі промислові гіганти, як Китай та США) з достатньо високим рівнем інноваційності є лідерами за обсягами валової доданої вартості, проте за показниками ресурсоефективності відносяться до групи наздоганяючих країн;

по-третє, окрім особливостей забезпечення ресурсозбереження на світовому рівні підтверджується існування суто індивідуальної специфіки кожної окремої країни на рівні різних секторів економіки, саме тому практика простого перенесення досвіду світових лідерів на національне підґрунтя є сумнівною і потребує на перегляд.

В цілому, враховуючи, що різними країнами та їх секторами економіки для створення однакових обсягів доданої вартості використовується різний обсяг ресурсів, доцільності набувають подальші дослідження зазначених в роботі та інших типових особливостей їх функціонування з метою розробки індивідуалізованих рекомендацій корегування наявних стратегій щодо забезпечення підвищення ефективності використання ресурсів.

Список використаних джерел

1. Global Energy Statistical Yearbook. *Enerdata*. 2021. URL: <https://www.enerdata.net/publications/world-energy-statistics-supply-and-demand.html>.
2. Gross value added at basic prices (current US \$). The World Bank. 2022. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.FCST.CD>.
3. Employment statistics. URL: <https://ilostat.ilo.org/topics/employment>.
4. Jamrisko M., Wei Lu, Tanzi A. South Korea Leads World in Innovation as U.S. Exits Top Ten. *Bloomberg*. 2021. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-03/south-korea-leads-world-in-innovation-u-s-drops-out-of-top-10>.
5. World and national data, maps & rankings. Knoema, 2022. URL: <https://knoema.ru/atlas>.

АДАПТАЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ТА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ

к.е.н, доцент Закревська Л.М.
Національний університет харчових технологій

Торгівля за різних ситуацій залишається сферою, що забезпечує життєдіяльність кожної людини і, як наслідок, – розвиток соціальних і економічних процесів в країні. Проте в умовах воєнного стану перед ритейлом постає нова реальність функціонування, пов'язана з втратами через зміни сфери діяльності, логістичної інфраструктури, ризиками інтеграції offline й online форматів торгівлі. Проблеми підсилюються ускладненням на ринку праці, перш за все, через переміщення населення, руйнування інфраструктури й зниження платоспроможного попиту.

Підприємці змушені підлаштовуватися під реалії воєнного часу, змінювати бізнес-процеси, ухвалювати термінові рішення, щоб не тільки вижити, але й захопити частки ринку суб'єктів господарювання, які його покинули.

Наразі триває активний період адаптації малого та середнього бізнесу до нових обставин. Близько 20-30% підприємців досі не змогли адаптуватися до умов війни і стикаються з проблемами, особливо якщо вчасно не налагодили нові бізнес-процеси та логістичні ланцюжки [1].

Війна внесла свої корективи і в створення нового бізнесу. Згідно даних Державної служби статистики України, з початку війни зареєстровано 51,24 тис. підприємств, що є незначним обсягом порівняно з довоєнним рівнем [2]. Підприємці дуже обережно відкривають нові підприємства. Причини такої тенденції викликані:

- по-перше, високою відповідальністю та додатковими умовами при отриманні фінансування;
- по-друге, ризиками подальшої тимчасової окупації та веденням бойових дій.

Слід відзначити, що незважаючи на складні соціально-економічні умови, більшість представників великого бізнесу змогли втримати свої позиції та активно займають частку ринку тих, хто не зміг адаптуватися, кому не вистачило сил чи фінансування. Проте започаткування бізнесу у сферах, які спорожніли, може бути й успішним. Найчутливішими до нестабільної ситуації в країні виявилися сектори будівництва і туризму. У довгостроковій перспективі вони постраждали найбільше, тоді як інші галузі вже починають відновлюватися. Мабуть, зовсім не постраждала, у плані зростання, медицина. Навантаження на медичну галузь зараз колосальне, але вона найменше відчуває стагнацію ринку. Решта сфер сповільнилися у перші місяці війни – торгівля практично зупинилася, а за нею стали й інші сфери. Наразі спостерігається поступове відновлення роботи роздрібною торгівлі.

На жаль, досі складно підприємцям, які значно зав'язані на імпортних товарах не першого значення: електроніці, товарах розкоші, побутовій техніці. Це пояснюється тим, що населення тепер більше зацікавлене у продуктах першої

необхідності, а воєнний час змусив НБУ випустити постанову про критичний імпорт. Нацбанк регулярно переглядає своє бачення.

Зміна вектору підприємництва підняла фінансування оборотних коштів на перше місце. Після початку війни оборотні активи підприємств почали перерозподілятися на інші потреби, насамперед на вирішення критичних проблем та оплату праці персоналу. Тому сьогодні найбільший попит в банках України спостерігається саме на овердрафти. Після них – термінові та довгострокові кредити. Це і державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», за якою, як свідчить остання статистика, торговельні компанії взяли 666,8 млн грн кредитів для поповнення обігових коштів [3].

Головна зміна відбулась і в фінансуванні бізнесу. Зараз при погодженні фінансування акцентується увага на фінансовому становищі компанії, яке настало після 24 лютого. А саме – чи змогло підприємство адаптуватися до нових реалій. Аналізується історія компанії. Зрозуміло, що у лютому та березні бізнес пішов на спад, але якщо він зміг хоча б розпочати відновлення, то це позитивна ознака. В першу чергу, кредитують саме таких клієнтів.

Змінились і відсоткові ставки бізнес-кредитів. Це відбулось через дію двох факторів:

- по-перше, через вартість ресурсів в червні 2022 року НБУ підняв облікову ставку одразу на 15 в.п., що значно підвищило вартість ресурсів для фінансування [4];
- по-друге, збільшився ризик, який закладається до розміру ставки кредитування банків.

Чимало підприємств опинилися в районах активних бойових дій та змушені були припинити роботу, деякі прийняли рішення про релокацію бізнесу.

За даними дослідження Advanter.Group, напочатку великомасштабного вторгнення, 48% підприємств малого та середнього бізнесу не могли перевезти виробництво, 31% не встигли це зробити, близько 20% здійснили часткову релокацію бізнесу або в процесі переїзду (див. рис. 1).

Уряд докладає зусиль для збереження і відновлення діяльності компаній. З цією метою затверджено та введено у дію Програму щодо тимчасового переміщення підприємств з постраждалих під час війни регіонів [6]. Згідно даної програми українські підприємства, які знаходяться у зоні активних бойових дій, можуть отримати державну допомогу в переміщенні своїх потужностей до західних областей України.

Найбільших зусиль для допомоги у релокації підприємств докладає Галичина. Львів та Львівська область загалом є привабливими і для власників бізнесу, оскільки місто у мирний час має досить високу кількість іноземних інвесторів, а близькість до кордонів ЄС дають можливість розширити бізнес і забезпечити вихід на європейський ринок.

Але одразу із вибором локації переміщення з'являються додаткові питання: локація розміщення переміщеного бізнесу (розташування, під'їзди, можливість розміщення спецконтейнерів для відходів, розміщення димовідводів та станків/обладнання підвищеного шуму з урахуванням обов'язкового

забезпечення непорушення санітарних норм, доступ до проточних вод тощо), висока вартість оренди як для нежитлових приміщень для розміщення цехів, лабораторій, відділів тощо, так і для оренди квартир з метою розміщення працівників, та пошук і залучення додаткових кваліфікованих працівників, оскільки людський ресурс підприємств з початком війни постраждав чи не найбільше (чимало працівників покинуло країну, добровільно вступило до лав територіальної оборони при ЗСУ або призвано на строкову службу до ЗСУ).

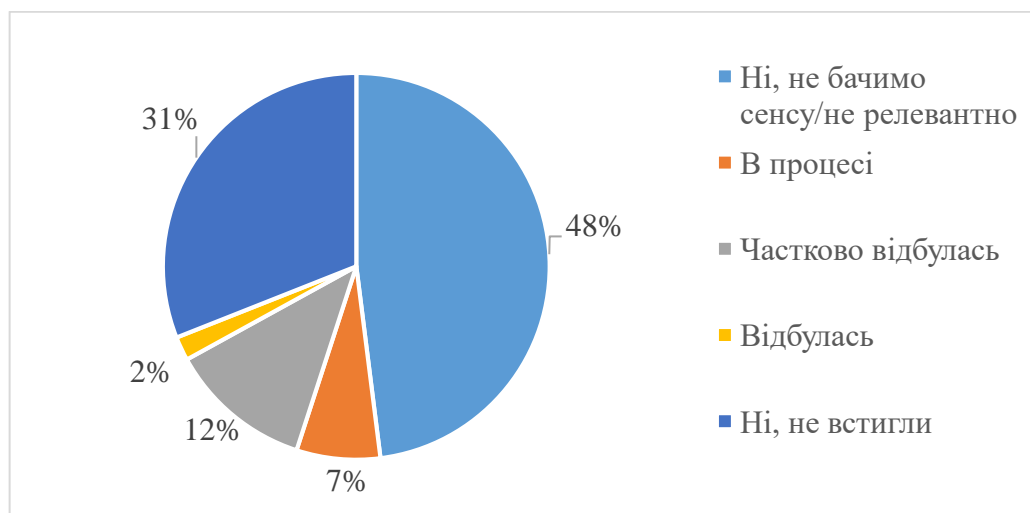

Рисунок 1 – Структура релокації бізнесу в березні 2022 року
Джерело: сформовано автором на основі [5]

Слід зазначити, що бізнес та його організація вимагають повного розуміння усіх процесів: як організаційних, так і внутрішньо-виробничих. Власникам компаній доведеться докласти чимало і своїх зусиль для здійснення такого переміщення.

В умовах війни ми стикнулись з викликами, які змінили життя багатьох. Суттєво втратив і бізнес. Незважаючи ні на що, потрібно докласти максимум зусиль для реанімації життєздатних підприємств, оскільки їх функціонування дозволить українцям не лише забезпечувати себе, але й підтримувати Збройні сили України.

Список використаних джерел

1. Адаптація найсильніших: як бізнесу отримати фінансування в банку. URL: <https://finclub.net/ua/priama-mova/adaptatsiia-naisylnishykh-iaak-biznesu-otrymaty-finansuvannia-v-banku.html>.
2. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374.
4. Національний банк України підвищив облікову ставку до 25%. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-pidvischiv-oblikovu-stavku-do-25>.
5. Advanter Group. URL: <https://advanter.ua/>.
6. Програма Уряду щодо тимчасового переміщення підприємств з постраждалих під час війни регіонів. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/antikrizovi-risenna/programa-uradu-sodo-timcasovogo-peremisenna-pidpriemstv-z-postrazdalih-pid-cas-vijni-regioniv>.

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЯК УМОВА АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

д.е.н., професор Захарова О.В.

Черкаський державний технологічний університет

Через військовий напад РФ на територію України, країна вперше за останні сімдесят сім років опинилася в ситуації необхідності ведення масштабних захисних воєнних дій на своїй території, втрати через ракетні удари та окупацію об'єктів критичної інфраструктури, житлового фонду та виробничих потужностей великих промислових підприємств. Проте найбільша катастрофа пов'язана із втратою людських життів – у великій кількості гинуть як військові, так і цивільні, гинуть діти. Повернути ці життя неможливо і це великій біль для кожного українця. Крім того, через війну відбуваються потужні процеси переселення населення. Так, з перших годин військової агресії в Україні розпочався процес вимушеного переміщення населення з територій, які перші піддалися нападам та бомбардуванню до центральних та західних регіонів країни. Одночасно задля забезпечення безпечних умов життя велика кількість жінок, дітей та літніх осіб виїхала з небезпечних територій до інших країн світу. Чоловіки зі всіх регіонів України масово пішли до територіальної оборони або разом із жінками займаються різними видами волонтерства. Всі ці тенденції суттєвим чином вплинули та докорінно змінили український ринок праці, який на перші два-три тижні війни практично повністю зупинився, тим самим спровокувавши потужну економічну кризу в країні. Лише через прийняття низки сприяючих законодавчих актів Верховною Радою України та надання дієвих рекомендацій й стимулюючих заходів представниками державної та регіональної влади вдалося поступово запуснути діяльність бізнесу в тих регіонах, які опинилися в тилу до лінії фронту.

Водночас слід зазначити, що функціонування українського ринку праці сьогодні характеризується цілою низкою особливостей, які обов'язково мають бути врахованими при прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях щодо стабілізації економічного стану в регіонах та країні в цілому як під час війни, так і в післявоєнний період. При цьому дуже загрозливим чинником для можливості швидкого економічного відновлення країни у повоєнний період виступає тенденція, яка спостерігається протягом всього періоду війни, а саме виїзд українців до інших країн світу з метою збереження власного життя та життя своїх родин. До того ж обсяги потоків виїзду українців збільшуються у періоди загострення військових дій на певних територіях або після масованих обстрілів.

Процеси виїзду населення за кордон та внутрішнього їх переміщення призвели до того, що частина робочих місць працюючих підприємств вивільнилася і, враховуючи тенденції оптимізації оперативної діяльності, роботодавці вимушені були закривати наявні вакансії. При цьому кількість таких вакансій порівняно з відповідним довоєнними періодом скоротилася при одночасному значному збільшенні пропозиції праці на ринку праці. Тобто спостерігається висока конкуренція на вільні робочі місця, зростання рівня безробіття та готовність кваліфікованого персоналу виконувати роботи за

іншими професіями або нижчого кваліфікаційного рівня. Війна не завдала суттєвих змін лише тим суб'єктам господарювання, технологічні процеси функціонування яких можливо здійснювати дистанційно без втрати при цьому якості та продуктивності. До того ж всі без виключення працюючі підприємства зацікавлені в тому, щоб максимально зберегти кваліфікований персонал і одночасно, в якості соціальної відповідальності перед суспільством, надавати роботу внутрішньо переміщеним особам.

На даний момент масові повернення українських біженців з-за кордону не можливі і не на часі через активні воєнні дії та інтенсивні обстріли різних регіонів України, які не закінчуються вже вісім місяців. Проте вже сьогодні доцільно обґрунтовувати ті дії та заходи, які будуть сприяти поверненню українців на рідну землю у повоєнний період. Спрямована точкова дія всіх гілок влади у напрямі активізації кожного з дієвих факторів, що будуть сприяти створенню можливостей для підвищення рівня мотивації мігрантів до повернення дозволить поступово покращити демографічну, соціальну та економічну ситуацію в країні. А тому цією можливістю не можна нехтувати.

Серед основних факторів, які будуть створювати позитивне середовище або будуть мати спонукальний характер для прийняття рішення про повернення українських біженців в Україну слід назвати: 1) *безпека перебування в Україні* – рішення про повернення до України буде прийнято за умови, що це буде стовідсотково безпечно для кожного члена родини. При цьому будуть розглядатися всі складові безпеки – від психо-емоційної до фізичної; 2) *забезпеченість житлом в Україні* – вціліле власне житло в адміністративних кордонах України є одним з досить важливих факторів прийняття позитивного рішення про повернення. За умови, що власне житло частково зруйновано і може бути відремонтованим, ймовірність прийняття рішення про повернення є також доволі високою; 3) *перебування в Україні членів родини (чоловіка, синів, батьків тощо)* – небажання членів родини покинути територію України є одним із факторів, що буде сприяти поверненню біженців в країну; 4) *наявність гідної праці за фахом в Україні* – за умови, що за людиною в Україні зберігається її місце роботи або є можливість повернутися на нього (або на рівноцінне робоче місце) буде вищою ймовірність прийняття позитивного рішення про повернення в Україну; 5) *наявність грошових заощаджень для забезпечення гідного рівня життя близьких та рідних в Україні* – наявність у родини заощаджень має стати гарантією для забезпечення гідного рівня життя протягом певного часу навіть при тимчасовій відсутності власного житла та постійної роботи.

Хоча кожен з перелічених факторів впливає на остаточне рішення людини про повернення до дому. Виконання одночасно кількох факторів для окремої людини або родини підвищує ймовірність їх повернення в Україну.

Важливим також є і критерії, що у сукупності характеризують рівень і якість життя людини. Діагностуючи свою ситуацію за кожним критерієм, людина здійснює порівняння тих можливостей, які в неї є сьогодні в зарубіжній країні та тих обставин, які вона має або буде мати в Україні у майбутньому. В якості таких критеріїв діагностування можна скористатися даними, наведеними в табл. 1.

Таблиця 1 – Критерії діагностування ймовірності прийняття людиною рішення про повернення в Україну [1]

Критерій	Ситуації, які найбільш часто зустрічаються на практиці			
<i>Наявність гідної роботи</i>	В Україні чекає робота за фахом на підприємстві де раніше працювали, за кордоном не працює	Є висока ймовірність знайти роботу за фахом в Україні, за кордоном не працює	Роботи в Україні немає, є тимчасова робота за кордоном	Є високооплачувана й постійна робота в країні, що приймає
<i>Наявність членів родини в Україні</i>	В Україні залишився чоловік та/або діти та/або літні батьки	В Україні залишилися автономні члени родини	Всі члени родини за межами країни. В Україні залишилися дальні родичі	Всі члени родини за межами країни. В Україні близьких не залишилося
<i>Забезпеченість нерухомим майном</i>	Є вціліле власне житло у відносно безпечних регіонах України, що задовольняє потреби	Є вціліле власне житло у небезпечних регіонах України	Є пошкоджене власне житло у небезпечних регіонах України	Немає власного житла в Україні або його було втрачено через війну
<i>Наявність освіти</i>	Є освіта за фахом, що користується попитом та має достатній рівень оплати на ринку праці України	Є освіта за фахом, що не користується попитом на ринку праці регіонів України	Є освіта за фахом, що має попит та достатній рівень оплати за межами країни	Є освіта за фахом, попит на який є досить високим та високооплатним за межами країни
<i>Можливість забезпечити гідний рівень освіти собі / дітям</i>	Є можливість отримати якісну освіту безкоштовно в Україні	Є можливість отримати лише небажаний рівень освіти в Україні	Є можливість отримати недорого освіту за кордоном	Є можливість отримати освіту безкоштовно за кордоном
<i>Професійна амбітність</i>	Є можливості для повної реалізації професійних амбіцій в Україні	Задовільні можливості для реалізації професійних амбіцій в Україні, є потенціал для зростання	Відсутність можливостей для реалізації професійних амбіцій в Україні	Наявність потенційних можливостей для реалізації професійних амбіцій за межами країни
<i>Наявність грошових коштів «на чорний день»</i>	Є достатня сума коштів для гідного життя в Україні	Є сума коштів, яких може вистачити на певний час життя в Україні	Є певна сума коштів, проте її недостатньо для повернення в Україну	Відсутні заощадження. Є можливість заробити достатньо коштів за межами країни
<i>Ймовірність прийняття остаточного рішення про повернення в Україну</i>	<i>досить висока</i>	<i>висока</i>	<i>середня</i>	<i>низька</i>

Для того, щоб отримати максимальні потоки повернення українських біженців з-за кордону у повоєнний період, вже сьогодні мають на регіональному та державному рівнях створюватися програми підтримки й стимулювання цих заходів. І дуже важливо приділити достатньо уваги кожному з перелічених критеріїв, створювати програми їх посилення або нівелювання.

Список використаних джерел

1. Захарова О.В. Умови повернення трудових мігрантів в Україну. *Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* Черкаси, 2019. Вип. 55. С. 15-23

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

д.е.н., доцент Каличева Н.Є.,
аспірант Масан В.В.,
Шлаган Є.Г.

Український державний університет залізничного транспорту

Основним завданням сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки є генерація ідей, спрямованих на формування нової якості життя суспільства. Цифрові технології (штучний інтелект, Інтернет речей, блокчейн та ін.) дозволяють вивести сучасне підприємство на принципово новий рівень, а господарчі процеси отримують у результаті найпотужнішу інформаційно-технологічну підтримку. Однак технологічний розвиток економіки призводить до підвищення рівня ризикованості ведення бізнесу. Тому підприємствами, які готуються до впровадження сучасних цифрових технологій у свою поточну діяльність, насамперед, необхідно розробити відповідну стратегію, втілену в сукупності планів та конкретних заходів, оцінити різні види ризиків та загроз, проаналізувати отримувані вигоди та нові можливості. Ключовим аспектом цифрової трансформації є те, що вона являється не самоціллю, а інструментом реалізації стратегічних цілей підприємства [1]. Сьогодні підприємства та організації, усвідомили безліч можливостей використання оцифрованих даних, спеціально розробляють процеси для цього. Можна сказати, що конкурентоспроможність організації на ринку визначає уміння напряму впроваджувати цифрові технології, які бурхливо розвиваються, з найменшими витратами за часом [2]. Керівники все частіше сходяться на думці, що цифрова трансформація необхідна, що б боротися з конкурентами, йти в ногу з технологіями та мінливими очікуваннями споживачів. Вона призводить до реорганізації також і тих підприємств, які зайняті у традиційних формах діяльності [3]. Проте, цифрова трансформація несе ряд ризиків для сучасного підприємства.

По-перше, виникнення дисбалансу на ринку праці, що виражається в появі нових цифрових професій, розриву у цифрових знаннях між поколіннями, трудовій міграції тощо.

По-друге, формування транснаціонального характеру конкуренції та лідерства, прозорості національних кордонів для інноваційних проєктів, де перевагу будуть мати ті лідери, які здійснили повномасштабну, всеосяжну цифрову трансформацію промисловості.

По-третє, здійснення цифрової трансформації держави та суспільства через реалізацію проєктів «розумних» міст, цифрового громадянина, застосування штучного інтелекту для ухвалення рішень зокрема і для формування цифрового рейтингу громадян.

По-четверте, деградація природного інтелекту людини, що виражається у кліповому мисленні, інтелектуальній залежності від технічних засобів, зникнення межі між дійсністю та ілюзією, формуванні неадекватного ставлення

до зовнішнього середовища, перейняття цінностей та потреб із цифрових шаблонів.

По п'яте, зростання впливу кіберзагроз, що проявляється в кібертероризмі, кібершпигунстві, кібервійнах та кіберзлочинності.

Вищезазначені тенденції формують систему зовнішніх та внутрішніх факторів, котрі знижують ефективність цифрової трансформації [4]. До зовнішніх факторів можна віднести такі бар'єри, як державні, конкурентні та технологічні.

Причинами виникнення державних бар'єрів є:

- економічна нестабільність у країні та нестійкість національної валюти;
- нормативні ліміти та відсутність стандартів із використання цифрових технологій;
- дефіцит спеціальних заходів щодо сприяння застосування цифрових технологій на підприємствах з боку держи.

Причинами виникнення конкурентних бар'єрів є:

- схильність кінцевого користувача до звичних для нього продуктів (сервісів);
- застосування цифрових технологій, які вимагають затрат з боку постачальників та споживачів, які використовують в основному «традиційні походи»;
- брак даних щодо успішності чи провалу при використанні конкретних цифрових технологій на інших підприємствах.

Причинами виникнення технологічних бар'єрів є:

- брак цифрових рішень, котрі враховують специфіку діяльності підприємства;
- низький рівень захисту цифрових технологій від неправомірних посягань;
- слабкий рівень розвитку інфраструктури (мала пропускна спроможність каналів зв'язку, відсутність можливості доступу до мобільного інтернету, мала кількість центрів обробки даних тощо);
- брак вітчизняних аналогів програмного забезпечення для певних галузевих виробництв.

До внутрішніх чинників можна віднести такі бар'єри, як ресурсні, психологічні та організаційні, а також сюди включають людський фактор [4]. Причинами виникнення ресурсних бар'єрів є:

- значна вартість проєктів із використанням цифрових технологій;
- нестача необхідних коштів на реалізацію проєкту з використанням цифрових технологій;
- високі витрати на експлуатацію систем, які використовують цифрові технології.

Причинами виникнення психологічних бар'єрів є:

- малий обсяг власного чи запозиченого досвіду використання цифрових технологій на інших підприємствах;
- здатність ефективного розвитку підприємства без впровадження цифрових технологій;

- збереження та підтримка інформаційної безпеки інфраструктури, мереж і продукції в процесі її функціонування, збереження конфіденційності.

Причинами виникнення організаційних бар'єрів є:

- потреба запровадження технологій у наявні ІТ-структури та поточну інфраструктуру підприємства;

- жорстка організаційна структура підприємства, що зумовлює складність зміни внутрішніх процесів, регламентів, документообігу, підходів до отримання та обробки інформації.

Людський чинник виражає себе у таких проявах:

- недолік поінформованості про переваги цифрових технологій, неправильне розуміння суті цифрової трансформації та її ефектів з боку керівництва підприємства та осіб, які приймають рішення;

- небажання співробітників змінювати звичні форми роботи;

- нестача кваліфікації у персоналу, що працює з цифровими технологіями;

- нестача кваліфікації у персоналу, що запроваджує та обслуговує цифрові технології.

Вплив негативних факторів можна зменшити шляхом активізації та посилення впливу факторів, що сприяють цифровій трансформації та створюють умови на її прискорення [3].

Основними факторами, як сприяють цифровій трансформації є:

- підтримка керівництва. Обов'язковою умовою успішної реалізації запланованих змін є наявність лідера організації чи групи організацій, що підтримує або просуває цифрову трансформацію. Головним завданням керівництва є донесення до співробітників нововведень та роз'яснення, як ці нововведення вплинуть кожного з них. Поява нових процесів може призвести до втрати роботи для деяких працівників. Необхідно заздалегідь попереджати про таку можливість, щоб плановані зміни не стали предметом чуток і пліток;

- наявність центру компетенцій. Реалізація змін на операційному рівні відбувається за умови створення крос-функціональної команди, що складається зі співробітників підрозділів, які відповідають за окремі аспекти процесу. Функціонування такого центру можливе на регулярній основі, із використанням найкращих практик всередині компанії;

- організаційна трансформація. Нові бізнес-процеси, як правило, впроваджуються силами співробітників, які довгий час працюють у рамках існуючих процесів. Такий підхід включає деякі ризики.

По-перше, нововведення вимагають часу на навчання та адаптацію, що викликає певне відторгнення серед співробітників через небажання міняти наявні практики, побоювання нового, неготовність вчитися та побоювання втратити роботу.

По-друге, перехід на нові процеси вимагає від співробітників застосування великих зусиль, адже необхідно перейти на нові правила роботи без втрати операційної ефективності. Тому в деяких випадках правильніше створити нову

організаційну одиницю або групу всередині існуючого підрозділу для роботи за новими оцифрованим процесам. Поступово «старі» працівники будуть переходити на оновлені процеси, а «нові» – в інший підрозділ для його підготовки. Трансформація при цьому підході може пройти швидше та при менших енергетичних і фінансових зусиллях;

- структуроване та послідовне розпланування дій. Інтеграція старих систем у нові процеси загрожує тривалими проектами з туманними термінами окупності. Довга реалізація проєкту може призвести до втрати актуальності виконаної роботи. Зниження такого ризику можливе через розбиття одного великого проєкту на кілька малих, на реалізацію яких витрачається менше часу;

- актуальна технологічна база. Перед входженням у процес цифрової трансформації необхідно сформулювати базис актуальних технологічних рішень, на основі якого вибудовуватимуться процеси цифровізації:

- високий рівень автоматизації діяльності, віртуалізація інфраструктури, якість та готовність ІТ-систем організації;

- синхронізація та оцифрування даних – вся інформація, збір якої можливий у межах окремої організації, стає реальною основою для прийняття рішень усіх рівнів у цифровому просторі;

- базування операційної моделі, організаційної структури та внутрішніх процесів на нові принципи, ключовою характеристикою яких є обґрунтованість (цифри, факти, тренди) та швидкість (обробка даних у реальному часі, коригування курсу відповідно до надходження інформації та змін).

Таким чином, не зважаючи на наявні проблеми та ризики цифрова трансформація є необхідною умовою для ефективного функціонування підприємства в сучасних економічних умовах [5]. Особливо це питання актуальне для вітчизняного бізнесу, який в умовах пандемії та під час війни змушений перебудовувати господарську діяльність. І цифрова трансформація є одним з тих рішень, котре дозволить відновити економічну систему країни в цей надскладний для країни час.

Список використаних джерел

1. Дикань В.Л., Корінь М.В. Державне регулювання промислового розвитку України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 9-19.
2. Каличева Н.Є., Масан В.В. Теоретичні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств залізничного транспорту в умовах цифровізації. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 35. С. 38-41.
3. Дикань В.Л., Обруч Г.В. Управління реалізацією спільних інвестиційних проєктів за участю підприємств залізничного транспорту в умовах цифровізації. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 9-21.
4. Касьянова Н.В., Кравчук Н.М., Коваль Ю.Л. Безпека підприємства в умовах цифрової трансформації економіки. *Modern Economics*. 2020. № 20. С. 124-129. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44153/1/Modern%20Economics%202020.pdf>.
5. Овчиннікова В.О., Торопова В.І. Розвиток підприємств залізничного транспорту України в умовах цифровізації. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 68. С. 175-181.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Письменна Я.С.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Соціально-економічне становище України знаходиться у складних умовах. Війна внесла свої корективи в життя кожної людини і несе небезпеку громадянам держави, інфраструктурним об'єктам та суб'єктам господарювання.

Особливо значних труднощів зазнали аграрії, адже за даними журналу «Земельний вісник України» майже чверть (22%) українських сільськогосподарських земель станом на липень були окуповані росіянами, а після деокупації певних територій виявлено заміновані поля. Окрім цього окупаційні війська обстрілюють степи у Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській областях [1].

Попри всі складнощі сільськогосподарські організації та одноосібники, ризикуючи життям, займаються обробіткою земельних ділянок, збирають врожай та починають посіви озимих культур задля забезпечення продовольством громадян та підтримки економіки держави.

Одна із провідних галузей національної економіки – сільське господарство, яке є джерелом забезпечення продовольчими ресурсами (сировиною) та створює пріоритети формування системи продовольчої безпеки [2].

Україна має високий земельно-ресурсний потенціал, однак він використовується недостатньо ефективно. Третина земель перебуває в запущеному стані і не використовується належним чином, що пов'язано із високою ціною посівних одиниць, добрив, паливно-мастильних матеріалів тощо. Політика держави спрямована на те, щоб витіснити з ринку одноосібників і підтримувати лише великий та середній бізнес, що не зовсім ефективно, як це здається на перший погляд. Кожен 2-й житель українського села самостійно займається обробіткою власної земельної ділянки, завдяки чому має прибуток, тому витіснення одноосібника з ринкових відносин – це знищення українського села.

Також, негативним фактором є продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, тому що є ризик утворення монопольного використання даного ресурсу, ведення «тіньової економіки» (як показує практика, «тіньовою економікою» займаються крупні підприємства), встановлення «захмарних цін» на продукти харчування тощо. Дане питання можна вирішити лише за допомогою референдуму, адже згідно Конституції України природні ресурси, зокрема земля є власністю народу і перебуває під особливою охороною держави [3].

У повоєнний час, в Україні необхідно реорганізувати політику, що стосується АПК, модернізувати її та пристосувати до умов, що склалися. Державі потрібно здійснювати підтримку не лише сільськогосподарських організацій, але й одноосібних виробників, які також вирощують якісну продукцію,

забезпечуючи державу продовольством, сплачують податки, чим підтримують економіку держави.

Задля того, щоб уникнути занехаяння земельних ділянок, потрібно здійснювати їх перевірку місцевою владою територіальної громади, у власності якої знаходиться поле та в разі виявлення того, що обробіткою ніхто не займається, фіксувати це і прийняти певних заходів стосовно такої діяльності. Таким чином, буде підтримка сільського населення та чим більше буде різних суб'єктів на ринку, тим досконалішою буде конкуренція, що матиме позитивний вплив на економіку.

Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, цього року на експорт було спрямовано близько 19,4 млн тон пшениці, ячменю, соняшника тощо [4].

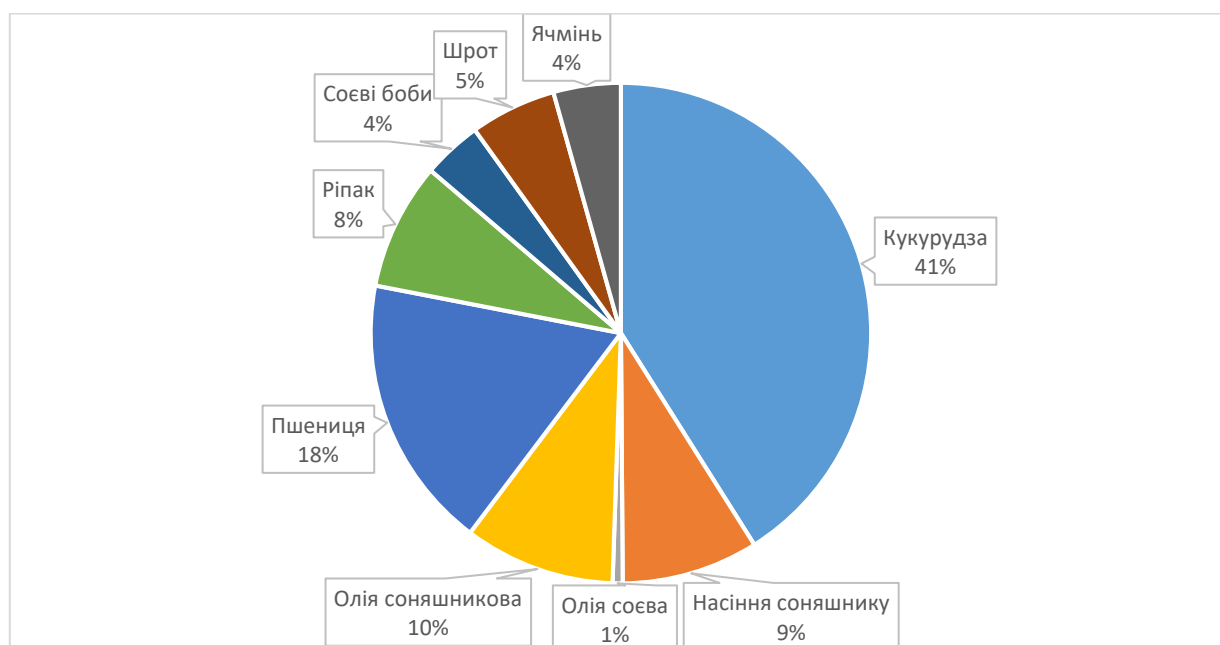

Рисунок 1 – Частка експортної продукції, що перетнула кордон [4]

За рисунком 1 можна зробити висновки, що на міжнародний ринок Україна продає в більшості зерно, тобто сировинну продукцію.

Для держави більш вигідно здійснювати зовнішню торгівлю готовою продукцією, ніж сировиною. Тому після війни необхідно, щоб саме держава здійснювала закупівлю зернових та олійних культур у сільськогосподарських виробників, здійснювала її перетворення у вторинний продукт і реалізовувала на міжнародному ринку, зменшуючи при цьому експорт зерна. Так, як вторинний продукт коштує набагато дорожче, то отриманий дохід можна розподілити на відновлення знищеної інфраструктури міст та сіл держави, підтримку соціально незахищених верств населення тощо.

Щоб підтвердити логіку викладених думок, у таблиці 1 представлено ціни на міжнародному ринку на поширену експортну продукцію України.

Таблиця 1 – Ціни на міжнародному ринку станом на серпень-вересень 2022 р.

№	Товар (сировина)	Ціна дол./т	Товар (продукт)	Ціна дол./т
1	Соняшникове насіння	500	Олія соняшникова	1360
2	Пшениця	350	Борошно	390
3	Соя	550	Соєва олія	1600

Складено автором на основі [5; 6]

Отже, дорожче коштує вторинний продукт, проте для того, щоб його одержати потрібно переробити більше сировини, що показує таблиця 2.

Таблиця 2 – Співвідношення сировини і продукту

№ товару	Товар (сировина), кг	Товар (продукт) із ваги товару (сировини), кг	Вартість товару (сировини), дол./т	Вартість товару (продукту), дол./т	Відхилення вартості	
					абсолютне, дол.	відносне, %
1	2400	1000	1200	1360	160	113
2	1428	1000	499,8	390	-109,8	78
3	2900	1000	1595	1600	5	100

Отже, за таблицею 2 можна зробити висновки, що продаж борошна є збитковим, тому що та кількість зерна, з якої можна отримати 1т борошна коштує дорожче на 109,8 дол, ніж борошно, проте з оліями склалася інша ситуація, їх продавати більш вигідно, ніж сировину. Соняшникова олія на 160 дол дорожча, ніж сировина, яка витрачена на створення 1т олії, соєва олія і соя особливої різниці не мають. Також, під час виробництва олії, можна виготовляти шрот, який варто постачати на міжнародну арену ринкових відносин, що буде як продукт разом з олією набагато дорожче, тобто більш прибутково, ніж сировинна продукція ринку.

Таким чином, сільське господарство України у повоєнний час повинно розвиватися як внутрішньо, тобто в середині держави, так і зовнішньо, тобто на рівні імпортно-експортних операцій.

Список використаних джерел

1. Майже чверть українських сільськогосподарських земель окуповані Росією. *Земельний вісник України*. Вип. 6, 2022р. URL: <http://zemvisnuk.com.ua>.
2. Калетнік Г.М. Місце і роль продовольчої безпеки у формування економічної безпеки в Україні: Бізнес Інформ. 2, 2014. 35 с.
3. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
4. Зовнішня торгівля продуктами АПК : Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua>.
5. Ціна сільськогосподарської експортної продукції : Agravery. URL: <https://agravery.com>.
6. Ціни на продовольчі продукти у світі : журнал Landlord. URL: <https://landlord.ua>.

РЕЛОКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Письменна Я.С.,

к.е.н., доцент Табачкова Н.А.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Кожне підприємство функціонує і розвивається завдяки якісному управлінню, раціональному та ефективному використанню економічних ресурсів, адекватному плануванню та встановленню цілей, забезпеченню сприятливих умов роботи тощо.

Розробці особливих підходів в управлінні економікою відповідно до реалій воєнного часу необхідно приділяти увагу саме сьогодні, адже війна несе небезпеку інфраструктурним об'єктам, суб'єктам господарювання і, найголовніше, життю та здоров'ю людини. Відновлення економіки та її інфраструктури – справа недалекого майбутнього нашої країни.

Сучасні умови життя українців є дуже складними, а особливо ведення підприємницької діяльності, яка є важливою «жилою», котра підтримує економіку держави, що так необхідно зараз. Багато підприємств знаходяться на особливо небезпечних територіях чи тимчасово окупованих, або тих, де ведуться бойові дії. Таке місцезнаходження ускладнює діяльність організації або і взагалі припиняє її.

У період з 20 липня до 1 серпня поточного року Центр розвитку інновацій спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту за підтримки Європейського Союзу провели опитування, респондентами якого стали 842 підприємства, з метою моніторингу стану та потреб українського бізнесу під час війни.

Результати дослідження були такими:

- 39,9% підприємств повністю або майже повністю припинили роботу від 24.02.2022р.;

- 11,5% - не змінили або збільшили обсяги робіт порівняно з 23.02.2022р. [1].

Отже, таким чином, представлені дані вказують на негативні наслідки війни для економіки нашої держави. Тому необхідно вживати заходів для подолання факторів, що склалися у нинішніх умовах і розробляти програми розвитку організацій для сьогодення.

Саме у воєнний період виникає нове поняття «релокація бізнесу». Релокація (relocate, relocation) з англійської мови означає переїзд. Поняття «релокація бізнесу» означає процес переміщення підприємств із особливо небезпечних територій до більш безпечних регіонів нашої держави.

Міністерством економіки України було розроблено Програму релокації підприємств, яку Уряд реалізує із середини березня 2022 року.

Такі заходи здійснено з метою регулювання економіки України, зокрема забезпечити її стійкість, шляхом переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Заходу України.

Щоб взяти участь у Програмі, тобто перемістити бізнес в інші регіони, підприємці на платформі E-Tender подають заявку, у якій необхідно вказати інформацію про спеціалізацію підприємства, кількість працівників, можливості виробництва, потреби у виробничому приміщенні, сировині, розміщенні співробітників, а також спосіб транспортування. Такі заявки розглядаються до п'яти днів, після чого заявник отримує відповідь [2].

Після отримання позитивного рішення, тобто схвалення заяви, підприємець отримує пакет державної підтримки.

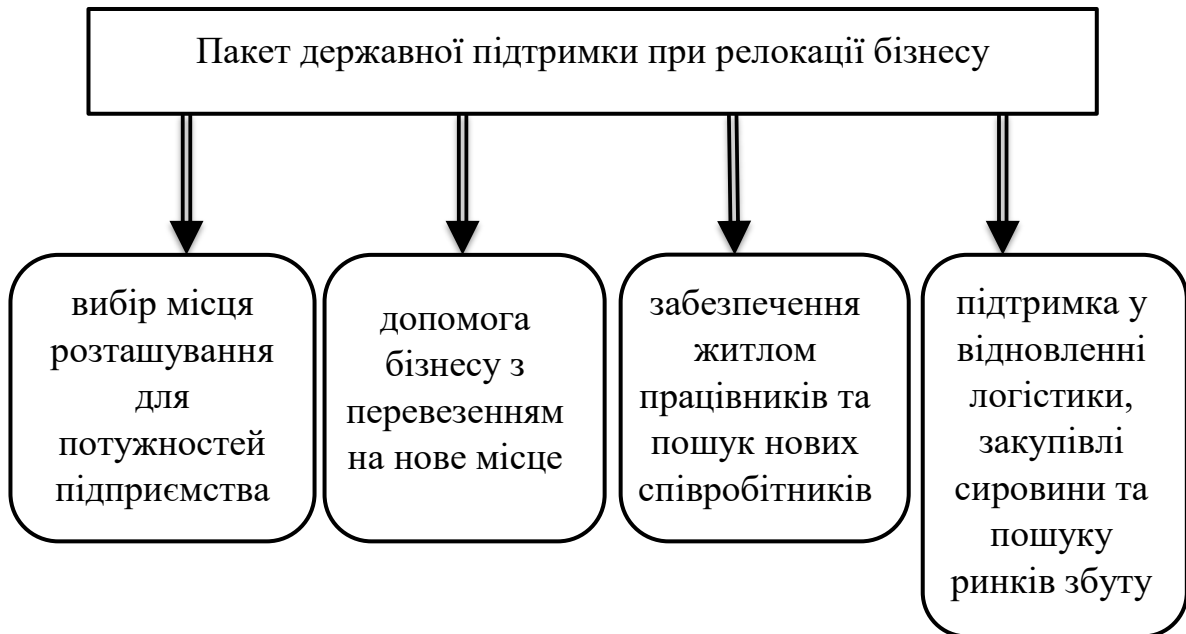

Рисунок 1 – Опції державної підтримки при релокації бізнесу

Складено авторами на основі [2]

Пошук нової локації пропонує підприємству відповідна обласна військова адміністрація. Це можуть бути або складські приміщення для тимчасового розміщення або вже виробничі для відновлення роботи. Для учасників Програми переміщення безкоштовне, а для працівників та їх родин місцева влада шукає місце для проживання. Також, за потреби, Державна служба зайнятості допомагає з пошуком та працевлаштуванням нових працівників для підприємства [3].

Станом на серпень даною Програмою скористалися 710 підприємств, з яких 500 уже поновили функціонування на новому місці, проте ще 1086 заяв зареєстровані та подані на розгляд.

Більшість організацій переїздить до Західної України, тому є такі дані, що найбільш популярними областями для релокації є Львівська область, до якої прибуло 29% підприємств від усіх заявок, Закарпатська область – 18% та Чернівецька область – 12% [4].

Дані заходи спрямовані на покращення економіки держави, проте для менеджменту це певною мірою «виклик», адже потрібно знаходити нові рішення практичних завдань, які постають перед організацією, удосконалювати раніше прийняті моделі управління, намагатися прогнозувати діяльність та ринок попри

всі складнощі, адже на даний момент зробити прогноз дуже складно, тому що ситуація дуже мінлива і дані змінюються практично кожного дня.

Для релокованих підприємств необхідно розробити план дій, які будуть розвивати організацію.

У першу чергу, при переміщенні бізнесу, потрібно зробити детальний аналіз ринку безпечних регіонів, потенційних для нової локації, з метою отримання уявлення про напрям розвитку діяльності та для того, щоб визначити ринок якого регіону найбільш сприятливий для організації. Окремим фактором є конкурентоспроможність підприємств, розглянувши яку можна визначити нішу, що стане доступною для переміщеного бізнесу.

На наступному етапі, уже після релокації, перед управлінцями постає завдання розробки тактики та стратегії розвитку на новому місці й адаптації їх до воєнної економіки.

Цілі та задачі діяльності мають бути спрямовані на виробництво якісної продукції, отримання прибутку, зменшення витрат, забезпечення держави продуктом та обов'язковими платежами. Необхідно розвивати сферу маркетингу, щоб стати більш відомою компанією на новому місці та заохотити більше клієнтів до споживання продукту, що виготовляється.

Після цього треба звернути увагу на операційне ядро підприємства, тобто безпосередньо на виробництво. Компанії слід удосконалити технологію створення продукції таким чином, щоб на новому місці зменшити витрати, та пристосувати процес створення продукту до сировини, яка на новій локації буде більш вигідною, а також, щоб отримати певну унікальність на ринку. Варто розглянути досвід зарубіжних організацій та, за можливості, перейняти сучасні технології та адаптувати їх до українських реалій.

Не менш важливим аспектом є участь у різноманітних конкурсах, що може принести компанії додаткові ринки збуту і допоможе нарощувати обсяги виробництва.

Потрібно розвивати бізнес на новому місці, адже він принесе прибуток, підтримає економіку держави, забезпечить громадян продукцією тощо.

Отже, можна зробити висновок, що менеджмент у період війни має свої особливості, адже економіка не стабільна і потрібно створювати моделі розвитку організацій в умовах воєнної економіки. Управління релокованими підприємствами вимагає значних зусиль, адже це бізнес на новому місці, з новими ринками збуту, тому потрібно вдосконалювати технологію виробництва, операційний, стратегічний менеджмент та менеджмент персоналу. Тільки адаптація менеджменту до реалій сьогодення може сприяти розвитку організацій та економіки держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в липні : Дія.Бізнес URL: <https://bisness.diia.gov.ua>.
2. Програма релокації підприємств : Міністерство економіки України URL: <https://me.gov.ua>.
3. Практика переміщення під час війни : E-Tender URL: <https://e-tender.ua>.
4. Дніпропетровщина: переміщені підприємства нарощують випуск : Голос України URL: <http://www.golos.com.ua>.

ЗАГАЛЬНІ НАПРЯМКИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

к.е.н., доцент Проскурович О.В.,
Вальков О.Б.,
Валькова О.О.

Хмельницький національний університет

Російське вторгнення в Україну призвело до масового порушення економічної діяльності та руйнування інфраструктури. За оцінками експертів поточна оцінка збитку вітчизняної економіки становить близько 100 мільярдів дол., і ця цифра продовжує зростати. Одночасно, в останні роки темпи економічного зростання в Україні були нижчими від країн Центральної Європи. Зокрема, ВВП України зростав менше ніж на 2 % у рік, а аналогічний показник у Польщі становить 3,5 %. Тому варто розробити ряд заходів з відновлення вітчизняної економіки для відшкодування збитків, завданих війною та прискорення економічного зростання і якості життя в Україні.

Значні руйнування та економічні втрати потребують масштабної відбудови України. Водночас таке відновлення могло б дати додатковий поштовх для модернізації країни. Щоб максимально використати цю можливість, Україна має побудувати ефективну архітектуру для відновлення країни, яка залучатиме якомога більшу кількість учасників та ресурсів для процесу відбудови.

Уряд розробив Національний план відновлення [1], який окреслює основні напрями відновлення зруйнованої після війни економіки, деталізує кожний напрямок та комплекс ініціатив по ньому і містить супроводжувальні заходи, включно із законодавчими змінами. Цей план містить п'ятнадцять національних програм і розрахований на десять років. Він націлений на отримання таких ключових результатів [1]:

- покращення інституційної спроможності (перезапуск САП, НАБУ, завершення корпоратизації державних підприємств) – \$0,1 млрд;
- цифровізація держави – \$0,1 млрд;
- зміцнення безпеки та оборони – \$50 млрд;
- посилення інтеграції до ЄС – \$1 млрд;
- відновлення чистого та захищеного середовища – \$20 млрд;
- енергетична незалежність та зелений курс – \$130 млрд;
- функціонування бізнес-середовища – \$5 млрд;
- забезпечення конкурентного доступу до капіталу – \$ 75 млрд;
- пожвавлення макрофінансової стабільності – \$60-80 млрд;
- розвиток секторів економіки з доданою вартістю – \$50 млрд;
- розширення та інтеграція логістики з ЄС – \$120-160 млрд;
- відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів – \$150-250 млрд;
- відновлення та модернізація соціальної інфраструктури – \$35 млрд;
- функціонування освіти – \$5 млрд;
- модернізація системи охорони здоров'я – \$5 млрд;
- розвиток культури та спорту – \$20 млрд;

- забезпечення ефективної соціальної політики – \$7 млрд. [1].

Передбачається, що протягом десяти років буде впроваджено 850 проєктів, щорічний приріст реального ВВП становитиме близько 7 %, індекс економічної складності та людського капіталу охоплюватиме ТОП 25 країн, фінансування – більше 750 млрд. дол.

Політика щодо відновлення України передбачає систему заходів інституційної архітектури відновлення, відновлення інфраструктури, економічного відновлення, екологічного та соціального відновлення.

Інституційна архітектура для відновлення фокусується на створенні ефективної системи управління для повоєнного відновлення та втілення цієї системи управління в архітектуру публічного управління для забезпечення довготермінових і сталих рішень у сфері урядування. Вона містить:

1) візію і план щодо конкретних ініціатив, цілей та проєктів:

1.1) розробити довгострокове бачення повоєнного розвитку України;

1.2) узгодити бачення з процесом інтеграції до ЄС;

1.3) створити комплексний план відновлення, включаючи відновлення, розвиток людського потенціалу та пакети реформ;

1.4) залучати міжнародний досвід щодо можливих реформ і перетворень у різних секторах;

1.5) забезпечити чітке розмежування повноважень на центральному, регіональному та місцевому рівнях для забезпечення впорядкованого здійснення відновлення;

1.6) визначити конкретні цілі та КРІ для кожного відповідального органу в рамках процесу відновлення;

2) люди та інституції забезпечать українське державне управління більш прозорим, орієнтованим на громадян, інклюзивним і повністю спроможним забезпечити ефективне управління;

3) фінансування передбачатиме розробку зручних та гнучких інструментів фінансової підтримки для міжнародних партнерів. Крім того, механізми вилучення російських активів на користь України мають бути розроблені у тісній співпраці з міжнародними партнерами. Одночасно, Україні слід покращити механізми бюджетного планування та в довгостроковій перспективі все більше покладатися на вітчизняні джерела для модернізації країни. Процес відновлення має базуватися на принципах прозорості та підзвітності для підвищення його ефективності та підтримки міжнародної довіри до модернізації України.

Внаслідок війни, що триває, економіці та суспільному добробуту України нанесені величезні збитки в контексті інфраструктури для роботи, житлової інфраструктури та інфраструктури для розвитку. Україна стоїть перед новою реальністю, яка потребує адаптивного підходу до відновлення та розвитку різних регіонів. Зважаючи на ступінь руйнації, концентрації ВПО та ризики для безпеки слід адаптувати підхід, орієнтований на особливості територій, щоб врахувати різницю між регіонами та територіями. Зокрема, території біля кордону з росією та Білоруссю, тимчасово окуповані території та сусідні регіони, а також території, де розташована військова та критична інфраструктура,

потребуватимуть особливої уваги уряду та міжнародних партнерів для забезпечення відновлення та подальшого розвитку території.

Загальний процес щодо відновлення інфраструктури має розпочатися з комплексного аудиту поточного стану справ, який дозволить оцінити збитки і потреби у терміновому відновленні та подальшому відновленні та розвитку. Далі мають бути розроблені проекти для розбудови інфраструктури з функціонування житлової інфраструктури та інфраструктури для розвитку. Оцінка збитків та потреб (аудит) передбачає: оцінку збитків у різних сферах та аналіз довоєнного стану мереж інфраструктури, житлової інфраструктури та інфраструктури з розвитку, а також оцінку потреб населення та бізнесу. Конкурентоздатна інфраструктура складається з сталої виробничої та логістичної інфраструктури.

Відновлені виробничі потужності та логістична інфраструктура забезпечать створення робочих місць для відновлення громад та регіонів у всіх сферах. Комфортна житлова інфраструктура містить комфортне житло та ефективні, кліматично нейтральні системи життєзабезпечення як у сільських та міських громадах, так і між ними. Відновлена та розвинена житлова інфраструктура зі стійкими, сталими та інклюзивними рішеннями дозволить переміщеним особам повернутися до рідних громад, а всім українцям насолоджуватися кращими стандартами життя. Комплексна інфраструктура охоплює освітню, спортивну, культурну та туристичну інфраструктури, адміністративну інфраструктуру, інфраструктуру, що забезпечує охорону здоров'я, безпеку та цивільний захист. Нова соціальна інфраструктура буде відповідати запитам різних груп населення та задовольнить їхні потреби. Це створить комплексні системи для розвитку спільнот із міцними соціальними зв'язками, почуттям взаємної відповідальності та високою якістю життя в Україні.

Роки безгосподарності та політичної непослідовності перетворили Україну на регіонального аутсайдера з точки зору економічного розвитку. Війна загострила економічне становище України. Після ефективних економічних заходів у воєнний час Україні терміново потрібні інноваційні рішення для відновлення та модернізації економіки. Прагнення України до свободи та самоорганізації у поєднанні з безпрецедентним глобальним партнерством дозволяє стати світовим лідером у сфері інновацій та сталого економічного процвітання. Формується шість ключових пріоритетних напрямків відновлення економіки України:

1) макрофінансова стабільність та ефективний фінансово-банківський сектор забезпечать належне функціонування держави, відновлення ділової активності, підвищення довіри інвесторів та забезпечення сталого економічного зростання;

2) економічна свобода, яка передбачає поступове узгодження вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, що сприяє вільному руху товарів, послуг, капіталу та людей;

3) євроінтеграція та доступ до ринків ЄС та міжнародних ринків дозволять Україні прогресувати у своєму економічному розвитку і суттєво підвищити загальну якість життя;

4) доступ до ноу-хау призведе до прискорення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності України на світовій арені;

5) кращий доступ до фінансування допоможе підприємствам оволодіти від наслідків війни та почати здійснювати економічний вплив в Україні та за її межами;

6) успішна трансформація вітчизняних пріоритетних галузей шляхом виробництва більшої різноманітності високоскладних товарів і послуг зміцнить не лише внутрішнє виробництво, але й позитивно вплине на світові ринки, зокрема у сфері продовольчої безпеки.

За сучасних умов потенціал України полягає у забезпеченні зеленого переходу до нової зеленої економіки, яка повністю інтегрується в європейську економіку та стане основним елементом у розбудові стратегічної автономії ЄС. Еко-відновлення охоплює:

1) ефективну архітектуру та фінанси кліматичного урядування гарантуватиме, що Україна матиме ефективні стимули для трансформації та буде забезпечена достатніми ресурсами для фінансування цих змін;

2) застосування чистої енергії та зелених будівель сприятимуть трансформації енергетичної системи, що в свою чергу забезпечить конкурентоспроможність економіки, покращить розвиток національної економіки та призведе до підвищення якості життя громадян;

3) розвиток нової зеленої економіки покращить конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку та європейську економічну стійкість, забезпечуючи Європу найважливішими ресурсами, продуктами та послугами;

4) збережене довкілля та розвинене біорізноманіття, яке стосується адаптації до зміни клімату. Це покращить стійкість України до стихійних лих, спричинених зміною клімату та забезпечить вищу якість життя в чистому природному середовищі.

Загальна структура соціального відновлення містить два напрямки:

1) забезпечення особистого розвитку, що охоплює: освіту і науку, культуру та інформаційну політику, молодь та спорт;

2) забезпечення якості життя через охорону здоров'я та соціальний захист.

Одночасно, соціальне відновлення значною мірою залежить від реформ в інших сферах, таких як відновлення та розвиток інфраструктури та економічне зростання.

Отже, за умов сьогодення, зважаючи на міжнародний досвід, доречним буде застосування наступних рекомендацій щодо відновлення України: обирати сталість та системність, а не швидкість та тимчасовість; забезпечити прозорість та участь громад у прийнятті рішень; використовувати найкращі технології та практики; розвивати міста та регіони стійкими та сталими; декарбонізувати та децентралізувати енергетику; розвивати стійкі та децентралізовані агропродовольчі системи; зберігати екосистеми та природне багатство України.

Список використаних джерел

1. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>.

СТАН ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Рогова Д.М.,

к.е.н., доцент Придятько Е.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Сьогодні українська економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію шоком.

Повномасштабне військове вторгнення завдало потужного удару по всіх ланках економічної системи нашої держави. Знизилося виробництво основних видів продукції, зокрема тієї, що становить основу експортного потенціалу України.

Крім того, заблоковані порти, а відтак і зміна валової частки зовнішньої торгівлі. Нищиться транспортно-логістична, соціальна, маркетингова та інженерна інфраструктура цілих регіонів. Відбувається відтік кадрів за кордон та їх часткова передислокація на захід держави, що тимчасово виводить зі строю активне економічне життя сотні тисяч, або й мільйонів людей.

Попри зупинку роботи багатьох бізнесів, знищення підприємств, блокаду морських портів та проблеми з податковими та митними надходженнями, повної зупинки української економіки не відбулося. Бізнеси працюють там, де можуть, економіка пристосовується до умов війни, а курс долару не злетів до небес.

Просторова дезінтегрованість економіки та інтенсивні міграційні рухи в межах регіонів України і в напрямку інших країн формують нове середовище регіональних ринків праці. Теперішні міграційні процеси актуалізують появу новітніх соціально-економічних ризиків та загроз щодо втрат людського потенціалу та його розбалансування.

У цьому контексті можна виокремити три типи трансформації ринку праці та сфери зайнятості областей з самим низьким людським потенціалом на ринку праці.

Перший тип це кон'юнктурні зрушення, зумовлені, в першу чергу, масовою вимушеною міграцією населення з територій де ведуться активні бойові дії або є загроза цих дій, що безпосередньо впливає на обсяги пропозиції робочої сили, кількість робочих місць і відповідно попит на робочу силу внаслідок ліквідації або скорочення бізнесу.

Зниження доходів населення через загальну економічну дестабілізацію є також не менш важливою причиною появи першого типу трансформації ринку праці.

Другий тип – регіональні диспропорції, як наслідок структурно-просторових змін на ринку праці активних внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів в Україні.

Останнім типом трансформації ринку праці є галузеві дисбаланси через глибокі зрушення в кон'юнктурі ринку праці, втрату усталених виробничих, логістичних, торговельних та інших не менш важливих зв'язків [1].

Також спостерігається посилення загального навантаження на соціальну інфраструктуру, тобто, на заклади освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства та відповідно, систему соціальних послуг.

Соціально-економічна напруженість обумовлена значною мірою особливостями структури внутрішньо переміщених осіб, основну частку яких складають діти, літні люди, безробітні, працездатні або особи які навчаються. (рис. 1).

Рисунок 1 – Статистика кількості внутрішньо переміщених осіб
Джерело: сформовано автором на основі даних [2]

Так, згідно з даними Міжнародної організації з міграції, 27,6 % домогосподарств вимушені переселенці які мають дітей до 5 років, 60,8% – мають дітей віком 5-18 років, у 10,2% домогосподарств є вагітні жінки або жінки мають грудне вигодовування, у 56,3% – є літні люди непрацездатного віку, у 32,1% – особи з хронічними захворюваннями, 19,5% – непрацездатні особи.

Дані щодо кількості та географічного розташування офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), станом на кінець вересня 2022 року, демонструють збільшення ВПО майже на 79 000, а загальна кількість складає 3 255 571 зареєстрованих осіб.

Більшість переселенців із загальної кількості ВПО з Донецької, Луганської, Харківської областей. В розрізі за статтю зареєстрованих ВПО показники наступні: 63 % – жінки, 37 % – чоловіки [3].

Згідно написаного вище, можна зробити висновок, що економіка України залежить лише від міграційних процесів, але це не так. Нормальна робота банківської системи є не менш важливою, так як допомагає економіці як найшвидше адаптуватися до війни.

Банки дуже добре пройшли й досі проходять, випробування війною. Разом з НБУ вони заздалегідь підготували плани роботи за різних сценаріїв, хоча не сподівалися, що їх буде реалізовано. Як результат, навіть у таких умовах, банки

продовжують функціонувати, своєчасно виконувати свої зобов'язання з обслуговування юридичних і фізичних осіб, кредитують суб'єктів господарювання, надають послуги на всій території України навіть у містах активних бойових дій. Банки продовжують готувати нові плани які будуть гарантувати безперебійність їхньої роботи.

На самому початку війни НБУ здійснив низку кроків для спрощення діяльності банків в умовах війни, щоб підтримати їхній фінансовий стан і спроможність кредитувати. Зокрема дозволив банкам реалізовувати кредитні канікули, і вони активно цим користувалися.

Кредитний попит населення та бізнесу під час війни значно послабився, як і ризик-апетит банків до надання нових позик. Зростає лише гривневе корпоративне кредитування. Це зростання переважно забезпечено програмами державної підтримки.

Слабкий фінансовий стан бізнесу та населення стримуватиме активне банківське кредитування в післявоєнний період, тож урядові програми часткової компенсації процентної ставки та часткового гарантування кредитів мають зберегтися.

Відновлення сегменту незабезпеченого споживчого кредитування відбудеться швидше, але темпи будуть дуже далекі від довоєнного рівня. Іпотечне кредитування на певний час буде повністю призупинено. Для його відновлення також варто скористатися програмами підтримки.

Отже, українська економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію шоком – повномасштабною війною, яка завдала потужного удару по всіх ланках економічної системи нашої держави.

Просторова дезінтегрованність економіки та інтенсивні міграційні рухи в межах регіонів України і в напрямку інших країн почали формувати нове середовище регіональних ринків праці, що сильно почало впливати на економіку України.

Нормальна робота банківської системи допомагає економіці, краще за все, адаптуватися до війни. Небанківські фінансові установи виявилися менш готовими до викликів війни порівняно з банками і гірше впоралися з операційними ризиками.

Проте в усіх сегментах небанківського фінансового ринку залишаються компанії, що й надалі безперервно надають якісні послуги.

Список використаних джерел

1. Що відбувається на ринку під час війни: URL:<https://thepoint.rabota.ua/scho-vidbuvayetsyana-rynku-pratsi-pid-chas-viyny/>.
2. Ukraine-IDP figures: General Population Survey (9-16 March 2022). International Organization for Migration. URL: <https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/>.
3. DTMUkraine_Rd131930September_Recorded_IDP_21_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr. URL: <https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/>.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У МИРНИЙ ТА ВОЄННИЙ ЧАС

Севрюков В.В.,

к.е.н., доцент Придятько Е.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

З набуттям незалежності перед Україною постали питання економічного розвитку того надбання, що дісталось після розпаду СРСР. Українська держава мала на момент розпаду СРСР другий потенціал після РСФСР, що надавало Україні шанс стати передовою промисловою країною Європи.

У воєнний час тема економіки є дуже актуальною, тому що саме від міцної розвитку економіки залежить міцність тилу і військова логістика, яка своєю чергою впливає на швидкість розгортання військ та швидкість підведення резервів. Україна на момент 1991 року була країною з розвиненою індустрією і сільським господарством, основу якого складало тваринництво та культивування рослин.

Основою промислового експорту України складала продукція чорної і кольорової металургії та машинобудівна продукція.

Другою і не менш важливою статтею експорту було фуражне зерно, молочна та м'ясна продукція, а також мед та деревина. На українську промисловість працювали такі промислові гіганти як «Антонов», КБ «Південне», «Азовсталь», «Азовмаш» та інші. Основу електропостачання забезпечували чотири атомні ядерні електростанції, найбільшою з яких була АЕС «Південна» у місті Енергодар, що складає понад 15% від загальної генерації електроенергії в Україні.

До дешевої електроенергії були під'єднані глиноземні заводи та фабрики з виробництва найдешевшого у Європі алюмінію.

Багаті копалини у Донбаському каменю-вугільному басейні забезпечували чисельні теплові електростанції та найбільший коксохімічний завод у Європі, безперебійним постачанням дешевої сировини для виробництва коксу для мартенівських та доменних печей, які працювали для виплавки прокатного листа та взагалі підтримки металургійної промисловості України.

Поступовий розрив з деякими країнами колишнього СРСР боляче вдарив по українській промисловості про що говорить поступове зниження індексу промислового випуску продукції на протязі більш тридцяти років незалежності.

Як видно з рис. 1, Індекс промислового виробництва України невпинно знижувався протягом усього періоду незалежності. Це свідчить про втрату Україною промислових компетенцій і загальну деіндустріалізацію держави. Також важливим показником розвитку економіки є ВВП на душу населення.

Як видно з рис. 2, ВВП України на душу населення зазнав значного падіння через збройний конфлікт на Донбасі але вже у 2018 році досягнув рівня 2013 року за номінальними показниками.

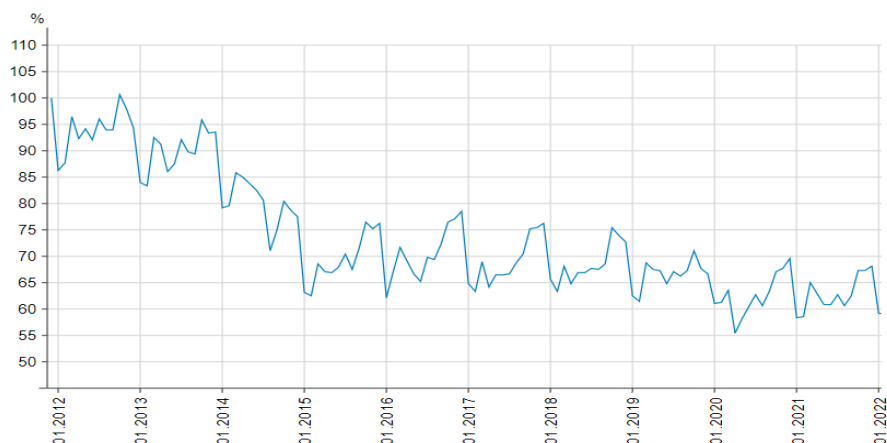

Рисунок 1 – Інтегрований графік Індексу промислового виробництва України [1]

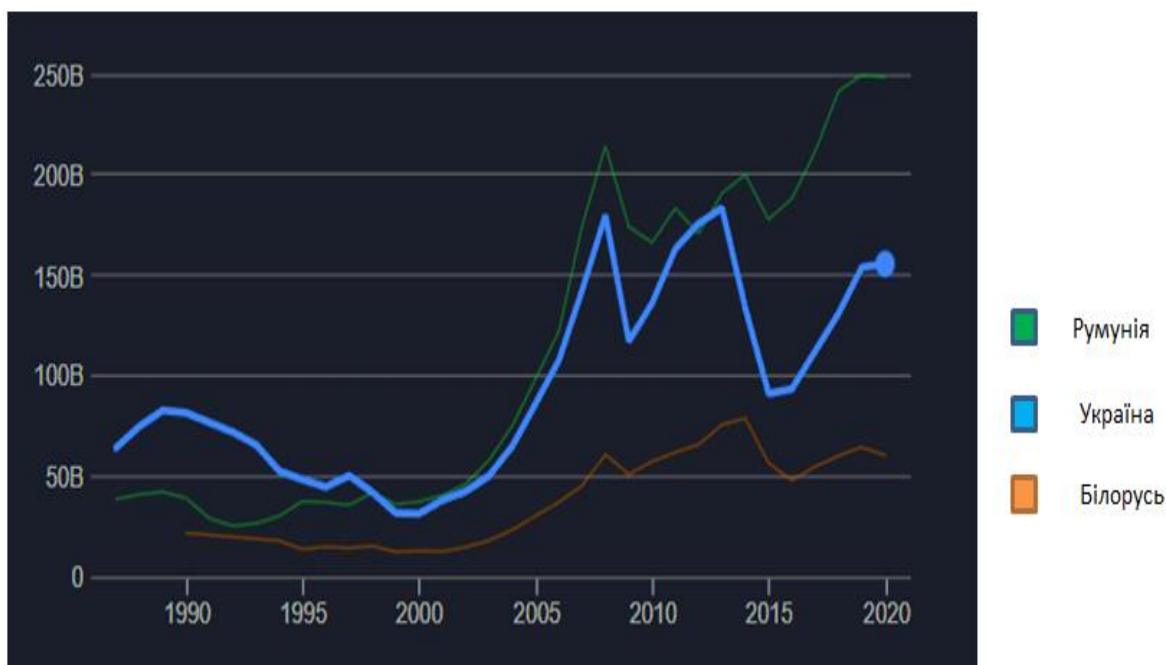

Рисунок 2 – Динаміка ВВП на душу населення України, Румунії та РБ [2]

Збройний конфлікт на Донбасі та подальше повномасштабне вторгнення у 2022 році стало серйозним ударом для української економіки.

За останні місяці було втрачено контроль над «Азовсталлю» та заводом «Азовмаша», також було тимчасово зупинено Авдіївський КХЗ, що вдарило по усій українській промисловості.

Втрата портів у містах Бердянську та Маріуполі значно ускладнила торгівлю зерновими, що може призвести, і вже призводить, до світової продовольчої кризи.

Також у результаті бойових дій зазнав втрат паливо-енергетичний комплекс України.

Наприклад, у результаті бойових дій було пошкоджено Кременчуцький нафтопереробний завод, який був найбільшим в Україні виробником палива. Також було пошкоджено Лисичанський нафтопереробний завод та інші нафтопереробні заводи, що своєю чергою викликало дефіцит палива і зростання цін на харчові продукти через зростання цін транспортування.

Майбутнє української економіки є тривожним. За даними Світового Банку Україна втратить понад 45% відсотків свого ВВП у номінальному виразі у 2022 році.

Падіння української економіки на понад 30% є найсерйознішою загрозою для макроекономічної стабільності держави за усю її тридцятирічну історію.

TABLE 2 Ukraine / Macro poverty outlook indicators

(annual percent change unless indicated otherwise)

	2019	2020	2021e	2022f	2023f	2024f
Real GDP growth, at constant market prices	3.2	-3.8	3.4	-45.1	2.1	5.8
Private Consumption	10.9	1.7	7.7	-50.0	2.5	2.9
Government Consumption	-13.6	-0.7	1.8	-10.0	3.0	2.0
Gross Fixed Capital Investment	11.7	-21.3	7.6	-57.5	68.5	34.3
Exports, Goods and Services	7.3	-5.8	-10.4	-80.0	30.0	35.0
Imports, Goods and Services	5.7	-6.4	12.7	-70.0	42.0	24.0
Inflation (Consumer Price Index)	4.1	5.0	10.0	15.0	19.0	8.4
Current Account Balance (% of GDP)	-2.7	3.4	-1.1	-6.8	-16.8	-15.3
Fiscal Balance (% of GDP)^a	-2.1	-5.6	-4.0	-17.5	-21.6	-14.6
Debt (% of GDP)	50.2	60.4	50.7	90.7	..	..
Primary Balance (% of GDP)^a	1.0	-2.7	-0.5	-13.8	-16.6	-12.8
Upper middle-income poverty rate (\$5.5 in 2011 PPP)^{b,c}	2.5	2.5	1.8	19.8	18.5	17.1

Рисунок 3 – Макропрогноз бідності за даними Світового Банку

Як видно з рис. 3, можна зробити висновок, що українська економіка зазнала нищівних втрат через повномасштабне вторгнення.

Швидкість економічного відновлення України, після перемоги, буде цілком залежати від наших західних партнерів і скорішого впровадження аналога післявоєнного Плану Маршала та від кількості зовнішніх інвестицій у економіку України.

Впровадження таких змін є неможливим без наближення до стандартів ЄС, що і буде післявоєнним пріоритетом для політичного керівництва України.

Список використаних джерел

1. Інтегрований графік Індексу промислового виробництва Україна. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/industrial/>.
2. Динаміка ВВП на душу населення України, Румунії та Республіки Білорусь. URL: <https://datacommons.org/place/country/UKR?category=Economics&hl=ru>.
3. Макропрогноз бідності за даними Світового Банку. URL: <https://openknowledge.worldbank.org>.

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Севрюков В.В.,

к.е.н., доцент Табачкова Н.А.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України головною задачею держави стала відсіч збройній агресії, але жодна армія світу не є самодостатньою без тилового забезпечення та цивільної інфраструктури. На обслуговування одного військового необхідно понад три і більше цивільних працівників, які б шили форму, забезпечували харчування та лікування. Цивільні забезпечують працездатність української економіки, функціонування товарообміну та торгівлі взагалі, і саме в цивільному секторі створюється більшість суспільно-корисного продукту, а з податків фінансується наша армія.

Економіка та логістика завжди були і є хребтом будь-якої військової машини і для ефективного протистояння супротивнику є необхідним збереження власних виробничих потужностей та знищення військових об'єктів ворога на окупованих ним територіях.

Цивільна інфраструктура під час військових дій може мати подвійне значення, наприклад, цивільні шпиталі можуть бути використані для надання першої допомоги військовослужбовцям. Збройний конфлікт з часом призводить до надмірних руйнувань інфраструктурних об'єктів, ворог знищує як цивільну інфраструктуру, так і інфраструктуру подвійного значення, наприклад, електростанції та залізничні вузли. Також супротивник завдає ударів по важливим виробничим об'єктам України та її військовому потенціалу.

За даними видання Reuters на кінець квітня, росією було знищено понад 30% інфраструктури України, на суму приблизно 100 мільярдів доларів США, що становить більшу частину річного державного бюджету України [1]. Загальні збитки від російського вторгнення за даними видавництва Epravda наведено у табл. 1.

Наступною проблемою України є кількість біженців за кордон. Наразі за даними Operational Data Portal кількість біженців склала 7646595 осіб, більшість з яких, понад 3 мільйони, перетнуло кордон з Польською Республікою [3]. Такі значні втрати працездатного населення негативно відбиваються на економіці України. На перший погляд ситуація з біженцями не є занадто критичною, тому що українська робоча сила перераховує кошти в українську економіку, але додана вартість створюється саме за кордоном, що спричиняє ще більшу шкоду національній економіці. Критичною є ситуація з машинобудуванням в Україні: шість з восьми машинобудівних заводів України знаходяться в Донецькій області, три підприємства були захоплені ворогом. Військове виробництво України стало першочерговою ціллю ворожих ударів, що завдало ще більше руйнувань промислової інфраструктури усіх категорій. Удари по промисловій інфраструктурі України значно обвалили індекс промислового виробництва (рис. 1). За даними Мінфіну, індекс промислового виробництва у 2022 році

становить лише 59% від довоєнного. Не менш важливою проблемою української держави є інфляція, яка збільшувалась кожен рік, а у воєнний час зростання інфляції особливо помітно (рис. 2) оскільки Національний банк України намагається покрити дефіцит бюджету за допомогою емісії коштів [5].

Таблиця 1 – Витрати на відновлення пошкодженого майна через збройну агресію РФ [2]

Тип майна	Прямі втрати, \$ млрд.	Загальна потреба у відновленні, \$ млрд.
Житлові будівлі	47,8	75,3
Інфраструктура	35,1	51,1
Активи підприємств, промисловість	9,7	19,7
АПК та земельні ресурси	4,3	17,5
Соціальна сфера	0,2	6,6
Транспорт	2,7	5,0
Освіта	4,4	5,4
Торгівля	2,1	3,9
Енергетика	1,8	3,5
Охорона здоров'я	1,6	2,5
ЖКГ	1,3	1,7
Культура, туризм, спорт	2,0	3,2
Адмінбудівлі	0,9	1,3
Цифрова інфраструктура	0,6	1,0
Фінансовий сектор	0,02	0,02
Разом	115,5	197,8

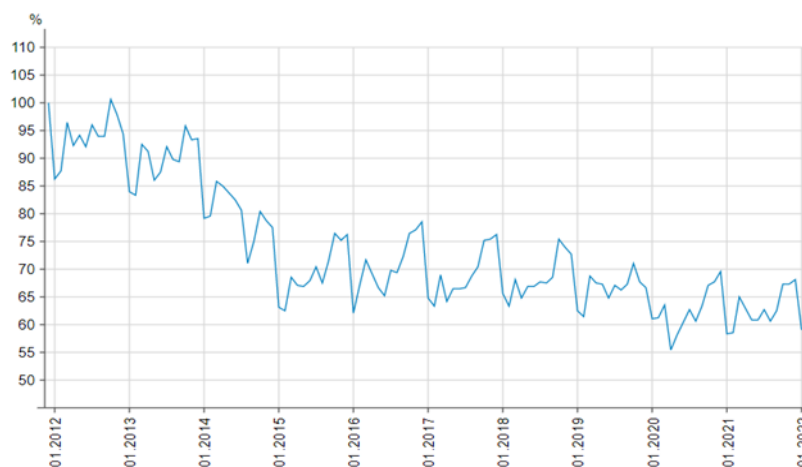

Рисунок 1 – Інтегрований графік Індексу промислового виробництва України

Після війни Україна стикнеться з ще більшою інфляцією і безробіттям, тому їй корисно використовувати у післявоєнному відновленні приклад який отримав назву «японське економічне диво». Перш за все, японський уряд скоротив випуск військової продукції та обмежив витрати на збройні сили, але ж такий сценарій для України можливий при прийнятті держави у НАТО.

Наступним етапом був японський варіант «шокової терапії», за допомогою якої японська економіка була очищена від неприбуткових підприємств шляхом процедури банкрутства. Також трудове законодавство стало більш жорстким.

Особливістю японського післявоєнного відновлення було широкомасштаб-

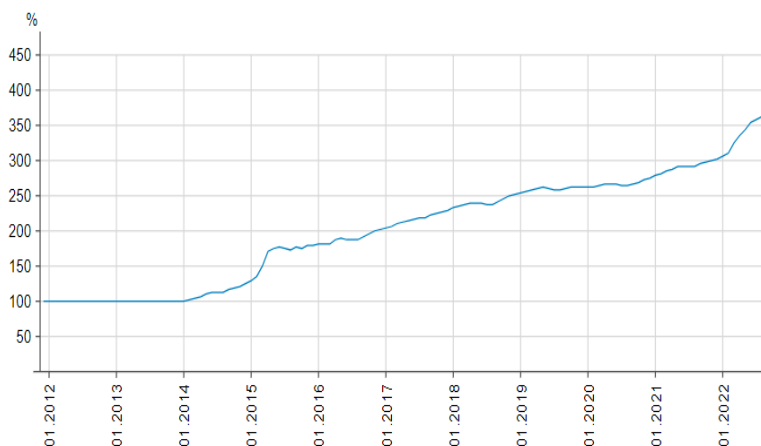

Рисунок 2 – Інтегрований графік Індексу Інфляції України [5]

не використання, як ринкових механізмів оздоровлення економіки, так і методів індикативного планування та стимулювання ринкових гравців за допомогою вивіреної політики держави. Важливою складовою «японського економічного дива» була аграрна реформа. Японська держава викупила ділянки у великих землеволодінцях і надала простим громадянам за доступною ціною, це ліквідувало проблеми з продовольчою безпекою та підвищило ефективність сільського господарства шляхом збільшення конкуренції на ринку. Хоча у сільському господарстві політика держави спрямовувалась на підтримку дрібного і середнього селянства, то у місті японська держава намагалась створювати виробничі об'єднання Дзайбацу. Такі об'єднання поєднували у собі великі концерни та кланово-корпоративні групи Японії. Особливістю Дзайбацу було те, що це був банківський капітал, який зрощувався з промисловим, або торговельний капітал, який зрощувався з промисловим. Таким чином, банки фінансували виробництво, а виробництво фінансувало банки. Фінансовий капітал Японії спочатку був неоднорідним, відбувались процеси монополізації та олігополістичної конкуренції як за споживача, так і за держзамовлення.

Стосовно робітників, використовувалась система стимуляції праці за Тейлором. Жорстка виробнича дисципліна, ненормований робочий тиждень, дешева робоча сила та ефект масштабу зробили країну привабливою для іноземного капіталу, якому було вигідно розміщувати своє виробництво саме у Японії. Однак ні усі рецепти можливо використовувати для України оскільки, ми маємо набагато менше працездатного населення і не можемо відмовитись від великих витрат на збройні сили. Країни сусіди, такі як Республіка Польська, мають кращі умови праці, що ускладнює утримання української робочої сили в середині країни, а масштаб руйнувань неможливо покрити без іноземних вливань, тому наше відновлення цілком залежить від інвестиційної привабливості нашої країни. Оскільки значною перевагою України після війни буде дешева робоча сила, то утримання цієї робочої сили є однією з ключових задач держави. Післявоєнна Україна буде деіндустріалізованою державою, тому першими кроками до її відновлення може бути екстенсивний розвиток агропромисловості з доступним державним кредитуванням. Високі соціальні гарантії, які надавала держава раніше, будуть занадто дорогими для держбюджету, тому сфера освіти та медицини може бути дещо скорочена.

Трудове законодавство буде жорсткішим і свобода переміщення може бути дещо обмежена, щоб затримати відтоки робочої сили. Якщо слідувати японській моделі, то нам потрібен надійний фінансовий сектор в поєднанні з дешевою робочою силою, орієнтацією на експорт та ефективною політикою захисту з боку держави вітчизняного замовника. Головною ланкою і ключовим етапом відновлення паралельно з сільським господарством може бути тополино-енергетичний комплекс України. Наприклад, видобуток сланцевого газу.

Після підвищення ефективності сільського господарства відбудеться оновлення металургійної промисловості України. За металургійною промисловістю підлягає відновленню будівна промисловість, яка повинна повністю покрити потреби внутрішнього ринку. І після того, як буде забезпечена продовольча й енергетична безпека, можливо буде відновлювати спочатку важку промисловість. Головною проблемою післявоєнного відновлення є фінансова сторона, руйнування вже є більшими за річний бюджет України, але вже зараз створюються спеціалізовані державні фонди відновлення України та спеціальні платформи зі збору коштів, такі як United 24.

Можливо використання вилучених у росії коштів та коштів від націоналізації російських підприємств. Але масштаб фінансування цілком залежить від волі західних політичних партнерів військовим або дипломатичним шляхом допомогти Україні відстояти свій суверенітет та територіальну цілісність. Фінансування з державного бюджету недостатньо для швидкого відновлення інфраструктури країни, тому новий європейський План Маршала є обов'язковою і невіддільною складовою післявоєнного відновлення України. Глобальний план з відновлення країни неможливий без підрахування наслідків заподіяних руйнувань, тому чим швидше війна буде закінчена, тим менший об'єм фінансових вливань буде потрібен. Така залежність від західного фінансування є негативним фактором щодо державного суверенітету. Оскільки, сценарій стягнення репарацій з країни агресора не є реалістичним така залежність від західного фінансування не може бути подолана у найближчій перспективі. Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями такими як Міжнародний валютний фонд та Європейський Банк реконструкції та розвитку є необхідною складовою майбутнього відродження. Україна має подолати важкий шлях з виправлення ще довоєнних недоліків, таких як корумпованість, тіньова економіка повинна відбутись антиолігархічна реформа. Подальші реформи можуть бути направлені на ліквідацію дефіциту бюджету та поліпшення інвестиційного клімату для зовнішніх інвесторів.

Список використаних джерел

1. Електронне видання Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-russian-invasion-damaged-up-30-ukraines-infrastructure-says-minister-2022-04-18/>.
2. Електронне видання Європейська правда URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/04/6/685311/>.
3. Статистика ООН щодо біженців з України. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
4. Інтегрований графік Індексу промислового виробництва України. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/industrial/>.
5. Інтегрований графік Індексу Інфляції України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>.

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ БІРЖОВОГО РИНКУ ДЛЯ РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сергєєв О.А.,

Панченко Н.О.,

д.е.н., професор Хобта В.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Відновлення та розвиток національного господарства України в цілому і окремих суб'єктів підприємництва потребує активізації інвестиційних процесів. Важливою складовою ринкової економіки, що розвиває інвестиційний потенціал, є біржовий ринок, який посилює і прискорює рух грошових потоків і в наслідок забезпечує вирішення економічних і соціальних завдань. Український біржовий ринок ще до військових дій знаходився на етапі становлення. Враховуючи недостатню розвиненість виникає необхідність дослідження і систематизації його інструментів для розширення можливостей учасників, підвищення ефективності використання капіталів та активізації інвестиційних процесів.

Розвиток біржової торгівлі та різноманітність інтересів у взаємовідносинах учасників призвели до появи різновидів угод, які відрізняються за об'єктами торгівлі, умовами взаємної передачі прав і обов'язків стосовно біржового товару, правилами функціонування бірж.

Достатньо відомою є класифікація угод, в якій важливе значення має їх розподіл за об'єктом торгу на дві групи: угоди з реальним товаром, та угоди без реального товару, тобто угоди з правами на товар. Вони відрізняються багатьма умовами та правилами здійснення [1].

Угоди з реальним товаром з'явилися на перших етапах функціонування бірж. Напрацьовано два їх види: спот угоди, форвардні угоди. Спот - угода передбачає передачу продавцем товару покупцю відповідно умовам контракту протягом 1-15 діб. Більш розширені можливості у часі надає форвардна угода, яка дозволяє передавати права і обов'язки щодо реального товару з відстроченим терміном поставки, тобто дозволяє суттєву різницю між укладанням угоди і її виконанням. Це дозволяє продавцю отримати передплату та знизити свої ризики.

Угоди без реального товару виникли пізніше в процесі подальшого розвитку біржової торгівлі. Вони поділяються на ф'ючерсні та опціонні. Об'єктом опціонних угод також є контракт на певну кількість товару, укладений на певний період.

Взаємовідносини з покупцем базуються на ціні, тобто розміру премії, як додаткового прибутку для компенсації можливого ризику у випадку змін ціни в порівнянні з обумовленою в контракті. Вони укладаються з метою страхування від можливих несприятливих змін цін на реальному ринку. Тобто їх результатом є не передача товару, а контракт на реальний товар та отримання різниці між цінами. Є багато відмінностей між ф'ючерсними та форвардними контрактами. Основними перевагами ф'ючерсної угоди є суттєве зниження ризиків, можливість вільного продажу або викупу за ціною ринку учасниками протягом

всього терміну дії, знеособленість партнерів та інше. Якщо форвардні контракти обов'язково виконуються, то як показує практика реальне виконання ф'ючерних складає лише декілька відсотків.

Формування цін на біржовому ринку здійснюється виходячи з співвідношення пропозиції і попиту. Тим більше, що саме на біржі попит і пропозиції стикаються безпосередньо. Сукупність економічних чинників впливає як на ринок реальних товарів, так і на ф'ючерсний. Тому тенденції мають однакову спрямованість.

Але в залежності від ситуації на ринку може виникати різне співвідношення між ціною на реальний товар та ф'ючерси. Якщо пропозиція товару відстає від попиту, то спотові ціни перевищують котирування з ф'ючерсних контрактів. В даному випадку ціни по угодах з короткостроковими термінами поставок стають вищими за довгострокові позиції. У випадку, коли пропозиція більша за попит, котирування по ф'ючерсних угодах більше ніж реального товару, тобто довгострокові позиції вище коротких.

В наслідок ціни на ідентичні товари відрізняються. Це необхідно враховувати при прийнятті рішень. Відомим інструментом є хеджування яке, спрямоване на балансування змін цін реального товару або цін по угоді на термін з реальним товаром шляхом укладання угод. В працях американських економістів відзначається, що ціни на реальний товар і біржові ф'ючерсні котировки змінюються не зовсім ідентично [1]. Причиною активного використання хеджування є постійна незбалансованість попиту і пропозиції, що зменшує готовність покупців реального товару в випадку високих цін або продавців у випадку низьких цін, до здійснення угоди. В цих випадках хеджування може знизити ризики від подальшої зміни цін і отримати додатково прибуток. Як торгові компанії, так і виробники, як показує зарубіжний досвід, активно використовують різні види хеджування самі або через посередників. Хеджування дозволяє також покращити планування підприємств. Завдяки фіксації ціни на біржі виробники можуть реалізувати свою продукцію в найкращій ситуації за часом та рівнем цін. Суттєвою перевагою ф'ючерсних контрактів є збільшення маневреності при менших витратах за рахунок можливості швидкої їх ліквідації у випадку несприятливих змін кон'юктури на ринках.

Хеджування розглядається як доповнення комерційної діяльності промислових і торгівельних підприємств операціями на ф'ючерсних біржах. Розділяють різновиди хеджування в залежності від мети: звичайне, арбітражне, селективне, передбачаюче. Використовується також корегуюче (відкладається фіксація ціни), обумовлене недостатністю капіталу.

Необхідно враховувати особливості окремих видів. В залежності від техніки здійснення виділяють два типи хеджування: коротке та довге. Коротке або хеджування продажем спрямоване на реалізацію ф'ючерсних контрактів. Довге або хеджування придбанням контрактів з метою гарантування цін для учасників процесу переробки і використання ресурсів. Окрім цього, хеджування може здійснюватися за допомогою особливого виду біржових операцій опціонів.

Всіх учасників ринку цікавить рівень цін та їх динаміка, тобто волатильність яка характеризується діапазоном зміни, швидкістю і частотою. Саме ці параметри впливають на прийняття рішень щодо інвестування. Тому важливо володіти методами проведення аналізу ринку. Теоретики та практики виділяють фундаментальний і технічний аналіз як основні види. Як показує історія біржового ринку, в Україні досвід їх використання недостатній. Проведення фундаментального аналізу потребує високого рівня підготовки і спрямоване на дослідження руху цін під впливом макроекономічних та мікро-чинників. Головною його метою є визначення справедливої ціни об'єкту та через порівняння з поточним станом встановлення ступеня його переоцінення або недооцінення. Це дозволяє передбачити зміни тренду через виявлення причин впливу і підвищує рівень обґрунтованості рішень. Слід відзначити, що цей вид аналізу проводиться для інвесторів, які орієнтуються на довгострокову стратегію.

Технічний аналіз націлений на прогнозування цін з використанням математичних інструментів, які дозволяють надати трейдерам інформацію про закономірності руху цін, побудувати прогнози встановити моменти зламу тренду. Він побудований на припущеннях, які були детально розкриті в працях Дж. Мерфі: ринок враховує все, динаміка цін підпорядкована тенденціям, історія змін повторюється [2].

Інструменти технічного аналізу базуються на поєднанні графічного та аналітичного методів. Серед них хвилі Елліота, методи Ганна, смуги Болінджера, класичні фігури, «японські свічки» та ін., які наочно представляють стан і динаміку цінових характеристик. Аналітичні включають індикатори різного виду: тренду, змінності, моменту, сили ринку. Всі методи дають подачу сигналів із запізненням. Вибір методу повинен враховувати швидкість реагування змін на ринку і тип сигналу, який подає той чи інший інструмент. Вони спрямовані на побудову прогнозу змін цін та курсів на ринку.

Володіння біржовим механізмом дозволяє його учасникам обрати найбільш прийнятні варіанти дій, відповідно своїх можливостей, інтересів з максимальним урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечують активність інвесторів та максимальну ефективність використання капіталу. Участь у біржовій торгівлі буде ефективною тільки з урахуванням можливостей, які надають створені в процесі становлення інституту біржі інструменти оптимізації рішень.

Володіння архітектурою біржового ринку, усвідомлення сутності процесів, що протікають в його рамках, розуміння особливостей використання інструментів допоможе орієнтуватися у цьому складному виді діяльності, та розширить можливості розвитку окремих суб'єктів господарювання та економіки України в цілому.

Список використаних джерел

2. Сорос Дж. Алхимия финансов. К. :Диалектика, 2010. 352 с.
3. Марфи Дж. Технический анализ фьючерсных рынков. Теория и практика. М. : Евро, 2008. 529 с.

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТРУКТУРНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

д.е.н., с.н.с. Снігова О.Ю.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Проведення державних заходів повоєнного відновлення економіки України доцільно проводити у декілька етапів – стабілізаційний, відновлювальний та модернізаційний.

Етап стабілізації – стосується проведення невідкладних заходів з відновлення критично важливої соціально-економічної інфраструктури, забезпечення відновлення роботи промислових підприємств та суб'єктів МСБ, а також відновлювальних робіт з ліквідації наслідків воєнних дій.

Це передбачає відновлення: *критичної інфраструктури* (транспортної критичної та комунальної інфраструктури, електронних комунікацій цифрової інфраструктури; інфраструктури зв'язку та телекомунікаційні мережі; інфраструктури правоохоронних органів, пов'язаної із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху в районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки; урядування та надання найважливіших публічних (адміністративних) і інформаційних послуг; медичних установ); *інфраструктури критичних виробничих секторів*.

При формуванні переліку об'єктів відбудови виробничої інфраструктури доцільним є зважання на той факт, що не встановлено перелік галузей матеріального виробництва, які підлягають відновленню та структурній модернізації.

Відповідно, залишаються невизначеними як об'єкти інфраструктури матеріального виробництва, які підлягають відбудові, так і їх характеристики, які б відповідали оновленим на підставі структурної модернізації вимогам до цих об'єктів.

Таке становище загрожує хаотичним відновлення інфраструктурних об'єктів виробництва, без урахування зростаючих вимог до інфраструктури за умов модернізації національної структури економіки.

Етап відновлення – стосується відновлення економіки, спрямоване на забезпечення зайнятості в короткостроковій перспективі, а також побудова інфраструктури виробництва та МСБ з урахуванням цілей модернізаційного етапу економічного відновлення України.

Здійснення відновлювальних заходів на I та II етапах потребує внесення змін у низку нормативно-правових актів, зокрема до Закону України «Про критичну інфраструктуру» (щодо уточнення переліку критичних виробничих секторів), Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури», а також узгодження цілей економічного розвитку та структурної відбудови національної економіки з напрямками відбудови вітчизняної економіки і вимагає напрацювання

Концептуальних засад Стратегії економічного відновлення та розвитку України, розробки та прийняття Плану повоєнного відновлення.

Модернізаційний етап – стосується технологічної та структурної модернізації виробничого сектору, переходу на високотехнологічні виробництва.

Це передбачає:

створення виробництв товарів з високою доданою вартістю (виробництво електродвигунів, трансформаторів, генераторів, побутової техніки та електроніки тощо);

створення виробництв, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зростання ступеню перероблення сільськогосподарської сировини, з особливим акцентом на експортоорієнтовану с/г продукцію;

розвиток високотехнологічних галузей та виробництва наукомісткої, енергоощадної, експортоорієнтованої продукції (нанотехнології, ядерна енергетика, авіа-, ракетно-, суднобудування тощо);

розвиток індустрії переробки обладнання ВДЕ (впровадження технологій повторного використання срібла, алюмінію, літію);

презапуск аерокосмічної галузі на базі державної підтримки та приватних компаній, успішних вітчизняних космічних R&D-центрів з іноземним фінансуванням та забезпечення інтеграції галузі ракетобудування в простір New Space;

зростання енергоефективності підприємств, екологізація економічної діяльності, декарбонізація промисловості (мінімізація вуглецевого сліду) у спосіб:

впровадження декарбонізованих технологій в промисловості; забезпечення екологічної модернізації виробничого процесу підприємств, в тому числі, генеруючих;

запровадження радикальних змін у технологічному способі виробництва; впровадження енергоощадних технологій; конверсія біомаси;

впровадження вдосконалених технологій відновлюваної енергетики (з особливим акцентом на технологіях довготривалого зберігання електроенергії з відновлюваних джерел, таким як зелений водень та системи накопичення);

підвищення рівня енергоефективності (включаючи сектори транспорту, будівель, сільського господарства, відходів тощо);

розвиток галузі екологічного транспорту, у т.ч. громадського;

розвитку виробництв, орієнтованих на вторинну переробку сировини; здешевлення проектів із утилізації (переробки) побутових відходів;

екологізації та декарбонізації енергетичної галузі: модернізація об'єктів енергетичної галузі; зменшення технологічних витрат та втрат енергії у процесі її виробництва та постачання;

модернізації енергетичних мереж та інженерних систем (включаючи системи централізованого теплопостачання, мережі для передачі електроенергії, підвищення рівня інтеграції енергетичних мереж);

зниження залежності промисловості від викопного палива – відбудова та будівництво нових промислових потужностей у металургії, харчовій переробці й енергетиці на принципах «зеленої економіки»;

будівництво гідроакумуляційних станцій; акумуляторних систем накопичення електроенергії, теплової генерації; використання ядерних реакторів нового покоління;

розвиток альтернативної енергетики:

компенсація капітальних витрат на будівництво об'єктів «зеленої» енергетики та відшкодування частки собівартості обладнання у сфері альтернативної енергетики (атомних, гідро-, сонячних та вітрових електростанцій);

фінансування кредитів за зниженими відсотковими ставками від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) на реалізацію проектів у сфері альтернативної енергетики обсягом до 80 % загальної вартості будівництва об'єктів альтернативної енергетики;

фінансування отримання повного циклу інжинірингових послуг з проектування та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики на внутрішньому ринку України;

зростання обсягів виробництва та використання електроенергії з ВДЕ;

впровадження технологій акумуляування та зберігання енергії; залучення на енергетичний ринок малих виробників та «просьюмерів» (споживачів з власною ВДЕ-генерацією).

Реалізація зазначених напрямів для забезпечення структурних змін економіки потребує:

прийняття проекту Законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії на ринкових засадах» за основу, який дозволить виробникам зеленої електроенергії виступати самостійними учасниками ринку та збільшувати власні доходи від енергетики на основі ВДЕ;

розробки та прийняття Закону України щодо стимулювання виробництва електричної енергії з ВДЕ без державної підтримки (корпоративні PPA);

прийняття Законів України «Про внесення змін та доповнень у Закони України щодо покращення інвестиційного клімату у сфері відновлювальної енергетики», «Про накопичувачі енергії (energy storages)»;

розробки та прийняття цільових інструментів фінансування природоохоронних заходів та декарбонізації (створення Фонду декарбонізації (прийняти законопроект «Про створення Фонду декарбонізації») або Спеціального фонду фінансування природоохоронних заходів та заходів з декарбонізації економіки (розробки та прийняття Закону України «Про спеціальний фонд для фінансування природоохоронних заходів і заходів з декарбонізації економіки»), що забезпечить економічну діяльності у відповідності до Директиви 2003/87/ЄС про систему торгівлі викидами;

внесення змін у Бюджетний кодекс України стосовно бюджетного співфінансування інвестицій підприємств в проекти з декарбонізації виробничої діяльності;

внесення зміни до Законів України «Про режим іноземного інвестування», «Про альтернативні джерела енергії», «Про ринок електричної енергії», «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії», «Про удосконалення умов підтримки малої розосередженої генерації споживачів», «Про системи накопичення електроенергії», до Податкового і Митного кодексів з точки зору;

усунення (зменшення обсягів) перехресного субсидування в електроенергетиці України за рахунок інших споживачів та просьюмерів (зокрема, стосовно цін на електроенергію для промисловості, зокрема «зеленої» електрометалургії);

розвиток розподіленої генерації (шляхом поширення на домогосподарства, промислові підприємства, які зацікавлені у зниженні плати за власного споживання електроенергії);

забезпечення заміни системи підтримки малої розподіленої генерації відповідно до європейських стандартів (впровадження «Net Energy Metering», зокрема «системи Net Billing»), компенсації споживачам електроенергії власного споживання електроенергії, подальшої інтеграції об'єктів ВДЕ в енергосистему України;

стимулювання розвитку галузі електричного громадського транспорту в Україні;

прийняття проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про заборону експорту лому чорних металів» (з точки зору економії викидів CO₂, зниження обсягів видобутку руди, забезпеченні роботи «зеленої» електрометалургії);

підвищення ставки податку на CO₂, що вимагає внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження Фонду декарбонізації (прийняти за основу Проект Закону №4347 від 09.11.2020 р.);

запуску ринкового механізму торгівлі квотами на викиди парникових газів, розробки відповідних політик з метою впровадження системи торгівлі викидами в Україні до 2024-2025 років (на виконання положень Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів»);

розробити комплексну програму зеленого переходу України, аналогічну Європейській «зеленій угоді» Green Deal.

внесення змін в Енергетичну стратегію України на період до 2035 року або розробки та прийняття нової Енергетичної стратегії України до 2050 року з урахуванням серед цілей – розвиток ВДЕ (із значним збільшенням в загальному постачанні первинної енергії).

Видобуток вуглеводнів:

розвідування, розробка вітчизняних родовищ та нарощування виробництва нафти, газу, вугілля (з перебаченим використанням інноваційних технологій розробки та видобування);

конверсія вугілля: впровадження сучасних технологій спалювання вугілля, які супроводжуються екологічним ефектом водо-вугільна суміш (CWS), синтез-газ), будівництво виробництв синтетичного газу з вітчизняного вугілля;

впровадження радикальних рішень, спрямованих на зміну доступу до енергетичних ресурсів вугілля (впровадження технології підземної газифікації вугілля, спрямована на відмову від його безпосереднього видобутку та заснована на технологічному забезпеченні умов для перероблення вугілля на газ безпосередньо у надрах з наступним відведенням його на поверхню).

Реалізація цього напряму потребує:

внесення змін в Енергетичну стратегію України на період до 2035 року, Стратегію енергетичної безпеки України;

внесення змін у Бюджетний кодекс України стосовно бюджетного співфінансування інвестицій підприємств в проекти з декарбонізації;

введення податку на видобуток вугілля без використання сучасних технологій;

прийняти закон про запровадження енергетичного податку на енергоносії з викопних палив, який буде витрачатися виключно на проекти з декарбонізації;

розробити та прийняти Закон України «Про створення Фонду декарбонізації» (або Закон України «Про спеціальний фонд для фінансування природоохоронних заходів і заходів з декарбонізації»),

внести зміни у Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів».

підтримка справедливого переходу «вуглецево-залежних» регіонів (включаючи підтримку з перекваліфікації, підвищення кваліфікації робітників, а також з освіти, створення ініціатив з сприяння пошуку роботи та стартапів), що потребує внесення змін у законодавство України з державного регулювання регіонального розвитку:

Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року, Законів України «Про стимулювання регіонального розвитку» та «Про основи регіонального розвитку»,

внесення змін у Державний фонд регіонального розвитку, до наказу Мінрегіону від 24.04.2015 № 80 «Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку»; постанову Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 196 «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку»;

розробки та прийняття Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України.

ЗМІСТОВІ АКЦЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

к.е.н., доцент Сова О.Ю.

Інститут демографії та соціальних досліджен
імені М. В. Птухи НАН України

З 24 лютого 2022 року Україна зазнає широкомасштабних руйнувань, і наслідки воєнного вторгнення відчуватимуть ще кілька наступних поколінь. У новому звіті Світового банку загальна сума збитків українській економіці за період до 1 червня вже оцінюється в 349 млрд. дол. США. За наведеними даними, прямі збитки, завдані житловому комплексу, транспорту, торгівлі та промисловості України, складають 97 млрд. доларів. Тоді як збитки, спричинені порушенням економічних потоків і ланцюгів виробництва, оцінюються в 252 мільярди [1]. Програма розвитку ООН приступила до оцінки наслідків військових дій для умов життя, доступу до охорони здоров'я, освіти, засобів до існування, а також впливу на загальний рівень бідності. Адже людський капітал є основою для запуску процесу відновлення соціально-економічної системи держави. Понад 6,9 млн. осіб в Україні є внутрішньо переміщеними особами, більш як 7 млн. біженців зареєстровані в Європі [2]. Є чіткий зворотно-пропорційний зв'язок: чим довше триватиме війна, тим менше людей повернеться. Варіація цифр залежить від багатьох факторів, серед яких суттєвими є рівень руйнацій інфраструктури, швидкість повернення територій до життя тощо [3]. Також має місце чітко виражений низхідний демографічний тренд. У 2030 році сукупний демографічний тиск на економіку (поєднання смертності та зсуву поколінь) зросте до більш як 300 тис. осіб, які щороку вибуватимуть із робочої сили [4]. Для відновлення економіки важливе саме працездатне населення, яке буде працювати, сплачувати податки та витратити зароблені гроші на Батьківщині. Скорочення внутрішнього ринку, споживчого попиту на ньому, зокрема й через міграцію, має негативний вплив на рівень інвестицій у майбутньому.

Відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 «Питання Національної ради з відновлення від наслідків війни» розпочато роботу над проектами заходів щодо повоєнної розбудови України [5]. Вже працюють майже півтора десятка урядових груп, створені для точних підрахунків усіх руйнувань, завданих російським вторгненням. Мова не лише про шкоду, завдану інфраструктурі, а й про екологічні та виробничі збитки.

Сьогодні питання відновлення України після закінчення російсько-української війни постає як першочергове як на національному, так і на міжнародному рівнях. Фінансова співпраця з іноземними партнерами розпочалася ще у 2014 році з початком військових операцій на сході України. Першою експериментальною програмою поєднання кредиту та безповоротного надання коштів для органів місцевого самоврядування була «Надзвичайна кредитна програма для відновлення в Україні» щодо залучення 200 млн. євро, підписана у 2014 році. Її продовженням стала «Програма з відновлення України»

щодо залучення 340 млн. євро, яка була підписана 9 грудня 2020 року між Україною та Європейським інвестиційним банком.

Зараз Україна особливо розраховує на підтримку міжнародних урядів і організацій у відновленні вітчизняної інфраструктури. Попри бойові дії, які тривають, держава не може зволікати з відновленням житла на деокупованих територіях, адже зима близько і люди потребують даху над головою. Уряд закликає закордонних партнерів, інвесторів, громадські організації, представників бізнесу та фізичних осіб надати Україні фінансову підтримку, яка сприятиме відродженню стабільності української економіки. Кошти можуть зараховуватися на рахунки таких фондів [6]:

- 1) Фонд підтримки малого та середнього бізнесу.
- 2) Фонд підтримки армії.
- 3) Фонд відновлення та трансформації економіки.
- 4) Гуманітарний фонд.
- 5) Фонд обслуговування та погашення державного боргу.
- 6) Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури.

Наприклад, Постановою КМУ від 29 липня 2022 року № 879 «Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури» затверджено Порядок використання коштів з рахунка «Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури», відкритого Мінінфраструктури в Національному банку України [7].

Варто згадати і про Національну платформу «UNITED 24» – «єдине вікно» для збору пожертв від благодійних організацій, міжнародних партнерів і громадян на підтримку України, а саме: на допомогу Збройним Силам України; гуманітарну, медичну допомогу і допомогу дітям; відновлення інфраструктури; інформаційну протидію збройній агресії. Фандрейзингова платформа запрацювала в травні 2022 року і зібрала за 5 місяців приблизно 200 млн. дол. США [8]. Україна в липні 2022 року на спеціальній конференції у Луганно представила довгостроковий план відновлення країни. Він передбачений на 10 років і охоплює 15 сфер [9]. Позитивною рисою «Плану відновлення України» є те, що він представляє собою потенційну синергію на шляху до інтеграції в ЄС. Ще однією перевагою документу є обґрунтоване визначення екстрених дій і відповідна оцінка потреб у фінансуванні на 2022 рік [10]. У плані відновлення 850 проектів вартістю фінансування приблизно 750 млрд. дол. Потреби України постійно оновлюються у зв'язку з продовженням військових дій та деокупацією нових територій. Для оперативної відбудови об'єктів соціальної інфраструктури влітку 2022 року розроблено «План швидкого відновлення України». До нього включено понад 38 тис. об'єктів, а за рахунок коштів Державного бюджету відновлення розпочалось лише на 11 тисячах з них [11].

Україна разом з партнерами готує створення Фонду відновлення України, який стане інструментом прозорого отримання та ефективного управління й використання міжнародної допомоги на відновлення зруйнованої інфраструктури України. У його основу будуть закладені принципи регіональності, коли країни-партнери та корпорації допомагають у відновленні

конкретного міста чи регіону, та параметричність, тобто напрацювання конкретних параметрів відбудови й трансформації кожного сектору економіки [12]. Об'єкти, які потребують відновлення, будуть передаватися балансоутримувачем до цього Фонду, де надалі проводитимуться процедури закупівель і обрання підрядної організації для заключення тристороннього контракту між цими сторонами. Очікується, що Фонд відновлення України запрацює в кінці листопада – на початку грудня 2022 року [13]. А Національна рада з відновлення України від наслідків війни може доповнитися новим органом у системі виконавчої влади. Мова йде про Агенцію з відновлення України, основними завданнями якої стануть координація та моніторинг виконання вищезгаданого 10-річного Плану [14]. Отже, післявоєнне відновлення України є наймасштабнішим проектом із часів Плану Маршалла. А світова спільнота закликає до якнайшвидшого встановлення стабільної структури глобальних відносин безпеки.

Список використаних джерел

1. Салліван А., Ржеутська Л. Як війна вплинула на економіку України. 12.09.2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
2. ООН оцінить наслідки війни в Україні. 08.09.2022. URL: <https://finclub.net/ua/news/oon-otsinyt-naslidky-viiny-v-ukraini.html>.
3. Гуєрра В. Елла Лібанова: «Наші люди б'ються за Батьківщину і за своє життя. За що б'ються росіяни, я не розумію». 16.07.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/07/16/523304_ella_libanova_nashi_lyudi_byutsya.html.
4. Бінов О., Сімеона Дянков С. Демографічна прірва. 03.07.2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/ukrajina-vtrachaye-lyudey-naslidki-demografichnoji-krizi-yaka-vinikla-cherez-viynu-z-rf-50253375.html>.
5. Питання Національної ради з відновлення від наслідків війни : Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>.
6. Фонди відновлення України. 01.10.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini>.
7. Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури : Постанова КМУ від 29 липня 2022 року № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2022-%D0%BF#Text>.
8. Прасад А. Державна фандрейзингова платформа UNITED24. 05.10.2022. URL: <https://forbes.ua/news/derzhavna-fandreyzingova-platforma-united24-zibrala-200-mln-z-pochatku-stvorennya-zelenskiy-05102022-8793>.
9. План відновлення України. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/>.
10. Богдан Т. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. 18.08.2022. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html.
11. Юдіна Т. До Плану швидкого відновлення України. 06.10.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1997328-do-planu-shvidkogo-vidnovlennya-ukrayini-uviyshlo-ponad-38-tis-obyektiv-op>.
12. Фонд відновлення України. 06.05.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151340.html>.
13. Ключко Н. Банкова повідомила про створення Фонду відновлення України. 13.09.2022. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/bankova-povidomila-pro-stvorennja-fondu-vidnovlennja-ukrajini-shcho-vidomo-pro-projekt-875147.html>.
14. Мамченко Н. В Україні створять «банк розвитку» і новий орган. 03.08.2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/245842-v-ukraine-sozdadut-bank-razvitiya-i-novy-organ-agentstvo-po-vosstanovleniyu-strany-getmantsev>

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Суханова М.О.,

к.е.н., доцент Табачкова Н.А.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Світова історія має багато прикладів впливу військових конфліктів на зовнішню торгівлю країн, які взяли участь у них. Вони схожі до військового конфліктів в Україні перш за все тим, що територія країни зазнає впливу або через масовані ракетно-артилерійські обстріли, або через окупацію. Заразом є відмінність – занадто потужний воєнний потенціал у країни-агресора. Воєнні дії так само протягом останніх років траплялися у багатьох країнах світу, що впливало на їхню зовнішню торгівлю. Прикладом негативного впливу військових подій на зовнішню політику країн є Судан, Сирія та Лівія.

Базою зовнішньоекономічної діяльності країни є її зовнішня торгівля, яка здійснюється у двох основних формах: експорт та імпорт. Саме завдяки їх раціональному співвідношенню зможе формуватися позитивне сальдо платіжного балансу держави. Експортний потенціал України можна представити як складноорганізовану систему з трьох основних елементів: внутрішнього потенціалу національної економіки, потенціалу зарубіжних ринків та системи бар'єрів і стимулів для експортної продукції. Сторона пропозиції товарів взаємодіє зі стороною зовнішнього попиту на експортну продукцію через систему існуючих стимулів і обмежень на експорт [1].

Аналізом експорту та імпорту в контексті зовнішньої торгівлі України займалися багато теоретиків та практиків. Серед сучасних дослідників та аналітиків слід назвати таких, як О. П'янкова, О. Ралко, А. Задоя, С. Кулицький, В. Далик, Н. Дуляба, Н. Калюжна [2]. В умовах збройного конфлікту для аналізу зовнішнього ринку досить актуальним питанням є не тільки аналіз обсягів експорту та імпорту, але й аналіз товарної експортно-імпоротної структури, структури експорту та імпорту послуг. Це є необхідно для аналізу поточної ситуації зовнішньої торгівлі нашої країни.

За підсумками перших восьми місяців 2022 р. вартісні обсяги зовнішньої торгівлі товарами України скоротилися на 26,1 % проти аналогічного періоду 2021 р. Експорт та імпорт скорочувалися не зовсім рівномірно (експорт на 30,8%, імпорт на 21,4 %). Негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами в серпні 2022 року зросло втричі у порівнянні з серпнем 2021 року – до \$5421,1 млн з \$1895,4 млн. Про це свідчать дані Державної служби статистики України [3].

У січні-серпні 2022р. експорт товарів становив 28945,7 млн.дол. США, або 69,2% порівняно із січнем-серпнем 2021р., імпорт – 34366,8 млн. дол., або 78,6%. Негативне сальдо склало 5421,1 млн. дол. (у січні-серпні 2021р. також негативне – 1895,4 млн. дол.).

На рис.1 та 2 показані темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів.

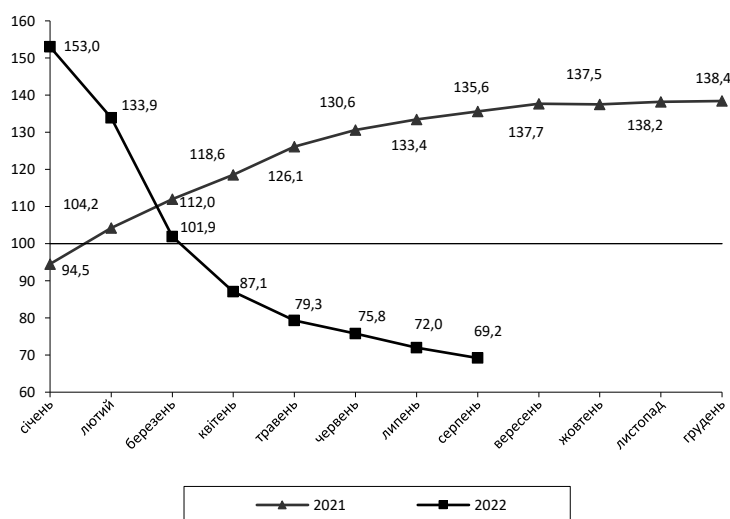

Рисунок 1 – Темпи зростання (зниження) експорту товарів

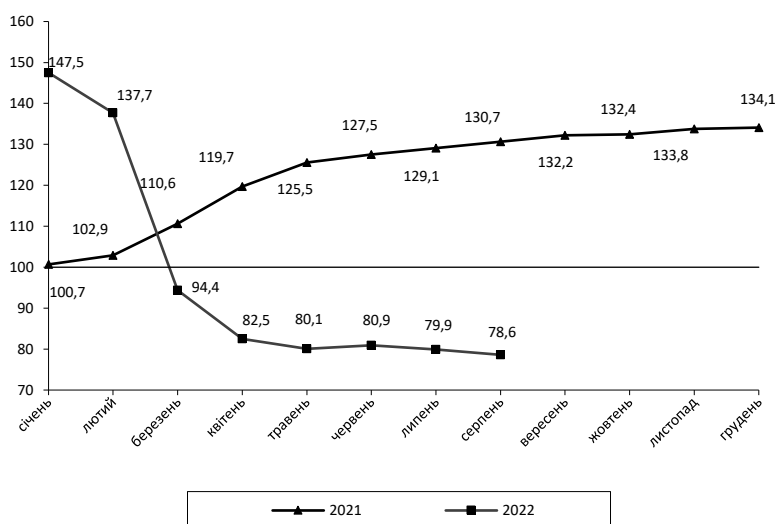

Рисунок 2 – Темпи зростання (зниження) імпорту товарів

Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,84 (у січні-серпні 2021р. – 0,96).

Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 227 країн світу.

Як видно з рис. 3 протягом восьми місяців 2022 р. обсяги експорту скоротилися на 30,8 % – за всіма секторами, проте нерівномірно. Найсуттєвіше скоротилися обсяги експорту чорних металів (3723,9 млн.дол. США, на 58,3% в порівнянні з 2021р.), зернові культури (5213,3 млн.дол. США, на 18,7% в порівнянні з 2021р.), жири та олії тваринного або рослинного походження (3648,4 млн.дол. США, на 11,3% в порівнянні з 2021р.). Також зріс обсяг експорту деревини та виробів з деревини (1337,1 млн.дол. США, на 1,4% в порівнянні з 2021р.).

Суттєвішим було скорочення обсягів імпорту товарів за всіма групами (на 21,4 %). Обсяг імпорту за групами скоротився нерівномірно. Найсуттєвіше скоротилися обсяги імпорту реакторів ядерних, котлів, машин (2601,7 млн.дол. США, на 47,7% в порівнянні з 2021р.), електричні машини (2731,3 млн.дол.

США, на 27% в порівнянні з 2021р.), засоби наземного транспорту, крім залізничного (3422,2 млн. дол. США, на 26,5% в порівнянні з 2021 р.). Також зріс обсяг імпорту палив мінеральних; нафта і продукти її перегонки (8502,2 млн. дол. США, на 10,8% в порівнянні з 2021 р.).

Складовою частиною воєнних дій стала географічна обмеженість торгівлі України. Північний напрямок був перекритий Білоруссю, а східний – росією. Крім того, остання заблокувала всі морські порти України, що позбавило можливість використовувати південний напрямок (через Чорне море) для зовнішньої торгівлі України.

Тому єдиним напрямком зовнішньої торгівлі став західний. У цьому контексті цілком логічним було зростання частки ЄС в географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами за підсумками восьми місяців 2022 р. до 52,5 % (проти 40,9 % – за підсумками аналогічного періоду 2021 р.).

Втрата морського сполучення вплинула й на торгівлю з іншими країнами. Загалом, вищі темпи скорочення експорту товарів, на противагу імпорту, призвели до нарощування негативного сальдо зовнішньої торгівлі більш ніж утричі (з 1,8 до 5,4 млрд. дол. США).

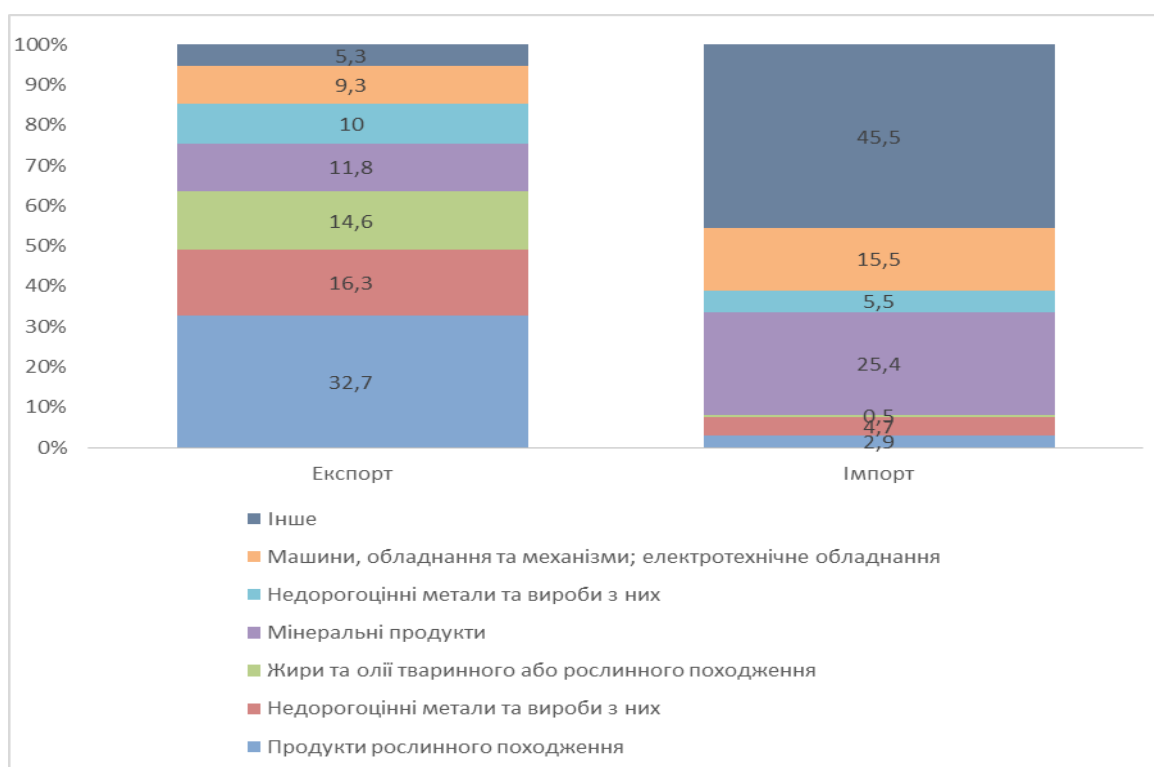

Рисунок 3 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України у січні-серпні 2022 р.

За оцінкою Світової організації торгівлі, воєнні дії в Україні завдали світовій економіці серйозного удару, тому що призвели до підвищення цін на продовольство та зменшення доступності товарів, які Україна експортує [4].

Так, виробництво напівпровідників значною мірою залежить від неону, який постачає Україна. Проте найбільший вияв глобального ефекту від воєнних

дій в Україні спостерігається на ринку зернових. Зменшення постачань зерна та інших продовольчих товарів призвело до підвищення цін на сільськогосподарські товари, що посилює ризики для продовольчої безпеки в бідніших регіонах світу.

Однією з основних проблем розвитку зовнішньоторговельних послуг України є зниження їх обсягу у 2022 р. порівняно з попередніми періодами. Серед основних причин зниження обсягу надання послуг на зовнішніх ринках виділяємо [5]: геополітичні проблеми, фактичне повне або часткове виключення з прямої участі в зовнішньоекономічних зв'язках підприємств цілих регіонів (фактично анексований росією Крим та окуповані теж за фактичної участі росії Луганська, Харківська, Херсонська, Донецька, Запорізька області), нестабільність національної валюти та національної економіки тощо.

Експорт українських товарів загалом за 2022 рік складе близько 42 млрд. дол., імпорт у нашу країну сягне 52 млрд. дол. При цьому сальдо торговельного балансу (товари та послуги) складе у 2022 році –11,4 млрд. дол. проти «мінус» 3 млрд. дол. у 2021 році. Спад експорту залізної руди і металопродукції відбувається на тлі знищення або зупинення частини підприємств галузі, та у зв'язку зі зниженням світових цін на руду, прокат тощо.

У той же час ситуація могла бути ще гіршою. Але АПК знову витягує економіку на собі. Середньозважений індекс цін на аграрний експорт України у липні зріс на 16-20% до рівня 2021 року.

Також аграрії поступово збільшують постачання продукції. У тому числі через порти, три з яких вже працюють у двосторонньому режимі. З огляду на середньостатистичні ціни на світовому ринку Україна заробить на експорті зернових як мінімум 20 млрд. дол. А експорт м'яса та молочних продуктів у травні-червні взагалі досяг рівня 2021 року. Постачання цих товарів від морських маршрутів майже не залежать [6].

Список використаних джерел

1. Чухраєва Н.М. Сутність та структура експортного потенціалу промислових підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 4-5. С. 73-77. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2017/4_2017/16.pdf.
2. Краснодєд Т.Л. Аналіз експортно-імпортних операцій України на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22(2). С. 32-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_22%282%29__10.
3. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2022 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
4. The Crisis in Ukraine. Implications of the war for global trade and development. https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/devel_08apr22_e.htm.
5. Далик В.П. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* / голов. ред. М.М. Палінчак. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 7. Ч. 1. С. 110-113.
6. За прогнозом 30. Як війна впливає на обсяги імпорту та експорту. URL: <https://delo.ua/economy/za-prognozom-30-yak-viina-vplivaje-na-obsyagi-importu-ta-eksportu-402820/>.

ПРІОРИТЕТИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Тонкий Д.В.,
д.е.н., професор Хобта В.М.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Внаслідок війни економіка України зіткнулася з небаченим за всю свою історію викликом. Знизилося виробництво основних видів продукції, заблоковані порти, а відтак і основна частка зовнішньої торгівлі.

Значною мірою знищена виробнича, транспортно-логістична, енергетична, інженерна, соціальна інфраструктура цілих регіонів. Загальні втрати від транспортної блокади, зокрема морських торговельних портів становлять орієнтовно 3-5 млрд доларів щомісяця. Близько 25% орних земель країни, що фактично зосереджені у кількох регіонах, виявились у зоні ризику чи взагалі не доступними для проведення посівної кампанії, що матиме негативні наслідки у наступні періоди [1].

За даними Мінсоцполітики, станом на початок червня 2022 року близько 35% працівників, які мали роботу до війни, втратили її, тобто, кожен третій працівник. Насамперед це стосується працівників великих промислових підприємств, розташованих у південно-східному та північно-східному регіонах України.

Найбільше знизилась ділова активність у Сумській, Миколаївській та Херсонській областях, суттєво у Чернігівській, Запорізькій, Харківській, Одеській. В той же час в західних і центральних областях України впродовж травня-червня спостерігається відновлення і пожвавлення економічної активності (у т.ч. завдяки релокації підприємств та притоку нової робочої сили) [2].

Крім цього, за даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), лише за перші півтора місяця від початку гарячої фази нинішньої російсько-української війни свої домівки залишили 11,4 млн українців [3].

Станом на 07 червня 2022 року лише в Європі зареєстровано 4 816 923 біженців з України, а всього залишило межі країни 5,5 млн. осіб. Більшість із них поїхали до Польщі – понад 3 млн. людей. За останніми даними, до Румунії виїхали понад 817 тис. осіб, до Угорщини – майже 520 тис., до Молдови – понад 443 тис., до Словаччини – майже 372 тис. Згідно з оцінкою Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ), ще 7,7 млн громадян України вважаються внутрішньо переміщеними особами (ВПО), тобто вони залишились у країні, але мусили виїхати з власного будинку. Станом на 14.06.22 зруйновано/пошкоджено 12900 багатоквартирних будинки (~13,5 млн м²), 107707 приватних будинки (~1,9 млн м²) [4].

Україна буде прикладати всі зусилля для подолання кризових явищ. Системне планування пріоритетів відновлення країни є унікальною можливістю переосмислення, перепроєктування та модернізації структур життєзабезпечення, яке створить можливість трансформації територіальних громад.

Можливими ключовими наслідками на десятки років можуть стати процеси прискорення економічного зростання регіонів, міст та селищ на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, доступності публічних сервісів та послуг, що створить умови для повернення на батьківщину мігрантів. Забезпечення збалансованого розселення переселенців, релокація підприємств та бізнесу по всіх регіонах країни, створення соціально орієнтованого бізнес-середовища як передумови розвитку економічного простору громад мають поєднуватися з впровадженням найкращих, найсучасніших світових підходів і практик містобудування та архітектури.

Ключові принципи відновлення і розвитку, основні напрями сформульовані в проекті Плану відновлення України «Матеріали робочої групи «Будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України» представленою робочою групою Національної ради з відновлення України від наслідків війни в липні 2022 року [5].

Серед ключових пріоритетів відновлення в післявоєнний період виділено: зміну демографічного/статеві-вікового складу і чисельності населення України та різних регіонів і територіальних громад; руйнування об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, підприємств, об'єктів житлового та громадського призначення; збільшення навантаження на об'єкти інфраструктури у регіонах із значними притоком переміщених осіб; значне скорочення обсягів виробництва; падіння і блокування експорту; призупинення інвестиційної діяльності у значній кількості регіонів; дисбаланси на ринку праці, необхідність перекваліфікації; неготовність інституцій до функціонування у кризових ситуаціях.

В якості можливих рішень доцільне розроблення національних програм щодо збалансованого рішення виниклих проблем, які розставлені по пріоритетах в своєму виконанні та дозволять:

1. Посилити інституції громадянського суспільства та горизонтальні зв'язки між людьми, через взаємодопомогу та волонтерство.
2. Залучити інвестиції (гранти) для відновлення України.
3. Відновити інфраструктури із застосуванням сучасних проектних рішень, матеріалів і технологій.
4. Отримати доступ до кредитних та грантових ресурсів.
5. Спростити доступ до закордонних ринків та створити можливості інтеграції до них.
6. Створити нові робочі місця у процесі відновлення України.
7. Повноцінно перейти до зеленої економіки і розширити використання відновлювальних джерел енергії.
8. Створити нові та посилити спроможності існуючих інституцій, спрямованих на відновлення України та регіональний розвиток.
9. Створити умови для підвищення якості міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва та міжсекторального партнерства.

Слід сказати, що встановлені пріоритети є тільки відправним моментом для процесу відновлення.

Організація здійснення потребує деталізації виходячи з принципів пріоритетного планування. При цьому необхідно прийняти підхід до встановлення пріоритетів на основі деяких кількісних або якісних характеристик значущості процесів, уточнити обсяг ресурсів для здійснення, позначити часові параметри початку та закінчення, проробити альтернативність дій. Слід враховувати, що пріоретизація надає кожній задачі окремого статусу, але в системі загального плану вони повинні поєднуватися для досягнення сформульованої мети.

Алгоритм дій повинен включати три основні складові. Першою, яка в загальному вигляді уже виконана, є встановлення цілей і основних завдань на довгострокову перспективу. А дві наступні, що включають вибір оптимальних варіантів досягнення та ресурсне забезпечення здійснення, потребують значних зусиль, як для обґрунтування так і для організації.

Таким чином, пріоритети відновлення в післявоєнний період повинні бути направлені на подолання критичних наслідків викликаних бойовими діями на звільнених територіях та в цілому в усіх містах і селищах України. На всіх етапах процесу управління життєвим циклом всієї країни технологія розвитку і впровадження інновацій буде являти собою складний довготривалий процес. В першу чергу усі громадяни, які втратили домівки у зв'язку з військовою агресією, повинні бути забезпечені житлом. Одним з ключових завдань є відновлення та створення якісно нового житла та життєвої інфраструктури з захисними, стійкими та інклюзивними рішеннями. Особливою увагою з боку держави повинна стати підтримка потенційних центрів зростання, які можуть поширювати свій позитивний вплив на розвиток сусідніх територій та на регіон в цілому, а також підтримка територій з особливими проблемами, що повинно сприяти зниженню рівня міжрегіональної та внутрішньо-регіональної асиметрії в розвитку територіальних громад та підвищенню якості життя людини незалежно від місця проживання.

Список використаних джерел

1. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання, URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>.
2. Просто про економіку (за матеріалами Інфляційного звіту за липень 2022 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-za-materialami-inflyatsiynogo-zvitu-za-lipen-2022-roku>.
3. Вимушена міграція в умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України, URL: <https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageD=9149>.
4. Понад 4,8 мільйона українців зареєструвалися в Європі як біженці після повномасштабного вторгнення РФ, URL: <http://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/47765-ponad-4-8-miliona-ukraintsiv-zareiestruvalysia-v-yevropi-iak-bizhentsi-pislia-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf>.
5. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ

Удовиченко Ю.В.

д.е.н., професор Хобта В.М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Наслідком російської військової агресії проти України є руйнування економіки, яке негативно вплинуло не тільки на національні процеси, а завдало шкоди всьому світові.

Наразі, головними проблемами економічного характеру є падіння валового внутрішнього продукту (ВВП), майже повна відмова від експорту товарів, значне зниження імпорту продукції, збільшення обсягів внутрішніх і зовнішніх боргів, коливання курсу національної валюти та стрімке зростання інфляції. Пошук варіантів відновлення економічної стабільності країни після війни є актуальним вже сьогодні. В післявоєнний період важливим фактором для відновлення промисловості країни є підвищення конкурентоспроможності на всіх рівнях за рахунок впровадження інновацій в технологічні процеси і обладнання.

Підвищення конкурентоспроможності має важливе значення для відновлювальних процесів. Значним фактором підвищення конкурентоспроможності будь-якого підприємства є виробництво сучасної та затребуваної споживачами продукції. Щоб не втратити позицію на ринку та залучити нових споживачів потрібно відмовитись від застарілих технологій, використання яких призводить до того, що підприємство більше не в змозі конкурувати з іншими виробничими підприємствами, які впроваджують інновації та нові технічні рішення. Освоєння інноваційних технологій та використання модернізованого обладнання сприяє випуску продукції з оновленими якістьми.

Фактори, що забезпечують конкурентоспроможність підприємства, поділяються на зовнішні та внутрішні [1]. До зовнішніх відносяться: політична ситуація в державі, економічні зв'язки, наявність конкурентів, розміщення виробничих сил, обсяги сировинних ресурсів, рівень техніки та технологій, система управління виробництвом, концентрація виробництва, законодавча база. Наразі ситуація складна через військові дії на території України, зруйнування економічних зв'язків та логістичних ланцюгів. Це не дає можливості підприємствам бути конкурентоспроможними, впроваджувати інновації у виробництво.

До внутрішніх факторів можна віднести наступні: системи та методи управління підприємством, рівень організації процесу виробництва на підприємстві, прогнозування та планування, орієнтація на маркетингову концепцію, інноваційні технології виробництва, ступінь задоволення потреб споживача та якість виробленої продукції з точки зору оптимальності якісних і технічних параметрів товару.

Внутрішні фактори можуть ефективно впливати на конкурентоспроможність тільки при умові створення інноваційної технологічної бази. Аналіз та використання зовнішніх і внутрішніх факторів дозволяє підвищити рівень конкурентоспроможності підприємства.

Механізм визначення рівня конкурентоспроможності підприємств починається з формулювання мети та вибору підприємств-конкурентів для оцінки. Надалі на основі зовнішніх і внутрішніх факторів формуються групи показників конкурентоспроможності.

До цих груп належить конкурентоспроможність продукції, економічний потенціал підприємства, фінансовий стан підприємства, ефективність збуту і просування товару, ефективність виробництва, конкурентний потенціал підприємства, екологічність виробництва, соціальна ефективність, імідж підприємства [2].

Після цього здійснюється обчислення одиничних, групових та інтегральних показників конкурентоспроможності підприємства. На останньому етапі формулюється висновок про низький чи високий рівень конкурентоспроможності підприємства. При низькому рівні підприємство недостатньо конкурентоспроможне, тому слід розробити стратегії, спрямовані на підвищення рівня конкурентоспроможності. Високий рівень свідчить про те, що підприємство переважає конкурентів і потрібно спрямовувати діяльність на збільшення досягнутого рівня.

Орієнтуючись на розроблення вчених можна зробити висновок про рівень конкурентоспроможності підприємства, виявити слабкі сторони в його діяльності та сформулювати алгоритм дій по усуненню недоліків.

Інноваційна діяльність має пряме відношення до рівня конкурентоспроможності підприємства. За допомогою глобального інноваційного індексу можна оцінити стан економіки держави та зрозуміти в якому напрямку йде розвиток на даному етапі.

Глобальний інноваційний індекс (ГІІ) складений всесвітньою організацією інтелектуальної власності, Корнелльським університетом та міжнародною бізнес-школою «Insead» спрямований на вивчення економічних процесів і проводиться щорічно.

Основною метою є співставлення інноваційної діяльності 143 країн та економік світу [3]. Зробимо порівняльну характеристику глобального інноваційного індексу України у 2021 та 2022 роках.

Таблиця 1 – Основні показники ГІІ за 2021-2022 рр. [4; 5]

Рік	ГІІ загалом	Заклади	Людський капітал і дослідження	Інфраструктура	Ринок	Бізнес	Знання і технології	Творчі результати
2021	49	91	44	94	88	53	33	48
2022	57	97	49	82	102	48	36	63

Загальне місце України у рейтингу знизилось на 8 пунктів. Так, інфраструктура та бізнес мають менші бали на 12 та 5 відповідно. Це пов'язано з військовим вторгненням, що призвело до руйнування налагоджених постачань електроенергії, зниженням ВВП, призупиненням експорту та імпорту в інші країни.

Орієнтуючись на дані таблиці 1, можна зазначити, що за аналізований період, незважаючи на негативні процеси протягом останнього півріччя, мають позитивну динаміку в цілому за рік, про що свідчать покращення деяких показників через креативні ідеї та новітні підходи до вирішення проблем. Напрацьований досвід матиме вирішальне значення у зростанні економічного потенціалу та відновленні інфраструктури після завершення війни.

Слід сказати що за результатами GII у 2022 році Україна посідає 75 місце за ресурсами інновацій, що на 1 позицію вище 2021 року, тобто ресурси виділені для інновацій залишились майже на такому ж рівні.

В той же час за результатами здійснення інновацій Україна посідає 48 місце, що на 11 позицій нижче 2021 року, що свідчить про значне зменшення. Все це наслідки вторгнення у країну, яке робить неможливою реалізацію ідей інноваційного характеру і призводить до погіршення економіки всієї країни.

Вибір варіанту інноваційного проекту здійснюється за рахунок експертизи. Її завданням є аналіз інноваційного та науково-технічного рівня проекту, а також можливості та ефективності його виконання. За результатами експертизи приймається рішення щодо доцільності та бюджету інноваційного проекту [6].

Підвищення конкурентоспроможності можливе лише за рахунок інноваційних процесів. Відновлення структури інновацій після війни буде залежати від фінансування цієї сфери та можливості оприлюднення ідей з подальшим просуванням.

Важливим фактором реформування промисловості України стане підтримка країн світу, вступ до Європейського союзу. Модернізація підприємств буде відбуватися відповідно до європейських стандартів, технологічне забезпечення вийде на більш високий рівень завдяки сформованим креативним рішенням та наробкам, заміні розтрощеного обладнання новітнім, впровадженню сучасних технологій у виробництво продукції.

Список використаних джерел

1. Кадирус І.Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають. *Ефективна економіка*. 2014. № 5.
2. Новікова Н., Зубко Т. Конкурентоспроможність у системі економічного потенціалу підприємства. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 3. С. 64-81.
3. Глобальний інноваційний індекс Вікіпедія (wikipedia.org).
4. Global Innovation Index 2021 (wipo.int).
5. Глобальний інноваційний індекс. Інноваційні тенденції і отчет 2022. (globalinnovationindex.org).
6. Тема 10. Методи вибору та критерії оцінки інноваційного проекту (uchika.in.ua).

СЕКЦІЯ 4

АДАПТАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ДО ВОЄННИХ І ПІСЛЯВОЄННИХ УМОВ

Українська сучасність характеризується стрімким і непередбачуваним змінюванням умов нашого різностороннього життя, що має пряме відношення до функціонування держави, суб'єктів господарювання, громадських організацій тощо, та відбивається на проблемах і технологіях управління ними. Неординарні умови їх функціонування як об'єктів управління, що пов'язуються з воєнним станом та надто значним переліком актуальних управлінських задач, вимагають від менеджменту пошуку ексклюзивних підходів, методів, стимулів та інших елементів управлінської науки, які б були належним чином адаптовані до таких умов.

Розвиток теорії і практики сучасного менеджменту в українських реаліях потребує перегляду базових понять стратегічного управління, націленого насамперед на формування новітніх управлінських засад забезпечення збереження стратегічного потенціалу об'єктів управління і виживання їх самих із подальшим ефективним відновленням. Управлінська наука має запропонувати нові, по суті революційні, варіанти управління на всіх щаблях і в усіх сферах нашого буття, вказати на ті зміни і ті види менеджменту, які їх потребують. Зміни мають відбутися як на державному рівні, бо саме це забезпечує внутрішню єдність і зовнішню стійкість країни перед агресором, так і в менеджменті організацій у комплексному складі його системних видів.

Саме керівництво має очолити наш шлях до Перемоги як у поточному, так і в стратегічному сенсі, а кожен менеджер на цьому русі має стати реальним лідером і запорукою розбудови успішного українського майбутнього.

ТЕХНОЛОГІЇ ТАЙМ - МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МЕНЕДЖЕРІВ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Бекетова А.П.,
к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.,
Донецький національний технічний університет

Динамічне бізнес - середовище України зазнало значних змін через руйнації та втрати внаслідок військових дій як на мікрорівні, так і на макрорівні економічних процесів.

Стратегічний напрям відновлення розвитку підприємств потребує спрямувати зусилля менеджерів на раціональне й цілеспрямоване використання ресурсів. Тому метою тез є аналіз нематеріального ресурсу часу, як фактору підвищення результативності організації праці менеджерів за рахунок використання технологій тайм менеджменту.

Практична діяльність менеджерів усіх рівнів управління у нових реаліях бізнес середовища тісно пов'язана із використанням технологій тайм менеджменту. Впровадження сучасних технологій управління є викликом часу щодо підвищення ефективності формування та розвитку організації [1, с. 190].

Можемо пропустити, що одним із кроків підвищення тенденції позитивних показників за допомогою технологій тайм менеджменту є розвиток діджиталізації. Поява та розвиток все більш гнучких, швидких і зручних цифрових систем тайм менеджменту значно полегшує виконання функцій менеджерів у межах своєї професійної діяльності, за рахунок економії часу. Завдяки розширенню доступу до мережі Internet більшість онлайн сервісів переходять на функціонування у вигляді web-сервісів, які за допомогою web-броузера дозволяють користуватись ними з будь-якого електронного пристрою (комп'ютера, планшету чи смартфона) у будь-якій точці світу [2, с. 89].

Цифрова трансформація являє собою рушійну силу, що стимулює зміни в бізнес середовищі, основою яких є впровадження нових технологій, таких як аналіз великих даних, Інтернет, хмарні технології. Завдяки цифровим трансформаціям підвищується ефективність бізнес-процесів [3, с. 51].

Особливо потрібно звернути менеджерів свою увагу на методи обробки цифрової інформації, які використовуються в тайм менеджменті, наприклад на систему управління електронною поштою «Zero Inbox», яка була розроблена Айтекіном Тэнком (Aytekin Tank), американським підприємцем, засновником генеральним директором компанії «JotForm». Особливість даного методу полягає в тому, що потрібно постійно тримати свою папку вхідних листів пустою. Цей метод буде цікавим для тих хто веде активну ділову переписку або тим, в кого періодично накопичується багато інформації, з якою незрозуміло що робити.

Також корисним є метод Інтелект - карти (Mind maps). Цій технології притаманно візуально зображувати будь яку проблему, тему або процес, а

точніше бачити не лише мету, але і її структуру й шляхи досягнення результату [2, с. 87].

Окрім розглянутих вище технологій тайм-менеджменту дослідники пропонують ряд інших, зокрема: система «Канбан», «Техніка помідора», принцип Парето, «АВС-аналіз», використання Microsoft Exchange та Server Outlook [4, с. 51].

Таблиця 1 – Технології тайм - менеджменту

Назва	Характеристика
система «Канбан»	Визначальна перевага системи «Канбан» (1970-ті роки) полягає в запобіганні перевиробництва. Мета системи – виробляти тільки необхідну продукцію в необхідній кількості і в потрібний час.
«Техніка помідора»	У 1980-их роках італієць Франческо Чірілло винайшов техніку тайм-менеджменту, яка згодом отримала назву «Техніка Помідора». Суть «помідорної техніки» полягає в тому, що робота поділена на графіки, 25 хвилин ви працюєте і 5 хвилин відпочиваєте. Разом 25 і 5 цих хвилин називаються помідором. Після кожних 4 помідорів – ви відпочиваєте 15-30 хвилин.
принцип Парето	Значного поширення зазнав принцип Парето. Його суть полягає в тому, що 20% зусиль дають 80% результату. Таким чином, можна зрозуміти, що, вибираючи ті оптимальні ресурси, що дають найбільший ефект, можна досягти високих результатів малими витратами.
«АВС-аналіз»	АВС-аналіз – це ранжирування завдань за різними параметрами. Засновником ідеї є доктор Джозеф Джуран – американський фахівець в області якості, академік Міжнародної академії якості, який виявив універсальний принцип, і дав йому назву «vital few and trivial many» (найважливішого – мало, звичайного – багато).
використання Microsoft Exchange та Server Outlook	Використання Microsoft Exchange та Server Outlook за оцінками аналітиків і самих операторів, зазначили ринок мобільного зв'язку, як одного з найбільш прогресуючих в бізнесі. Застосування Microsoft Exchange та Server Outlook створює корпоративний тайм-менеджмент організації.

Джерело: сформовано та проаналізовано авторами на основі [4]

Одним із важливих кроків, які потрібно здійснити менеджеру для підвищення його результативності праці є боротьба із прокрастинацією (психологічний термін, який означає звичку людини постійно відкладати певні завдання, частіше за все неприємні, на потім).

Існує безліч різноманітних методів тайм менеджменту, в основі яких лежать різні способи боротьби із цією негативною звичкою, яка знижує рівень якості роботи.

Найпопулярнішим методом тайм - менеджменту, який дозволяє побороти лінь та прокрастинацію є метод «З'їжте жабу на сніданок», який винайдений канадсько-американським підприємцем та фахівцем із саморозвитку Брайаном Трейс.

Переваги методу полягають в тому, що необхідно розпочати день із виконання важливих дрібних та неприємних справ, не відкладаючи їх на потім. Тобто іншими словами відчуття задоволення від виконаної роботи й відчуття натхнення до подальших завдань від виконання справ, які здаються на перший погляд неприємними та складними [2, с. 88].

Таким чином, в тезах були визначені та проаналізовані технології тайм менеджменту як стратегічного напряму вдосконалення організації праці менеджерів в післявоєнний період відбудови бізнес середовища України.

Одним із важливих кроків підвищення тенденції позитивних показників за допомогою технологій тайм менеджменту є розвиток діджиталізації, адже поява та розвиток все більш гнучких, швидких і зручних цифрових систем тайм менеджменту значно полегшує виконання функцій менеджерів у межах їх професійної діяльності, і як наслідок економить ресурс часу.

Також важливою складовою розвитку конкурентоспроможності праці менеджерів й у подальшій перспективі підвищення економічних показників підприємства, є подолання прокрастинації. Всі технології тайм - менеджменту, як стратегічного напряму підвищення розвитку економіки країни в післявоєнний період, слід застосовувати комплексно.

Список використаних джерел

1. Михаліцька Н.Я. Борецька В.В. Впровадження сучасних методів кадрового менеджменту. *Менеджмент і безпека в умовах війни: теоретичні та прикладні аспекти : матеріали науково-практичної інтернет-конференції* (м. Львів, 13 травня 2022 року) упоряд. В.С. Бліхар. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 348 с. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10397/1/16%20Мартин%20О.М.%20с.%20180%20%20Збірник%2013.05.2022.pdf>.
2. Жуковська А.Ю. Сучасні методи та технології тайм-менеджменту. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія; Економічна*. 2021. випуск 101. URL: <https://periodicals.karazin.ua/economy/article/view/18317/16669>.
3. Лазоренко Т.В, Шолом І.Л. Діджиталізація як основний фактор розвитку бізнесу. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи 2020 ; Збірка матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції*. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201186>.
4. Крикун О. Особливості застосування методів тайм-менеджменту в роботі керівника. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 1, No. 4, 2022, pp. 48-56. doi: 10.46299/j.isjmef.20220104.02.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Деркач М.С.,

к.е.н., доцент Мізіна О.В.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Персонал є ключовим ресурсом майже кожної компанії, а соціальна політика – це важливий інструмент у досягненні як тактичних, так і стратегічних цілей організації. Соціальна політика передбачає дії керівництва підприємства, спрямовані на задоволення потреб працівників, виконання соціальних гарантій, надання соціальних послуг та соціального захисту. У стабільній економіці наявність гнучкої системи управління персоналом, яка базується на економічних стимулах та соціальних гарантіях, є базисом для стійкого розвитку компанії й спрямована на зближення організації та працівника. Завдяки соціальній політиці організації, формується її корпоративна культура, яка розвиває у співробітників відповідальність за виконання роботи [1]. Але кризові ситуації, безсумнівно, вносять в діяльність та саме існування бізнесу свої корективи.

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року український бізнес та економіка зазнали важкого удару. За місяць війни український бізнес втратив більше, ніж за два роки пандемії. Чимало підприємств опинилися в районах активних бойових дій і змушені були евакуюватися в більш безпечні регіони або припинити роботу. Але навіть за таких умов бізнес повинен працювати там, де це можливо, платити податки та надавати країні ресурс для оборони. Як було підкреслено вище, головним ресурсом для роботи бізнесу є персонал. Цілком очевидно, що зміни, які сьогодні відбуваються впливають на роботу людей. В тому числі їх мотивацію до роботи. Ключова задача менеджерів полягає у пошуку нових інструментів управління.

У роботах багатьох вчених проводяться дослідження з приводу кризових ситуацій на підприємстві та шляхів їх подолання. Але майже жодна з них не має інформації щодо управління підприємством в умовах війни.

Аналіз дій менеджерів провідних компаній України в умовах сьогодення є найактуальнішою та найоб'єктивнішою базою даних для досліджень. З цієї точки зору інтерес, наприклад, представляють результати круглого столу у рамках проекту «Відновлення ланцюгів постачання галузі харчової промисловості в умовах воєнного та післявоєнного стану в Україні», ініційований компанією TradeMasterGroup за підтримки Програми USAID (АГРО) [2]. Ще одним прикладом можна вважати аналітичну записку «Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації» [3].

Названі та інші дослідження звертають увагу на те, що управлінська діяльність будь-якого підприємства складається з управління як виробничою діяльністю, так і з управління персоналом. Війна викликає низку нових проблем, що виникають у цих сферах життєдіяльності підприємства. У табл. 1 наведено найбільш суттєві або ключові проблеми підприємства, посилений прояв яких значною мірою обумовлено умовами війни.

Таблиця 1 – Проблеми підприємства під час війни

Проблеми в управлінні виробничою діяльністю	Проблеми в управлінні персоналом
<ul style="list-style-type: none"> • Втрата постачальників; • Проблеми з логістикою; • Нестача коштів; • Зниження попиту; • Руйнування або пошкодження активів; • та інше. 	<ul style="list-style-type: none"> • Брак персоналу; • Зростання плинності кадрів; • Підвищений ризик; • Соціальне відчуження; • Дискримінація на робочому місці; • Зниження мотивації; • та інше.

Задача менеджменту компанії знаходити ефективні інструменти для подолання цих проблем. Такими інструментами для стабілізації виробничого процесу можуть бути: підписання угод з новими постачальниками, закриття логістичних ланцюжків, скорочення асортименту, «правило 30 хвилин» на прийняття всіх рішень, вихід на закордонні ринки, евакуація підприємства, використання резервних рахунків та інші. Подолання проблем в сфері управління персоналом не менш важлива задача. Будь-яке підприємство розробляє план виходу з кризових станів, але за умов війни стандартні методи не працюють, така ситуація потребує неординарного підходу.

У мирний час потреби працівника розвиваються згідно піраміди Маслоу. Найчастіше для мотивації використовують потребу у визнанні та повазі, у соціальній приналежності та самореалізації. Але за часів війни потреби людини переходять на базовий рівень та полягають у безпеці, їжі, воді. Тому управляти працівником слід саме через вплив на ці фактори. Без ефективної роботи персоналу підприємство не зможе подолати проблеми у інших сферах життєзабезпечення підприємства. Саме тому управління персоналом стає надважким завданням, головною метою якого є збереження колективу та підтримка ефективності. Надзвичайно важливо працювати індивідуально, враховувати потреби кожного працівника та його емоційний стан. З урахуванням саме цих положень й наведено приклади інструментів управління персоналом в умовах війни на рис. 1. Дуже часто в умовах воєнного стану доводиться також переходити на ситуативне авторитарне управління, що зменшує його демократичний бік, але зведення до мінімуму ступенів ієрархії в такому випадку дозволяє швидко реагувати та адаптуватися до зовнішніх змін.

Війна зменшила деякою мірою фінансову мотивацію персоналу багатьох компаній в період війни, тому що змінилося розподілення коштів (зросли відрахування на гуманітарні цілі, допомогу ЗСУ і т.д.). В таких умовах зростає важливість інших форм мотивації. Особливого значення набувають комунікації, враховуючі й необхідність підтримки морального стану працівників, забезпечення умов їх фізичного захисту та надання психологічної допомоги. Багато підприємств розробляють Telegram-боти для працівників та задіють інші подібні можливості. Турбота про співробітників та членів їх родин стає чи не основною складовою роботи з персоналом в умовах війни, дозволяє зберегти їх склад та потенціал для подальшої продуктивної роботи вже в мирний час.

Список використаних джерел

1. Бабенко А.Г., Холодна А.С. Аналіз соціальної політики підприємства та напрями її вдоско-

Рисунок 1 – Інструменти управління персоналом в умовах війни

налення. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_18/.

2. Організація роботи персоналу в умовах воєнного стану URL: <https://trademaster.ua/articles/313537><https://trademaster.ua/articles/313537>.
3. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.
4. HR під час війни. Як підтримувати та спрямовувати тисячі співробітників під час кризи. Кейси трьох великих українських компаній. URL: <https://forbes.ua/inside/hr-pid-chas-viyni-yak-pidtrimuvati-ta-spryamovuvati-tisyachi-spivrobotnikiv-pid-chas-krizi-keys-trokh-velikikh-ukrainskikh-kompaniy-21042022-5566>.

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ КРАУФАНДИНГУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

к.е.н., доцент Заїка Ю.А.

Приазовський державний технічний університет

Краудфандинг, або спільнокошт (в перекладі з англійської мови crowdfunding – фінансування гуртом) – це співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, як правило через інтернет, аби підтримати зусилля інших людей або організацій [1].

Спільне фінансування може виконувати різні завдання: допомога постраждалим від стихійних лих, підтримка з боку фанатів, підтримка неполітичних кампаній, фінансування стартапів від малого бізнесу, створення вільного програмного забезпечення тощо.

В даний час для нашої країни у зв'язку із війною, найактуальнішим напрямом став саме спільнокошт соціального, а не бізнесового призначення: для допомоги військовим на техніку, спеціальний одяг, нові технологічні пристрої.

Самою великою платформою для спільнокошту став фонд Сергія Притули, який успішно функціонує в мережі інтернет і має величезну цільову аудиторію. Для того щоб не втратити її, необхідно розробити свою власну маркетингову стратегію з урахуванням цього:

- які конкретні потреби вашої потенційної аудиторії та які в них бажання, що можна задовільнити краудкампанією?
- які наміри бажаєте донести до потенційних прихильників?
- складіть різноманітні тези для маркетингу (лозунги із соцімереж або ЗМІ, щоб зв'язатися з журналістами і розповсюдити таким чином інформацію, яку хотіли поширити серед максимальної кількості людей).
- створіть профіль у цільових соцмережах: Facebook, YouTube, Instagram, Telegram, Viber [2].

У краудфандингу ціль та ідея багато в чому визначають успіх проєкту. Критерії добре поставленої мети:

1. Точна формулювання.

Якщо ціль сформульована опосередковано, може виникнути враження, що ви самі не знаєте чого достеменно хочете, або читач просто нічого не зрозуміє з того, що ви намагалися донести.

2. Досяжність у визначені терміни.

Якщо людям здається, що ви поставили нереальну мету, вони можуть порохувати, що вкладатися немає сенсу.

3. Зрозумілість і доступність.

Якщо ваша мета не зрозуміла або неблизька людям, то і спонсорувати вони її не будуть.

З ідеєю все так само працює – якщо вона здається донорам нецікавою чи марною, проєкт не стане успішним.

Як це працює в реальності, можна побачити на рис. 1.

За схемою (рис. 1) можна наочно побачити, що правильно обрана ідея і напрям – кландайк для отримання максимального результату і виконання власного проєкту.

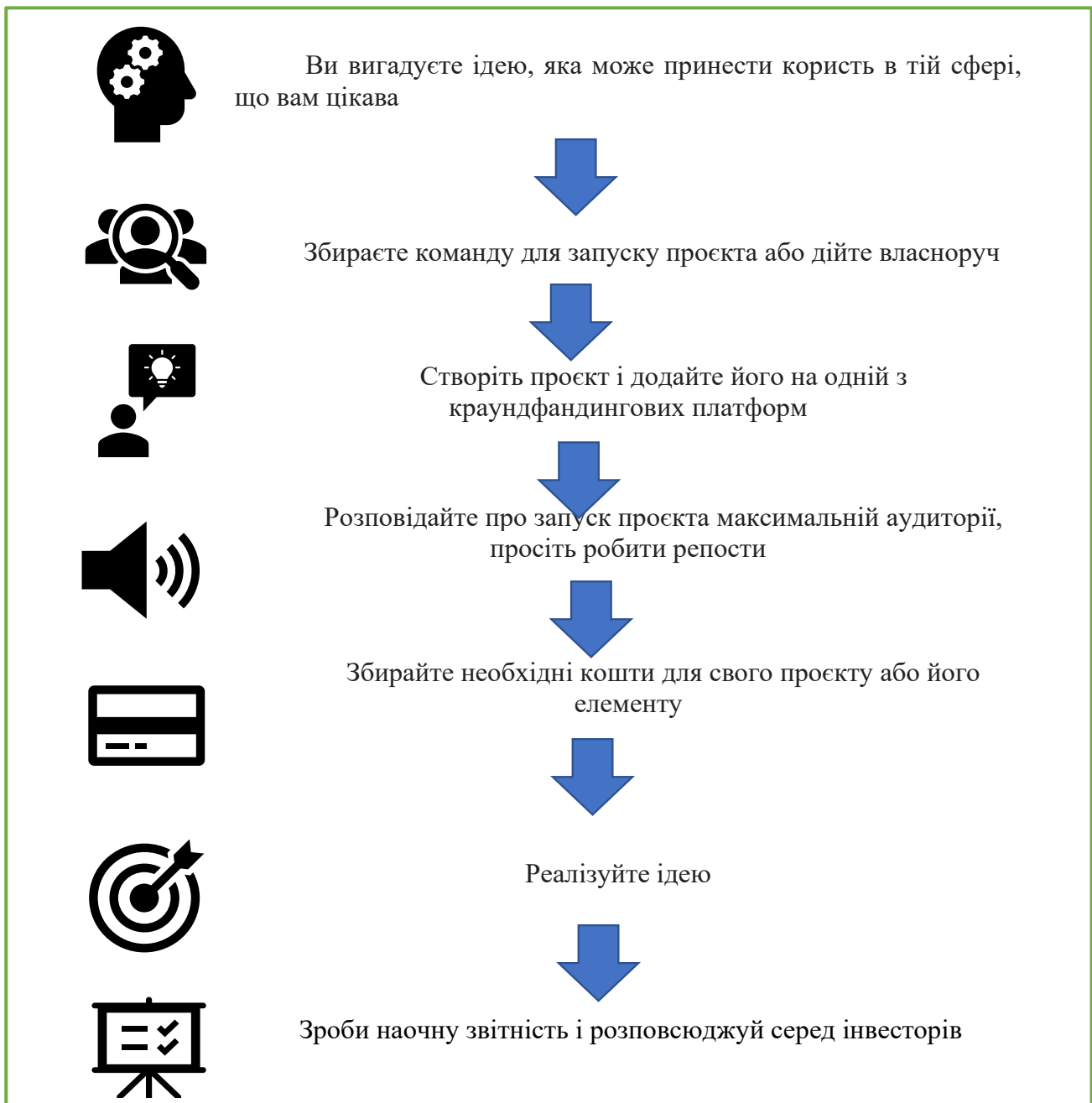

Рисунок 1 – Етапи створення краундфандингу власного проєкту [2; 3]

Збір коштів у соцмережах відкриває великі можливості для будь-якого типу підприємств, а особливо для некомерційних. Існує багато потенційних кампаній, які можна запускати у соцмережах. Враховуючи шалену кількість людей, які використовують соцмережі, варто їх використати в повному обсязі, щоб розширити власну аудиторію.

Головне в краундфандингу – це довіра та чесність.

Важливо продовжувати працювати з усіма на постійній основі: із тими, хто вже пожертвував кошти, так і з тими, хто цього доки не зробив. Повідомляйте їм своєчасно про свої наступні кроки та подальші плани щодо зібраних грошей.

Щоб запобігти принципу недостатку уваги, ресурсів, аудиторію важливо тримати в курсі всіх змін, що відбуваються з продуктом та прогрес його розробки. Для того, щоб ті, хто не інвестував у вашу компанію, могли побачити наскільки цей продукт виявився успішним і привабливим і теж захотіли вкластися у його розвиток.

Проте, крім недостатку уваги для залучення нових прихильників і їх ресурсів можна ще додати юридичну проблему і це пов'язано з недостатньою офіційною підтримкою через державні органи контролю за всіма видами діяльності, зокрема і некомерційними задля уникнення шахрайства. Забезпечення розвитку краудфандингу в Україні неможливе без [4]:

- формування відповідного нормативно-правового підґрунтя, що буде регламентувати порядок і умови збору коштів через мережу Інтернет
- створення ефективної системи органів державної влади з ліцензування та контролю за краудфандинговою діяльністю;
- розроблення та впровадження економічних стимулів за застосування краудфандингових інструментів при залученні коштів для фінансування соціальних проектів (зокрема, розроблення та впровадження державної цільової програми розвитку краудфандингу як новітнього методу фінансування проектів, зменшення комісії краудфандингових сервісів, впровадження практики державного дотування соціальних краудфандингових проектів);
- підвищення рівня довіри населення до краудфандингу через формування позитивного іміджу краудфандерів і надання їм всебічної підтримки органами державної влади [4].

На сьогоднішній день повномасштабної війни в Україні, можна зробити висновки, що люди вміють гуртуватися над єдиними проблемами і наразі – це перемога над ворогом всіма шляхами, навіть на «своєму власному» фронті у вигляді не тільки праці, яка піднімає економіку країни і сплаті податків, але й «донати» та краунфандинг для додаткової таргетованої допомоги нашим бійцям на передовій.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Історія виникнення поняття краудфандингу : Підручник. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%84%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B3>).
2. Керівництво з маркетингової стратегії краудфандингу. URL: <https://newfuture.site/rukovodstvo-po-marketingovoj-strategii-kraudfandinga/>.
3. Ковальова І. Як досягти успіху в краудфанлінгу: покрокова інструкція: І. Ковальова. URL: <https://azconsult/kak-dobitsya-uspeha-v-kraudfandinge-poshagovaya-strategiya-zapuska/>
4. Хорошилова І. Краудфандинг як шлях залучення коштів. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/37494/1/vestnik_KhPI_2018_19_Khoroshylova_Kraufandinh.pdf.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДОМИХ МОДЕЛЕЙ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ

Письменна Я.С.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

Донецький національний технічний університет

Кожна організація прагне успіху, ефективної роботи, прибутку і тому ставить перед собою нові задачі, створює чи переймає досвід управління інших організацій.

Порівняльна характеристика підготовки менеджерів у США, Західній Європі та Японії дуже актуальна сьогодні, адже кожен менеджер обирає свій стиль управління, аналізує ефективні моделі менеджменту та впроваджує їх в організацію.

Менеджер розглядається як особа, що займається управлінською діяльністю, може приймати управлінські рішення, виконувати їх та контролювати їх виконання. Він керує функціями фірми та робить все можливе, щоб організація була конкурентоспроможною. Для досягнення даної мети йому необхідно дотримуватись певних вимог.

По-перше, бачити в працівнику джерело підвищення продуктивності праці й ефективності виробництва.

По-друге, підрозділам потрібно надавати певну автономію.

По-третє, менеджеру необхідно діяти за прикладом простих форм управління. Необхідно діяти енергійно і швидко при концентруванні зусиль компанії на одному або кількох напрямках бізнесу. Потрібно проводити політику, яка спрямована на формування багатьох лідерів і новаторів у компанії, мотивувати їх на виправданий ризик.

Необхідність постійного залучення працівників усіх рівнів для того, щоб прийняти управлінські рішення, полягає в орієнтуванні на людину, тобто «людський капітал».

Саме тому потрібно інвестувати в «людський капітал», формувати у працівників економічне мислення, техніко-економічну культуру, виховувати насамперед людей розумової праці.

Менеджеру необхідно бути обізнаним в питаннях культури, зокрема, моралі та етики, фізичного і психічного здоров'я та вдосконалення особи. У нього повинно бути розвинуте філософське мислення. Йому важливо знати різні теорії, а особливо ті, які стосуються організації виробництва і праці. Також необхідно вміти розбиратися у результатах наукових досліджень.

Основними критеріями роботи керівника-менеджера є збільшення: звітності; лідерства; контакту з людьми; уваги до колективної роботи; умовності влади; індивідуальності; самовіддачі; поєднання інтелекту та оперативних якостей [1].

До основних принципів діяльності менеджера відносяться стриманість у ставленні до суперника; максимальна увага до власного «я», індивідуальності; допомога працівникам у реалізації цілей, які відносяться до мети та цінностей

компанії на основі принципу пріоритетності інтересів людини, а не всієї організації [4].

Варто переглянути кожну з представлених моделей, щоб розібратися з даним питанням більш детально.

Американський підхід має таку особливість системи управління у фірмах: персонал – це основне джерело підвищення ефективності виробництва, йому надається автономія; підбір кадрів відбувається за освітнім критерієм, практичним досвідом роботи, психологічною сумісністю, умінням працювати в колективі; орієнтація на вузьку спеціалізацію менеджерів, інженерів, вчених тощо [1].

Ця модель менеджменту зосереджена на проблемах, які пов'язані з управлінням виробничого процесу – створенні та забезпеченні ефективного функціонування операційних систем. Їй притаманна значна відстань між вищим керівництвом, яке визначає концептуальні основи діяльності корпорації, і менеджерами середнього та низового рівнів, які втілюють ці ідеї в життя. Це зумовлено великомасштабністю американських фірм.

Американські менеджери визнають і діють на користь індивідуальних цінностей і результатів, несуть індивідуальну відповідальність, оцінюють індивідуальні результати, розробляють кількісні вираження цілей, які мають короткостроковий характер. Конкретні особи приймають управлінські рішення та несуть відповідальність за їх реалізацію [1].

Сучасний менеджмент західноєвропейської моделі має такі особливості: перехід від диктату продавця до диктату споживача; усунення міждержавних перепон для руху товарів і грошей; проникнення і просування товарів компаній США і Японії на ринках європейських країн.

Для менеджменту країн Західної Європи важливим фактором є організаційні структури управління, а саме їх вдосконалення. З американської моделі менеджменту було запозичено принципи дивізійної структури управління, проте організаційна побудова європейських компаній відрізняється стилем організаційної поведінки. Керівник відділу підзвітний комітету керівників, у складі якого від 3 до 15 осіб. Дана система ефективна, тому що до комітету входять різні функціональні керівники, які не допускають жодних відхилень на користь певних функцій [2].

Мультидивізійним структурам західноєвропейських фірм властивий вищий ступінь самостійності (автономності) відділень, що не притаманно американським. Вони діють за децентралізованою формою управління.

Дивізійна структура орієнтована на сучасну концепцію європейського менеджменту, яка полягає в роботі з людьми. Розподіл обов'язків, визначення змісту конкретних робіт, окреслення функцій, сфер відповідальності вимагає дотримання принципу добрих людських взаємин.

Європейський менеджмент, який охоплює поряд з управлінням операційною системою підприємства, організацію обліку, фінансів, маркетингу, матеріально-технічного забезпечення тощо, розглядає функції менеджера значно ширше, ніж вище розглянута модель.

За масштабами європейські фірми значно менші в порівнянні з американськими, внаслідок чого діяльність європейського менеджера є більш універсальною [2].

Менеджмент «з людським обличчям» притаманний японському підходу управління. Країна бідна на природні ресурси, тому працює за принципом «Наше багатство – людські ресурси», відповідно до якого створюються умови для найбільш ефективного їх використання.

На японських підприємствах мотивація праці поділяється на матеріальну та нематеріальну. Матеріальне стимулювання – це заробітна плата. Японські фірми на оплату праці виділяють близько 85% коштів, які витрачаються на робочу силу. Працівник із середньою освітою, який давно працює на підприємстві, може одержувати вищу заробітну плату, ніж молодий спеціаліст з вищою освітою. Для японських працівників є ганебним факт звільнення з роботи. Робітник працює на одній фірмі все життя, проте змінює вид діяльності і навчається постійно в даній компанії [3].

Підготовка менеджерів США та Західної Європи схожі в тому, що здійснюється навчання у вищих навчальних закладах, і чим вищий ступінь освіти, тим краще. Навчають індивідуальним цінностям та нести індивідуальну відповідальність. Готують до короткочасного наймання, а саме до того, що при бажанні можна змінити місце роботи.

У США навчають тактичному мисленню, а в Західній Європі, так як і в Японії, – стратегічному мисленню. Західноєвропейська модель готує менеджерів до роботи у кризовій ситуації.

Японській моделі притаманне навчання менеджерів на робочому місці, а ступінь освіти не впливає на кар'єрне зростання. У Японії навчають колективним цінностям та нести колективну відповідальність. Працівників готують до довічного найму та постійно працювати і удосконалюватися [4].

Таким чином, можна зробити висновки, що кожна модель має свої аспекти підготовки менеджерів, які постійно удосконалюються та застосування яких приносить успіх як у діяльності менеджера, так і організації в цілому.

Список використаних джерел

1. Менеджмент персоналу: американські і японські підходи до управління. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua>.
2. Західноєвропейська модель менеджменту. URL: <https://ru.osvita.ua>.
3. Японський менеджмент. URL: <https://pidru4niki.com>.
4. Підготовка менеджерів та практиків управління. URL: <http://global-national.in.ua>.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

Рогова Д.М.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

У наш час важко назвати більш важливу і багатогранну сферу діяльності, ніж управління, або менеджмент, від якого в значній мірі залежать ефективність виробництва, якість обслуговування населення і стан економіки країни загалом.

Багато можна читати про управління в кризових ситуаціях. Але криза – це не повномасштабна війна, яка, на жаль, прийшла в Україну.

Кожна людина проживає цей період по-своєму. Хтось відправляється на фронт, хтось стає волонтером, когось паралізує страх і депресія, а хтось приймає рішення рухатися далі і намагатися адаптуватися вже до наявних умов війни. Управлінці не є виключенням, адже менеджмент, також, вже не той, що у мирний час.

Для менеджера ситуація ускладнюється тим, що йому потрібно не тільки «впоратися із собою». Його команда дивиться на нього й очікує на співчуття, підтримку, розуміння, на чіткі і прозорі комунікації, вчинки. Не всі управлінці можуть дати те, що від них очікують. Вони теж люди.

А з іншого боку, те, що менеджерів потрібно підтримувати і організовувати команду, стимулює його до комунікації і взаємодії. Він змушений першим аналізувати інформацію, прогнозувати розвиток подій і приймати рішення. Для прийняття більш урівноважених та ефективних рішень, керівнику потрібно проаналізувати всі фактори впливу та оцінити всі ризики, тим більше що ситуація ускладнюється військовими діями.

В табл. 1 наведені основні фактори, що впливають на ефективність роботи команди.

Вище наведені фактори впливу є базовими й не передбачають особливостей воєнних умов, тому доповненням до них, стають чинники що наведені у схемі нижче (рис. 1).

На роботу команди впливає зовнішнє середовище (ринок, організація, ресурси), кількість і якість працівників (їх компетенції, мотивація), ролі у команді (чітко визначення хто і за що відповідає), процеси (комунікація, співпраця, конфлікти, атмосфера у колективі), а також цілі (чи досягає команда очікуваних результатів).

Нижче розглянуто кожний фактор окремо і відзначені необхідні кроки менеджера.

Головним фактором є зовнішнє середовище. Під час війни зовнішнє середовище стає джерелом небезпеки для команди як у фізичному так і в інформаційному плані.

На жаль, люди (соціум) не можуть зовсім ізолюватися від середовища і повністю ігнорувати його. Але можуть вивести себе із зони небезпеки вчасно і лишатися пильними, щоб вчасно виявити небезпеку.

Таблиця 1 – Базові фактори впливу на ефективність управління

Назва фактору впливу	Зміст фактору
1. Керівник команди повинен займати достатньо високе положення в команді.	В деяких випадках він може не бути формальним керівником, а бути головою. Його характеристики схожі з роллю координатора.
2. Успішно діючій команді необхідний хороший генератор ідей.	Якщо таких людей більше одного, то ймовірність успіху всієї команди знижується, так як почнеться конкуренція і критика.
3. Різноманітність особистісних характеристик, що дозволяє повно охоплювати командні ролі.	Команда, яка може розподілити між своїми учасниками більшість або всі командні ролі, буде краще працювати, ніж інші. У такій ситуації буде не тільки менше непорозумінь, а й більший шанс кожному отримати ту роль, яка, можливо, необхідна.
4. Визнання незбалансованості команди і здатність коригувати.	Команда, яка усвідомлює свої проблеми і готова адаптуватися або змінювати свої ролі з метою використання щонайкраще своїх рис або компенсувати свої слабкості, знаходиться в переважному положенні.

Джерело: сформовано авторами на основі даних [1]

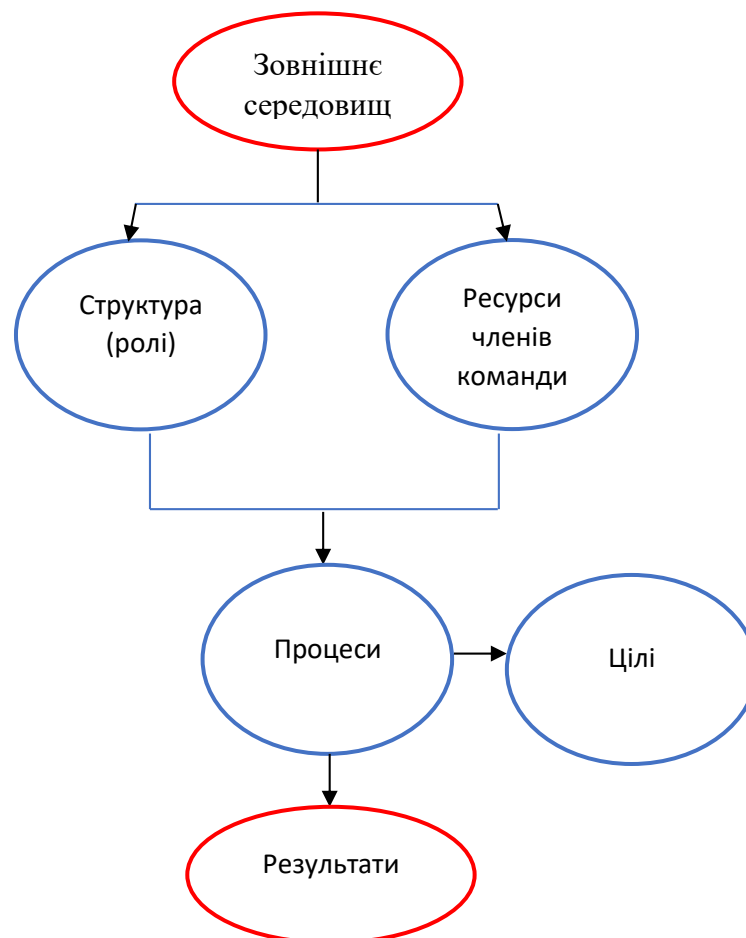

Рисунок 1 – Чинники зовнішнього впливу на управління

Джерело: сформовано авторами на основі даних [2]

У психічному плані менеджерів потрібно намагатися обмежувати негативний вплив зовнішнього середовища на себе і на працівників. Люди відчують страх, розгубленість і всю палітру негативних емоцій. Внаслідок цього вони починають почувати себе роздратовано і безпорадно, оскільки не можуть вплинути на ситуацію.

Наступним та не менш важливим фактором впливу є люди. У мирний час люди сприймають інших як професіоналів і джерело компетенцій (навичок, вмінь).

Під час війни менеджери мають навчитися у першу чергу звертати увагу на психічний стан підлеглих. Оскільки, якщо людина знаходиться у стані апатії або депресії, то все, що стосується робочого контексту, буде здаватися їй позбавленим сенсу.

Структура команди (ролі). Працівники, які, зазвичай, були менш активними у роботі, раптом починають демонструвати вершини продуктивності, а вчорашні лідери стають розгубленими і паралізованими. Війна навчила всіх займати позицію і відповідати на важливі питання щодо своєї ідентичності.

Процеси у команді. Відомі сучасні науковці виділяють три магістральні процеси у команді – комунікація, координація для виконання завдань і співпраця.

У менеджерів існують великі проблеми з комунікаціями і в мирний час. А під час війни вони у багатьох випадках переростають у катастрофу. Багато менеджерів просто мовчать. Інші продовжують вести комунікації так, ніби нічого не сталося, а деякі менеджери ведуть комунікації, але забувають, що вони самі перебувають під впливом емоцій і в деструктивному психічному стані. Цей стан може не співпадати з тим, як відчувають себе працівники. А відчувають вони себе кожен по-різному.

Цілі. Саме те, що було важливим і значимим у мирний час, здається безглуздим під час війни. Наступає певна дезорієнтація. Частково вона спричинена невизначеністю майбутнього. Деякі менеджери заспокоюють людей і продовжують робити свою роботу. Інші розуміють, що контекст змінився.

Під впливом всіх вище викладених чинників, управління й у мирний час постійно зазнавало змін. Але з початком повномасштабної війни в Україні, менеджменту довелося швидко пристосуватися до трансформації цих факторів. Внаслідок цього сучасні менеджери прийшли до нових дій в управлінні в період війни.

А саме, керівникам необхідно:

- проговорювати негативні ситуації словами у нейтральному і конструктивному тоні, наскільки це можливо. Оскільки головним є налагодження каналу виводу негативних емоцій через слова і дії.

Проговорювання – це перший етап фіксації подій і осмислення того, що відбувається. Це плацдарм для майбутньої об'єктивної оцінки ситуації і планування.

- зменшити потік негативної інформації на команду. Вести позитивну і конструктивну комунікацію. Наприклад, не пересилати інформацію про наступний обстріл. Можливо, краще поділитися хорошими новинами, або

відправити аналітичний матеріал, який прогнозує розвиток подій. Взагалі з командою варто проговорювати сценарії розвитку подій. Це допомагає повернути відчуття контролю і впевненості.

- продіагностувати членів команди: у якому емоційному і психічному стані перебувають вони. За потреби допомогти їм перейти до більш конструктивного стану. Людина має прагнути впоратися з викликами сама, а менеджер допомагає їй.

- підтвердити працівникам у команді, що цілі і плани, над якими вони працювали, продовжують бути важливими і потрібними.

- змінити цілі і завдання з урахуванням контексту і ситуації, що склалася. Цілі є джерелом сенсу. А сенс виступає ключовим фактором у мотивації й організації колективної діяльності. Для команди важливо знати: те, що вона робить, є потрібним.

Отже, кожна людина проживає тяжкий воєнний період по-своєму. Складність для менеджера у даній ситуації полягає в тому, що йому потрібно «впоратися не тільки з собою», а ще й підтримувати й організувати команду.

Усі погляди звернені на нього. Є очікування від людей, що він або вона проявить своє лідерство. Через турботу про команду менеджер змушений постійно спілкуватися з людьми.

Роль керівника вимагає від нього аналізувати ситуацію, приймати рішення і займати позицію. Позиція дозволяє діяти. Вчинки говорять більше, ніж слова. Менеджер стає прикладом для своєї команди. Адже працівники можуть працювати тільки тоді, коли перебувають у відповідному емоційному та психічному стані.

Завдання менеджера – діагностувати самого себе і команду, а також робити все можливе, щоб забезпечувати стабільне робоче середовище. Керівник має намагатися знижувати негативний вплив зовнішнього середовища наскільки це можливо. Проговорювати і осмислювати ситуацію, вести конструктивну комунікацію, ділитися позитивними новинами, проговорювати сценарії розвитку подій.

Менеджер повинен дати можливість кожному члену команди визначитися, де він або вона можуть бути найбільш корисними в умовах війни. Повинен поставитися з розумінням і цінувати вибір кожного. А загалом, намагатися зробити так, щоб команда стала опорою і джерелом безпеки у такий складний період.

Керівник, який доніс до людей, що цілі і завдання, над якими вони працюють, продовжують бути важливими і потрібними, є постачальником сенсу. А сенс дозволяє людям організувати спільну дію і досягти великого результату у важкі часи.

Список використаних джерел

1. Хміль Ф.І. Основи менеджменту : підручник. Академвидавництво, 2018. 608 с.
2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 580 с.

РИЗИКИ ТА БЕЗПЕКА БРЕНДІВ

Салькова Ю.В.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Хоча триває війна, але вітчизняний бізнес вже зараз має дбати про подальше своє існування і розвиток. Саме тому важливим є дослідження питань раціональної поведінки українських суб'єктів ринку. Тому, сподіваючись на оптимістичний розвиток подій та успішне для України закінчення сучасної війни, звернімось до означених перспектив.

На сьогоднішній день, зайшовши до будь-якого магазину, можна побачити багато однакових товарів від різних виробників. Але питання полягає в тому, який саме з цих однакових товарів в різних упаковках вибере споживач? Відповідь є досить легкою – споживач вибере саме той товар, який є популярним і «розкрученим» на ринку серед суспільства.

Майбутнє бізнесу цілком і повністю залежить від майбутнього брендів і їхньої безпеки. Беззаперечним є взаємодія брендів із суспільством – сьогодні бренди диктують моду, вони формують у суспільства уяву про фірму, товар, послугу. Будь-який товар/послуга при появі на ринку створює про себе певне враження – позитивне або негативне, воно виникає в будь-якому разі, як тільки споживач дізнається про цей товар. Такі асоціації з товаром виступають в ролі образного з'єднання кожних окремих вражень у єдину картину взаємопов'язаного уявлення споживача про товар, і називається брендом [1, с. 473]. Поняття «бренд» походить з англійської мови «brand», що в перекладі означає фабрична марка, клеймо виробника. З давнини пішло, що лише високоякісний товар може називатися брендом, дана тенденція зберіглася і до сьогоднішніх днів. Брендний товар продається за вищою ціною, ніж аналогічні немарковані товари. За дослідженнями фахівців можна стверджувати, що ціна брендних товарів на ринку є вищою на 15-25% [2, с. 16]. Успішна реалізація бренду залежить від професійних знань маркетолога, рекламного агентства, де рекламується бренд, від роботи з інтелектуальною власністю, дизайном товару і товарними знаками [3, с. 47]. Бренд значно полегшує продавцю процес обробки заказів і допомагає відстежити можливі проблеми. Продаж брендних товарів дає змогу виробникам приваблювати платоспроможних і вигідних клієнтів, які надають перевагу товарам лише певної фірми.

Купуючи бренд, споживач отримує наступні переваги:

- економія часу – клієнт витрачає значно менше часу під час вибору товару;
- гарантія якості – брендний товар одразу має на увазі якість, тобто суб'єктивно для клієнта ризик купити неякісний товар знижується;
- наявність брендного товару у споживача дає йому відчуття належності до певної соціальної групи;
- купуючи певний бренд, споживач здобуває певний статус у суспільстві;
- бренд відрізняється від інших подібних товарів [4, с. 12].

Виробник бренду також отримує вигоди:

- виробник отримує додатковий прибуток;

- захист виробника під час роботи з партнерами;
- підвищує ймовірність вибору брендового товару виробника споживачем;
- виділяє компанію серед інших конкурентних товарів;
- полегшений вихід компанії-виробника з новим товаром на суміжний ринок;
- створює тісний емоційний зв'язок зі споживачем.

На ринку існують основні види брендів такі, як:

1. товарний бренд – ядро брендингу, саме товар більшість людей асоціюють під брендом;
2. сервісний бренд – послуги, які пропонуються клієнтам;
3. бренд організації – товарний бренд, який розширюється й поширюється на категорії організації;
4. бренд події – події, які проходять періодично (спорт, мистецтво індустрія розваг);
5. особистий бренд або бренд людини – блогери, співаки, спортсмени, актори, підприємці;
6. географічний бренд – країни, історичні міста, курорти.

Процес створення бренду досить важкий, тому може виникати безліч ризиків. Але ситуацію можна контролювати, якщо робота в компанії є чіткою і структурованою, що дозволить досягти поставленої мети на перенасичених ринках, орієнтованих на цільову аудиторію. Безпека бренду (brand safety) – це стратегія захисту підприємства від негативних згадок та обговорень в інформаційному полі. Нині безпека бренду є основною задачею кожного підприємства і з кожним роком важливість безпеки тільки зростає.

Компанії прагнуть уникнути негативних статей, відео або суперечливих думок щодо продукції/послуг, що можуть нашкодити їхній репутації. І це пояснюється тим, що найбільш цінними активами в цифрову епоху є саме бренд і репутація. Сила бренду є беззаперечною, адже від нього залежить як прибуток компанії, так і її виживання на ринку. В епоху інформаційного суспільства, ринок постійно змінюється, тому стабільність і репутація дуже важливі фактори для залучення і утримання нових клієнтів. Але у той самий час цей актив є досить крихким. Знищена репутація бренду може негативно вплинути на фінансові показники компанії, тому компанії повинні вміти швидко реагувати на загрози для бренду. Нині основною загрозою безпеці репутації та бренду компанії виступають кіберзлочинці. Вони володіють широким спектром методів для доступу до персональних даних компаній. Кіберзлочинці націлені на атаку робітників великих компаній і шантажуючи їх поширенням персональної інформації компанії в Інтернеті, змушують перевести кошти.

Додатковою загрозою таких атак є те, що компанії збирають, зберігають і обробляють данні про споживачів. Так, беззаперечно збір інформації дозволяє більш точно зрозуміти індивідуальні переваги клієнтів, але, з іншого боку, дана процедура потребує посиленого захисту інформації, а особливо конфіденційної інформації про клієнтів. Адже, як тільки персональні данні будуть викладені в Інтернеті і стануть загальнодоступними, одразу репутація бренду буде знищена.

Ризик-менеджери повинні вміти вчасно ідентифікувати не тільки ризики для матеріальних активів бізнесу, але також ризики для доходів та репутації. Основними ризиками для бренду вважаються:

1. Бренд не повністю охоплює аудиторію, від якої може залежати успіх компанії.
2. Неузгодженість, яка викликає нерозуміння пропозиції у споживачів.
3. Неправильний зв'язок бренду з кимось або чимось, наявність партнерів, які ніяк не відносяться до бренду.
4. Нерозуміння ринку у даний час і відсутність досліджень призводять до змін бренду, які не поєднуються з цільовою аудиторією.
5. Заощадження на брендингу – даний підхід впливає негативно не лише на клієнтів, а й на робітників компанії.
6. Зневажливе ставлення до старіння бренду в результаті чого бренд втрачає свої позиції на ринку.
7. Ігнорування можливостей бренду – нерозуміння реальної перспективи призводить до створення стратегії без урахування реального положення справ.
8. Юридичні ризики, які виникають внаслідок незахищеності бренду – компанія може втратити права власності на ім'я бренду.

Вирішальним кроком для захисту бренду і репутації компанії виступає поєднання передових і традиційних стратегій, спрямованих на пониження ризиків, а саме [5]:

- визначити на кого буде орієнтуватися бренд, знайти свого клієнта;
- знайти шляхи вірного позиціонування брендового товару, щоб встановити відповідність між цінностями компанії та імовірними клієнтами;
- налагодити спільну мову в рекламним агентством, провести аналіз рекламної інтеграції й, у разі необхідності, внести необхідні корективи;
- правильно організувати бізнес-процеси, щоб була можливість виявити виникаючі ризики;
- виявити і розрахувати, наскільки серйозною є загроза;
- знайти шляхи для усунення ризиків, які перевищують допустиму норму.

Зазвичай завдання полягає в розподілі ризиків і витрат на страховку між традиційними рішеннями для майна і нещасних випадків й інноваційними рішеннями для брендів, репутації, і які не завдають шкоди бізнесу.

Отже, бренди значно підвищують цінність і вартість товару, вони викликають у споживачів більшу довіру, ніж немарковані товари і надають впевненість, що саме цей товар задовольнить їхні потреби краще за інші. Для створення бренду необхідно докласти значних зусиль, знать, часу і фінансів. Спільна праця маркетологів і ризик-менеджерів повинна ефективно підтримувати, покращувати і захищати репутацію та бренд підприємства.

Список використаних джерел

1. Котлер Ф. Основы маркетинга: кратк. курс. Новое изд. М. : Вильямс, 2019. 643 с.
2. Іщенко О.А. Теоретичні основи і механізм реалізації маркетингу. Київ, 2016. 386 с.
3. Мороз О.В., Пашенко О.В. Теорія сучасного брендингу. Вінниця, 2020. 103 с.
4. Сороковіст Л. Загальне управління брендами. *Маркетинг в Україні*, 2005. №1.
5. Пустотін В. 10 років брендобудівництва в Україні: тенденції, основні уроки, перспективи. *Маркетинг в Україні*, 2016. № 6.

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЯК КАТАЛІЗАТОР ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Синиця В.О.,

д.е.н., доцент Лохман Н.В.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Сьогодні з огляду на військову агресію РФ, постає питання стосовно національної безпеки й впливу військового фактору на розвиток та виживання окремого суб'єкту господарювання. Адаптація менеджменту суб'єктів господарювання, в тому числі промислових підприємств, у післявоєнний час має орієнтуватися на відновлення та розвиток, а це, в свою чергу, вимагає економічного обґрунтування управління як капіталом (активами), так і результатами діяльності підприємства, що має вплинути на формування вартості підприємства.

Для оцінки вартості підприємства необхідна система показників, яка враховує фактичну динаміку і теоретичні передумови потенціалу та капіталу підприємства. У широкому розумінні оцінка – це результат визначення основних якісних і кількісних показників об'єкта оцінки [1, с. 42].

При аналізі коефіцієнтів рентабельності найчастішого використання отримала факторна модель фірми «DuPont». Схематичне зображення моделі фірми «DuPont» представимо на рис. 1.

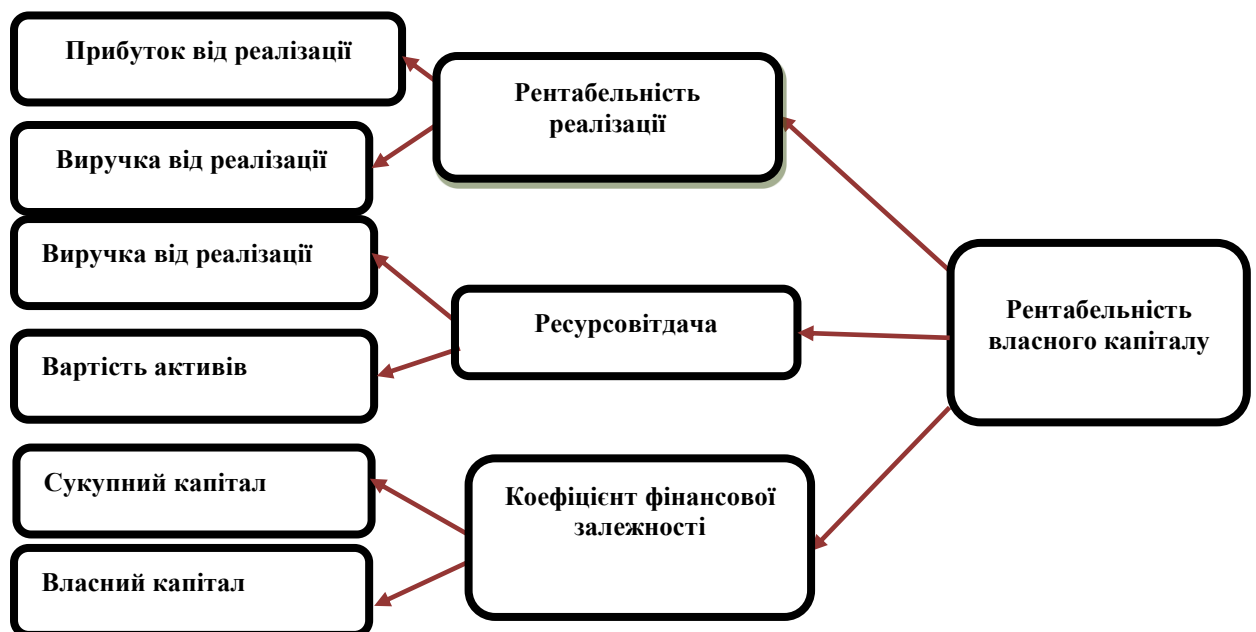

Рисунок 1 – Модифікована схема факторного аналізу фірми «DuPont» щодо рентабельності власного капіталу

Призначення моделі – діагностувати фактори, що впливають на ефективність роботи підприємства й оцінити цей вплив. Оскільки існує безліч показників рентабельності, аналітиками цієї фірми обрано один, на їхню думку, найбільш вагомий – рентабельність власного капіталу. Для проведення аналізу

необхідно змодельовати факторну модель коефіцієнта рентабельності власного капіталу [2, с. 109]. З наведеної моделі видно, що рентабельність власного капіталу підприємства залежить від трьох факторів: чистої рентабельності реалізації, ресурсовіддачі і структури джерел коштів, що інвестовані в підприємство. Вагомість цих показників пояснюється тим, що перший фактор узагальнює звіт про фінансові результати, другий – актив балансу, третій – пасив балансу. Для проведення факторного аналізу рентабельності підприємства, використовуємо метод загальних різниць (табл. 1).

Таблиця 1 – Зміна коефіцієнта рентабельності власного капіталу ТОВ «Термоліт-Інвест»

Показник	2019р.	2020р.	Відхилення
Чиста рентабельність продажів R_{NPM}	0,00306	0,1331636	+0,130105
Ресурсовіддача $P_{від}$	1,04481	0,9260807	-0,118732
Коефіцієнт фінансової залежності $k_{зал}$	2,17193	2,1480314	-0,023901
Рентабельність власного капіталу	0,00694	0,2648957	+0,257956

Загальна зміна рентабельності власного капіталу склало 0,258 пункти.

Визначимо вплив на змінювання рентабельності капіталу:

- чистої рентабельності реалізації: $R_{ROE}(1) = R_{NPM} * P_{отд}^0 * k_{зав}^0 = 0,13011 * 1,044813 * 2,171933 \approx +0,295$;
- ресурсовіддачі: $R_{ROE}(2) = R_{NPM}^1 * P_{отд}^0 * k_{зав}^0 = 0,13316 * (-0,11873) * 2,171933 \approx -0,03434$;
- коефіцієнту фінансової залежності: $R_{ROE}(3) = R_{NPM}^1 * P_{отд}^1 * k_{зав} = 0,13316 * 0,9261 * (-0,0239) \approx -0,00295$.

Підсумовуючи значення відхилень показника рентабельності власного капіталу за рахунок кожного з факторів, отримуємо загальну зміну коефіцієнта:

$$R_{ROE} = R_{ROE}(1) + R_{ROE}(2) + R_{ROE}(3) = (-0,295) + 0,03434 + 0,00295 \approx 0,25796.$$

Таким чином, за рахунок зниження коефіцієнтів чистої рентабельності продажів і ресурсовіддачі, рентабельність власного капіталу знизилася на 0,258 пункти. На підставі цих розрахунків відстежується зворотньопропорційний зв'язок між коефіцієнтом фінансової залежності і рентабельністю власного капіталу: зростання фінансової залежності підприємства від зовнішніх джерел до певної межі призводить до росту рентабельності власного капіталу [3, с. 85].

Зростання фондів активів, крім збільшення обсягів реалізованої продукції, може бути досягнуто також завдяки більш високого технологічного рівня основних засобів. Чим більша фондів активів, тим нижче витрати. Низький рівень фондів активів свідчить або про недостатній рівень реалізації, або про надто високий рівень вкладень в ці активи [3, с. 86].

Приведемо результати розрахунків у табл. 2. Як видно з розрахунків, умови, за якими підприємство отримує поставки, ліпші ніж умови, які надає підприємство споживачам своєї продукції, і надходження грошових коштів від дебіторів більш інтенсивніше ніж до кредиторів. Збереження такої тенденції не може призвести до дефіциту грошових коштів підприємства. Також у підприємства існують проблеми з реалізацією продукції, про що свідчить значне збільшення періоду оборотності дебіторської заборгованості над періодом оборотності запасів. Від'ємне значення коефіцієнта оборотності активів пояснюється «важкою» структурою активів. Сам по собі цей показник мало про що свідчить про підприємство. Інтерпретація його значення можлива лише у порівнянні зі середньогалузевим значенням цього коефіцієнта [4].

Таблиця 2 – Коефіцієнти ділової активності ТОВ «Термоліт-Інвест»

Показники за 2020 р.	Значення
Коефіцієнт оборотності активів	0,567
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,68
Період оборотності дебіторської заборгованості за рік, у днях	217,3
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,15
Коефіцієнт оборотності запасів	15,38
Тривалість оборотності запасів за рік, у днях	23,7
Тривалість операційного циклу за рік, у днях	241
Тривалість оборотності обігового капіталу за рік, у днях	-76,4

Отже, зазначений показник рентабельності власного капіталу виступає катализатором оцінки вартості підприємства.

Проведені дослідження свідчать про те, що в сучасних умовах рентабельність власного капіталу може виступати як катализатор оцінки вартості підприємства та забезпечувати всебічний та об'єктивний аналіз при прийнятті управлінських рішень щодо формування та розвитку активів підприємства.

Наразі перспективи підвищення ефективності управління активами підприємств України загалом є доволі невизначеними, оскільки це пов'язано з агресією росії та наявністю високих ризиків не тільки зниження ефективності їх використання, а й фізичної втрати активів повністю або частково.

Але у післявоєнний час суб'єктам господарювання слід зосередитися на застосуванні запропонованої методики, що дасть можливість вирішити проблеми стратегічного і фінансового менеджменту.

Список використаних джерел

1. Стефанишин О.Б. Теоретичні основи визначення сутнісних характеристик, функцій та складових фінансового забезпечення суб'єктів господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання*. 2016. № 10. С. 40-43.
2. Бандурка О.М., Ковальов Є.В., Садиков М.А., Маковоз О.С. Економіка підприємства : навч. посіб. Харків : ХНУВС. 2017. 192 с.
3. Кузнецова Т.В., Красовська Ю.В., Подлевська О.М. Управління потенціалом підприємства : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2017. 196с.
4. Журавель А.І. Система забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 1. С. 18-19.

УПРАВЛІНСЬКА НЕПОХИТНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВІЙНИ

Соколенко О.В.,
д.е.н., професор Монастирський Г.Л.
Західноукраїнський національний університет

До 24 лютого 2022 року практично були відсутні наукові дослідження з проблематики менеджменту під час війни. Існуючі наукові публікації висвітлювали управління кризами.

Так, криза трактується як «крайнє загострення суперечностей в соціально-економічній системі, що загрожує її стійкості в навколишньому середовищі», а післякризове управління як процес, що має «забезпечити стійке функціонування соціально-економічної системи та сприяти її подальшому розвитку» [1].

Війна – це надскладна системна загальнодержавна криза. Надзвичайний потік подій, новин, емоцій супроводжують кожного українця щосекунди, але згуртувавшись та підтримуючи одне одного кожен знайшов своє місце в цій війні: бійці Збройних Сил України, волонтери, цивільні, що забезпечують підтримку різних сфер економіки. В цих умовах управлінці різних організацій мають можливість дати відповідь на важливе питання: «менеджер» – це лише професія чи покликання?

З першого дня війни почала страждати від ворожого наступу Чернігівська область, яка межує з росією та білоруссю. Указом президента цього ж дня була створена Чернігівська обласна військова адміністрація (ОВА) [6]. Боротьба за Чернігів, яка тривала від 24 лютого до 3 квітня, була успішною завдяки Збройним силам України, Національній гвардії України, територіальній обороні, пересічним небайдужим громадянам, які були готові в будь-який момент вступати у вуличні бої, захищаючи свою територіальну громаду. З початку війни в Чернігівській області загинуло 432 цивільні особи [7]. Поміж інших важких злочинів окупанти цілеспрямовано знищували медичну систему: сільські амбулаторії, аптеки і лікарні обласного значення, які зараз фіксує Український центр охорони здоров'я.

Після запровадження в країні воєнного стану Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) одразу затвердило наказом № 374 від 24 лютого 2022 року Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії росії проти України.

Документом передбачалось: тимчасово припинити планові госпіталізації, підготувати додаткові хірургічні команди для допомоги пораненим, забезпечити в повному обсязі надання екстреної медичної допомоги. З огляду на ускладнену логістику було рекомендовано збільшити надання допомоги із застосуванням телемедицини та проводити медико-соціальну експертизу за спрощеною процедурою і заочно.

Також у наказі обумовлювалося, що термінові й невідкладні планові госпіталізації, незважаючи на воєнний стан, припиненню не підлягають. Лікарі

мали продовжувати проводити планові операції вагітним, породіллям, новонародженим, хворим на онкологічні захворювання, пацієнтам паліативних стаціонарів та у випадках, коли відтермінування операцій або госпіталізації несло серйозний ризик для життя і здоров'я людини [4]. Щодо фінансування, то Національна служба здоров'я України (НСЗУ) встигла законтрактувати заклади охорони здоров'я на 2022 рік.

А 5 березня 2022 року, щоб забезпечити безперебійне фінансування лікарень, Кабінет Міністрів України вніс зміни до Програми державних гарантій медичного обслуговування населення, в якому ішлося, про те, що НСЗУ почала сплачувати щомісяця фіксовану суму коштів закладам, незважаючи на фактично внесені записи в електронну систему охорони здоров'я (ЕСОЗ) [2].

Станом на 24 лютого 2022 року в м. Чернігів налічувалось 21 обласних та міських комунальних закладів охорони здоров'я, з яких сьогодні після бомбардування російськими військами відновленню не підлягають 3 заклади [8].

Комунальне некомерційне підприємство «Чернігівська обласна лікарня» Чернігівської обласної ради (КНП «ЧОЛ» ЧОР) з перших днів війни приймає поранених дорослих та дітей. КНП «ЧОЛ» ЧОР є закладом охорони здоров'я – комунальним унітарним некомерційним підприємством, що надає третинну/високоспеціалізовану медичну допомогу, вторинну спеціалізовану медичну допомогу, паліативну медичну допомогу, екстрену (невідкладну) медичну допомогу та проводить реабілітаційну допомогу із застосуванням телемедицини будь-яким особам, в тому числі дітям до 16 років, а також забезпечує медичне обслуговування населення та/або надання реабілітаційної допомоги на основі укладених договорів та ліцензій, в тому числі ліцензії на медичну практику та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників в порядку та на умовах, встановлених законодавством України та Статутом [5].

В умовах війни підприємство працювало Військовим госпіталем, згідно наказу лікарні, в цілодобовому режимі роботи на чолі незмінного штату адміністративно-управлінського персоналу.

Під час активних бойових дій, які тривали протягом місяця, штат лікарні працював не в повному складі та з відповідною реструктуризацією відділень лікарні, але завдяки надзвичайному професіоналізму, наполегливості та кооперативності персоналу, потреба в діагностиці та лікуванні хворих військових і цивільних була виконана повністю.

Генерального директора КНП «ЧОЛ» ЧОР, за надзвичайну працю як управлінця та справжнього лідера, відзначив Президент України орденом «За заслуги» II рівня. Керівник під час цих жахливих подій був на підприємстві цілодобово, вирішуючи адміністративні, медичні та господарчі питання, а, отже, – сприяв покращенню факторів, що впливають на роботу команди підприємства (рис. 1).

Рисунок 1 – Фактори, що впливають на роботу команди [9]

Під час бойових дій, у зв'язку з військовою агресією росії проти України, було пошкоджено майно, а саме приміщення Філії комунального некомерційного підприємства «Чернігівська обласна лікарня» Чернігівської обласної ради «Відокремлений структурний підрозділ – центр для постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС та ветеранів», Відокремлений структурний підрозділ комунального некомерційного підприємства «Чернігівська обласна лікарня» Чернігівської обласної ради, що перебувають у спільній власності територіальних громад, сіл, селищ, міст Чернігівської області.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації» від 20.03.2022 №326, було надіслано прохання направити комісію для фіксації факту пошкодження майна та складання відповідного акту [3].

Протягом бойових дій та після відступу російських військ лікарня отримувала гуманітарну дорогу від міжнародних організацій та різних країн, а саме медичне обладнання, медикаменти, візочки для осіб з інвалідністю, милиці, теплий одяг, продукти харчування, засоби гігієни та інші речі першої необхідності.

В якості гуманітарної допомоги ТОВ ПП «АСБС-Україна» та ТОВ «ТЕЛЕОПТИК» надали по одній радіографічній мобільній системі. НСЗУ забезпечила КНП «ЧОЛ» ЧОР п'ятьма машинами швидкої допомоги Mercedes-BensSPRINTER.

Після того як російські війська вийшли з Чернігівської області місто та область поступово відновлюється, люди почали повертатись на свої робочі міста. Робота відділень хірургічного планового та терапевтичного профілю відновилась. Загалом штат відновився до 80% довоєнного розпису, адміністративний відділ змін не зазнав.

Отже, важливо зазначити, що менеджер та менеджмент в цілому у воєнний період проходить багато випробувань.

Якщо враховувати фактори, які впливають на роботу команди в умовах війни, можна визначити наступні дії менеджера:

1. Зовнішнє середовище є фізичним та інформаційним джерелом небезпеки, від якого повністю, на жаль, ізолюватись неможливо. Основним завданням менеджера є обмеження, наскільки можливо, негативного впливу зовнішнього середовища та інформаційного потоку, завдяки позитивній та конструктивній комунікації (наприклад, гарні новини, аналітичний матеріал, який прогнозує наступні події), забезпечення комфортного внутрішнього середовища організації (облаштування укриттів, підземних переходів між корпусами, забезпечення харчування персоналу та пацієнтів тощо).

2. Ресурси членів команди – це люди. Основне завдання менеджера – звертати увагу на психічний стан кожного. Людина на фоні зовнішніх подій може бути в ступорі, істеричі, панічній атаці, які важливо подолати.

3. Структура команди під час війни може різко змінитись, оскільки кожна людина виходячи із зони комфорту може проявляти себе абсолютно протилежно тому як вона поводить себе в повсякденному житті.

4. Існують три основні процеси в команді: комунікація, координація та співпраця, важливо ці процеси підтримувати в надзвичайних умовах воєнного стану.

5. Найважливіша ціль під час війни – врятувати та зберегти життя.

Після перемоги України над російським агресором, управлінська непохитність різних організацій, зокрема закладів охорони здоров'я, стане об'єктом наукових пошуків, що забезпечать розвиток теорії та практики антикризового управління.

Список використаних джерел

1. Монастирський Г.Л., Попович Т.М. Антикризове управління : навч. посіб. Тернопіль : Крок, 2015. 180 с.
2. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2022 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2021-%D0%BF#Text>.
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 №326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.
4. Про затвердження Тимчасових заходів у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України : Наказ МОЗ України від 24.02.2022 №347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0374282-22#Text>.
5. Статут комунального некомерційного підприємства «Чернігівська обласна лікарня» Чернігівської обласної ради лікарні. URL: <https://crh.cn.ua/ustanovchi-ta-dozvilni-dokumenty/>.
6. Бої за Чернігів (2022). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%97_%D0%B7%D0%B0_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%97_%D0%B7%D0%B0_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2_(2022)).
7. Новини Чернігівської обласної військової адміністрації. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?tp=main>.
8. Управління охорони здоров'я Чернігівської обласної державної адміністрації. URL: <https://uoz.cn.ua/>.
9. Stephen P. Robbins, Mary Coulter. Management, 2012. 349 p.

ПРОФЕСІЙНІ НАВИЧКИ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ МЕНЕДЖЕРА: ВИКЛИКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Старік Р.А.,

к.е.н., доцент Ляшок Н.Ю.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

У сучасне бурхливе сьогоднішнє надто актуальною постає проблема підвищення якості менеджменту та посилення ролі управлінця задля збереження самої організації та її персоналу. Підготовка сучасних менеджерів, адаптованих до будь-яких наявних або майбутніх криз, вимагає від них та від закладів вищої освіти забезпечення вимог, які висуваються державою до зазначених фахівців.

Поняття управління має широкий сенс та використовується при характеристиці різних видів діяльності. В основному, при використанні даного терміну мається на увазі не управлінська система, а навички та компетенції конкретних осіб. З іншої сторони, саме сукупність управлінських дій формує певну систему управління, тому важливо досліджувати ключові компетенції фахівців в галузі менеджменту з метою визначення напрямів їх розвитку та вдосконалення. Сучасні темпи розвитку економіки та притаманні нашій країні виклики у формі повномасштабної війни зі сторони росії, обумовлюють необхідність оцінки професійних навичок та компетенцій управлінців-менеджерів в контексті вмотивованості, цілеспрямованості та стресостійкості.

Класична теорія менеджменту розглядає управління через призму чотирьох основних функцій: планування, організація, мотивація та контроль, відповідно, менеджер має володіти компетенціями та навичками щонайменше в цих аспектах. При чому функції менеджменту застосовуються до усіх сфер функціонування суб'єктів господарювання на сучасному етапі.

Розвиток ринку праці, посилення конкуренції на ньому висувають до сучасних фахівців з менеджменту додаткові вимоги щодо наявності певних специфічних компетентностей та професійних навичок. Вимоги зі сторони роботодавців знаходять відображення в професійних стандартах – затверджених в установленому порядку вимоги до кваліфікації працівників, їх компетентностей, професійних навичок. Професійні стандарти є основою для формування професійних кваліфікацій та співвідносяться з рівнями національної та галузевої рамок кваліфікацій та групуються за галузевими ознаками [1].

Професійний стандарт надає відповіді на питання: що працівник має робити на робочому місці, чому працівник має навчитися, щоб працювати ефективно, що працівник має продемонструвати, щоб підтвердити кваліфікацію (рис. 1). Цільовими аудиторіями при формуванні, затвердженні та використанні професійних стандартів є: наймані працівники, роботодавці, заклади освіти та органи державної влади.

Для найманих працівників (персоналу) професійний стандарт є інструментом оцінки власного рівня професійної компетентності, планування підвищення кваліфікації та подальшого професійного та кар'єрного розвитку.

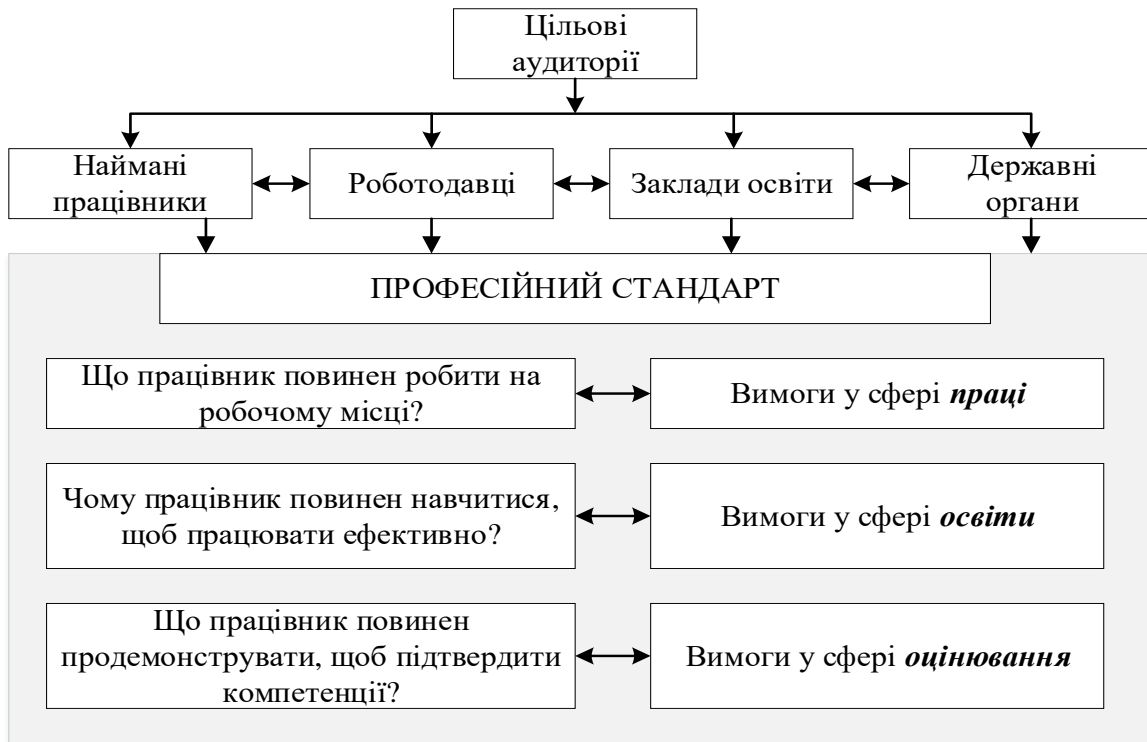

Рисунок 1 – Професійний стандарт

Для роботодавців стандарт є базою для розробки посадових інструкцій, програм підвищення кваліфікації, перепідготовки, інструментарієм оцінювання нового персоналу та атестації кадрів, планування кадрового резерву. Заклади освіти є первісною ланкою в формуванні майбутнього фахівця з менеджменту, тому професійний стандарт визначає базові вимоги до структури навчальних програм та змісту планів підготовки. Органи державної влади формують та реалізують програми підвищення зайнятості населення з врахуванням професійних стандартів, прогнозують потреби ринку праці та моделюють соціальний розвиток. Незважаючи на те, що певні професійні навички здобуваються лише на основі досвіду практичної роботи на підприємствах з урахуванням галузевих чи регіональних особливостей функціонування, професійний стандарт є основою для оцінки роботодавцем якості підготовки випускників закладів освіти у сфері професійної підготовки (рис. 2).

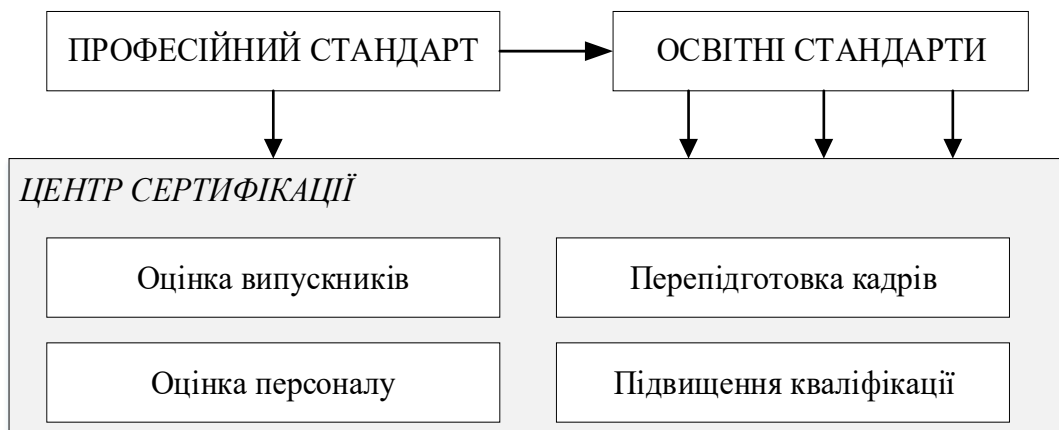

Рисунок 2 – Оцінка якості підготовки

Робота з забезпечення взаємодії цільових аудиторій (стейкхолдерів) в сфері формування висококваліфікованих працівників сфери управління та адміністрування розпочалася з оновлення освітніх стандартів. Перший освітній стандарт зі спеціальності 073 «Менеджмент» було затверджено у 2018 р. для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня [2], в 2019 р. затверджено стандарт для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня [3], і в 2021 р. затверджено стандарт для здобувачів освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти [3]. Зазначені документи визначають загальні і професійні компетентності, які набувають здобувачі освіти під час навчання, а також перелік програмних результатів навчання, якими має володіти професійний менеджер. Станом на кінець 2022 р. в Україні існує лише один професійний стандарт з менеджменту – «Соціальний менеджер» [5]. Відсутність затверджених у встановленому законодавством порядку професійних стандартів з менеджменту, визначає освітні стандарти зі спеціальності 073 «Менеджмент» основним джерелом інформації про комплекс професійних навичок та компетенцій, якими має володіти сучасний менеджер. Зокрема в стандарті для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 073 «Менеджмент» визначаються 14 фахових компетенцій (табл. 1).

Таблиця 1 – Спеціальні (фахові, предметні) компетентності для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня

Шифр	Компетентність
1	2
СК1.	Здатність обирати та використовувати концепції, методи та інструментарій менеджменту, в тому числі у відповідності до визначених цілей та міжнародних стандартів.
СК2.	Здатність встановлювати цінності, бачення, місію, цілі та критерії, за якими організація визначає подальші напрями розвитку, розробляти і реалізовувати відповідні стратегії та плани.
СК3.	Здатність до саморозвитку, навчання впродовж життя та 7 ефективного самоменеджменту.
СК4.	Здатність до ефективного використання та розвитку ресурсів організації.
СК5.	Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління.
СК6.	Здатність формувати лідерські якості та демонструвати їх в процесі управління людьми.
СК7.	Здатність розробляти проекти, управляти ними, виявляти ініціативу та підприємливість.
СК8.	Здатність використовувати психологічні технології роботи з персоналом.
СК9.	Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати їх реалізацію.
СК10.	Здатність до управління організацією та її розвитком.
СК11.	Здатність планувати і виконувати наукові та прикладні дослідження, презентувати їх результати.

Продовження табл. 1

1	2
СК12.	Здатність застосовувати основи педагогіки і психології в освітньому процесі у закладах вищої освіти.
СК13.	Здатність до самостійного опанування новими знаннями, використання сучасних освітніх та дослідницьких технологій у сфері менеджменту.
СК14.	Здатність формулювати задачі моделювання, створювати і досліджувати математичні та комп'ютерні моделі, застосовувати статистичні методи і моделі для аналізу об'єктів і процесів у сфері менеджменту.

Джерело: [3]

Із загальних та спеціальних компетентностей формуються програмні результати навчання, тобто професійні вміння та навички розв'язувати поставлені завдання, виходячи з особливостей організації та функціонування самого суб'єкта господарювання, його форми власності, розміру, галузевої належності, позиції на ринку тощо. Динамічний розвиток ринку праці та взаємодія цільових аудиторій формують професійні вимоги до менеджерів, які висуваються роботодавцями та визначають рівень професійної підготовки.

Важливу роль в коректній оцінці ступеня професійної підготовки фахівців з менеджменту відіграють професійні стандарти, які в межах чинного законодавства узагальнюють вимоги до фахівців зі сторони ринку праці, роботодавців та держави. Відсутність в країні таких стандартів дещо ускладнює об'єктивність оцінки професійних вмінь менеджерів. Основними нормативними документами, які регламентують обсяг фахової та практичної підготовки спеціалістів з менеджменту, є освітні стандарти.

Отже, потребує активізації взаємодія органів державної влади та роботодавців з метою розроблення, обговорення та ухвалення професійних стандартів з менеджменту для формування однакових оціночних критеріїв та вимог до професії менеджера в різних організаціях.

Список використаних джерел

1. Про систему професійних кваліфікацій. Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JF7FD00A>.
2. Стандарт Вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України №1165 від 29.10.2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/073-Menedzhment.bakal.06.04.22.pdf>.
3. Стандарт Вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 959 від 10.07.2019 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/073-menedzhment-magistr.pdf>.
4. Стандарт Вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1436 від 24.12.2021 URL: http://osvita.dream.net.ua/legislation/Vishya_osvita/85455/.
5. Професійний стандарт «Соціальний менеджер». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 261 від 10.02.2021 р. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/294-social_nij_menedzer.pdf.

СТРАТЕГІЯ РЕЛОКАЦІЇ (РЕЛОКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ) ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СПОСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Хоменко М.Я.,
к.е.н., доцент Антоненко В.М.
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Теорія стратегічного менеджменту передбачає розробку і реалізацію різних стратегій, які враховують специфіку діяльності підприємств, стратегічні цілі і пріоритети власників і менеджерів, стан внутрішнього і тенденції змін зовнішнього середовища та багато інших умов і чинників. Наукою вже напрацьовані підходи до розробки, а практикою – впроваджені процедури реалізації корпоративних, ділових, функціональних та інших стратегій.

Український менеджмент вже долучився до стратегічного управління, і такі управлінські процеси і технології забезпечували підприємствам, керованим обізнаними у цьому менеджерами, неабиякі переваги і економічні вигоди.

Це також позитивно впливало і на економічне становище країни в цілому, забезпечуючи її поступовий прогресивний розвиток.

Але сучасна війна з РФ, почата сусідньою країною - агресоркою, стала справжнім випробуванням для нашої держави, оскільки завдала руйнівного впливу на національну безпеку країни в цілому, а також зачепила усі сфери життя суспільства. Величезних збитків через війну зазнала економіка України, яка наразі зіштовхнулася із низкою проблем: зростанням обсягу державного боргу; падінням ВВП; скороченням експорту; зростанням рівня безробіття, що спричинене припиненням діяльності багатьох підприємств через активні бойові дії, а також переміщенням бізнесу за кордон; нестачею робочої сили через високу плинність кадрів, причиною якої є переміщення населення всередині країни та відтік великої кількості працездатного населення за кордон; зростанням дефіциту державного бюджету тощо.

Величезних втрат і велику низку проблем зазнали і українські підприємства, бо усіх них цією війною було сформоване принципово нове, невідоме раніше, але при цьому надто несприятливе чи навіть руйнівне зовнішнє середовище. Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну перед вітчизняними підприємствами постала значна кількість непередбачуваних проблем, серед яких: нестача робочої сили, спричинена переміщенням населення до більш безпечних територій; затримки поставок сировини і матеріалів або їх відсутність; проблеми з логістикою тощо.

За цих умов для науковців і менеджерів-практиків на порядок денний висувається проблема пошуку, розробки і реалізації принципово нової і невідомої раніше стратегії, яка б дала можливість вижити підприємствам та продовжувати своє функціонування, а державі – знайти шляхи і зробити оптимальні кроки до нашої майбутньої перемоги у цій війні. Слід зазначити, що для багатьох підприємств (переважно тих, що розташовані у зоні активних бойових дій) продовження своєї діяльності взагалі стало неможливим, тому

єдиним варіантом, що дозволив би забезпечити та зберегти бізнес в цілому, для них стала так звана релокація, тобто переміщення до регіонів України, що наразі є більш безпечними.

Зважаючи на те, що стан економіки країни суттєво впливає на подальший перебіг військових дій та визначає можливість стійкого повоєнного розвитку, станом на сьогодні особливо актуальною проблемою є пошук шляхів щодо зміцнення економіки України під час війни.

Тому релокація підприємств, що знаходяться у зоні активних бойових дій, до більш безпечних регіонів України розглядається державою у якості стратегії збереження цих підприємств та в цілому й підтримки економіки у цей надзвичайно складний для країни час.

Попри те, ще ця тема є новою, але привертає увагу науковців. Вивченням проблем релокації українських підприємств під час війни займалися такі дослідники, як І.Є. Бараняк, Т.Г. Васильців, Т.Ю. Лужанська, О.П. Мульська, Н.М. Смочко та інші.

Однак, зважаючи на те, що явище релокації підприємств пов'язане з подіями сьогодення та є відносно новим, дане питання ще є недостатньо вивченим та потребує подальшого дослідження.

Отже, метою наукового дослідження, результатом якого є дана публікація, є визначення, ідентифікація і аналіз такого сучасного явища, яким є зазначена релокація українських підприємств під час війни РФ з Україною та обґрунтування значення релокаційної стратегії для зміцнення економіки країни в умовах сьогодення.

З середини березня 2022 року Уряд реалізує Програму релокації бізнесу, долучитися до якої можуть як великі, так і малі підприємства, що розташовані у зоні активних бойових дій або наближених до неї районах. У першу чергу розглядаються заявки, отримані від підприємств, що спеціалізуються на виробництві товарів першої необхідності, оскільки їх діяльність має важливе значення для забезпечення потреб населення, підтримки оборонного комплексу, зміцнення економіки в цілому (тривалість розгляду заявки від 1 до 3 днів). Заявки від інших підприємств також розглядаються досить швидко – протягом 5 днів.

Релокація бізнесу здійснюється до дев'яти областей (Львівської, Івано-Франківської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, Волинської, Тернопільської, Рівненської та Закарпатської). Підприємства можуть перевезти виробниче устаткування самотужки або скористатися допомогою АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта». При цьому підприємства, що прийняли рішення релокуватися, отримують належну підтримку з боку держави (що відповідає інтересам і самих підприємств, і, звісно, держави) яка (підтримка) полягає у підборі відповідного місця для розташування виробничих потужностей; допомозі з транспортуванням обладнання; вирішенні питання з розміщенням працівників, що готові переїхати разом з підприємством, а також пошуку нових співробітників. Крім цього, держава навіть готова допомогти релокованим підприємствам із пошуком нових ринків збуту продукції, налагодити логістичні процеси тощо [1]. Отже, держава створює, наскільки це

можливо під час воєнного стану, сприятливі умови для продовження діяльності вітчизняних підприємств. Станом на кінець вересня 2022 року Програмою релокації бізнесу скористалися 1846 підприємств, що відрізняються як за масштабами виробництва, так і за галузевою приналежністю. Слід зазначити, що 745 організацій було вдало переміщено до більш безпечних регіонів нашої країни, із них 558 – вже розпочали свою діяльність на нових територіях. Наразі продовжується пошук необхідних локацій для розміщення виробничих потужностей, а також обирається більш зручний спосіб перевезення обладнання ще для 286 компаній [2].

Лідером серед регіонів, що прийняли до себе релокований бізнес з усіх куточків нашої країни, є Львівська область, до якої вже переїхало понад чверть від загальної кількості релокованих підприємств. Так, станом на кінець вересня 2022 року на Львівщину перемістилися 207 підприємств, що дозволило створити майже 5000 нових робочих місць. Серед релокованих до Львівської області компаній переважають підприємства легкої промисловості, а також підприємства, що займаються машинобудуванням та металообробкою. Найбільшими з них є ПК «Пожмашина» з Чернігівщини – єдиний в Україні виробник протипожежної техніки, ТОВ «УК «Вітропарки України» з Краматорська, а також компанія «Матролюкс» з Дніпра, що спеціалізується на виробництві матраців і м'яких меблів [3]. Серед регіонів, до яких найчастіше переїжджають підприємства, також можна відмітити Закарпатську (16% від загальної кількості релокованих підприємств), Чернівецьку (11%), Тернопільську (8%), Дніпропетровську (7%) та Івано-Франківську (7%) області [2].

Одними із перших підприємств, що скористалися Програмою релокації бізнесу, були організації, переміщення яких здійснювалося найлегше, тобто не вимагало значних зусиль та витрат. З часом до неї почали долучатися промислові підприємства, діяльність яких полягає у виробництві великих обсягів продукції та потребує використання громіздкого виробничого обладнання. Розподіл підприємств, що релокуються, за сферами їх діяльності, представлено на рис. 1.

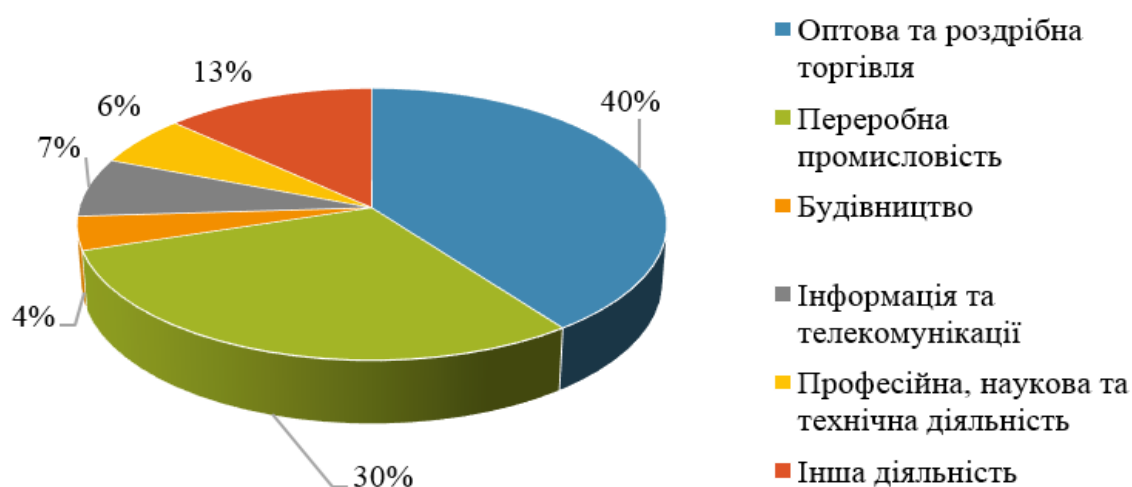

Рисунок 1 – Структура релокованих підприємств відповідно до їх галузевої приналежності

Отже, як видно з рис. 1, переважну частину серед релокованих підприємств складають підприємства, що здійснюють свою діяльність у сферах оптової та роздрібною торгівлі (40%) та переробної промисловості (30%) [4].

Ще зарано робити якісь прогнози і висновки, але варто зазначити, що релокація підприємств як стратегія їх виживання має в умовах сьогодення важливе значення для підтримки економіки України під час війни, оскільки:

1. Дає змогу зберегти діяльність багатьох українських підприємств. Підприємства, що релокуються, мають можливість відновити свою діяльність та продовжити виробництво продукції, необхідної для задоволення потреб населення та армії. Крім цього, організації мають можливість перепрофілюватися, тобто спрямувати діяльність на виготовлення товарів першочергової необхідності.

2. Допомагає вирішити проблему із безробіттям. У зв'язку з релокацією підприємств створюється велика кількість нових робочих місць для місцевого населення, а також внутрішньо переміщених осіб.

3. Дозволяє зменшити відтік працездатного населення за кордон. Станом на сьогодні значна частка населення працездатного віку виїжджає за межі нашої країни. Звичайно, основною причиною міграції наразі є бажання людей забезпечити себе та свою родину.

Крім цього, більшість населення (переважно молодь) вирішують виїхати за кордон через труднощі із працевлаштуванням. Частково дану проблему допомагає вирішити релокація підприємств, оскільки сприяє забезпеченню населення робочими місцями.

4. Сприяє наповненню державного бюджету. Впровадження Програми релокації бізнесу дозволяє збільшити кількість працюючих підприємств в умовах воєнного стану. Як наслідок, збільшується обсяг податкових надходжень до державного бюджету.

Таким чином, релокація підприємств відіграє наразі надто важливу роль у забезпеченні стійкості економіки України під час війни, адже дає можливість для продовження діяльності багатьох підприємств, що, в свою чергу, сприяє забезпеченню населення робочими місцями, виготовленню критично важливих видів продукції, формуванню належного рівня ВВП, збільшенню надходжень до державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Програма релокації підприємств. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.
2. Мінекономіки: 558 релокованих підприємств вже відновили роботу у безпечних регіонах країни. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-558-relokovanykh-pidpriemstv-vzhe-vidnovyly-robotu-u-bezpechnykh-rehionakh-krainy>.
3. Переїхали понад 200 підприємств. Як український бізнес релокували на Львівщину. URL: <https://suspilne.media/286939-pereihali-ponad-200-pidpriemstv-ak-ukrainskij-biznes-relokuvali-na-lvivsinu/>.
4. Релокація: 725 підприємств переїхали в безпечні регіони. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/relokatsiia-725-pidpriemstv-pereikhaly-v-bezpechni-rehiony>.

ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

к.е.н, доцент Юрко Т.С.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет

Мале та середнє підприємництво як наймобільніша та найефективніша форма господарювання займає значне місце у стабілізації національної економіки. Саме завдяки малим суб'єктам господарювання можна реалізувати та досягти результативності державних програм в умовах війни, наповнення бюджетів усіх рівнів. Як показала практика України, в умовах війни задля збереження економічного потенціалу особливої актуальності набуває досягнення мобільності суб'єктів господарювання (так як виникає необхідність перенесення виробничого потенціалу на відносно безпечні території).

Очевидно, що за умов війни відбулося навантаження на бізнес, який здійснював свою діяльність на підконтрольних територіях України, у т. ч. західних, що обумовлено загальною макроекономічною нестабільністю, зниженням рівня купівельної спроможності населення, втрата ланцюжків постачання великої кількості товарів, дефіцит та здорожчанням пального, втратою частини персоналу і збільшенням витрат на фонд оплати праці внаслідок мобілізації та виїзду за кордон великої кількості жінок з дітьми, осіб віку понад 60 років, збільшенням навантаження на соціальну інфраструктуру і т. п.

Слід відмітити, що основною складовою менеджменту малого та середнього підприємництва є фінансовий менеджмент.

Щодо вітчизняного бізнесу, то з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України він зазнав значних збитків та руйнувань. За даними проведеного Міністерством цифрової трансформації України опитування, з початку війни 47 % підприємств припинили або майже припинили свою діяльність, а загальні прямі втрати малого та середнього бізнесу оцінюються в 85 млрд. дол. США.

У підсумку скорочення попиту на внутрішньому ринку, нестабільності ситуації на ринках, а також складності будь-якого бізнес-планування лише 6 % підприємств у належній мірі адаптувалися до умов та змогли побудувати стратегію і бізнес-плани в умовах нових реалій.

Однак, український бізнес поступово відновлює роботу. Принаймні, про це свідчать результати досліджень, які щомісячно проводяться в межах Європейської Бізнес Асоціації. Згідно з результатами останнього опитування, у повному обсязі працюють вже біля 47 % підприємств; ще 50 % – з певними обмеженнями або частково. Серед таких 37 % обмежили географію присутності, 17 % працюють онлайн, а 16% були вимушені закрити частину своїх представництв.

Очевидно, що мікро- та малому бізнесу зараз складніше, ніж великим суб'єктам господарювання, адже їхній запас міцності значно менший. Тим паче,

що оцінка підприємцями власної фінансової стійкості в умовах війни закономірно погіршується.

За умов війни управління такими формами підприємництва є також особливим, а його ефективність важливою умовою забезпечення рентабельності та прибутковості.

Зазвичай система менеджменту малого та середнього підприємництва представлена однією або двома особами, що зазвичай не мають спеціальних знань щодо управління.

В умовах війни виникає необхідність володіння основами ризик-менеджменту та кризового менеджменту. Необхідно враховувати основні особливості управління малими підприємствами, серед яких найвагомішими є:

- об'єднання функцій власника й керівника;
- відсутність планових відділів та довгострокових панів, що закріплені документально;
- використання гнучких методів контролю;
- перевага усно вербального спілкування.

Основна мета підприємницької діяльності малих форм власності в військовий час зберігається – це досягнення результативності підприємницької діяльності та забезпечення ефективності фінансового менеджменту, оскільки конкурентоспроможність та рентабельність їх діяльності залежить від фінансового забезпечення. Важливо розвивати короткострокове панування, що забезпечить можливість досягнення певних цілей та результатів.

В умовах війни метою фінансового менеджменту малого підприємства в умовах війни є:

- забезпечення конкурентоспроможності в умовах конкурентної боротьби;
- мінімізація витрат та забезпечення прибутковості та рентабельності малих підприємств;
- попередження банкрутства та фінансових невдач.

Головною особливістю фінансового менеджменту малого бізнесу є відсутність суб'єкта з чітко окресленими колами посадових функцій. В більшості випадків керівництво фінансами на малих підприємствах здійснює власник або бухгалтер.

Ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства повинно одночасно виконувати дві основні функції:

- мобілізація фінансових ресурсів;
- ефективне використання фінансових ресурсів підприємства.

Особливостями управління фінансами суб'єктів малого підприємництва є:

- підприємства не можуть емітувати акції, тому власний капітал формується внесками власників, прибутком підприємства;
- дефіцит фінансових ресурсів обмежує можливість розширення підприємницької діяльності;
- основним джерелом фінансування операційної діяльності є короткострокова кредиторська заборгованість, в тому числі кредити в банку.

Аналіз практики прийняття управлінських рішень на малих підприємства свідчить про перевагу лінійної структури управління, а основним принципом побудови якої є вертикальна ієрархія.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин та конкуренції для забезпечення ефективності фінансового менеджменту на малих підприємства необхідно використовувати фінансове прогнозування та панування, аналіз та контроль виробничо-господарської діяльності, оперативну та поточну фінансово-економічну роботу. Перелічені особливості зберігаються і в умовах військового часу.

На бізнес в умовах війни перегадується соціальна відповідальність. Попри проблеми і труднощі, які спіткали й бізнес, керівництву вітчизняних підприємств, які функціонують на підконтрольних, особливо західних, областях країни та мають кращі можливості, слід активізувати діяльність (зі застосуванням інструментів менеджменту та маркетингу) за напрямками:

(1) збереження бізнесу;

(2) реалізація заходів у сфері соціальної відповідальності, особливо відносно ВПО, біженців та соціально вразливих громадян.

В цілях забезпечення належного рівня системності і комплексної такої діяльності важливо аби інструменти та заходи, які будуть планувати та в подальшому реалізуватися, були вибудованими за базисними функціями управління (аналіз, планування, організація, мотивація, контроль) та маркетингу (аналіз, виробництво, збут, управління та контроль). Високе прикладне значення політики в цьому напрямі може бути досягнуте, коли заходи охоплюють всі базисні функції маркетингу – аналізування, виробництва, збуту, управління та контролю.

На загал мова йде про здійснення комплексу кроків, які дозволять в належній мірі дослідити наміри споживачів (дасть змогу побачити яким чином за обсягами та в структурному аспекті буде змінюватися місткість і ситуація на внутрішнього ринку), а також потреби ВПО та соціально вразливих груп населення (дасть змогу побачити в яких напрямках краще організувати соціально відповідальну діяльність), оптимізувати існуючий, а також включити до асортиментного портфеля підприємства нові позиції, здатні задовольнити соціальні потреби на ринку, реалізувати та популяризувати соціально відповідальну політику підприємства, ефективізувати заходи в системі Інтернет-маркетингу та Інтернет-соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності : Закон України від 18.09.2011. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
2. Господарський кодекс України / від 16 січня 2003 року, № 436-IV. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Key Small Business Statistics: Industry Canada, Small Business and Tourism Branch, January 2010. Офіційний веб-сайт Міністерства промисловості Канади. URL: [http://www.ic.gc.ca/eic/site/sbrp-rppe.nsf/vwapj/KSBS-PSRPE_Jan2010_eng.pdf/\\$FILE/KSBS-PSRPE_Jan2010_eng.pdf](http://www.ic.gc.ca/eic/site/sbrp-rppe.nsf/vwapj/KSBS-PSRPE_Jan2010_eng.pdf/$FILE/KSBS-PSRPE_Jan2010_eng.pdf) (accessed on May 12, 2010).
4. Фролова В.Ю. Стратегічний підхід в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Донецького національного університету*. 2019. № 1. С. 177-181.